

*D'Orient a Occident:
El culte de sant Fructuós
de Tarragona al món*

Índex

Els nostres sants màrtirs llorats d'Orient a Occident	6
Fructuós, il·lustre ciutadà de Tarragona	8
El culte de sant Fructuós: un patrimoni de les nostres terres per al món	10
D'Orient a Occident: una aproximació del culte de sant Fructuós al món.	12
Llocs de culte	17
Capella de Sant Fructuós de la Catedral de Tarragona	18
Església parroquial de Sant Fructuós de Tarragona	20
Església de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Eulogi de les Gunyoles	22
Ermita de Sant Fructuós de Lilla	25
Oratori de Sant Fructuós de la Basílica de Montserrat	26
Església parroquial de Sant Fruitós de Bages	28
Antiga església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà, actualment Santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda	31
Església parroquial de Sant Fruitós de Castellterçol	34
Església de Sant Fruitós de Quadres o del Grau	37
Església parroquial de Sant Fruitós de Brunyola	38
Església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu	40
Església coparroquial de Sant Fruitós dels Masos de Pals	42
Església-ermita de Sant Fruitós d'Ossinyà a Sant Ferriol	43
Església de Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu	45
Capella de Sant Fruitós de Peralada	48
Església parroquial de Sant Fructuós de Perves	49
Església de Sant Fructuós d'Aramunt Vell	50
Església parroquial de Sant Fructuós de Músser	51
Capella de Sant Fruitós d'Aransís	53
Ermita-oratori de Sant Fructuós màrtir de la Pobla de Segur	54

Església de Sant Fructuós de Boldís Sobirà	56
Església de Sant Fructuós de Carmeniu	57
Església de Sant Fructuós de Guils del Cantó	58
Església de Sant Fruitós de Balestui	59
Església parroquial de San Fructuoso mártir de Bailo	60
Església parroquial de San Fructuoso de Barós	61
Ermita de San Fructuoso de Bierge	62
Església parroquial de San Fructuoso mártir de Colmenares de Ojeda	64
Església parroquial de San Fructuoso mártir de Valoria del Alcor	66
Església parroquial de Sant Fructuós de Taurinyà	68
Església de Sant Fructuós de Marians	70
Església de Sant Fructuós de Llo	71
Església de Sant Fructuós d'Iravals	73
Església parroquial de Sant Fructuós de Cameles	75
Església de Sant Fructuós del despoblat de Rocavella	76
Església de Sant Fructuós del llogaret de Brangolí	77
Església de Saint Fructueux de Saint Frichoux	78
Antiga església de Saint Fructueux de Capestang	79
Església de Saint Fructueux de Le Bosc	80
Església parroquial de Saint Fructueux d'Azereix	81
Església de San Fruktuoso d'Itsasu	82
Capella de San Fruttuoso de Vallecalle	84
Capella de San Fruttuoso de Torgia	85
Església de San Fruttuoso de Cagnano	86
Abadia de San Fruttuoso di Capodimonte (Ligúria)	87

Església parroquial de San Fruttuoso di Fumeri, Mignanego	91
Abadia-parròquia de San Matteo, Gènova	92
Església de Santa Agata di Bisano, Gènova	94
Església parroquial de San Fruttuoso di Terralba (antiga), Gènova	96
Església parroquial de Corpus Domini e di San Fruttuoso, Gènova	97
Oratori de Davagna	98
Església parroquial de San Colombo abate di Morànego, Davagna	99
Església de San Pietro Apostolo, Davagna	100
Capella de San Fruttuoso di Rovereto	101
Oratori de San Fruttuoso di Bargagli	102
Església parroquial de San Fructuoso de Veguitas, Yara	104
Catedral de San Fructuoso a Tacuarembó (Uruguai)	106
Mapa del culte de sant Fructuós al món	110
De Oriente a Occidente: El culto de San Fructuoso de Tarragona en el Mundo	113
From East to the West: The cult of Saint Fructuosus of Tarragona throughout the world	161
Bibliografia General	207
Crèdits	223

Mons. Jaume Pujol Balcells
Arquebisbe metropolità de Tarragona i primat

Els nostres sants màrtirs llorats d'Orient a Occident

L'Associació Cultural Sant Fructuós ens obsequia amb una nova iniciativa, la publicació *D'Orient a Occident: El culte de sant Fructuós de Tarragona al món*. I aquest fet és un gran motiu de joia en el marc de l'Any Jubilar quan commemorem el 1750 aniversari del martiri dels sants tarragonins a l'arena de l'amfiteatre de Tàrraco.

El bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi són un model de santedat per a tota l'Església Universal. El seu testimoni recollit en un relat de gran austerioritat i bellesa literària, la *Passio Fructuosi*, encara ens commou segles després. El seu missatge ultrapassa el temps i l'espai i es projecta amb actualitat sobre el testimoni d'altres cristians que, en el món d'avui, continuen donant la seva vida per Jesucrist de moltes maneres.

L'església de Tarragona, bressol del cristianisme hispànic, és hereva i dipositària d'aquest patrimoni cristià universal i està cridada a conservar-lo i difondre'l. De fet l'Any Jubilar és una resposta eclesial a aquesta exigència. La *Passio Fructuosi* no és només un document literari que marca les arrels històriques de la nostra Església sinó l'envolatori material d'un tresor humà que ens alliçona de com desplegar els valors evangèlics en temps d'implacable persecució.

És així que la comunitat cristiana de Tàrraco, la *fraternitas*, se'n presenta com un autèntic cos unit al seu bisbe i als seus diaques, vetllant i pregant per ells i amb ells amb la certesa que els dóna la fe en el Crist resuscitat.

El bisbe Fructuós encarna aquell paradigma de pastor ja descrit per sant Pau com bé ens indica l'hagiògraf de les actes. Aquest model troba la seva concreció en la descripció que Pau de Tars fa en la seva carta a Titus dient que el qui presideix la comunitat "ha de ser acollidor, amic del bé, assenyat, just, íntegre, amo de si mateix, fermament adherit a la doctrina autèntica que és conforme a l'ensenyament rebut. Així serà capaç d'exhortar amb una doctrina sana i de refutar els qui s'hi oposen" (Tt 1, 8-9). No hi ha dubte que aquest seria el perfil del bisbe Fructuós i també el dels seus diaques.

Aquestes actituds, les actituds dels nostres protomàrtirs, coincideixen plenament amb el que ens relata la *Passio*. El bisbe Fructuós manté enfocat l'adversitat una gran serenitat, un esperit de pregària, de disciplina, de confiança i seguretat en la Promesa del Senyor. Fructuós viu amb profunditat la seva fe exercint el seu ministeri fins al final. Digne i segur davant el magistrat proclama sense reserves la seva fe. Davant la comunitat que li ha estat confiada sap ser pare i pastor tractant les persones de manera dolça i amorosa. Oblidant-se d'ell mateix, consola la comunitat amb la promesa que no els faltarà mai pastor i el seu últim pensament l'ocupa l'Església Universal estesa d'Orient a Occident.

El seu testimoni i el dels seus diaques no podia quedar estèril. El seu culte fou immediat al martiri i la comunitat cristiana començà a venerar-lo en una humil tomba en una finca funerària al costat del riu Francolí. Aquí, en el segle V, s'erigiria una basílica martirial en memòria dels tres màrtirs. Després de 1750 anys, el seu culte s'escampa per tot el món, d'Orient a Occident. L'Església agraeïda per l'extrema donació dels seus màrtirs els ha retornat amb honors el reconeixement de la palma martirial pel combat lliurat. Espanya, Itàlia, França, Uruguai i Cuba advoquen la seva intercessió. Els màrtirs configuren una de les primeres anelles de la llarga cadena de testimonis que ens uneixen directament a Jesucrist, punt focal de la nostra fe. L'evangeli transcendeix les fronteres per fer-nos entendre que tots els cristians som ciutadans del cel.

Felicito de cor l'Associació Cultural Sant Fructuós per la seva constant tasca de donar a conèixer el patrimoni espiritual i cultural dels nostres màrtirs i a totes les persones, institucions i comunitats del món que han col·laborat en aquest projecte. Confio que aquest llibre serà un eficaç instrument que ens permetrà aprofundir més en les nostres arrels cristianes i promoure la comunió entre aquestes fructuoses esglésies.

Josep Fèlix Ballesteros Casanova
Alcalde de Tarragona

Fructuós, il·lustre ciutadà de Tarragona

Si una ciutat existeix és gràcies als ciutadans que la formen. Més enllà del patrimoni que ens aporta la topografia històrica, els nostres monuments i altres manifestacions artístiques és el patrimoni humà el que acaba definint l'essència i els valors d'una comunitat. Tarragona ha estat afortunada al llarg de la història al comptar amb un gran elenc d'homes i dones que amb la seva donació personal i el seu compromís social han estat models per a tots els seus conciutadans. Han estat persones singulars, irrepetibles, absolutament necessàries sense les quals Tarragona no seria la que és.

Sense cap mena de dubte els sants màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi encarnen aquest perfil. Les seves vides estigueren marcades per unes fortes conviccions espirituals i també de compromís envers els més desfavorits. Per mantenir la seva coherència de fe i de vida van defendre amb integritat les seves posicions i reberen el martiri d'una forma abnegada i valenta.

Ens dóna testimoni la *Passio Fructuosi*, les actes martirials més antigues de la Península Ibèrica. Cada cop que, a l'amfiteatre de Tarragona, presencio la dramatització d'aquesta història real per l'Associació Cultural Sant Fructuós m'impressiona el fet que aquests màrtirs cristians fossin tant acceptats per la pròpia comunitat cristiana com per la pagana. Vol dir que aquests il·lustres ciutadans del segle III sabien encarnar-se en la seva societat transcendint les idees i a les condicions humanes. Acceptats i admirats pels seus conciutadans, les seves actituds de compromís i resistència pacífica se sumen al conjunt dels esforços històrics realitzats per tantes persones i institucions al llarg de la història en la conquesta dels drets humans. En aquest sentit ha estat una feliç coincidència que la celebració de l'Any Jubilar hagi coincidit amb el 60è aniversari de la proclamació dels drets humans.

La ciutat de Tarragona s'enorgulleix de ser dipositària històrica d'aquest bé universal que són els tres màrtirs de Tarragona. El seu culte abasta comunitats escampades per tot el món.

Certament els nostres màrtirs són bons ambaixadors de la nostra ciutat. L'Associació Cultural Sant Fructuós, que ja porta prop de 20 anys servint a la divulgació del patrimoni paleocristià de la nostra ciutat, ens torna a sorprendre amb una nova iniciativa. L'estudi que tenim a les mans és el resultat d'un treball de difícil coordinació que ha posat en contacte equips i persones del nostre país, Itàlia, França, Uruguai i Cuba per oferir la geografia del culte de sant Fructuós al món. És molt important iniciatives com aquestes en les que Tarragona sap acollir i relacionar-se amb altres pobles en el necessari intercanvi de les idees i en la capacitat d'agermanament pel damunt de les fronteres. Felicito de cor l'Associació Cultural Sant Fructuós pel treball que fa en favor de la ciutat i també a totes les persones i institucions foranes que han col·laborat. Per a aquestes últimes, una part del patrimoni de Tarragona també és seu i en aquest sentit poden sentir-se la ciutat com casa seva.

Josep Poblet i Tous
President de la Diputació de Tarragona

El culte de sant Fructuós: un patrimoni de les nostres terres per al món

La *Passio Fructuosi* és el testimoni històric cristia més antic de tot Catalunya i són les Actes martirials més antigues de la Península Ibèrica. Durant aquest Any Jubilar l'Església de Tarragona, la societat i les seves institucions hem aconseguit, plegats, redimensionar la importància d'aquest patrimoni i projectar-lo adequadament per tal que pugui ser més conegut i valorat.

Fructuós fou bisbe de la ciutat de Tàrraco però també d'aquells cristians que devien viure disseminats pels diferents llogarets i vil·les (*villae*) que en època romana existien a les nostres comarques actuals. En aquest sentit els nostres protomàrtirs són un patrimoni humà, espiritual i cultural que ens pertany a tots.

Amb el martiri de sant Fructuós, sant Auguri i sant Eulogi no tan sols s'encetà la història del cristianisme a les nostres terres, sinó també la transformació urbana i social de Tàrraco a l'època tardoromana. A partir d'aquest moment es generà un autèntic patrimoni tangible del qual nosaltres som, avui,

beneficiaris i marmessors. Monuments com la necròpolis paleocristiana del Francolí, la vil·la romana de Centcelles, les basíliques de l'amfiteatre de Tarragona i la del Parc Central, les manifestacions materials del cristianisme primitiu aparegudes a l'ermita de Paret Delgada de la Selva del Camp, Alcover o el patrimoni paleocristià de Tortosa són exemples d'un llegat històric i arqueològic excepcional que cal potenciar i divulgar. En aquest sentit hem d'intentar enfortir la ruta d'aquests tresors i ubicar-la en l'interés internacional per afegir un valor més al conjunt d'incentius turístics i culturals dels que Tarragona i la Costa Daurada gaudeixen.

L'Associació Cultural Sant Fructuós, amb un gran encert, ens obsequia amb una autèntica geografia del culte de sant Fructuós al món. A través de les seves pàgines hom contempla admirat com existeix una veneració tant gran des d'Uruguai o Cuba fins arribar a Còrsega o la Ligúria italiana. Certament aquest llibre és una aportació de primer ordre pel coneixement de la nostra història i el nostre patrimoni, però si ho mirem bé, l'Associació Cultural Sant Fructuós obsequia a les institucions amb un interessant instrument que ens possibilita projectar relacions culturals i turístiques entre terres amb un patrimoni comú.

La Diputació de Tarragona valora i agraeix el gran esforç de l'Associació Cultural Sant Fructuós en favor de la divulgació del patrimoni paleocristià a les nostres terres. La seva tasca ha estat sempre intensa i ben coneguda per la institució que tinc l'honor de presidir. És així que la Diputació ha col·laborat de manera ininterrompuda, i des dels seus inicis, amb l'Associació Cultural Sant Fructuós en la posada en escena de l'obra teatral *La Passió de Sant Fructuós*. També al Palau de la Diputació, l'any 2006, es va presentar una gran exposició sobre *Sant Fructuós i el seu temps* que va ser un autèntic precedent del conjunt d'activitats culturals que dos anys més tard arribarien amb la projecció de l'Any Jubilar. Algunes de les seves publicacions han estat patrocinades per la Diputació. Tant de bo que aquesta fluïda i amable relació entre la Diputació de Tarragona i l'Associació Cultural Sant Fructuós pugui continuar oferint resultats tan fecunds a la nostra societat.

Andreu Muñoz Melgar
President de l'Associació Cultural Sant Fructuós

D'Orient a Occident: una aproximació del culte de sant Fructuós al món.

L'Associació Cultural Sant Fructuós va ser constituïda amb l'objectiu de potenciar el coneixement de la figura històrica dels sants màrtirs de Tarragona; Fructuós, bisbe, Auguri i Eulogi, diaques, que foren immolats a l'amfiteatre de Tarragona un 21 de gener de l'any 259. Quan ara es compleixen els 1750 anys del seu martiri, l'Església metropolitana de Tarragona i primada i la seva societat civil celebren un Any Jubilar. I és en el marc d'aquesta joiosa festa que la nostra associació presenta una nova iniciativa en forma de llibre titulada *D'Orient a Occident: El culte de sant Fructuós de Tarragona al món*.

El llibre pretén oferir una primera aproximació a la geografia del culte actual de sant Fructuós de Tarragona. Aquest culte que té 1750 anys d'antiguitat es va escampar des de l'època antiga per la Mediterrània occidental i actualment es troba present a Espanya, França, Itàlia, Uruguai i Cuba.

El llibre, des d'una ordenació geogràfica, va presentant en forma de fitxes sintètiques la història i els orígens de l'advocació a sant Fructuós en cada lloc així com les principals manifestacions artístiques i etnogràfiques de les que gaudeix cada espai de culte de manera particular. Les fitxes estan il·lustrades amb mapes i fotografies. Un corpus bibliogràfic final ajudarà el lector més interessat a ampliar els seus coneixements.

Un total de 57 llocs de culte entre esglésies, capelles, ermites, abadies o oratoris han estat documentats. Aquest fet ens fa entendre el nivell de complexitat del projecte. I en aquest sentit l'Associació Cultural Sant Fructuós és conscient de les

possibilitats i límits de l'estudi. Per aquest motiu aquest treball es redueix a oferir un panorama sintètic del culte de Fructuós per tal de dimensionar la importància d'aquest venerable sant i il·lustre ciutadà de Tarragona. En alguns llocs de culte ha estat molt difícil extreure una informació àmplia i s'ha hagut de projectar quasi literalment les poques explicacions que s'han trobat. Volíem evitar incòmodes citacions, referències i un corpus crític que tragués agilitat al text. En aquest sentit cada lloc de culte disposa d'una bibliografia específica al final del llibre d'on s'han extret les informacions.

És més que probable que a partir d'aquesta publicació apareguin noves informacions d'altres llocs de culte que nosaltres no hem pogut o no hem sabut trobar. L'Associació contrau, des d'aquest moment, el compromís d'actualitzar les noves aportacions que poguessin arribar ja sigui per millorar, corregir o ampliar les que s'han presentat. Amb humilitat hem acceptat les nostres limitacions, però també som conscients que hem encetat un interessant camí que permetrà obrir noves línies d'investigació i fomentar la comunió i la comunicació entre els diferents pobles agermanats per un patrimoni espiritual, humà i històric comú.

Pràcticament totes les persones que han col·laborat en el projecte, ja sigui en qualitat d'investigadors, redactors, traductors, documentalistes, fotògrafs, informàtics... ho han fet des de l'altruisme i la passió pels nostres màrtirs. En aquest sentit, aquest llibre participa d'un esperit ple d'humanisme cristià i filantropia que ha aplegat col·laboradors d'arreu. L'Associació agraeix especialment l'esforç de totes les persones i comunitats de l'Estat espanyol que han participat en el projecte; de les franceses, coordinades per la decidida acció del nostre amic Michel Romero. Igualment la gran tasca de l'equip humà de

l'Istituto di Studi sui Conti di Lavagna de Gènova al davant del qual hem tingut la inestimable i qualificada direcció dels amics Daniele Calcagno i Marina Cavana i que han coordinat les aportacions italianes. Un esment especial també per les aportacions dels nostres amics de Tacurembó d'Uruguai i de la parròquia cubana de San Fructuoso de las Veguitas de Yara. Certament el culte de sant Fructuós de Tarragona estès d'Orient a Occident ha aplegat una gran diversitat de persones i gràcies a aquest fet avui tots ens sentim més agermanats transcendint les distàncies espacials i culturals. L'Associació vol expressar també la seva gratitud i reconeixement a l'equip de redacció i elaboració de l'estudi de la nostra associació, en especial al treball del seu vice-president, Francesc Xavier Rius, que ha coordinat amb una gran paciència i eficàcia aquest magne treball del que tots ara podem fruir i sentir-lo ben nostre.

Una lectura del llibre ens fa entendre una mica més la complexitat de l'evolució del culte de sant Fructuós en el món, però encara queda molt camí a la investigació per poder aportar conclusions definitives.

Sabem que Fructuós era bisbe de Tàrraco l'any 259 i que juntament amb els seus diaques Auguri i Eulogi foren empresonats per la seva condició de clergues i dirigents de la comunitat cristiana de Tàrraco per ordre del governador de la Província Tarraconense i d'acord amb els edictes de persecució dels emperadors Valerià i Gal·liè. El divendres, 21 de gener, d'aquell any, el bisbe i els diaques foren conduïts a la presència del governador Emilià i foren jutjats. Al negar-se a retre culte als déus de l'Estat, Fructuós, Auguri i Eulogi foren condemnats el mateix dia a morir a la foguera, a l'amfiteatre de la ciutat. Havent confortat la comunitat, de manera valenta

i confiada, reberen la palma del martiri entre les 10 i les 11 del matí tot tenint present l'església universal estesa d'Orient a Occident.

La comunitat cristiana traslladà les despulles dels màrtirs a una finca propera al riu *Tulcis* (actual Francolí) i allí els donaren cristiana sepultura. El record de la gesta martirial quedà en la memòria de l'església local i fou transmesa a les generacions posteriors gràcies al testimoni escrit d'un cristià. D'aquest relat, la *Passio Fructuosi*, se'n feren còpies que circularen per tot el món romà. El filòsof i pare de l'Església sant Agustí i el célebre poeta hispà Aureli Prudenci glossaren aquesta història en sengles creacions literàries en el segle v dC. Les actes martirials dels sants tarragonins eren llegides a les esglésies de les províncies occidentals i el seu culte començà a divulgar-se d'una forma important.

Entretant el cristianisme ja era religió oficial a l'Imperi i a Tarragona, en el mateix indret on els màrtirs foren enterrats, l'Església de Tarragona bastí una basílica martirial en el seu honor. A aquesta basílica arribaven pelegrins atrets pel testimoni dels protomàrtirs hispans. Tanmateix, l'amfiteatre romà de Tarragona, ja abandonat, devia continuar en la memòria col·lectiva de l'Església de Tarragona com l'indret on els màrtirs lliuraren el seu combat per Crist. Ignorem si es va edificar algun tipus de monument martirial en honor dels sants. Del que sí tenim constància arqueològica és que a finals del segle vi o inicis del segle vii s'erigí a l'arena de l'amfiteatre una basílica de tres naus en honor dels sants màrtirs. En aquests moments ja es documenten repartiments de les relíquies dels nostres sants a altres indrets com per exemple a Medina-Sidonia (Cadis). També les tenim referenciades en la Cambra

Santa de la Catedral d'Oviedo. Ignorem l'abast que tingué aquest repartiment-translació de relíquies a altres territoris com la pròpia Catalunya. També, a inicis del segle viii, gràcies al *Codex Veronensis* o *Oracional de Verona* (l'oracional festiu de l'Església de Tarragona) sabem que el culte a sant Fructuós era molt important i s'esmenta una església sota la seva advocació, possiblement la de l'amfiteatre, ja que la de la necròpolis segurament ja estaria en desús.

Amb la incursió islàmica, a inicis del segle viii, la ciutat de Tarragona entrà en una dinàmica d'abandonament. L'arqueòleg Mn. Joan Serra Vilaró, que estudià la presència de llocs de culte a la Ligúria italiana sota l'advocació de sant Fructuós i de sant Pròsper i la presència de l'oracional festiu de la Tarragona visigòtica a Verona, li portà a considerar que les relíquies de sant Fructuós foren conduïdes a aquesta regió itàlica poc abans de l'entrada de l'exèrcit àrab-berber a la ciutat per sant Pròsper, últim bisbe de la mateixa. Pròsper devia embarcar-se en el port de Tarragona en direcció a Roma. Farien escala probablement a Cerdanya. Però les vicissituds històriques marquen que Roma esdevingués un destí insegur marxant cap a la Ligúria italiana. De fet, aquesta raó ens podria justificar la presència de culte de sant Fructuós a Còrsega tenint present una hipotètica escala de l'expedició tarragonense.

La impossibilitat d'un retorn a Tàrraco faria que el bisbe Pròsper trobés la mort i la santificació en terres lígurs i les relíquies dels sants màrtirs acabessin sent custodiades en el promontori de Portofino, en el monestir de San Fruttuoso di Capodimonte.

La Ligúria es convertiria en un espai geogràfic de primer ordre en la devoció de sant Pròsper i sant Fructuós com ho palesen els diferents centres de culte d'aquesta regió. De fet, sabem que

a partir de finals del segle ix i inicis del segle x es constata un primer nucli cenobític a San Fruttuoso di Capodimonte. El primer document escrit data de l'any 984 i testimonia la presència d'una comunitat possiblement benedictina. Es tracta d'un document en el que el bisbe de Gènova, Joan II, concedeix al monjo Lleó i abat de San Fruttuoso moltes terres i béns en el territori comprès entre Portofino i Rapallo. Ja en el segle x, l'emperadriu Adelaida de Borgonya afavorí l'abadia dotant-la de grans donacions en l'autoritat de l'abat Madalbert. Personalment arriba a l'abadia per presidir la cerimònia de la donació. Adelaida era emperadriu del Sacre Imperi Romà Germànic. Esposa d'Otó I, es va casar en segones núpcies amb Lotari. Per intercessió de sant Fructuós de Tarragona el seu fill, Otó II, va ser salvat d'un naufragi.

En el mateix horitzó cronològic veiem com el culte a sant Fructuós es constata a la Catalunya Vella. A mitjans del segle ix, documentem el monestir de Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu, a la comarca gironina de l'Alt Empordà, havia estat antiga cel·la monàstica (petit nucli monàstic), de la que tenim constància indirecta des de l'any 780. Cal observar en aquest punt la proximitat cronològica amb els esdeveniments viscuts per Pròsper en la seva fugida de la ciutat de Tarragona. També sant Fructuós de Músser, a la Cerdanya, ens dóna una cronologia a partir del segle ix com ho esmenta l'acta de consagració de Santa Maria de la Seu d'Urgell. De la mateixa manera, a mitjans del segle ix, existeix una església amb advocació al sant tarragoní a Sant Fruitós de Balenyà, a la comarca barcelonina d'Osona i a Sant Fruitós d'Ossinyà a Sant Ferriol, a la comarca gironina de la Garrotxa. A inici del segle x també documentem, a l'Alt Urgell, l'església de Sant Fructuós de Guils del Cantó.

Amb seguretat tot aquest culte és conseqüència d'una tradició ininterrompuda des de l'època tardorromana i visigòtica en el territori, sigui per una pervivència d'alguna relíquia i per la memòria històrica d'una Església lligada als seus orígens. Aquest fet ens ajudaria a entendre que quan la seu tarragonina fou restaurada el 1091, gràcies a la iniciativa del bisbe de Vic i les voluntats del papa Urbà II en la butlla pontifícia *Inter primas hispaniarum urbes* s'expressa, amb tota la consciència, la dignitat històrica de la seu metropolitana. També es concedeix al prelat el dret a fer servir el *pallium* en la festivitat de sant Fructuós des del sentit que aquest fet representa.

Quan la restauració de la ciutat ja es fa efectiva a mitjans del segle xii, la butlla pontifícia del Papa Anastasi IV, adreçada a l'arquebisbe Bernat Tort el 1154, constata l'existència d'una església a la ciutat de Tarragona amb advocació a sant Fructuós. Desconeixem amb exactitud a quina església es refereix. Tanmateix, l'arqueòleg Serra Vilaró, a través d'un atent estudi a l'arqueologia i la documentació històrica, ens parla de l'existència d'una església de sant Fructuós, que des del segle xii estava extramurs, a la zona de l'antic fòrum de la Colònia, al carrer Lleida. Fou aquesta l'església esmentada per Anastasi IV? Ho ignorem. En qualsevol cas, aquest temple extramurs de sant Fructuós perdurà en el temps i sabem que els Pares Caputxins, vers els 1589, prengueren possessió de la capella fins que fou enderroçada l'any 1640 per les vicissituds històriques. Amb tot, els Pares Caputxins continuaren mantenint el culte a sant Fructuós en les diverses esglésies que bastiren (una a l'inici del moll de Llevant i l'altra a l'actual església parroquial de sant Joan).

Després de l'enderrocament de l'església medieval de sant Fructuós l'any 1640, els fidels construïren una altra capella al

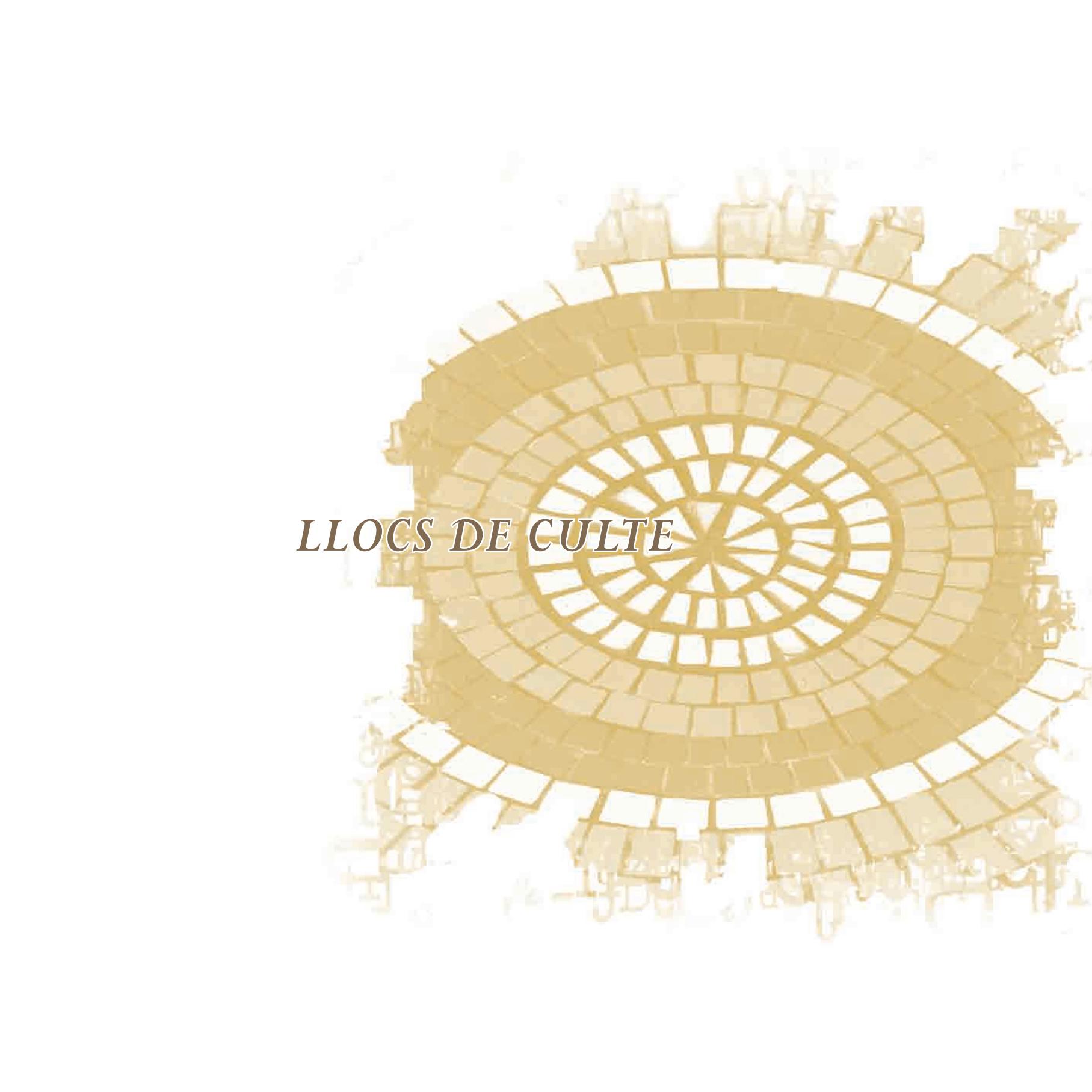
Corral (actual plaça de la Font) on es guardava un carreu de pedra que la tradició deia que havia sustentat la pira martirial. Aquesta capella fou destruïda per les tropes napoleòniques l'any 1813. Encara resta el testimoni toponímic del petit carrer de sant Fructuós a l'entrada de la plaça.

Sabem també que a l'antiga Catedral, a Santa Tecla la Vella, va existir un altar dedicat a sant Fructuós del que fa esment una butlla del papa Alexandre VI de 1259. També sabem que amb anterioritat al 1369 ja existia un altar dedicat a sant Fructuós que estava darrera de l'altar major, dins l'actual absis de la Catedral. I al fons de l'absis es trobava un seient de pedra que era conegut com la “Cadira de Fructuós” en la que prenien possessió els arquebisbes. L'altar perdurà de forma activa fins a l'època de l'arquebisbe Joan Terés moment en que el prelat encarregà en 1592 a l'arquitecte Pere Blai la construcció de l'actual capella catedralícia. El culte a sant Fructuós ha estat continu fins a l'època contemporània i com a exponent d'aquest fet a l'arxidiocesi de Tarragona s'han erigit tres centres de culte sota l'advocació de sant Fructuós com són la parròquia de Les Gunyoles (1956), la parròquia de Sant Fructuós de Tarragona

(1972) o l'ermita de Sant Fructuós a Lilla a la Conca de Barberà (1986).

El culte de sant Fructuós que des de l'alta edat mitja es projectà amb seguretat històrica a la Liguria Italiana i a la Catalunya Vella es multiplica entre els segles XI i XIII i fins l'actualitat per la resta de Catalunya, Aragó, País Basc, Castella, França, Itàlia del nord i Còrsega. Es possible que algunes d'aquestes comunitats el seu culte sigui molt anterior a les referències històriques que han arribat fins a nosaltres amb el que es fa difícil establir un circuit històric de l'expansió del culte. En època contemporània el culte de sant Fructuós també arriba a Amèrica. Pel moment només tenim constància de la Catedral de Tacuarembó a Uruguai (1832) i l'actual parròquia de san Fructuoso de Veguitas a Cuba però tenim la seguretat que es poden trobar altres espais.

Certament el culte a Fructuós, Auguri i Elogi és universal. Si el bisbe tarragoní mantenya la necessitat de pregar per l'església d'Orient a Occident és ara l'Església també estesa d'Orient a Occident que s'advoca a ell i el té com a model de santetat i de coherència de vida.

LLOCS DE CULTE

Latitud: 41° 7' 9" N

Longitud: 1° 15' 28" E

Capella de Sant Fructuós de la Catedral de Tarragona

Tarragona és la capital de la província del mateix nom i està banyada per la mar Mediterrània. Actualment té un cens d'uns 140.000 habitants.

A la nau esquerra de la Catedral de Tarragona, situada a la zona antiga de la ciutat, es troba la capella dedicada a Sant Fructuós.

L'any 1592 l'arquebisbe Joan Terés i Borrull (1586-1603) encarregà a l'arquitecte Pere Blai el disseny de les capelles bessones de Sant Fructuós i Sant Joan, a la catedral de Tarragona, les obres de les quals finalitzaren el 1612. Mostren planta rectangular, estan cobertes amb volta de canó reforçada amb arcs faixons i es resolen a la capçalera amb sengles absis semicirculars. Els materials emprats combinen el marbre a les bases i els capitells, i el llisos a les pilastres, les motllures, l'entaulament i els arcs. Els finestrals termals tripartits de les capçaleres demostren el seu lligam amb l'arquitectura classicista més purista.

La zona de pas entre les capelles queda definida amb un àmbit de planta vuitavada, coberta amb cúpula gallonada. El mur entre les dues capelles, s'obre en un arc triomfal sota el qual es troba l'urna sepulcral de l'arquebisbe Terés, sobre un túmul custodiada per quatre lleons. Es cobreix amb un templet sostingut per vuit columnetes corínties, amb un cos superior acabat en una cúpula rematada per una piràmide, que mostra les figures de les virtuts teologals i cardinals als costats. Fou dissenyat també per Pere Blai i esculpit per Isaac Alfred Vermey, Joan Sellimanosa i Agustí Bennàsser (1608-1610).

Talla policromada de sant Fructuós,
obra de Benet Baró (S. xviii).

Les imatges de fusta dels sants titulars –Fructuós, Auguri i Elogi-, a l'absis, són obra de l'escultor Benet Baró (1616) i foren policromades per Francesc Sabater. Al mur lateral esquerre es troba el sepulcre de l'

arquebisbe Antolín López Peláez (1913-1919), obra dels germans Oslé (1920). Les pintures dels plafons són obra d'Hermini Sentís (1959). La cripta fou excavada el 1978 per acollir el sepulcre del cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer (1919-1943), dissenyat per Manuel Lamic.

A banda dels diversos llocs de culte que se li van dedicar a la ciutat de Tarragona, se sap que a la primitiva catedral hi havia un altar dedicat a sant Fructuós (1259). A l'actual catedral, en el segle XIV l'altar de sant Fructuós es trobava darrere del retaule major. El 1592 s'inicià la construcció de l'actual capella de sant Fructuós.

Pel que fa a la topònima, hi ha un carrer que porta el nom de Sant Fructuós.

Per altra banda, es conserven diverses relíquies referents als màrtirs morts a l'amfiteatre de Tarragona, una d'elles és la relíquia de sant Fructuós i un fragment de la pedra de la base de la pira on foren cremats els sants, procedents de Sant Fructuós de Camogli (Gènova). Es conserven en un reliquiari de plata sobredaurada de l'últim terç del segle XIV, realitzat en un taller de Barcelona.

La mateixa procedència tenen les relíquies de sant Fructuós que manà portar el cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer l'any 1921. Es conserven en un reliquiari de plata realitzat per l'orfebre Josep Rigau Marot.

Ja per últim, la relíquia de sant Fructuós, procedent de San Fruttuoso di Capodimonte, fou sol·licitada el 1959 pel cardenal Benjamín de Arriba y Castro al cardenal Giuseppe Siri de Gènova, amb motiu de la celebració dels mil setcents anys del martiri de sant Fructuós i

els seus diaques. Es conserva dins d'una urna neoromànica, al frontal de l'altar de la capella de Sant Fructuós, i es pot observar a través d'una finestreta. El petit estoig de plata en què van ser portades, del tresor de la catedral, està dipositat al Museu Diocesà de Tarragona.

Per altra banda hi ha els *goigs de sant Fructuós, sant Auguri i sant Elogi*, amb lletra de Miquel Melendres, música de Francesc Tàpies i orquestració de Joan Juncà, i l'Oratori *Pau i Fructuós* amb

lletra de Joan Roig i música de Valentí Miserachs.

Ja per últim hi ha diverses institucions que adopten el nom de sant Fructuós, com l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, la Parròquia de Sant Fructuós, l'Esplai Sant Fructuós i l'Associació Cultural Sant Fructuós.

Interior de la capella de Sant Fructuós de la Catedral de Tarragona.

Latitud: 41° 7' 15" N

Longitud: 1° 15' 16" E

Relleu ceràmic de sant Fructuós, sant Auguri i sant Eulogi, obra de Mn. Joan Curieses (1990).

Església parroquial de Sant Fructuós de Tarragona

Una de les parròquies de la ciutat de Tarragona està dedicada a sant Fructuós. Malgrat una fecunda tradició d'esglésies dedicades a sant Fructuós a Tarragona, a l'època contemporània mancava una parròquia amb aquesta advocació. L'Església de Tarragona, conscient d'aquesta necessitat, decreta la creació de la parròquia de sant Fructuós. El 16 d'octubre de 1972 l'arquebisbe Pont i Gol signa el decret de creació, tot agrupant part del territori fins ara depenent de les parròquies de Sant Francesc, Catedral, Sant Pau i Santíssima Trinitat. L'u de gener de 1973 la parròquia comença a caminar sota la responsabilitat de Mn. Joan Serra Escoté, rector.

El 9 d'octubre de 1989, després de molts esforços, l'arquebisbe Ramon Torrella, acompanyat de l'arquebisbe emèrit Josep Pont i Gol, consagra la nova església parroquial, situada al final del carrer Escipions, a l'actual plaça de Sant Fructuós. L'edifici és als baixos d'un bloc de pisos amb una planta rectangular i una superfície de 370 m². La seva decoració és molt sòria i en destaquen l'ara de l'altar, el retaule de Sant Fructuós i el retaule de la Mare de Déu, ambdós obra de Mn. Joan Curieses Garcia.

A la ciutat es conserva la toponímia del nom dels sants en el carrer de Sant Fructuós (prop de l'Ajuntament), la plaça de Sant Fructuós (plaça de la parròquia, al final del carrer dels Escipions), i els carrer de Sant Auguri i de Sant Eulogi (prop del cementiri).

El diumenge més proper al 21 de gener, se celebra la festa patronal (lectura de les actes, representació de la Passió a la missa familiar i dinar de germanor). Tradicionalment, membres de la parròquia són els encarregats de llegir les actes al Pontifical de Sant Fructuós que el dia 21 de gener, l'arquebisbe de Tarragona presideix a la Catedral.

La parròquia de Sant Fructuós disposa de pocs elements artístics o de valor arqueològic. La peça més important és un carreu romà, procedent del recinte de l'Amfiteatre, que s'utilitza com a ara de l'altar. Aquesta peça va ser cedida per l'Ajuntament de Tarragona l'any 1988.

L'any 1990 es va beneir el retaule que presideix l'església, obra de Mn. Joan Curieses Garcia. Consta de 12 m² de superfície i està format per 180 peces de terra refractària modelada, cuita al forn i policromada. Té una forma de creu asimètrica i representa el martiri dels sants a l'arena

de l'amfiteatre. Envoltant el cos central trobem diversos elements simbòlics: a la part inferior les onades de la mediterrània, a la dreta una porta ciclòpia amb la inscripció *Kesse*, la Torre dels Escipions i la graderia de l'amfiteatre. Encara més a la dreta, hi ha representada la Catedral i els noms Pau, Tecla, Pròsper i Oleguer.

A la part esquerra, començant per baix, trobem, entre altres, el nom dels testimonis del martiri (Aureli, Rogacià, Fèlix, Augustal, Babiló, Migdoni,...). Una mica més amunt es reconeix la planta d'una part de la basílica visigòtica de l'Amfiteatre i la bandera de Tarragona. Com a element de transició amb la part central, trobem Crist a la creu i tres fulles de palmera amb la inscripció Fructuós, Auguri i Eulogi. A la part central es troben els tres màrtirs en ple suplici, pregant amb les mans esteses i mirant el Crist, una vegada ja s'han consumit les cordes que els subjectaven.

L'altre retaule, situat en un lateral al fons de l'església, està dedicat a la Mare de Déu, que porta el nen als braços i trepitja el cap de la serp. Al costat seu hi ha un arbre. A les seves arrels hi ha escrits els noms d'Adam i Eva i, al seu tronc, fulles i flors s'hi troben els noms dels personatges bíblics més importants (ordenats cronològicament i temàtica), així com altres punts de referència (Betlem, Natzaret...) fins arribar als apòstols, Roma i Tarragona. Aquesta peça, també obra de Mn. Curries, es va inaugurar al desembre de 1991.

La Parròquia edita anualment la revista *La Fraterna*, coincidint amb la festivitat patrional. També disposa de postals amb la imatge del retaule principal i el retaule de

la Mare de Déu. L'any 1997, va publicar els goigs de Sant Fructuós i, en diverses ocasions s'han fet reproduccions del retaule major a escala (pins, en bronze...).

Vista general del temple parroquial de Sant Fructuós de Tarragona.

Latitud: 41° 13' 2" N

Longitud: 1° 15' 7" E

Església de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Elogi de les Gunyoles

Vista general de l'església.

L'església de Sant Fructuós de les Gunyoles es troba situada al nucli del poble, al carrer Major. Les Gunyoles és un petit poble format per un nucli antic i una zona d'eixample. Es tracta d'un petit nucli habitat que actualment pertany al municipi de la Secuita (Tarragonès). El seu origen es troba en la primitiva residència senyorial de la família Ces-Gunyoles (o Sesgunyoles) i ja s'esmenta per primera vegada al s. XII. El poblat continua sota el senyoríu d'aquesta família fins a l'any 1258 moment en què és adquirit pel monestir de Santes Creus. Fruit d'aquesta compra, el nucli de les Gunyoles dependrà eclesiàsticament des d'aleshores de la parròquia de Sant Jaume dels Garidells, motiu pel qual gaudirà d'una sèrie de privilegis. L'abat de Santes Creus i l'arquebisbe de Tarragona es van repartir i van rivalitzar sovint pels nuclis i les propietats de l'actual municipi de la Secuita. Administrativament van acordar que les Gunyoles depengués del municipi de la Secuita, el batlle de la qual era nomenat bianualment per l'abat de Santes Creus.

Per a defensar-se dels abusos de l'arquebisbe i de l'abat, les Gunyoles i gran part dels municipis, pobles i llogarrets del Camp de Tarragona es van associar en l'anomenada Comuna del Camp, documentada ja el 1274. L'activitat d'aquesta comuna es mantingué fins ja ben entrat el segle XIX. En aquest segle, quan van desaparèixer els senyorius feudals, les Gunyoles va aprofitar per a constituir-se com a municipi independent, encara que el 1842 la Diputació de Tarragona va suprimir-lo i va convertir-lo en un agregat del municipi de La Secuita, situació que es manté fins als nostres dies.

Entre els anys 1950-60 els canvis sociodemogràfics a la zona del

Camp de Tarragona fan que l'any 1956 el cardenal arquebisbe Benjamín de Arriba i Castro decreti l'erecció de diverses parròquies a la zona de Tarragona i Reus. Segons Josep Pena (historiador de la parròquia de Sant Fructuós de Tarragona), a nivell de cúria, ja es comença a pensar en dedicar una de les noves parròquies a la memòria dels màrtirs tarragonins, finalment, però, la proposta no es concreta.

Simultàniament a aquests fets, el poble de les Gunyoles, animat pel rector de la parròquia dels Garidells, Mn. Sebastià Cabré, comença les gestions per a la construcció d'un lloc de culte

a l'interior del nucli i evitar els desplaçaments fins al poble veí per a assistir a les celebracions. Les obres ja estan en marxa el 12 de març del 1956, com ho testimonia la visita d'obres feta pel bisbe auxiliar de Tarragona, Laureà Castán Lacoma, durant la visita pastoral a la parròquia dels Garidells. Segons fonts del poble, tot el veïnat es va bolcar en aquesta construcció de tal manera que van sufragar íntegrament l'obra a base de donacions (econòmiques, terreny...) i mà d'obra gratuïta. Cal assenyalar que Mn. Sebastià Cabré va contribuir econòmicament en el projecte de manera abundant i continuada durant més de vint anys de la seva vida. Per altra banda, el constructor de la darrera promoció de pisos de la vila s'ha compromès a arreglar gratuïtament les humitats existents a l'absis del temple.

Les obres s'acaben ràpidament i el dia 21 de juliol de 1957 Mons. Castán Lacoma, bisbe auxiliar, va beneir la campana, va consagrar l'altar i va inaugurar l'església de sant Fructuós, sant Auguri i sant Eulogi de les Gunyoles, enmig d'una gran festa popular.

Es tracta del primer temple modern dedicat als màrtirs de tota la diòcesi de Tarragona, com recorden ben orgullosos els seus feligresos. L'església està situada just a l'entrada del poble per la carretera de Tarragona. És un edifici molt senzill, amb una sola nau de sis metres d'ample per 13,5 de llarg. El presbiteri es troba enlairat,

separat de la nau per un arc de mig punt i tancat per un absis semicircular on s'obren tres finestres rectangulars acabades amb arc de mig punt. A l'obertura central s'hi pot veure un vitrall dedicat a sant Fructuós, i a banda i banda de les finestres, hi ha dues portes que donen accés a la sagristia i a una cambra. Just davant del vitrall, i penjat del sostre, hi ha un Sant Crist. A banda i banda de l'arc del presbiteri s'hi troben la imatge de la Mare de Déu i la d'un sant. L'església no disposa de cancell ni de cor. La façana és llisa i blanca i està coronada per una espadanya i una rosassa feta d'obra vista i ampolles de cava.

La senyora Núria Guardiola Roig, va pintar desinteressadament la vidriera central de l'absis amb la figura de Fructuós a la foguera i la inscripció «Sant Fruitós». Aquesta imatge ha esdevingut el símbol de l'església, tot il·lustrant goigs i estampes. Actualment el vitrall es troba en mal estat.

Aquesta església presenta un greu problema documental. Al temple no es conserva

Goig a llaor del màrtir sant Fructuós venerat a les Gunyoles.

cap document escrit i, al no ser parròquia, els rectors han anotat els diversos actes de la vida comunitària en llocs diferents. No hi ha constància de cap tipus de documentació ni a la parròquia dels Garidells, ni a la Secretaria General de l'Arquebisbat, ni a l'Arxiu Històric Arxidiocesà. Només hi ha una referència a la visita d'obres al *Butlletí Oficial de l'Arquebisbat* de l'any 1956.

El temple no disposa de relíquies dels màrtirs, els màrtirs simplement són els titulars de l'església i la seva festa se celebra al gener. Com a conseqüència del vincle amb la parròquia dels Garidells i del fet que fins a la meitat del segle xx el poble no disposa d'església pròpia, la festa major se celebra el 25 de juliol, festivitat de sant Jaume, titular de la parròquia dels Garidells.

Per altra banda no es coneix cap agermanament o relació amb cap altra comunitat

de sant Fructuós. Únicament, al costat del sagrari hi ha la reproducció de la inscripció martirial trobada per Mn. Serra Vilaró a la necròpolis, símbol de l'Associació Cultural Sant Fructuós, i que va ser lliurada per l'entitat a la comunitat l'any 2004 a l'amfiteatre de Tarragona com a mostra de comunió i reconeixement.

Pel que fa a producció documental i devocional, es conserva una estampa commemorativa de la inauguració de l'església, un recordatori de la festa dels màrtirs de l'any 1984, uns goigs publicats el 1986 i una estampa per a celebrar el 27è aniversari de Mn. Salvador Ramon com a encarregat de l'església.

Interior del temple.

Latitud: 41° 20' 55" N

Longitud: 1° 12' 44" E

Vista de l'ermita.

Ermita de Sant Fructuós de Lilla

L'ermita de Sant Fructuós de Lilla es troba a la comarca de la Conca de Barberà (Tarragona) i es tracta de l'única ermita de l'arxidiòcesi de Tarragona dedicada a la figura del màrtir sant Fructuós. Un interessant estudi de Josep Maria Grau i Roser Puig ens permet entendre la naturalesa d'aquesta construcció contemporània. Així doncs, la història de l'ermita va començar l'any 1986, quan es commemoraven 50 anys del martiri i sepultura del bisbe Manuel Borràs executat l'any 1936 durant la Guerra Civil Espanyola. Es va decidir col·locar al cementiri del poble una creu amb una làpida i simultàniament aixecar una ermita dedicada a sant Fructuós en un encreuament de camins de l'antiga via romana. D'aquesta manera es vinculaven els dos bisbes màrtirs coneguts de la seu de Tarragona.

El 23 de juny de 1996 es va inaugurar l'ermita i se celebrà una eucaristia presidida per Mn. Joan Aragonès en nom de l'arquebisbe Ramon Torrella. El terreny per fer la construcció el va cedir Josep M. Solé i Morales, però, per raons de possibilitats econòmiques, només es va poder construir un petit absis el qual alberga en el seu interior la figura del màrtir, feta per l'artista de Vilavert, Joan Rossich. Sant Fructuós és representat com a bisbe, amb capa pluvial, bàcul i mitra.

L'ermita és singular. El fet que es trobi al mig del bosc, que només hi hagi l'absis i que la volta sigui el propi cel, evoca certa espiritualitat. A la volta interior de l'absis, obra del pintor Josep Cimas, es representa un nimbus daurat d'on surten tres raigs de llum divina els quals auxilien el bisbe Fructuós i els seus dos diaques Auguri i Eulogi, i dos coloms que evoquen les seves dues ànimes pujant al cel. A banda i banda, la tau tarragonina i la lletra L, inicial de Lilla, completen l'escena. Per la part exterior, l'absis està revestit per un mosaic amb quatre creus gregues que ens recorden els tres màrtirs i Jesucrist. Finalment, l'absis està coronat per una creu de ferro obra de Vicenç Basulto.

La construcció de l'absis, juntament amb els bancs per seure, van anar a càrrec de Josep M. Solé i Pere Galí, el corró on està col·locada la imatge de sant Fructuós va ser donació de Ramon Moix i la barana de ferro, donatiu de la parròquia de Rojals.

El fet que es construís l'ermita dins el bosc, ha fet que ara el camí de sortida del poble cap al bosc es conegui com a Camí de l'ermita de Sant Fructuós. Sant Fructuós té un culte popular al poble i es fa una festa a l'ermita l'últim diumenge de juliol.

Latitud: 41° 35' 36" N

Longitud: 1° 50' 18" E

Oratori de Sant Fructuós de la Basílica de Montserrat

E stà situat a l'extrem sud-est de la Basílica de Santa Maria de Montserrat, com a prolongació de les tribunes superiors, aprofitant l'espai que deixa la concavitat de l'absis en la fàbrica del temple. Té forma absolutament rectangular, amb 19 metres de fons, 8 d'amplada i la mateixa alçada que les tribunes. Això permet que estigui format per un elegant presbiteri amb sis columnes de marbre, de les quals les dues centrals serveixen també de baldaquí a l'altar, igualment fet amb marbres blancs, negres i grisos.

Presbiteri de l'oratori.

Aquest presbiteri rep llum natural d'una rosassa de color groc al fons. Té a la paret central un fris d'estuc que es perllonga a banda i banda en tot el presbiteri. Sota el fris, al centre, hi ha una càtedra de marbre blanc amb la inscripció «Alter Christus, alter Benedictus sicut Oliva» (sic!), prolongada a banda i banda per un banc presbiteral. El fris representa el rostre de Crist, amb la mà del Pare a sobre i el colom de l'Esperit a sota, tot emmarcat per una corona floral. A la dreta hi ha representats els tres joves al forn de Babilònia i el sacrifici d'Abraham; a l'esquerra, sant Fructuós parlant amb el lector Augustal mentre els sants diaques es descalzen. A l'angle esquerra, hi ha dibuixat el cardenal Vidal i Barraquer amb les faccions molt reals. Totes aquestes pintures són obra del germà Josep Parés -fidel deixeble de l'escenògraf Pere Pruna que freqüentà el monestir els anys de la postguerra-, autor del sant Benet de l'escala de la porteria del monestir i dels estucs de l'avantsala del cor superior, així com de col·laboracions al monestir gallec de Samos.

Sota l'altar, a tall de *confessio* emmarcada per un cancell de marbre, una fornícula conté un reliquiari. S'hi accedeix pels dos costats a través de tres graons. Originàriament estava a peu pla, però el presbiteri resultava tan elevat que hom optà per aixecar un metre tota la nau. Cosa que es nota tant perquè les dues finestres de mà dreta queden arran de terra com pels

graons d'accés sobreafegits a l'accés principal i a l'escala de caragol del segle XVI que comunica amb el cambril i amb la sagristia.

L'oratori fou construït vers l'any 1945 amb la finalitat precisa de poder-hi celebrar els oficis els germans llecs, que abans del Concili Vaticà II formaven un estament distint dels monjos de cor i no participaven a tots els actes de la basílica. A partir de la construcció del presbiteri

actual (1957), amb cadires de cor per a tota la comunitat, disminuí l'ús de l'oratori; amb la unificació de la comunitat i la introducció de la llengua vernacula a la litúrgia (1965) l'oratori quedà en desús. Aquesta situació encara continua en l'actualitat a causa de l'aïllament del recinte, que no ha permès donar-li cap altra finalitat al servei de la comunitat o dels

pelegrins. Les úniques variacions que ha sofert han estat la retirada dels bancs i la instal·lació d'un orgue d'estudi.

Aquest oratori ha romangut inacabat en la seva decoració i per això gairebé la totalitat dels seus murs exhibeixen el ciment original. La dedicació al bisbe màrtir de Tarragona i l'homenatge al cardenal de

la pau (Francesc d'Assís Vidal i Barraquer) pot explicar-se per la procedència de l'abat Aureli Escarré, nascut a l'Arboç del Penedès, el qual consagrà l'altar dipositant-hi relíquies de sant Fructuós, que el bisbe de Vic Joan Perelló li proporcionà de les venerades a la Seu de Manresa.

Pintura mural amb el detall del martiri de sant Fructuós.

Latitud: 41° 44' 58" N

Longitud: 1° 52' 22" E

Església parroquial de Sant Fruitós de Bages

Sant Fruitós de Bages, emplaçat al bell mig de la Catalunya Central, és un dels municipis que formen la comarca del Bages (Barcelona). La seva extensió actual és de 22,14 km². Forma aquest municipi l'agregació de diverses parròquies: Olzinelles, Vall dels Horts, sant Iscle, sant Fruitós de Bages i Claret. Tenen en comú el seu veïnatge i la seva dependència del monestir de sant Benet de Bages, el qual conservà la jurisdicció eclesiàstica i civil fins a la seva extinció al segle XIX.

Exterior de l'església.

La destacada expansió de l'activitat econòmica del municipi, i de la comarca en general, ha estat decisiva per al seu desenvolupament demogràfic, amb un triplicat creixement de la seva població en els darrers 50 anys, passant dels 1674 habitants l'any 1940, als 7199 l'any 2006.

Així, doncs, el poble es formà a l'entorn d'una església que, probablement al segle XI, acollí part de les relíquies de sant Fructuós (Fruitós), bisbe màrtir de Tarragona. L'església parroquial fou reconstruïda durant el segle XII i ampliada i transformada a la fi del segle XVII.

Les notícies més antigues que hi ha sobre l'església parroquial consten en un document de l'any 942 que parla de la venda d'un molí de l'antic comtat de Manresa, i diu que el molí afronta amb el riu *Sancto Frictos*.

Aquest riu no és altre que el Riudor o Ridor, afluent del riu Llobregat, que passa a tocar dels peus de l'església. Per tant, aquest document afirma l'existència de l'església de sant Fruitós, com una de les més antigues del terme. Posteriorment, durant el segle XI són moltes les referències que es poden trobar de l'església, encara que només siguin indirectes, ja sigui per esmentar el riu o, per citar béns. D'aquesta manera es fa esment de la casa-església de sant Fruitós (any 1002), o bé, del camí que passava per davant de l'església (any 1022) o, fins i tot, d'un judici (any 1032) celebrat al davant de l'església, que congregà al voltant del temple una munió de magnats del comtat de Manresa i també el bisbe de Barcelona, Guadall Domnuç (1029-1035). Aquest bisbe es va ocupar de la defensa dels béns de l'església contra els usurpadors, col·laborant en l'esmentada labor amb el gran bisbe de Vic, l'abad Oliba. Aquest bisbe va assistir a un concili a Vic on es va de-

cretar la devolució de diverses propietats a la canònica de Barcelona usurpades per Guitard Arnau a la Roca del Vallès.

L'existència d'un nucli de població al voltant de l'església, doncs, la tenim documentada a partir del 1038, quan s'esmenta la parròquia, a la fàbrega, sota la vila; la sagrera, entorn de l'església, es documenta l'any 1063, el sacerdote apareix l'any 1065 i el cementiri deu anys més tard.

Com ja havíem esmentat, a mitjans segle x ens arriben les primeres notícies d'un riu documentat amb la grafia de *Sancto Frictoso*, indret on molt possiblement, ja hi havia un temple dedicat a l'advocació de sant Fruitós i on s'aixecà una església romànica cap a finals del segle x, fundació senyorial de la família Calders que posteriorment, per dues donacions (1075 i 1086), va passar sota el domini de sant Benet de Bages. L'església primitiva tenia tres altars dedicats a sant Maurici, sant Fruitós i santa Agnès respectivament, en cada un dels quals s'hi guardaven les relíquies dels sants. Més tard, però, l'església passà a formar part de les possessions del Monestir de Sant Benet de Bages.

El nom del poble de Sant Fruitós de Bages, sens dubte, està vinculat a la presència de les relíquies del bisbe màrtir tarragoní «sant Fruitós», que es conservaren en dit indret fins al segle xiv. L'any 1372 la ciutat de Manresa, amb el desig d'enriquir l'altar de la Seu amb algun tre-

sor espiritual important, prengué -no pas sense l'oposició dels veïns de Sant Fruitós- les relíquies del sant guardades en aquesta petita població junt amb les relíquies de santa Agnès i sant Maurici. Encara avui la gent gran repeteix la dita popular que deien els santfruitosencs a les darreries del segle passat quan es trobaven en algun acte festiu amb els seus veïns manresans: «*Manresans, lladres pillos i gormans, que ens haveu robat los cossos sants: Sant Fruitós, Santa Agnès i Sant Maurici gloriós*». Aquests últims, però, replicaven dient: «*Fornasters, potiniers que els tenieu guardats en galliners...*»

Tal i com hem esmentat, l'església parroquial de

Sant Fruitós és d'origen romànic, datada al segle xii. El lloc, però, i l'església de Sant Fruitós de Bages es troben documentats des d'abans de mitjans del segle x. La festa patronal, festa major, se celebra el 21 de gener, dia del martiri de sant Fruitós.

Imatge de sant Fructuós (segle xx).

La construcció de l'església actual de Sant Fruitós de Bages correspon a unes reformes fetes durant els segles xvii i xviii, i bastides sobre la primitiva construcció romànica. Aquestes reformes inclouen elements d'estil neoclàssic. És especialment remarcable el seu campanar

i el cimbori que hi ha al costat. L'església està formada d'una sola nau, coberta amb volta de mig punt. L'altar principal era dedicat a sant Fruitós i els laterals a sant Maurici i santa Agnès. Tenim notícies de la construcció d'un retaule a l'altar major al segle XVII, obra d'un pintor d'Igualada anomenat Francesc Gomar que rebé per aquesta obra el total de seixanta lliures, l'any 1687; Francesc Grau (1638-1693), escultor manresà, confessà més tard haver rebut vint-i-una lliures per un terç del preu del retaule de l'altar major. Malauradament no se n'ha conservat cap d'aquests suposats retaules; és més, tenim notícies que un d'ells fou venut a Anglaterra a finals del segle passat. L'obra mestra de Francesc Grau són els dos sepulcres de la capella de la Puríssima a la Catedral de Tarragona, destinats respectivament als enterraments de Diego i Godofredo Girón de Rebolledo (1678). L'urna d'aquests sepulcres està decorada amb dues al·legories femenines a cada costat i, a la part alta, hi campa l'escut de la família, envoltat d'àngels.

La lletra dels Goigs de Sant Fruitós és de Mn. Josep Feu Sala, la música de Mons. Valentí Miserachs, el dibuix de l'orla és de Vidal Orive Rodríguez, i la nota històrica correspon a Mn. Antoni Pladevall i Font. El text diu així, a l'entrada i en algunes estrofes:

Reliquiari de sant Fructuós.

*Màrtir sant de Tarragona,
a l'estadi campió.*

*Sant Fruitós, palma i corona,
sigui el nostre Protector.*

*Fou a l'urbs tarragonense
que els seus ulls obrí a la llum.*

*Batejat, bentost comença
a exhalar, com flor, perfum.*

*El favor que Déu li dóna
promet fruits en abundòr*

Sant Fruitós...

*Del martiri fe completa
en les Actes ha quedat.*

*Fins Prudenci, august poeta,
canta el fet, meravellat.*

*I Agustí, bisbe d'Hipona,
l'enalteix en un Sermó.*

Sant Fruitós...

Latitud: 41° 50' 38" N

Longitud: 2° 15' 4" E

Façana del santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda.

Antiga església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà, actualment santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda

Balenyà pertany a la comarca d'Osona, el seu terme municipal té una extensió de 17 km², i una altitud de 587 m. Actualment la població compta amb 3.127 habitants. Els orígens de Balenyà remunten a la repoblació de la Plana de Vic, entre finals del segle IX i principis del segle X. Sembla, però, que, entre els anys 955-959, ja existia una església dedicada a sant Fruitós, a la qual «el canonge Sunyer i la dona Tructelles van llegar terres a l'Espina i en el terme de Tona». La vila de Balenyà, doncs, està documentada des de l'any 955, segons afirma Antoni Pladevall «Cap dels documents que parlen de sant Fruitós d'abans del 1080, no diuen res sobre l'edifici material d'aquesta antiquíssima església, que la documentació anomena simplement *domus* o *ecclesia*. Es devia tractar, evidentment, d'un edifici dels anomenats preromànics amb coberta d'embigat i potser només amb una volta matussera al presbiteri o capçalera, que acostumava a ser rectangular o trapezial. No en queda, però, cap vestigi i tot són pures suposicions».

Tot i que no sabem amb seguretat quan es va erigir la primera església de sant Fruitós a Balenyà, la primera notícia històrica data del 12 de març del 948, quan l'arxilevita o ardiaca Guadimir va llegir en el seu testament *et ad Sanctum Fructuosum bove*, o sigui, un bou a sant Fruitós de Balenyà. El document suposa que l'església devia servir molt abans del segle IX, quan es va restaurar la diòcesi de Vic, després de la conquesta de Guifré el Pilós i, probablement es va erigir a partir dels inicis del segle VI, que és quan tenim constància de l'existència del bisbat de Vic.

La primera església documentada de sant Fruitós va ser reedificada pels voltants de l'any 1080, car l'any 1081 «la senyora Ermetrudis va llegir en el seu testament 4 sous per a la dedicació de sant Fruitós. La solemne festa de la dedicació o consagració del nou temple es va dur a terme a principis de març de l'any 1083», tal com ho especifica l'Acta de Consagració que va ser publicada l'any 1915 al *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, vol. IV, pp. 36-37. En aquest document es detalla la cerimònia de consagració de l'església i també s'expliquen les donacions que van fer alguns feligresos i devots de la parròquia.

També s'hi explica que l'església de sant Mamet, fundada l'any 1039, fou unida, en qualitat de sufragània, a la parroquial de sant Fruitós.

L'antiga parròquia de Sant Fruitós de Balenyà, modernament és coneguda com el santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda. Vers el 1075, quan el país va començar a experimentar un evident

Relleu de la façana amb els tres màrtirs (segle XVIII).

benestar, cosa que es manifesta en la gran quantitat d'esglésies que es van refer en pocs anys, els feligresos de sant Fruitós de Balenyà van creure necessari renovar el seu temple parroquial. L'església consagrada l'any 1083 estava formada per una àmplia nau de tres absis. Els patrons eren sant Fruitós, bisbe màrtir de Tarragona, i els seus diaques, Auguri i Eulogi. D'aquesta primitiva església, actualment, només en queden els murs laterals de la nau decorada amb arcuacions llombardes.

El campanar, també romànic, resta força sencer, és d'un període una mica més tardà, es va construir al segle XII, però a darrere hi podem observar un afegit d'època gòtica (segles XV-XVI). Cap als anys 1626 i

1642, s'hi van realitzar unes obres importants, amb la construcció de nous altars i capelles laterals dedicades a sant Isidre i a la Mare de Déu del Roser. També es vaaprofitar l'avinentesa per construir la portada que encara avui es pot contemplar, amb unes columnes i el relleu barroc dedicat als sants patrons; Fruitós, Auguri i Eulogi.

L'any 1642 es va construir un nou altar major i la darrera reforma d'aquesta església de Balenyà consta que es va fer els anys 1701 i 1718. L'obra més costosa fou la construcció del cos central de la nau, amb la gran rosassa. Això va obligar a alçar i adaptar a la nova nau les dues capelles laterals. També es va construir

el presbiteri actual, i va desaparèixer la capçalera romànica. El conjunt de l'església de Balenyà, amb totes les reformes esmentades, manté una certa unitat. Hi podem trobar detalls romànics, gòtics, renaixentistes, barrocs i fins i tot moderns.

Pels volts de 1955 la feligresia i la residència del rector de sant Fruitós de Balenyà van passar a l'església de sant Josep dels Hostalets. Era el resultat del creixement demogràfic a favor dels Hostalets, centre de població en constant expansió. Quedava el problema de la titularitat i el paper que devia continuar desenvolupant la parròquia antiga i la venerable església de sant Fruitós de Balenyà, centre d'atracció espiritual i popular, que comptava amb molts devots incondicionals. La solució va ser convertir l'església en un santuari marià, com ja ho era des de feia un parell de segles, entronitzant en el seu altar major la Mare de Déu de l'Ajuda, mentre que sant Fruitós passava a presidir l'església dels Hostalets.

Així, doncs, Balenyà i els Hostalets avui designen dues realitats: la d'un poble jove i dinàmic i la d'un terme històric amb molta tradició. Fins a l'any 1981, el nom de Balenyà era l'oficial destinat a designar el terme, però, a partir d'aquell any, es va creure que responia més a la realitat del moment adoptar el nom dels Hostalets de Balenyà per denominar tot el municipi.

Vista exterior de l'església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà.

La toponímia del poble ostenta el nom de Fruitós, ja que un carrer està dedicat al sant, i es denomina: carrer de sant Fruitós.

Els goigs, dedicats als màrtirs tarragonins, tenen com a autor de la lletra i la música el Mn. Adjutori Vilalta, i foren publicats pels Amics dels Goigs de Vic. L'entrada dels *Goigs a llaor de sant Fruitós: patró de la pàrroquia de Balenyà* diu:

*Amb l'amor que infon franquesa,
vostres goigs volem cantar:
sant Fruitós, amb la mà estesa,
beneix a Balenyà.*

La gent del poble ens han confirmat de viva veu la vigència d'una llegenda que s'explica encara a la mainada dels Hostalets de Balenyà. La contalla s'ano-

mena: *La llegenda del cove de sant Fruitós*, i diu així:

«Diuen que el bisbe Fruitós era molt ben vist i estimat per tota la gent de Tàrraco, però no només pels cristians, sinó també pels que no ho eren, pels pagans. Per això, quan la gent va saber que Fruitós fou condemnat a morir cremat, juntament amb els seus diaques, Auguri i Eulogi, la notícia va causar molt de dolor, sobretot entre la gent senzilla, que era la majoria. I més, tenint present que era un bisbe tan bo que sempre feia els possibles perquè la gent compartís el poc que tenia amb els que tenien menys encara.

Acostumava a visitar els més indigents amb un cove que portaven els seus diaques. Quan els veien arribar, ja era un bon «auguri» i tenien motius d'«eulogi», perquè en aquest «cove» hi havia aliments de tota mena i fruits del Camp de Tarragona que li havien regalat la gent de bona voluntat. Llavors ell ho repartia a les persones més pobres, segons llurs necessitats.

El curiós del cas és que sempre n'hi havia per a tothom; i repartia i repartia... i no minvava. No n'hi havia cada cop més,

però tampoc no n'hi havia menys... fins que retornava cap a casa seva amb el goig d'haver fet arribar als més necessitats allò que la gent de bona voluntat havia ofert al seu cove de bisbe.

Un cop a casa, amb els seus diaques, pre-gaven i donaven gràcies a Déu per tots aquells favors i agraïen també la generositat i solidaritat de la gent de Tarragona, a qui Fruitós, quan tenia ocasió els deia: «Gent de Tarragona, en veritat us dic que amb el poc de tu, el poc de mi i el poc de cadascú de nosaltres, fem el suficient per a tothom i encara en sobra. No perdeu mai aquest bon costum de compartir, que fa feliç a tanta gent».

Al cap i la fi, ben comptat i debatut, fer feliços als altres és la millor manera de ser feliç un mateix.» (Anònim, segle xx).

Un dels relleus del presbiteri amb el martiri de sant Fructuós (segle xx).

Catalunya

Latitud: 41° 45' 6" N

Longitud: 2° 7' 13" E

Església parroquial de Sant Fruitós de Castellterçol

Castellterçol, municipi del Vallès Oriental (Barcelona), al límit amb el Bages, pertany a la comarca natural del Moianès (en la divisió comarcal de 1936 va quedar repartida entre Osona, el Bages i el Vallès Oriental), forma un altiplà a cavall de les depressions de la Plana de Vic i del Pla del Bages. El terme municipal té una extensió de 31,61 km², amb una altitud mitjana de 726 metres sobre el nivell del mar, actualment té 2.168 habitants (2007).

Vitral de l'òcul de la façana amb la imatge de sant Fructuós.

La població estava dedicada tradicionalment a la parairia i a l'ofici de teixir, activitats que modernament es van convertir en empreses tèxtils. A finals del segle XVIII tenia molta importància la indústria llanera. Avui, és important la indústria tèxtil amb la fabricació de teixits de polièster i cotó, i tints per a la indústria cotonera, que donen ocupació a un bon nombre de treballadors. És molt important l'agricultura, s'hi conrea gra, patates, llegums, farratges, etc. La ramaderia també és important (bestiar boví i porcí), dóna lloc a l'elaboració artesanal d'embotits, activitat tradicional de la vila. La major part del terme està coberta per boscos, és per això que cal destacar la producció de bolets, tòfones i mel. També és rellevant la producció d'artesania popular com la ceràmica, pintura, i brodats. Durant els segles XVII i XVIII, especialment, hi havia tingut una certa importància el comerç de neu i de glaç, que feia arribar a Barcelona. Es conserven «les poues de glaç», construïdes a les voreres del riu. Són unes construccions excavades d'uns 9 a 12 m de fondària per 10 m de diàmetre, amb parets i voltes de maçoneria, la majoria fetes amb pedra, on es guardava i conservava el gel o la neu glaçada per al bon temps. Són un exemple típic de l'arquitectura catalana, en aplicació dels

coneixements de la volta romànica.

La primera referència de Castellterçol procedeix de Sant Mateu de Bages, el document es conserva a l'Arxiu de Montserrat. La data d'aquest document és de l'any 898, i indica que llavors ja existia el lloc i el terme de Castell de Terçol o Castellterçol.

El castell de Castellterçol es troba situat als afores de la vila, damunt d'un turó apropiat per a la defensa. Es conserva una part de les muralles de defensa, el fossar i les restes de l'antiga resi-

dència dels senyors, datada al s. XII. Actualment, amb el suport de la Generalitat de Catalunya, de l'Ajuntament i del grup local «Amics del Castell de Castellterçol», els propietaris han engegat, des de 1990, la consolidació de les parts històriques del recinte per tal de destinar-les a activitats culturals obertes al públic.

L'església parroquial de Sant Fruitós de Castellterçol, refeta al segle XVII (entre 1628 i 1679), i ampliada en èpoques més tardanes, fou construïda sobre els fonaments d'un temple més antic, bastida damunt d'una església anterior consagrada el 1111. L'església actual sembla ser que és la tercera, com a mínim, que s'ha erigit sobre el mateix solar des que l'any 964 es va jurar sobre el seu altar, el de sant Fruitós, el testament del levita Guadamir, cosa que demostra que la primitiva església de Sant Fruitós es devia erigir abans del 898. Va ser en aquesta època que Terçol va aixecar el castell i va organitzar el terme. El titular, sant Fruitós o sant Fructuós, és el sant bisbe de Tarragona.

En el seu interior es poden contemplar tres naus, la nau central és molt més alta, un petit creuer relliga les tres naus abans del presbiteri, és d'admirar el treball de la pedra i la capella del Santíssim, d'estil barroc. El portal o façana de l'església d'estil barroc renaixentista, es va reconstruir el 1956, ja que el foc del 1936 va malmetre l'anterior. El campanar és una peça important construïda cap a l'any 1670.

imatge de sant Fructuós a la façana (segle xx).

Imatge dels tres màrtirs al retaule del presbiteri (segle xx).

L'església va patir, a més de moltes altres alteracions, les conseqüències de la guerra civil de 1936. El retaule dels màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi va ser cremat i destruït el dia 22 de juliol de 1936, la capella del Santíssim i els altars del Roser i dels Sants Màrtirs, com també la sagristia no es van cremar, però foren destruïts, segons ha deixat documentat a l'arxiu parroquial mossèn Jaume Homs. A la postguerra, cap a l'any 1942 començà la reconstrucció de l'església. Les imatges

actuals de sant Fruitós i els seus diaques les va fer l'esculptor Pere Puntí de Vic.

Sant Fruitós és el patró de la parròquia, és per això que el dia 21 de gener es commemora i se celebra la Festa Major d'hivern. Aquest dia els feligresos veneren també la relíquia de sant Fruitós que es conserva en un reliquiari a la parròquia.

Els *Goigs* dedicats a lloança de sant Fruitós, patró i titular de la parròquia, estan representats per una imatge del sant, flanquejada per dos motius vegetals amb dos personatges al costat en color vermell; Auguri i Eulogi. L'orla tipogràfica és de color vermell simbo-

litzant el martiri. El text està escrit a tres columnes, l'autor de la lletra és mossèn Antoni Malats, amb música popular, els boixos són de Ricart Marlet.

La tornada diu així: «Pel turment de la foguera / empareu Castellterçol»

També tenim constància d'uns altres goigs més antics de sant Fruitós, del segle XIX: *Goigs en alabansa del gloriós San Fructuós titular de Castelltersol*.

Segons els nostres informadors de Castellterçol, només dues persones del poble porten el nom de Fruitós, curiosament totes dues tenen més de 90 anys, la qual cosa vol dir que aquest nom, malgrat ser el patró, no ha esdevingut popular.

Cal destacar que a Castellterçol es conserva, al centre del poble, la casa natal d'Enric Prat de la Riba i Sarrà (Castellterçol, 1870-1917), coneguda també per l'antiga casa Padrós, amb traces del s. xvii. Fou restaurada l'any 1800 pel Dr. Padrós i ha estat declarada monument històrico-artístic pel fet d'haver-hi nascut i mort Enric Prat de la Riba, eminent jurista, una de les màximes figures del catalanisme conservador, fundador de la Lliga Regionalista, president de la Diputació de Barcelona i creador de la Mancomunitat de Catalunya, de la qual en fou el primer president, i des d'on va endegar una àmplia obra de modernització i millora del país.

La família d'en Prat de la Riba va cedir la casa a la Generalitat, i des de 1984 s'ha convertit en casa-museu on, a més de poder-s'hi visitar les estances privades i records personals d'Enric Prat de la Riba, també s'utilitza com a sala d'exposicions i conferències.

Latitud: 41° 55' 41" N

Longitud: 2° 15' 23" E

Església de Sant Fruitós de Quadres o del Grau

A dos quilòmetres i mig de Vic, es troba l'església de Sant Fruitós de Quadres o del Grau a la comarca d'Osona (Barcelona), la qual antigament es trobava dins el terme del castell de Gurb, documentat a partir de l'any 886, i actualment pren aquest nom del mas Grau que hi té a prop.

L'església va ser segurament una capella rural que depenia de la parroquial de Sant Esteve de Granollers. Està documentada a partir de l'any 1097, moment en què Pongosfred i la seva esposa Franda van donar al monestir de Ripoll unes torres situades a Gurb, al terme de sant Fruitós.

Exterior de l'església.

A l'edifici, a finals del segle XI, s'hi afegí un nou absis romànic, i en època incerta es va substituir la coberta. Ja l'any 1868 s'hi van realitzar diverses actuacions com la reparació del campanar d'espadanya i la coberta, i l'interior, amb la reconversió de l'antic absis en una sagristia. L'església fou profanada durant la guerra civil espanyola de 1936 i ja no ha tornat al culte mai més, tot i l'abandó, es conserva en bon estat.

Es tracta doncs d'un edifici segurament preromànic, de nau única, coberta amb dues voltes d'aresta de rajol pla, amb el portal al nord i escapçada a llevant per un absis semicircular decorat amb un fris d'arcuacions llombardes.

Vista interior

Latitud: 41° 54' 17" N

Longitud: 2° 41' 2" E

Església parroquial de Sant Fruitós de Brunyola

Al poble de Brunyola, comarca de la Selva (Girona), es troba la parròquia de Sant Fruitós. El municipi, situat al nord-est de la comarca, destaca per les seves abundants pinedes, castanyedes i alzinars. L'avellaner, els farratges i cereals són els conreus més importants del secà, mentre que en els de regadiu ho són les patates i hortalisses. Per altra banda la ramaderia bovina i porcina complementen l'economia del poble.

Exterior de l'església parroquial.

L'any 1280 la Baronia de Brunyola va passar a l'església per donació de Berenguer de Gornau al clergue Guillem de Gonfredi i venda de Ramon G. Bernat Cabrera al mateix clergue Gonfredi, dels feus i dominis de cavallers per la quantitat de 37.000 sous. Posteriorment l'any 1293 per defunció del clergue Gonfredi, tresorer de la seu gironina, la baronia va quedar a mans de l'Almoina del pla de la Seu, representada pel paborde o domer, de manera que baronia, castell i parròquia de Brunyola formaven un mateix eix central al llarg del temps, ja que cada una d'elles estava representada per un mateix paborde o domer.

De l'església de sant Fruitós de Brunyola se'n té constància des de l'any 1098, moment en què, segons la documentació antiga, i fins l'any 1116, rebia el nom de *Monte-rotundo* (muntanya rodona), nom derivat segurament de la seva topografia. No va ser fins al segle XII que va adoptar el nom de Brunyola.

L'església ocupa el lloc de la primitiva capella domèstica del castell de Brunyola, una construcció gòtica de finals del segle XIV i principis del XV, de la qual ja se'n té notícia des del 1106, moment en què és cedit al vescomte Guerau Ponç de Cabrera. El castell era termenat, és a dir, tenia adscrit un terme o jurisdicció territorial i, en aquest cas, exercia la seva jurisdicció civil i criminal sobre la Baronia de Brunyola, que abastava les parròquies de Sant Fruitós, Sant Dalmai, Sant Martí Sapresa i els territoris d'Ardamans, amb una extensió total estimada de 48 quilòmetres quadrats.

Presbiteri de l'església amb el retaule dels tres màrtirs (segle XX).

Sant Fruitós al segle XIII passa a ser parroquial i ja al segle XIV existeixen unes poques cases bastides al seu voltant, i a la vegada també del castell, que van anar formant el petit poble. Al segle XVI tots aquests habitatges desapareixen per donar pas a noves construccions que són les que trobem en l'actualitat.

L'església actual data del segle XVI, amb diverses reformes i afegits, conserva algu-

nes estructures arquitectòniques medievals, emmascarades per les reconstruccions i reformes posteriors a conseqüència del terratrèmol que va afectar el municipi l'any 1427. És de planta rectangular, amb una façana senzilla amb porta adovellada, ull de bou i campanar d'espadanya doble amb final barroquitxat, i aprofitant la seva ubicació dins del castell, utilitza una de les torres cantoneres rodones de la fortificació com a campanar. Un testimoni clar del temple antic el trobem als batents de fusta de la porta on -com en el cas de Llofriu-, hi ha un conjunt de peces de forja, amb cintes i espirals de tradició romànica, datada en els segles XIII-XIV.

Pel que fa als orígens del poble i el culte a sant Fructuós, segons la tradició popular, hi ha un refrany que diu: *Si per sant Fructuós fa sol, bon any, si Déu ho vol.* Per tant, sembla doncs que l'església es va consagrar a sant Fruitós per protegir els productes dels pagesos que hi conreaven pels voltants. Sant Fruitós és el patró principal de la localitat i la seva festa major se celebra el 21 de gener. Els diaques actuen com a copatrrons.

L'Associació *Els Amics de Brunyola* s'encarrega de promocionar part important de la documentació promocional referent al municipi. També el Sr. Ricard Teixidó ha elaborat diversos textos i ha editat llibres amb la història i descripció de tot allò que té a veure amb el poble. D'aquests esforços reconeguts sabem que l'any 1955, amb l'aportació popular, es construeix l'altar major, amb l'altar de pedra i el retaule d'alabastre, a mode d'auca, amb els moments més rellevants de la vida dels màrtirs, obra de l'escultor gironí Josep Boada. Posteriorment, es va recollir pressupost per comprar imatges dels sants per tal de presidir l'església de sant Fruitós.

Detall del retaule amb l'escena del baptisme de Rogacià.

Latitud: 41° 55' 54" N

Longitud: 3° 7' 43" E

Església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu

Al Baix Empordà es troba el poble de Llofriu. Agregat al terme municipal de Palafrugell i situat a la part nord-occidental i al peu de Les Gavarres, Llofriu està format per diferents nuclis de cases i envoltat per una àmplia zona agrícola i ramadera. La proximitat del municipi amb Calella de Palafrugell, Llafranc o Tamariu fan del poble un oasis de natura i arrels populars, on personatges il·lustres com Josep Pla hi estigueren molt vinculats.

Exterior de l'església.

Al poble trobem la parròquia de Sant Fruitós, envoltada per un petit entramat de carrers i carrerons, que junt amb les zones enjardinades i les cases de pedra recentment restaurades, fan de l'indret un dels conjunts més bonics de la zona.

Segurament el poble de Llofriu va ser ocupat en època romana, tal i com apunta també l'historiador local Joan Badia. Es troben fragments de terrisses romanes en els murs del costat de tramuntana de l'església, així com a les parets de tanca dels horts veïns. Tot i que no són molt nombrosos, sí que hi destaquen trossos d'àmfora i de paviment d'*opus testaceum*.

Llofriu pertanyia en època medieval al castell de Palafrugell, i era una possessió directa dels comtes de Barcelona-Girona a través d'un conveni entre Ramon Berenguer I i Almodis amb Dalmau Bernat de Peratallada, l'any 1062.

L'any 1151 es confirma com a domini comtal el *termino de Lo Frillo*. Ja l'any 1196, el rei Alfons el Cast en el seu testament, determina que la vila, junt amb Palafrugell, havia de passar a l'ordre del sant Sepulcre una vegada morís Dalmau de Palol, el qual les tenia com a feu. Així va ser fins a l'abolició dels drets feudals.

L'església de *Sancti Fructuosi* és esmentada ja l'any 1121 en el testament del clergue Berenguer Amat, d'un important llinatge d'aquestes contrades, que fou un dels primers de la diòcesi a peregrinar a Terra Santa després de la primera croada, el qual deixà una propietat i les cases que hi havia al costat de l'església de *Lofrid*, al monestir de Sant Miquel de Cruïlles. Tanmateix, l'any 1280 a les *Rotationes decimarum*, figura el nom de l'església i l'any 1362 consta com a

Retaule barroc de Sant Fruitós de Llofriu. Fotografia anterior a 1936 (Arxiu Parroquial de Llofriu).

sufragània de la parròquia de Palafrugell. No serà fins al segle XVII que apareixerà com a parròquia independent.

El temple actual correspon a una reconstrucció total del segle XVIII. A l'exterior de la capçalera hi ha una làpida commemorativa amb data 3 de maig de 1762, que deu correspondre a l'acabament de

l'obra, ja que a la sagristia hi ha gravat l'any 1751. A l'interior del temple s'hi conserva una fita dels termes delmers de Llofriu i la parròquia veïna de Sant Climent de Peralta, datada el 1783. De l'església romànica en queden com a minsa memòria unes peces de forja clavades als batents de la porta.

L'any 1936 varen desaparèixer pràcticament totes les peces d'art i litúrgiques d'aquesta església, la principal el retaule major barroc, dedicat al patró sant Fruitós. Se'n coneixen algunes fotografies, sobretot una d'elles, conservada a la sagristia,

permet tenir-ne una idea força aproximada. De dimensions força grans, amb un sòcol amb figures d'atlants, el retaule era de cinc carrers, amb el sòcol, bancal, dos cossos i àtic. Era presidit, a la fornícula central, per una gran imatge del bisbe Fructuós vestit de pontifical. També s'identifiquen els plafons amb escenes de la vida del patró: la seva consagració, a

la presó on bateja el catecumen Rogacià, amb Eulogi i Auguri davant del jutge, i el seu enterrament. El conjunt, d'autor desconegut per ara, evidencia la influència del gran i notable retaule de Sant Martí de Palafrugell, obra de Pau Costa. Es considera de la segona meitat del segle XVIII i s'hi detecta la intervenció de dos artistes o tallers diferents, fruit, potser, d'una interrupció en el transcurs de l'obra.

Com en altres indrets, l'origen del culte a sant Fruitós rau en la devoció dels pagesos, ja que es tracta d'un municipi tradicionalment molt lligat a l'agricultura. Sant Fruitós és el copatró del poble, el 23 de gener se celebra la festa petita de Llofriu, amb un ofici religiós i festa posterior.

Reliquia de sant Fructuós venerada a Llofriu.

Latitud: 41° 58' 46" N

Longitud: 3° 10' 1" E

Façana de l'església coparroquial.

Església coparroquial de Sant Fruitós dels Masos de Pals

L'església de Sant Fruitós dels Masos es troba a Pals, municipi de la comarca del Baix Empordà. El poble es divideix en tres nuclis: Pals, els Masos i la Platja de Pals. La situació del nucli antic és la característica dels pobles de la plana empordanesa, al cim d'un puig poc enlairat, sobre el planer cobert antigament per estanys i aiguamolls que van ser assecats i destinats al conreu de l'arròs. Etimològicament el nom de Pals prové del llatí *Palus*, que significa terreny pantanós. Cal destacar que el nucli dels Masos de Pals, estava format inicialment per masies disperses fortificades de gran interès arquitectònic.

A l'església parroquial de Sant Pere de Pals al segle xv ja hi havia un altar de sant Fruitós, del qual hi ha notícia l'any 1420. L'any 1488 va ser dotat pels obrers amb un benefici, i el 1510 era canviat de lloc.

Al segle xvi s'ergí l'església o capella de Sant Fruitós al veïnat dels Masos de Pals, situat a llevant de la vila, en el camí de la Platja, un important barri agrari, ara més aviat turístic. Fou construïda pels pagesos que necessitaven retre culte a prop de les seves masies per tal de no desplaçar-se a Pals. Així doncs, com en altres indrets, l'origen del culte rau en la devoció dels pagesos que s'encomanaven a sant Fruitós per protegir els seus arrossars. L'any 1557 consta que aquesta església tenia cinc altars. L'any 1656 va ser reconciliada ja que havia estat profanada per l'exèrcit francès. L'actual, de dimensions importants, fou costejada per l'ajuntament i els veïns. A la façana hi ha dues inscripcions datades el 18 de maig de 1791 i el 15 d'abril de 1850, però encara es demanaven diners per acabar-la l'any 1862. L'obra no es va concretar fins a les primeres dècades del segle xx i s'hagué de continuar utilitzant l'antiga capella, de la qual es veuen restes en els patis de les cases situades al costat de migdia.

Sant Fruitós és copatró del poble juntament amb sant Domènec de Guzmán i el patró principal, sant Pere. La festa se celebra el 21 de gener. En aquest cas, el culte als diaques sant Auguri i sant Eulogi és totalment inexistent.

Per altra banda cal dir que el carrer Major dels Masos i la placeta porten el nom del sant patró.

Latitud: 42° 12' 23" N

Longitud: 2° 39' 42" E

Església-ermita de Sant Fruitós d'Ossinyà a Sant Ferriol

L'ermita de Sant Fruitós d'Ossinyà es troba al municipi de Sant Ferriol, a la comarca de La Garrotxa. La trobem documentada per primera vegada l'any 977, moment en què fou donada a la canònica de Santa Maria de Besalú per Miró Bonfill, comte de Besalú i bisbe de Girona. És un dels llocs del bisbat de Girona on el culte al màrtir de Tarragona és documentat des d'època més antiga.

L'any 998 mitjançant una butlla del papa Gregori V, es van confirmar les possessions entre les quals s'inclouïa l'església de *sancti fructuosi quae est in Ursiniano* de santa Maria de Besalú. Dos anys més tard, el comte Bernat Tallafarro de Besalú va tornar a donar la canònica de Besalú a aquesta església. A partir de 1161 les notícies de l'església d'Ossinyà es limiten només a referències a diferents llibres de la diòcesi de Girona, com les *rationes decimatarum* de 1280 (*ecclesia de ursiniano*), el *Llibre verd* de 1362 (*Sancti fructuosi de Ursiniano*) o els *Sinodals* de 1691 (*Sancti fructuosi de Ossinyà*).

Ja l'any 1722, el bisbe de Girona, Josep de Taverner i d'Ardena, en la visita que va realitzar a l'ardiacaonat de Besalú, va manar al rector del Mor, que celebrés missa els dies de festa a l'església d'Ossinyà, ja que aquesta havia esdevingut sufragània de la primera en perdre la categoria de parròquia.

L'església de Sant Fruitós és un edifici d'una sola nau coberta amb volta de rajol, amb llunetes i amb embigat sobre encavallades per sostener el teulat, i a llevant, per un absis semicircular que s'obre a través d'un senzill plec, el qual havia estat separat de la nau per un envà, construït quan l'església fou totalment reformada: es va redescobrir i substituir la coberta original de que avui se'n conserva algun vestigi.

A l'absis, s'obre una finestra centrada, de doble esqueixada, i al mur del migdia hi ha una altra finestra situada prop de l'absis, on hi ha una porta, amb llindar i timpà llis, emfasitzada per dos arcs en gradació, seguint els models característics dels segles XII i XIII, de la regió, als quals s'adscriu el conjunt original de l'edifici. El campanar d'espadanya, està situat al mur de ponent

Vista exterior de l'església-ermita.

i posteriorment fou modificat tot donant-li forma quadrada.

L'aparell és de carreus, ben tallats, sense polir i en filades. En la reforma interior s'han fet caure els guixos deteriorats i s'han mantingut les traces dels arrenaments de les voltes i arcades que hi havia. L'edifici es trobava des de feia molt de

temps en una total ruïna, una situació sortosament redreçada fa poc, a principi del segle XXI.

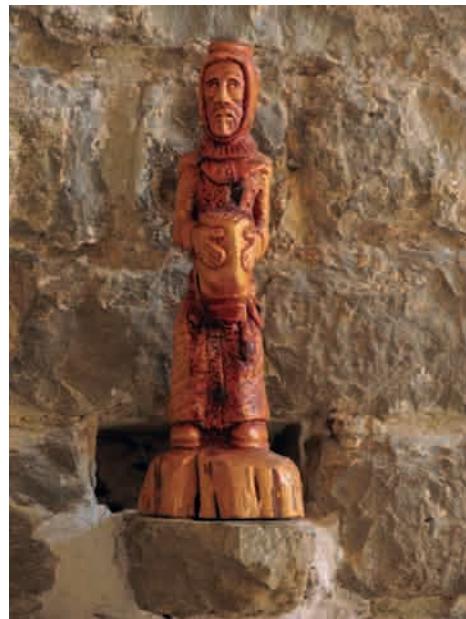
La Diputació i el Bisbat de Girona, amb aportacions privades i el suport popular, han endegat l'adecuada restauració del temple. Avui, Sant Fruitós d'Ossinyà torna a ser una església oberta al culte,

agregada a la parròquia de Sant Vicenç de Besalú, on es fan diverses celebracions i festivitats al llarg de l'any.

El culte només correspon a sant Fruitós i no està lligat als diaques sant Auguri i sant Eulogi. A l'igual que en altres localitats, els pagesos demanaven al sant protecció per als seus cultius.

Interior restaurat de l'església.

Imatge d'una talla de sant Fruitós realitzada per un feligrès (segle xx).

Latitud: 42° 20' 9" N

Longitud: 3° 9' 59" E

Exterior del temple vist des de l'absis.

abadies benedictines de Sant Policarp i de Banyoles. La sentència que havia de ser definitiva, fou favorable als interessos dels monjos de Banyoles, als quals ja s'havia donat la raó a les assemblees davant del rei Carles, a Attigny, l'any 874 i del concili de Troyes del 878. A més de Sant Fruitós, les altres cel·les en disputa eren Sant Joan Baptista (Sant Joan Sescloses), Sant Cebrià de Penida i Sant Pere. Aquesta darrera esdevindria en el futur la gran abadia de Sant Pere de Rodes.

Tanmateix, no s'acabaren aquí les controvèrsies. El rei Odó -que havia trencat la «legitimitat» de la dinastia carolingia-, a precs del comte Sunyer II d'Empúries i del bisbe Ermemir, segurament bisbe d'Empúries, secessionista, en un precepte de l'any 889 atorgà Sant Fruitós

Església de Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu

La Vall de Santa Creu és un petit poblet recollit en una vall força profunda del massís de Verdera, on predomina, enlairat, el monestir de Sant Pere de Rodes, al nord del Cap de Creus. Va disposar de terme propi fins que l'any 1787, una ordre de Carles III va fer annexionar la Vall al Port de la Selva a la comarca de l'Alt Empordà (Girona). El lloc, on raja una font abundant, és proper al mar, però en resta amagat. Les característiques de l'indret eren ben apropiades per a un establiment monàstic d'època visigòtica o carolingia, una cel·la sota l'advocació de sant Fruitós de la qual es coneixen les primeres notícies certes en diferents diplomes del segle ix. És aquesta, també, la documentació més antiga sobre el culte al bisbe i màrtir de Tarragona en el territori gironí.

La cel·la *Sanctus Fructuosus* fou confirmada com a possessió de l'abadia de Sant Esteve de Banyoles en un precepte del rei franc Carles el Calb de l'any 866 i en un de posterior, del rei Lluís el Tartamut, de l'any 878, juntament amb altres cel·les del mateix comtat de Peralada, que als segles ix i x serien motiu de fortes querelles, primer entre el monestir de Banyoles i l'abadia occitana de Sant Policarp (al comtat de Rasés, a l'Aude). Hom sap que Sant Fruitós i les altres cel·les ja figuraven en un primer precepte, perdut, del rei Carles, de l'any 844.

Pel juny de 879 tingué lloc a Castelló d'Empúries un judici o mall públic per dirimir el domini de quatre cel·les monàstiques del comtat de Peralada entre les esmentades

Vista del presbiteri.

i les altres cel·les, amb possessions del territori, precisament a l'abadia de Sant Policarp de Rasés.

Un cop represa la línia dinàstica carolingia amb Carles el Simple, aquest rei, per un diploma de l'any 899 concedí Sant Fruitós i les cel·les del comtat de Peralada, ara anomenades «esglésies», a la seu de Girona, segurament per evitar més conflictes. Però el mateix rei Carles, contradient la decisió anterior, l'any 916 confirmà el seu domini, de nou, al monestir de Sant Esteve de Banyoles.

A la primera meitat del segle x el panorama canvià de manera pràcticament radi-

cal en relació a l'església de Sant Fruitós. En aquest moment, la vella cel·la de Sant Pere de Rodes, sota l'impuls i la protecció dels comtes d'Empúries i Rosselló, es convertirà en una gran abadia independent. El document sancionador de la seva desvinculació del monestir de Banyoles és un precepte del rei Lluís el Transmarí de l'any 944 en el qual no s'esmenta l'església molt propera de Sant Fruitós, que ja apareix, però, en un document poc posterior del mateix rei, de l'any 948: *Sancti Fructuosi basilicam*. Sobretot amb la dotació a Sant Pere de Rodes per part del comte Gausfred d'Empúries-Rosselló, de l'any 974, l'antiga església de Sant Fruitós -ara ja no és anomenada cel·la- quedà

dins del terme jurisdiccional de l'abadia. Com és lògic figura a les confirmacions posteriors dins del mateix segle: butlla del papa Benet VI de l'any 974, precepte del rei Lotari de l'any 982 i butlla del papa Joan XV de l'any 990. Malgrat alguna reclamació posterior de l'abadia de Banyoles, l'església de Sant Fruitós, com les altres antigues cel·les, en el futur continuà sota el domini dels monjos de Sant Pere de Rodes.

En tota aquesta qüestió pot sorprendre el paper jugat durant el segle ix per una abadia relativament allunyada de l'actual Empordà, com Sant Policarp, al comtat de Rasés, amb les seves pretensions de domini sobre Sant Fruitós i altres cel·les del comtat de Peralada. En unes còpies tardanes i força alterades d'un diploma que l'emperador Carlemany hauria concedit al monestir de Sant Policarp, en una data imprecisa de cap a la fi del segle viii, es fa referència a la seva fundació pel primer abat, anomenat Àtala. Era un abat «hispà» que un temps abans, acompanyat de servents i monjos -entre els quals el jove Agobard que en el futur seria arquebisbe de Lió i personatge notable a la cort francesa-, hauria sojornat en terres de l'actual Empordà. Des del lloc monàstic de Magregerum (Magrigul, a l'entorn de Montjoi, terme de Roses), es diu que revitalitzà uns petits cenobis, cel·les o esglésies d'origen antic, que havien destruït els «pagans», les quals s'anomenen. Hi trobem l'al·lusió a Sant Fruitós i

a Sant Pere (de Rodes), mentre les altres també es poden identificar amb esglésies que perduraren en temps posteriors. Àtala seria un religiós fugitiu a causa de les represàlies del poder àrab després de la fracassada expedició de Carlemany a Saragossa de l'any 778.

El monestir de Sant Polycarp fou fundat vers l'any 782. Podem suposar que l'abat Àtala es trobaria en terres empordaneses cap a l'any 780, abans, doncs, de l'ocupació de la ciutat de Girona pels francs, l'any 785. Alguns autors consideren que el diploma de Carlemany és una total falsificació, mentre d'altres pensen que el relat que conté pot respondre a una situació i a uns fets reals. Per això mateix, al principi hem al·ludit al possible origen del culte a sant Fructuós en aquest lloc «i, per tant, a la diòcesi de Girona- en un moment anterior a l'inici del curt domini sarraí d'aquestes terres del nord-est de Catalunya .

Malgrat la denominació de cel·la, es contempla la possibilitat que Sant Fruitós fos una primitiva parròquia, que s'hauria convertit en sufragània de Santa Creu de Rodes (després anomenada Santa Helena), església situada a la mateixa rodalia en un punt més elevat de la serra. Està documentada des de l'any 974. L'any 1113 fou erigida en parroquial de la població més propera al monestir de Sant Pere de Rodes. Per aquest motiu el lloc de l'anterior església de Sant Fruitós s'anomenà

Espadanya del temple.

la Vall de Santa Creu, el topònim que ha perdurat.

Consta que aquest indret era abandonat al segle XIV, potser després de la Pesta Negra. Al segle XVI Santa Creu va perdre la categoria parroquial i Sant Fruitós va passar a dependre de la parròquia de Sant Esteve de la Selva de Mar, també d'origen molt antic; encara avui n'és un annex parroquial. A la seva vora havia ressortit un petit nucli de població, de manera que l'any 1618 el bisbat autoritzà l'establiment d'un nou cementiri al costat del temple. Amb les construccions veïnes forma part d'un conjunt remarcable

d'arquitectura popular, que es fa extensiu a tot el veïnat proper. No s'hi aprecien vestigis clars dels edificis de la cel·la alt-medieval.

L'església és un edifici molt petit, amb una única nau. A la façana occidental hi ha un campanar d'espadanya amb una estructura poc vista. Pel costat nord, es pot accedir a través d'una complexa escala al capdamunt del campanar i a la vegada al cementiri. La porta de l'església es troba a ponent, és rectangular i al damunt hi té un rectangle on apareix la data de 1670. Sobre la porta hi ha un ocul. Tot el mur està cobert per arrebossat, tot i que es pot comprovar que és de pissarra. El mur nord de l'església no presenta obertures, mentre que el mur lateral hi té adossada una construcció en ruïnes.

L'absis de l'edifici és allargat i de forma semicircular, de manera que no forma cantonades en ajuntar-se amb la nau, i a la part superior, just per sota del ràfec, hi ha una espitllera. Al costat meridional, hi ha adossada una sagristia.

Pel que fa a l'interior de l'església, trobem que les voltes de la nau i de l'absis són de llunetes, i a cada costat de la nau hi ha un altar imbuït al mur. El cor és de fusta i tota l'església està arrebossada i pintada.

Latitud: 42° 18' 32" N

Longitud: 3° 0' 29" E

Capella de Sant Fruitós de Peralada

La capella de Sant Fruitós pertanyia al primitiu castell de Peralada, emplaçat a la part alta de la vila, al nord de la parroquial de Sant Martí. És documentada els anys 1147 i 1154, quan va rebre sengles llegats testamentaris; probablement el seu origen era força més antic. El noble Ramon de Peralada, en el seu testament de l'any 1176, dotà un sacerdot anomenat, precisament, Fruitós, perquè celebrés els seus sufragis i aniversaris en aquesta capella.

Les monges (canonesses agustinianes) de Sant Bartomeu de Bell-lloc, monestir fundat en un indret solitari al peu de la serra de l'Albera, al terme de Cantallops, que l'any 1222 havia estat cedit pel vescomte Dalmau de Rocabertí, senyor de Peralada, havien estat atacades “per gent estranya”. L'any 1390 varen demanar poder-se traslladar dins de la vila de Peralada. Aquest mateix any el vescomte Felip-Dalmau de Rocabertí i la seva muller Esclaramunda, els van cedir l'antic castell o palau de Peralada, que ja estava abandonat, amb tots els edificis, espais i la capella de Sant Fruitós. La capella quedà anul·lada amb la construcció del nou monestir, que va conservar el nom i l'advocació del lloc d'on provenia. Devia estar situada prop del carreró de la Costa de les Monges, on no s'hi veuen vestigis identificables.

Carrer de la Costa de les Monges. A la seva vora hi havia l'antic castell amb la capella de Sant Fruitós segons els estudis de Joan Badia Homs.

Latitud: 42° 21' 43" N

Longitud: 0° 50' 58" E

Façana de l'església.

Església parroquial de Sant Fructuós de Perves

Perves és un petit nucli poblat per una trentena de persones, que pertany al municipi de Pont de Suert, a la comarca de l'Alta Ribagorça (Lleida).

L'església parroquial està dedicada a sant Fructuós màrtir, i no s'ha localitzat cap referència històrica d'època medieval. Tanmateix, per ser el seu titular sant Fructuós, sembla que l'església hagi de tenir un origen molt antic i, per tant, suposar que ja existia a l'època romànica. L'edifici actual correspon a un tipus de construcció bastida o modificada dins l'estil barroc, amb un airós campanar octogonal. A l'interior es venera una imatge del sant màrtir de mida real.

La festa patronal de la població s'escau el 21 de gener, diada de sant Fructuós, i es conserven uns goigs en el seu honor.

Vista interior.

Latitud: 42° 12' 07" N

Longitud: 0° 59' 24" E

Església de Sant Fructuós d'Aramunt Vell

Aramunt és un petit nucli de població del municipi de Conca de Dalt, a la comarca del Pallars Jussà (Lleida), amb una població d'aproximadament 100 habitants, i es troba situat a una altitud de 500 metres a ponent del tossal d'Aramunt Vell i a dos quilòmetres de la riba del pantà de Sant Antoni, molt a prop de la Pobla de Segur. En una escriptura de l'any 958 trobem citat aquest indret amb el nom d'*Eramonte*.

Aramunt forma un nucli disagregat i aparegué com a resultat de l'abandonament del nucli antic d'Aramunt Vell en un procés que s'inicià pels vols de l'any 1940 i que finalitzà, deixant totalment deshabitat el nucli antic, vers els anys seixanta.

El temple antic era aturonat, i ara mig enrunit, conserva elements de l'època altmedieval. El desplegament gradual del poble vers la plana motivà l'edificació al 1958 d'una nova església a l'extrem sud-est del nucli. L'església de sant Fructuós es construí gràcies al treball dels seus habitants i a les subvencions del bisbat.

Sant Fructuós és el patró principal de la població, i es conserven uns goigs dedicats en honor seu.

Vista exterior de la nova església de Sant Fructuós d'Aramunt.

Ruïnes de l'església de Sant Fructuós d'Aramunt Vell.

Latitud: 42° 22' 51" N

Longitud: 1° 39' 57" E

Exterior de l'església.

Església parroquial de Sant Fructuós de Músser

L'extrem meridional del pla de Músser i a una alçada de 1305 metres en el serrat de l'Alzinera, a la dreta de la vall de l'Aràns, es troba el poble de Músser, comarca de la Cerdanya. D'aquesta parròquia se'n té notícia a partir del segle ix, quan apareix documentada en l'acta de consagració de Santa Maria de la Seu d'Urgell com a *Munciar*.

A principis del segle xi, el matrimoni format per Durand i Matilde, van permutar amb el bisbe Ermengol de la Seu d'Urgell, una vinya que tenien al comtat de Cerdanya, a canvi d'un tros de terra que aquest tenia a Sant Feliu d'Olopte, fet que apareix documentat ja l'any 1015: *in appendicio sancti Fructuosi in villa que vocant Muzar*.

Ja al segle xiv es té constància de la visita a l'església de Músser dels delegats de l'arquebisbe de Tarragona, tal i com consta en la relació de parròquies visitades durant aquells anys.

L'església, del segle xi, està avui dia restaurada. Presenta planta rectangular, amb una única nau amb absis semicircular, d'estil llombard a llevant, decorat amb parelles d'arquets cecs separats per quatre faixes verticals que arriben fins a la base i que divideixen el tambor en cinc sectors. Aquest element permet datar el conjunt en el segle xi ja que és una decoració característica d'aquesta centúria en altres esglésies properes.

L'absis es troba precedit per un arc triomfal aplanat per les forces rebudes de les parets laterals de la nau.

El parament dels murs de la nau, en els dos primers metres, presenta carreus ben escairats i col·locats en fileres regulars. A la banda superior dels murs encara s'hi poden apreciar lloses de llicorella que marquen el nivell de l'antiga coberta, que actualment és de rajola ceràmica sota una coberta d'entramat de fusta. Ja a partir de la coberta en avall, les parets de la nau s'afilen i es reforçen amb dos arcs torals. Per altra banda, els murs de l'absis són gruixuts amb carreus de pedra granítica.

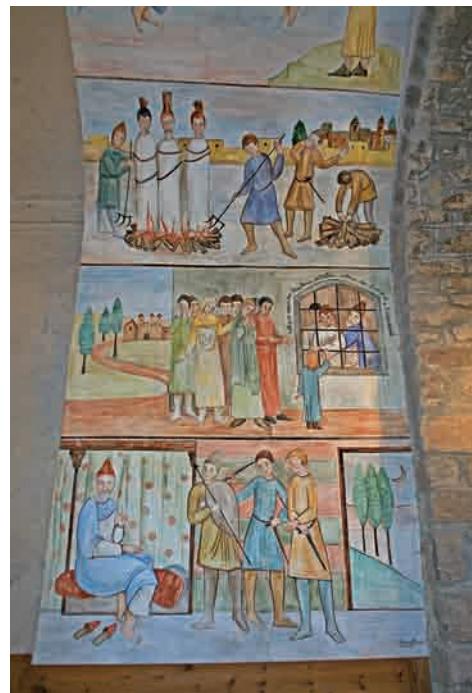
La porta d'entrada, al mur de tancament meridional, es resol amb tres arquivoltes en degradació de dovelles de pedra granítica, de secció rectangular, amb l'aresta de l'arcada exterior més aixamfranada. A la part frontal es pot llegir una inscripció on hi posa: *I de musa restaurada 1958.*

Presbiteri del temple parroquial.

Finalment, adossat a l'extrem oest de l'edifici, s'alça un campanar de torre de cronologia moderna, i la zona de l'absis, i tota la façana septentrional, és ocupada per un cementiri.

Actualment l'església conserva les seves parets decorades amb frescos moderns on s'hi representen diverses escenes del martiri de sant Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, realitzats per Aurora Altsisent.

Detall de les pintures a l'intradós de la volta del presbiteri (segle xx).

Latitud: 42° 5' 13" N

Longitud: 0° 57' 18" E

Exterior de l'ermita.

Capella de Sant Fruitós d'Aransís

Aransís està situat a la part oriental de la Conca de Tremp, a la comarca del Pallars Jussà (Lleida), a vint quilòmetres de la ciutat de Tremp. Forma part del municipi de Gavet de la Conca juntament amb altres petits pobles des de l'any 1970, quan deixaren de ser caps de municipi per la pèrdua de població. Limita per les terres baixes amb el riu de Conques, amb la Serra de Sant Gervàs, anomenada també de Sant Miquel o d'Aransís.

La principal base econòmica és l'agricultura. Els principals conreus són els cereals (blat i ordi). També hi trobem ametllers i olivers. La ramaderia està centrada en una granja de porcí i dos ramats de bestiar. Els habitants amb residència permanent són una trentena, amb deu cases obertes fixes.

La capella romànica de Sant Fruitós es troba a 500 metres del poble d'Aransís. És un edifici de fàbrica molt simple, d'una sola nau amb volta de canó. La construcció data del segle XI. La imatge de sant Fruitós fou trasllada a l'església parroquial de Sant Pere a causa del mal estat d'aquesta edificació, tot i que l'Associació Cultural Amics Poble d'Aransís treballa per mantenir-la. La devoció a sant Fruitós ha estat viva fins fa poc temps. Era costum anar a la capella cada 21 de gener i, en temps de sequera, el poble hi anava a implorar-li pluja. Els Goigs invoquen a Sant Fruitós demanant-li bens terrenals i celestials:

*Puig sou advocat tan gran
cantarem vostres llaors:
guardeu-nos sempre de mal
gloriós sant Fruitós.*

*Fruitós sou de virtut
i molt poderós amb Déu,
doneu-nos gràcia i salut,
i pregant pel poble seu,*

*dels fruits no us descuideu
puig confiem sempre en Vós:
guardeu-nos sempre ...*

*Puig sou Fruitós titulat
i feu miracles a mils,
no vulgueu mai oblidar
la parròquia d'Aransís
vos ho supliquem així
que ens empareu piadós:
guardeu-nos sempre ...*

Latitud: 42° 14' 51" N

Longitud: 0° 58' 35" E

Vista general de l'ermita-oratori.

Ermita-oratori de Sant Fructuós màrtir de la Pobla de Segur

L'ermita de Sant Fructuós és una capella-oratori molt petita que està ubicada en un antic camí reial, denominat actualment camí de la Riba, a uns dos quilòmetres de la Pobla de Segur (Pallars Jussà, Lleida), que menava a les valls de l'Alt Pirineu per la zona de Capdella.

Una de les més velles tradicions de la Pobla de Segur és la devoció a sant Fructuós. En trobem referències en la documentació més antiga que es troba a la vila. Segons l'historiador Llorenç Sánchez i Vilanova, no existeixen dades documentades que permetin definir els orígens i motius que donaren lloc a la Pobla de Segur a establir la devoció a sant Fructuós, que hom atribueix a algun fet o circumstància puntual. Pel que fa a les referències històriques, cal fer esment del qüestionari de F. de Zamora, complimentat per un veí, de la casa d'Orteu, en el 1789, el qual respon a la pregunta sobre les tradicions i devocions locals de la Pobla de Segur, que són, el 21 de gener: sant Fructuós, el 8 de maig: l'aparició de sant Miquel Arcàngel, l'1 de juny: sant Antoni, el 14 de juny: sant Aventí, i el 18 del mateix mes: la festa de la Mare de Déu de la Ribera, que tenia el caràcter de festa major.

La celebració de sant Fructuós, el 21 de gener de tots els anys, ha vingut de sempre arreplegant una colla de convilatans que a la tarda, generalment assolellada quan el dia va allunyant-se de les hores curtes de l'hivern, es concentren a la isolada capella, en una cerimònia tan senzilla com entranyable.

Es desconeix la data de construcció de la capella. Donat el mal estat en què es trobava, fa uns deu o dotze anys que ha estat restaurada amb gran encert i gràcies al voluntarisme d'una part dels veïns, que han restaurat aquesta derruïda construcció i l'han convertit en una bella esglésiola. L'ermita és de traça nova però manté la sobrietat de l'antic estil romànic de transició, que hi subjeia sota els posteriors afegits que s'havien fet.

D'aquesta manera, ens trobem ara davant d'un monument, que estava pràcticament oblidat, o en tot cas, força dissimulat sota l'aspecte d'una edificació sense el més mínim detall estètic, convertit en una obra senzilla però plena de vigor i de gran atractiu, a l'interior del qual hi ha una imatge moderna de guix de sant Fructuós.

La restauració s'ha dut a terme, a partir de recuperar la disposició de la primitiva ermita, que consistia en una edificació, oberta pel davant, amb ampli atrí, i el cos interior, dividit per una reixa de forja. L'altar és una simple ara de pedra, i escortat per dos canelobres d'onze

llums, i de forja també com la reixa de l'atri. A la banda esquerra s'ha obert un arc cec a la paret, amb una creu, que duu la inscripció «Santa Maria». A la zona de l'atri, a banda i banda s'han construït dos amplis bancs de pedra. L'ermita, tal i com ha quedat, a més de la seva bellesa per la línia estilitzada de tot el conjunt, esdevé un magnífic aixopluc, recuperant

imatge de sant Fructuós que presideix l'ermitoratori (segle xx).

d'aquesta forma, la seva més primitiva comesa. L'indret mira a ponent, i rep amb abundor la llum i el sol de la contrada, esdevé un recès de pau i de silenci, de cara a les murmurants aigües del Flamicell que corren pel fons de l'àmplia clotada, amb les muntanyes de Santa Magdalena, de Toralla, i de Camporán, que es retallen a l'horitzó.

Latitud: 42° 36' 48" N

Longitud: 1° 16' 18" E

Església de Sant Fructuós de Boldís Sobirà

Boldís Sobirà és el poble més alt de la Vall de Cardós, situat a 1480 m d'altura. Pertany al municipi de Lladorre, a la comarca del Pallars Jussà (Catalunya). L'església és del segle XVIII tot i que s'observa un annex que podria correspondre a restes de l'antiga església romànica. El document més antic on consta sant Fructuós com a patró data de 1792. L'església, que honora també a sant Miquel arcàngel, és sufragània de la de Boldís Jussà. S'hi conserven els goigs dedicats a la lloança del sant patró.

Vista de la façana i del campanar.

Presbiteri de l'església amb el retaule barroc, presidit per la imatge de sant Fructuós.

Latitud: 42° 22' 8" N

Longitud: 1° 20' 14" E

Església de Sant Fructuós de Carmeniu

Carmeniu és un nucli del municipi de Montferrer i Castellbò, de la comarca de l'Alt Urgell (Catalunya). És anomenat al segle ix *Kasamuriz*, i des de l'any 1904 depèn de Santa Maria de Castellbò, amb l'església del segle xvii. Posseeix llibres sacramentals des de l'any 1611.

Lateral de l'església i porta d'accés.

Panoràmica general del poble.

Latitud: 42° 20' 45" N

Longitud: 1° 16' 59" E

Església de Sant Fructuós de Guils del Cantó

Guils del Cantó és un nucli annex de la parròquia d'Adrall, al municipi de Montferrer i Castellbò, comarca de l'Alt Urgell (Catalunya). Se l'anomena Eguils a l'acta de consagració de la Seu d'Urgell (segle ix) i amb el nom d'Equiles a l'acta de consagració de Santa Cecília d'Elins (segle xi). La primitiva església fou consagrada l'any 901. Fou església parroquial fins a l'any 2000, tot dependent d'ella Sant Serní de Vilarubla i Solans (Sant Joan). Actualment depèn de la parròquia d'Ortó.

Vista general del temple i campanar.

Latitud: 42° 20' 34" N

Longitud: 1° 1' 43" E

Església de Sant Fruitós de Balestui

Nucli del municipi de Baix Pallars, a la comarca del Pallars Sobirà (Catalunya). Situat a la part baixa de la vall d'Ancs. En resta l'església arruïnada i sense culte. Els seus orígens es remunten a l'antic monestir visigòtic situat al terme del seu nom, llavors dins el municipi de Gerri de la Sal. Es trobava prop del camí de Gerri de la Sal a la Pobleta de Bellveí. El bisbe Possidoni d'Urgell, que segurament fou el restaurador del culte al monestir, l'uní al de Senterada que, com aquest, era d'obediència episcopal. L'any 819, Lluís el Pietós confirmà la unió a Senterada, i juntament amb ell fou unit posteriorment (segle x) a Santa Maria de Gerri. El papa Joan XIII (any 966) confirmà aquesta última possessió. Al començament del segle XII ja no tenia comunitat.

Panoràmica del poble.

Latitud: 42° 30' 36" N

Longitud: 0° 48' 41" O

Campanar i lateral del temple.

Detall del retaule amb la imatge dels tres màrtirs (segle XVI).

El poble té una petita ermita dedicada a santa Bàrbara i s'hi conserven les restes d'una antiga calçada romana.

Església parroquial de San Fructuoso màrtir de Bailo

Bailo s'eleva sobre un turó en el trajecte medieval del Camí de Santiago, a la comarca de la Jacetània (Osca). Es troba situat a la zona més meridional del territori a la serra de San Juan de la Peña, als peus del port de Santa Bárbara i a pocs quilòmetres del riu Aragón. Aquesta localitat té prop de 130 habitants.

El lloc que ocupa sant Fructuós en el patronatge de la localitat és marginal. No obstant això, és tradició celebrar les festes de sant Fructuós i sant Sebastià el 21 de gener, per a la qual cosa les nits del 20 i 21 s'encenen diferents fogueres que commemoren el martiri de sant Fructuós. És costum que l'Ajuntament participi en la festa, per a la qual cosa convida els veïns a un sopar el dia abans de la celebració.

L'església de San Fructuoso és una construcció de pedra en carreuó. Està formada per un absis, dues capelles adossades, i planta en creu llatina. La fàbrica presenta una torre de planta quadrada i té, a la part més alta, un bonic rellotge. L'element més notori de l'església és la pica baptismal, d'estil romànic pur. La portalada és d'estil gòtic.

Del nucli urbà cal destacar la seva arquitectura popular, amb palaus dels segles XV i XVI, com la Casa Achesa i la Casa Samper, que presenta un finestral geminat amb traceries gòtiques.

Latitud: 42° 30' 50" N

Longitud: 0° 31' 37" O

Església parroquial de San Fructuoso de Barós

Barós és un petit municipi considerat administrativament com una entitat menor descentralitzada de Jaca, província d'Osca. Pertany a la comarca de la Jacetània, de la comunitat autònoma d'Aragó. La primera referència documental d'aquesta població és de l'any 1062. En el mes de març de l'any 1084, Sancho Ramírez va cedir la vila a la Catedral de Jaca.

Exterior de l'església.

L'església parroquial de Barós està dedicada a sant Fructuós. Edificada en el darrer terç del segle XII, l'edifici presentava originalment una única nau rematada per un absis semicircular. En el segle XVI se li afegí la capella nord, dedicada a la Mare de Déu del Roser. Dos segles més tard se li construí el campanar i un pòrtic, aquest darrer desaparegut en la darrera restauració efectuada en el temple.

Detall del retaule barroc, presidit per sant Fructuós situat en una capella lateral.

La decoració exterior de l'església denota una clara influència llombarda, enriquida per un joc de volums que creen les diferents alçàries del presbiteri, la nau i els afegits posteriors. El fris està compostat d'arcs cecs que recorren el perímetre exterior de l'edifici. Alguns d'aquests arcs contenen elements decoratius en relleu, amb una temàtica variada com ara llaços, animals i figures humans.

El culte als sants màrtirs és quasi bé marginal, i es desconeixen els lligams històrics que puguin tenir amb l'origen de la població.

Latitud: 42° 9' 40" N
Longitud: 0° 4' 58" O

Ermita de San Fructuoso de Bierge

Al petit poble oscenc de Bierge, situat a la comarca del Somontano amb una població de 225 habitants, es troba una ermita d'origen romànic datada entre els segles XII-XIII dedicada a sant Fructuós. La població té un lligam a la veneració del sant màrtir en la celebració de la festa patronal petita del poble en honor de San Fabián el dia 20 de gener, vigília de Sant Fructuós, però el culte directe al sant màrtir a Bierge és marginal.

L'ermita de Bierge està situada a l'entrada de la població, i fou construïda sobre una mesquita àrab. L'any 1949 fou declarada Monument Nacional i es va tancar al culte.

L'edifici té la capçalera plana, i es troba sobre un basament elevat. La porta d'entrada s'obre en el bell mig del mur sud, en un cos lleugerament avançat. Es composa de dues arquivoltes llises de grans dovelles coronades per un guardapols.

A l'interior de la nau s'hi troben arcs ogivals que sostenen el sostre de fusta fet en dues vescants.

L'ermita va recuperar unes pintures murals de transició romànico-gòtica, datades en la segona meitat del segle XIII, que van ser arrancades dels seus murs. Aquestes pintures van ser elaborades almenys per dos mestres als que s'anomena «primer i segon mestres de Bierge». La seva obra i estil es va estendre per aquesta zona del

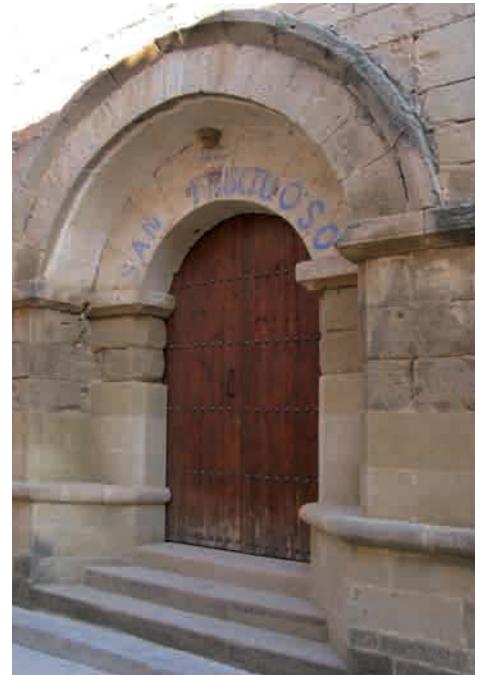
Interior de l'ermita amb les pintures murals del segle XIII.

Somontano. La temàtica de les pintures es basa en sant Nicolau de Bari, sant Joan Evangelista i sant Fructuós.

Una part de les pintures originals, que cobrien els paraments de la cruixia del presbiteri, es troben al Museu Nacional d'Art de Catalunya, i representen escenes de la vida de sant Nicolau de Bari.

Detall de les pintures murals amb el tema del martiri i de la translació de les relíquies a Itàlia.

Portalada de l'ermita.

La zona superior de les pintures són les més antigues. S'atribueixen al “primer mestre de Bierge”. Les seves traces són més arcaiques que les que es troben en la part inferior, i es divideixen en tres sectors en horitzontal. El del centre, de major grandària, representa el Calvari, d'on han desaparegut la cara i el cos de Crist. A

ambdós costats, els sectors laterals mostren dos registres sobreposats, referits a la vida i martiri de sant Fructuós i els seus diaques sant Auguri i sant Eulogi, definint les següents escenes: Fructuós predicant *ex cathedra*, el judici, el martiri, la restitució gloriosa i el trasllat de les relíquies a Itàlia.

Aquestes pintures foren traspassades a llenç per Ramon Gudiol l'any 1949, i exposades en el Museu Diocesà d'Osca. Actualment es troben a l'ermita de Bierge.

Latitud: 42° 47' 42" N

Longitud: 4° 31' 17" O

Atri i campanar de l'església parroquial.

A la vila destaquen també diferents palaus dels segles XVI i XVII que tenen escuts d'armes de famílies il·lustres. Destaquen per la perfecció de la seva obra i per la magnífica talla dels seus blasons, emmarcats amb l'habitual elm i una parella de superbos lleons.

Creuant el petit riu que divideix el nucli urbà, a l'altre costat, hi ha les restes del castell i la torre, de la qual queda ferm un dels seus cantons.

Durant l'Edat Mitja, Colmenares va viure la seva època de major esplendor. La regió va tenir una importància excepcional durant la Reconquesta com a avançament cristian a la zona

Església parroquial de San Fructuoso màrtir de Colmenares de Ojeda

Al sud de Cervera de Pisuerga i a l'oest d'Aguilar de Campoo, s'estén l'àmplia comarca de la Ojeda (Palència). Geogràficament, aquestes terres formen un conjunt de petites valls que concorren a la més principal, recorregut pel riu Burejo. Cap al sud limita amb les senderes del Pisuerga, a prop d'Alar del Rey i d'Herrera. El paisatge és suau. S'alternen taques boscoses amb camps de cereals o parcel·les conreades de patates, producció de gran qualitat. Juntament amb els rierols, hi ha una contínua línia de pollanques. Els pobles estan situats al fons de les valls, tot i que n'hi ha alguns d'amagats darrere de les roques o s'alcen damunt d'abruptes paratges. El més atractiu d'aquests pobles són les seves espectaculars esglésies romàniques, que són autèntiques joies.

Colmenares sorprèn pel seu monumental temple parroquial construït en estil gòtic. La portalada presenta una decoració formada per uns enigmàtics rostres humans de les boques dels quals emanen uns llargs sarments. Els brancals estan decorats per dos gossos o llops atacant un porc senglars. Aquesta entrada està protegida per un esvelt pòrtic, format per arcuacions i cobert per una volta de creueria.

A l'interior del temple es conserva una magnífica pica baptismal ornamentada per diferents escenes que representen el ritual del baptisme i la resurrecció. Aquesta peça constitueix una autèntica joia del romànic.

Vista interior del temple.

fronterera del Duero; al segle XII apareix la figura de Rodrigo Gustios, llegendarí personatge que restaurà l'abadia de Lebanza i va ser l'iniciador d'una estirp nobiliària que s'ha estès fins els nostres dies. Hi ha documents que demostren que aquest personatge va néixer i va morir a Colmenares, a finals del segle XII. De la importància del poble a les edats Mitja i Moderna donen fe l'església parroquial de San Fructuoso i l'avui, pràcticament desapareguda, torre forta denominada «el Castillo» per la gent del lloc. La vinculació de la família de cognoms Colmenares, que es va estendre per Espanya i Amèrica i, que va donar nombrosos

noms il·lustres, queda de manifest en els diferents escuts amb les seves armes, a l'església.

No es coneix la relació, els lligams o l'origen del poble i el culte de sant Fructuós. La devoció i el culte al sant ve de molt lluny i la prova està en el mateix lloc de culte, a l'altar major del qual, en el centre, es troba una talla de sant Fructuós junt amb els seus diaques Auguri i Eulogi, de menor alçada. Antigament, els diumenges a la sortida de missa, els veïns, celebraven reunions de *Concejo abierto*, on es tractaven assumptes comunals.

Sant Fructuós sempre ha estat el patró principal de la localitat i se celebrava amb una gran festa on participaven tots els veïns, durava diferents dies i mataven per a l'ocasió xais, porcs i altres animals. No obstant i, per motius climàtics, des del primer terç del segle XX es va canviar el patró de la localitat per la Mare de Déu del Roser, l'1 d'octubre. Avui en dia, encara tenen el costum de celebrar la festa de sant Fructuós el dia 21 de gener, amb un gran dinar al que assisteixen tots els veïns, els quals conviden els familiars que viuen en altres localitats. Donat que els veïns són grans i pocs, la festa la celebren amb un dinar de germanor a un restaurant a Cervera.

Detall del retaule barroc amb la figura central de sant Fructuós (segle XVIII).

Castella-Lleó

Latitud: 41° 53' 57" N

Longitud: 4° 48' 11" O

Església parroquial de San Fructuoso màrtir de Valoria del Alcor

Valoria del Alcor és una pedania d'Ampudia a tres quilòmetres d'aquesta i influenciada per la Cañada Real de la Mendoza. És l'última localitat de la província de Palència i té una cinquantena d'habitants, les activitats dels quals, són l'agricultura i la ramaderia. Té un nombre important de cellers construïts en pedra, donat la gran extensió de vinyes que hi havia als anys 50-60 del segle xx.

No es coneix ni la relació ni els lligams o l'origen del poble i el culte de sant Fructuós, si bé la seva devoció ve de molt lluny.

Panoràmica de l'absis i del campanar.

una església anterior i probablement preromànica del segle x. Al segle xx es va afegir l'últim tram de la nau, tot copiant el model de construcció romànica. Consta d'una nau amb volta de canó. Es remata amb un absis semicircular amb quatre petites columnes adossades. La torre, de grans proporcions està realitzada en fàbrica de carreus i la coberta és de teula àrab.

Al seu interior cal destacar-hi un Crist gòtic del segle xv, dos retaules barrocs i diverses talles policromades, entre les quals les de sant Fructuós i els seus diaques, sant Auguri i sant Eulogi;

Sant Fructuós és el patró principal de la localitat i la seva festa, el 21 de gener, la celebren el diumenge més pròxim a aquesta data.

Pel que fa referència a l'art i l'arquitectura de la localitat, cal destacar-hi l'església de San Fructuoso, declarada l'any 1983, bé d'interès cultural, amb la categoria de monument. Es tracta d'un excel·lent edifici romànic d'una sola nau, ampli espai i gran presbiteri. Els seus orígens possiblement daten del segle xii o xiii, tot i que s'ha pogut comprovar, una vegada acabades les obres de restauració l'any 2000, que el que fins ara es creia un atrí adossat a l'església, és en realitat

Interior de l'església.

així com un curiós sepulcre treballat en pedra.

La presència del sant a la població i en la vida quotidiana s'ha fet sentir i era freqüent posar el nom de Fructuoso o de Fructuosa als seus habitants, la majoria dels quals són morts.

Detall del retaule major amb la imatge dels tres màrtirs.

Latitud: 42° 34' 47" N

Longitud: 2° 25' 42" E

Església parroquial de Sant Fructuós de Taurinyà

Detall del campanar.

El municipi de Taurinyà es troba a la vessant nord del Canigó a la comarca del Conflent a la Catalunya del Nord (actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló). La seva història, encara que amb vestigis d'època romana, es remunta a l'any 845, quan un document en recull la construcció d'una petita església castral dedicada a sant Valentí, edifici vinculat a l'abadia de Cuixà, la qual en tindrà la possessió fins a la Revolució Francesa.

Una segona església fou construïda durant el segle XI o XII dins la plana, a l'est de l'actual vila, encara que s'ha de tenir present que ja apareix nomenada com a possessió de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà en documentació del segle X.

L'edificació correspon a l'església parroquial la qual fou dedicada a sant Fructuós. Es tracta d'una edificació d'origen romànic que ha sofert incisives modificacions amb el pas dels segles, sobretot en una profunda restauració portada a terme durant el segle XVIII. L'església també fou concebuda com a defensa militar, tal com indiquen l'existència d'arqueries de doble esplandit.

La construcció presenta una nau central reforçada amb dues de laterals. La nau principal, segurament deutora dels treballs del segle XII, es troba coberta en volta d'arcs ogivals trencats, la qual desemboca en un santuari rectangular. Aquesta capçalera plana fou construïda en el segle XVIII, substituint l'absis primitiu, de la mateixa manera que les naus laterals foren tancades per murs plans.

L'accés a l'església es realitza per una portalada d'arc ogival de marbre, situat a l'oest, i construït en aparell calcari. La fàbrica és aparellada amb pedra de paredar d'esquist sense elaborar en les parts constructives més modernes, a excepció de la base del campanar i d'una part del mur nord, ambdós preromànics caracteritzats per aparell de pedra calcària escairada.

A l'est de la nau central, s'hi alça el campanar del segle XII, el qual té planta quadrada, de quatre metres de costat, i una alçada de 18 metres. L'estructura resta dividida en tres nivells, el primer dels quals mostra finestres d'arcs cintrats, mentre que el nivell mig es caracteritza per grans finestres geminades les quals reposen sobre una columna cilíndrica o octogonal coronades per capitells llisos, cònics o decorats (un dels capitells decorats exhibeix un cap de bou escopit per dues serps, potser com a símbol de sant Lluc o com creia l'abat Cazes, definint l'escut de Taurinyà). En el tercer i últim nivell, s'ubiquen finestres geminades més petites que les

del segon nivell, les quals també reposen sobre columnetes cilíndriques amb capitells llisos, a excepció de l'obertura en la cara oest del cos del campanar, la qual es defineix com a espitllera. En aquest nivell superior, s'hi mostra l'esfera del rellotge, coronada pel campanar en cadireta el qual és dotat amb dues campanes.

Una de les campanes es data en el segle XIV i presenta la inscripció següent: «AVE

MARIA, GRATIA PLENA, DOMINUS TECUM». L'altra campana data de l'any 1804.

A l'interior de l'església es conserven els retaules dedicats a la Mare de Déu, del segle XV, i a sant Valentí, del XVIII, així com el que honra a sant Fructuós, també datat en el segle XVIII.

A partir de l'any 1871, amb les subvençions atorgades a la vila de Taurinyà pel

Consell General dels Pirineus Orientals i la col·laboració dels convilatans, s'engrandí la fàbrica de l'església de sant Fructuós per la seva part meridional.

La festa patronal se celebra el 21 de gener, evidentment dedicada a sant Fructuós.

Vista del presbiteri amb el retaule major presidit per sant Fructuós.

imatge de sant Fructuós del retaule major.

Latitud: 42° 32' 45" N

Longitud: 2° 16' 13" E

Església de Sant Fructuós de Marians

Al sud-est del poble de Marians, dins del terme municipal de Soanyes a la comarca del Conflent a la Catalunya del Nord (actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló), es troba l'església de sant Fructuós, citada per primera vegada documentalment els anys 1279-1280, document on es llegeix que el capellà de *Maresanis* va contribuir al delme de la diòcesi d'Elna.

Com a exemple de l'arquitectura rural més popular del segle XI, l'església de Marians presenta una única nau de petites dimensions capçada per un absis semicircular, orientat a llevant, i on s'obre una finestra de doble biaix. L'aparell usat és la de blocs d'esquist només escantonats, i units amb morter de calç.

La nau és coberta amb volta de canó, mentre que l'absis ho és amb volta de quart d'esfera.

L'accés al temple es realitza pel costat sud on també s'hi obre una finestra de característiques idèntiques a la de l'absis. Aquestes obertures es componen per arcs de lloses i per brancals amb carreus de tova, mentre que la porta resta conformada per un marc de carreus i dovelles d'esquist. En els batents de fusta d'aquest accés s'hi observa un forrellat de tradició romànica, decorat amb fines incisions que creen rengles de dentat.

L'estructura primitiva ha sofert diverses modificacions com ara l'afegitó d'una capella lateral al límit nord i la construcció d'una espadanya situada sobre el frontis. Fins i tot, a ponent se li adossa una casa que no en deixa veure la totalitat.

Es conserva una creu processional de fusta del segle XIV, el retaule del Roser del segle XVI i el retaule de sant Fructuós de principis del XVIII, molt deteriorat.

Vista exterior.

Imatge de sant Fructuós
al presbiteri de l'església.

Latitud: 42° 27' 18" N

Longitud: 2° 3' 41" E

Església de Sant Fructuós de Llo

L'església s'alça a l'entrada del poble, el qual es troba a la boca de les gorges del Segre, a l'Alta Cerdanya, Catalunya del Nord (actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló).

La parròquia és esmentada per primera vegada, igual que altres esglésies cerdanes, en l'acta de consagració de Santa Maria de la Seu d'Urgell, a finals del segle x, i coneixem que en el segle xiv, tenia una renda anual de 25 lliures.

Vista exterior.

L'edifici, majoritàriament original del segle XII amb poques modificacions posteriors, fou construït per substituir la capella castral del segle X que quedà petita donat el creixement de la població. Es presenta amb una sola nau de planta rectangular i amb absis semicircular conformat per carreus ben escairats els quals descansen sobre les filades inferiors de pedra calcària (per l'interior també s'aprecia aquesta diferència marcant un primer absis reaprofitat en un moment posterior). Per la part superior de l'absis discorre una cornisa amb un fris de dents de serra sostingudes per dinou mènsules amb decoració escultòrica amb motius de caps d'home, de braus i d'ocells, entre altres animals. Al bell mig de la curvatura absidal s'obre una finestra que combina l'esqueixada amb el ressalt, d'arc de mig punt amb dovelles bisellades i motius ornamentals en bisell, a banda i banda. Els diferents elements esculpits resten subordinats al cap de brau que sorgeix de la clau de volta i, a partir d'aquí, a banda i banda i de manera dissimètrica, es disposen diferents motius com ara goles de monstres, màscares de dimonis, lleons acotxats, caps...

A la façana, un alt frontispici serveix de base al campanar de paret, de dos nivells, amb dos ulls coronats per arcs de mig punt en el primer, i un ull superior, més petit i central entre els altres dos. En el parament coronat pel campanar es localitza un petit ull de bou.

En la construcció de l'església s'empraren dos tipus d'aparells: grans blocs de micaesquists escairats i, per una altra banda, carreus calcaris molt ben ajustats.

La seva coberta presenta un cos afegit, a tocar del campanar, i en general, descansa sobre una volta de pedra apuntada.

Se li obren cinc capelles en els costats nord i sud, comunicades entre elles, i separenades de la nau per arcades de mig punt, així com per un nivell més baix respecte al cos central de l'església. A la capella més sud-occidental es pot llegir a la llinda de la seva finestreta la data 1707.

La portalada, peça principal de l'església, s'obre en el tancament sud, al mateix mur

on apareixen dues finestres de doble esqueixada. De marbre blanc, es troba formada per quatre arquivoltes en gradació, dues de les quals amb arc semicircular de bordó, el més exterior llis i l'interior amb decoració escultòrica, sostinguts per quatre capitells de marbre esculpits i columnes de fust cilíndric les quals són de granit.

La decoració de la portalada és molt rica i presenta en els capitells palmetes superposades, i a les motllures còncaves, figures en relleu com ara rates-penades, caragols, goles de monstres, estrelles i caps humans, entre altres. Les figuracions humanes recorden les decoracions de la portalada de Ripoll amb cabells ben pentinats i amb barba dividida en dues parts simètriques i caragolades.

Interior del temple.

Vitrall de sant Fructuós a l'absis.

Latitud: 42° 27' 40" N

Longitud: 1° 53' 39" E

Església de Sant Fructuós d'Iravals

Aquesta església data del segle XII i s'ubica en el centre del llogaret d'Iravals, lloc pertanyent a la Tor de Querol (Alta Cerdanya a la Catalunya del Nord, actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló). Aquesta població està situada a l'entrada de la vall de Querol, a la riba dreta del riu del mateix nom.

La parròquia d'Iravals és esmentada per primera vegada en l'acta de consagració de Santa Maria de la Seu de l'any 819 i redactada a finals del segle X. En relació a l'església de sant

Fructuós es coneix la visita pels delegats de l'arquebisbe de Tarragona a l'*ecclesia Sancti Fructuosi* entre els anys 1313 i 1314.

L'edifici presenta una sola nau, alçada en volta de canó circular, de planta rectangular i capçada per absis semicircular cobert amb volta de quart d'esfera. Aquest últim, ubicat a orient, es troba construït amb pedra tallada. A l'absis, sense decoració, se li obre al seu centre una finestra de doble esqueixada i arc rodó de dovelles de pedra sense treballar, mentre que en el costat sud la finestra es presenta en forma d'espitllera. A prop de l'absis encara es pot observar restes d'una finestra esqueixada.

La seva fàbrica resta definida per una barreja de pedres granítiques disposades en filades regulars a l'absis i a la

paret septentrional. Les cantoneres són més sòlides i més ben treballades. El frontispici s'acaba amb una espadanya bifora aixecada sobre la part central.

El tancament occidental de l'edifici és coronat en la seva part central per un campanar d'espadaña de dues obertures en arc de mig punt, el qual resta rematat per una coberta a dues vessants de lloses de pissarra. També, la coberta de la nau, de dues aigües, resta definida per una teulada de lloses de pissarra, i la cobertura de l'absis es presenta més baixa respecte a la de la nau.

S'entra a l'interior de la nau per l'accés obert al tancament meridional, porta formada per una arc de mig punt adovellat, avui en dia coberta per un porxo modern, el qual es troba a tocar del cementiri. En aquest mateix mur sud s'hi poden apreciar diverses finestres tapiades.

Panoràmica lateral del temple.

A l'interior es conserva una talla policromada de Crist Crucificat, datada al segle XIII. També podem observar un frontal d'altar procedent del temple de Sant Es-

teve de la Tor de Querol dedicat a santa Marta, obra de Ramon Destorrent i amb una cronologia de segle XIV. També aixopluga un retaule de sant Fructuós de l'any

1572 obrat per Antoni Peytaví i Miquel Verdaguer, així com una casulla del segle XVI. Per altra banda, a l'extrem oest de la nau hi ha encara l'antiga pica baptismal.

Retaule de sant Fructuós (segle XVI).

Detall del retaule sant Fructuós amb el martiri dels sants tarragonins.

Latitud: 42° 37' 54" N

Longitud: 2° 41' 7" E

Església parroquial de Sant Fructuós de Cameles

Aquesta església ubicada en el centre del nucli de Cameles al Rosselló, Catalunya del Nord (actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló) és esmentada documentalment per primera vegada l'any 1011 en l'acta de consagració de Sant Miquel de Montoriol d'Amunt: *S. Fructuosus de Castro Camelas*. En aquell temps l'església era una possessió del monestir d'Arles.

Vista exterior de l'església.

Presbiteri amb el retaule major dedicat als tres màrtirs de Tarragona (segle XVII).

La fàbrica del segle XI, aïllada darrere d'una muralla defensiva, es troba desdibuixada per construccions posteriors, sobretot per la reconstrucció del segle XIV i per l'erecció del campanar del segle XVII, així com per l'adhesió sobre l'absidiola septentrional d'una construcció utilitària.

L'església era en un principi un edifici de tres naus. La planta actual, de nau única, conserva l'absis rectangular flanquejat per dues absidioles de planta de ferradura, capçalera que respon a l'edifici preromànic. L'absidiola meridional presenta una finestra en arc i brancals lleugerament abocinats. La coberta és de fustam sobre arcs de diafragma. El campanar del segle XVII, de planta quadrada, té l'accés per una escala exterior, construcció que amaga part de l'absidiola sud de l'església original. L'accés a la nau eclesià es defineix per un portal amb tres arquivoltes i un timpà esculpit d'una creu dins un cercle. La porta està construïda en marbre rosat de Vilafranca, revestit d'una pàtina daurada. Els seus batents de fusta presenten una ferramenta de tipologia romànica, la qual mostra les seves bandes i les seves volutes amb un sole al centre. A l'interior de l'església s'observa una paret recta que tapa l'arc triomfal i les absidioles preromàniques. Aquí es conserven una pica baptismal i un candeler de ferro forjat, ambdós elements d'època romànica.

Són de destacar els retaules gòtics de santa Agnès i sant Nicolau (segles XIV-XV), que envolten el retaule de l'altar major. Aquest últim fou construït per Lazare Tremulles al 1644-1645 i està dedicat a sant Fructuós, patró de la parròquia. Altres retaules notables són el del Roser (1715) i el de la Immaculada Concepció (1644). L'església guarda el tresor d'una bella mare de Déu romànica del segle XII i la capelleta de l'ermità de sant Martí de la Roca.

Latitud: 42° 31' 34" N

Longitud: 2° 55' 45" E

Restes de l'església del despoblat de Rocavella des de l'absis.

Església de Sant Fructuós del despoblat de Rocavella

A l'esquerra de la ribera de la Roca, en el terme municipal de la Roca d'Albera (Rosselló, Catalunya del Nord, actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló), s'ubica el despoblat de Rocavella, on s'alça l'església de sant Fructuós de Rocavella, avui en ruïnes.

La primera menció documental data de l'any 1264 (*ecclesia St. Fructuosi de Roca Vella*) però les característiques de la seva fàbrica indiquen un temple construït probablement dins les primeres dècades del segle XI. En aquell temps el lloc pertanyia als senyors de la Roca, originaris d'Empúries.

L'església és d'una sola nau amb absis semicircular. Encara que no es conserven els alçats sencers es poden observar les restes de la coberta de volta de quart d'esfera a l'absis, la qual cloïa, a gran alçada, fent necessària l'existència d'una cúpula sobre petxines. Aquesta evidència, documentada fins a època moderna, fa de l'església una estructura insòlita, ja que s'hi alçava la cúpula sense transsepte, la qual resta definida a l'interior per l'arc triomfal i un arc toral, ambdós de mig punt sobre pilars adossats amb impostes corbades. A l'exterior quatre contraforts rectangulars reforçaven l'estructura cupular.

L'alçada insòlita de l'edifici permetia l'obertura de dues finestres d'un sol biaix en vertical.

Els murs de la nau foren construïts en lloses, col·locades horitzontalment i, també, en filades d'*opus spicatum*. De manera diferenciada, la capçalera resta construïda en petits carreus mal escairats.

L'accés a l'interior es podia realitzar per dues portes de les quals només s'han conservat els seus muntants.

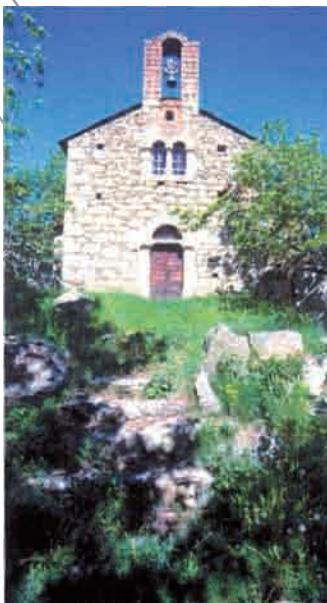

Interior del temple.

Latitud: 42° 28' 52" N

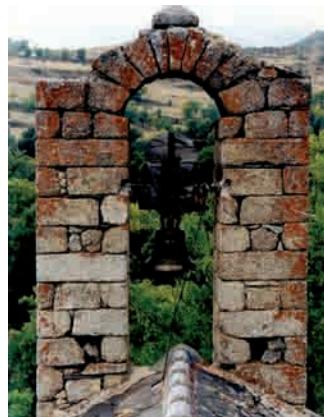
Longitud: 1° 54' 29" E

Exterior de l'església.

Porta d'accés al temple.

Detall del campanar d'espadanya.

Església de Sant Fructuós del llogaret de Brangolí

El veïnat de Brangolí s'ubica a la zona nord del terme d'Enveig (Alta Cerdanya a la Catalunya del Nord, actualment regió francesa de Llenguadoc-Rosselló), a l'esquerra del riu d'Enveig. La seva església parroquial té l'advocació de sant Fructuós i presenta un edifici d'una sola nau, el qual fou totalment reformat l'any 1850.

Es coneixen algunes referències sobre el lloc com ara la notícia de la visita dels delegats de l'arquebisbe de Tarragona entre els anys 1312 i 1314, però no es conserven dades d'època més remota, contemporànies a la citació del topònim del lloc *alode de Villanguli* o posteriors.

Latitud: 43° 15' 7" N

Longitud: 2° 33' 7" E

Església de Saint Fructueux de Saint Frichoux

El poble de Saint Frichoux està situat sobre un petit pujol prop de l'antic estany de Marseillette al departament de l'Aude, (regió francesa de Llenguadoc-Rosselló). Té aproximadament 180 habitants. L'abadia de Caunes fou la propietària d'aquesta terra, anomenada sant Fructuós, des del segle ix fins a l'any 1789.

El vell poble fou envoltat de fortificacions amb un profund fossat dominat per un robust castell. Resten vestigis de les antigues muralles i d'una antiga porta. L'església parroquial de Sant Fructuós, envoltada d'habitatges, deuria ser la capella del castell. Ha estat reconstruïda i ampliada en estil ogival.

Façana del temple.

Visió general del presbiteri.

Llenguadoc-Rosselló

Latitud: 43° 19' 41" N

Longitud: 3° 2' 38" E

Antiga església de Saint Fructueux de Capestang

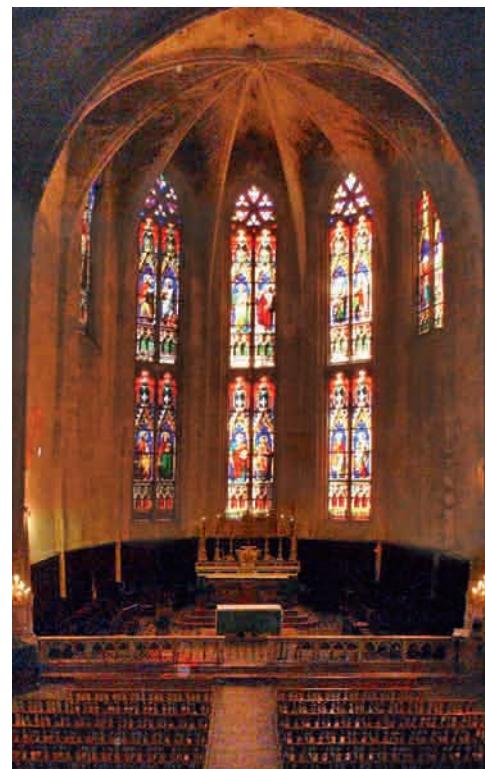
El poble de Capestang se cita l'any 862 com a “*Villa Peganum*” i deu el seu nom a la proximitat d'un antic estany «*Cap de l'Estany*». El senyoriu, situat al departament de l'Hérault, actualment a la regió francesa de Llenguadoc-Rosselló, va pertànyer a l'arquebisbe de Narbona.

L'actual col·legiata de Sant Esteve, dels segles XIII-XV, presenta una majestuosa fàbrica inacabada i fou construïda probablement pel mestre Deschamps, arquitecte de la Catedral de Narbona. Fou

erigida al lloc de l'antiga església de Sant Fèlix, del segle XI de la que queda la seva paret occidental. Aquesta església havia estat precedida per una de més antiga dedicada a sant Fructuós, l'altar carolingi de la qual es troba a l'antiga catedral de Béziers.

Panoràmica de la Col·legiata de Sant Esteve.

Interior de la Col·legiata.

Latitud: 43° 40' 42" N

Longitud: 3° 22' 58" E

Església de Saint Fructueux de Le Bosc

En el llogaret de Saint-Fréchoux dins del terme municipal de Le Bosc, al departament de l'Hérault, regió francesa de Llenguadoc-Rosselló, s'hi troba una església obra de l'arquitecte Joseph Blaquièr. Fou construïda entre els anys 1774 i 1777 a l'antic emplaçament d'un primera església del segle XIV, de la qual se'n tenen notícies recollides en textos locals.

La seva arquitectura és ben simple: una única nau amb volta de canó. L'estructura eclesial es complementa amb un campanar de l'any 1684.

Vista general del presbiteri.

Portalada principal del temple.

Migdia-Pirineus

Latitud: 43° 12' 36" N

Longitud: 0° 0' 36" O

Vista general de l'absis.

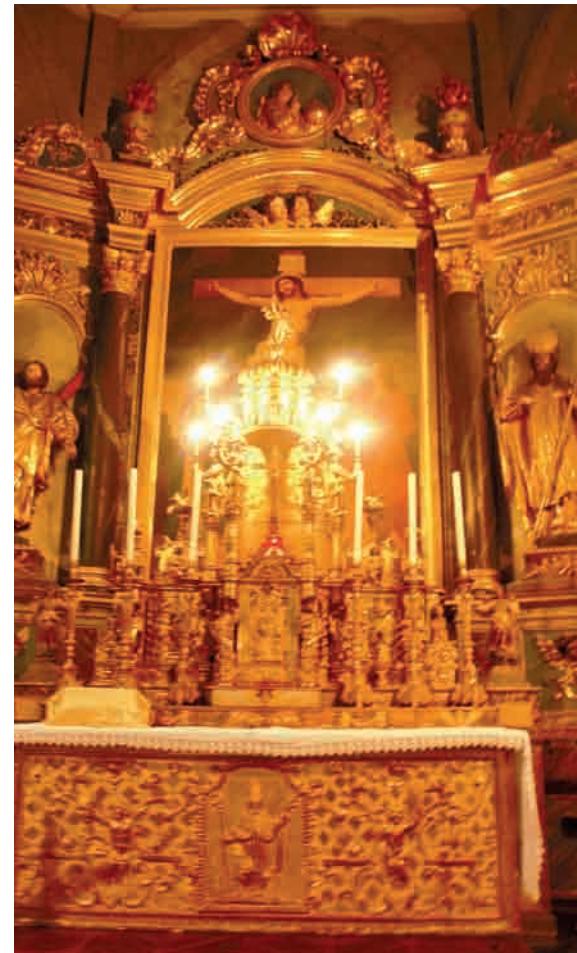
Església parroquial de Saint Fructueux d'Azereix

Azereix és un poble típic de la falda dels Pirineus centrals, actualment a la regió francesa de Migdia-Pirineus. Les seves cases tradicionals estan construïdes amb teulada de pissarra i les parets són de pedra ordenada en forma d'espiga, de filera o de disposició irregular. Protegides amb portalades robustes, sovint monumentals, les cases estan preferentment orientades cap al sud.

L'església parroquial d'Azereix, dedicada a sant Fructuós, és un dels monuments històrics. Edificada al segle xv en estil romànic, fou construïda en maó, té una capçalera poligonal amb un campanar ben alt, quadrat i fortificat. Destaquen en aquest estil la portalada exterior que conté un timpà i les finestres. A l'interior hi observem columnes dòriques, voltes de canó i arcs de mig punt. Les voltes estan suportades per potents murs que necessiten contraforts des d'on surten les capelles laterals.

L'església conté elements d'estil gòtic i mobles d'època barroca. Barroc és el cor amb tabernacle, la trona, les pintures i les estàtues així com les reixes de separació del cor (que han estat retirades). Cap al 1760 les parets interiors foren pintades imitant marbre blanc. L'església té una pila baptismal de pedra tallada datada el 1825.

Detall del retaule major.

Latitud: 43° 19' 51" N

Longitud: 1° 24' 2" O

Església de San Fructuoso d'Itsasu

L'església de sant Fructuós d'Itsasu es troba a la parròquia de Saint Michel Garicoïts du Labourd-Cambo. Itsasu és una població d'uns dos mil habitants del departament francès dels Pirineus Atlàntics, situada a la regió d'Aquitània i en el territori històric de Labourd. El poble es troba en les vies d'accés immediat a les muntanyes d'Artzamendi i Mondarrain. Limita al nord amb Cambo-les-Bains i Larressore, a l'oest amb Espelette i Ainhoa i a l'est amb Louhossoa i Bidarry. Segons una antiga llegenda, una guixa del cavall del cavaller Roland, nét de Carlemany, va partir en dos una roca del penya-segat formant un pas en el riu Neu, en un lloc anomenat el *Pas de Roland*.

Exterior de l'església amb les antigues esteles funeràries em primer pla.

L'església de sant Fructuós data del segle XVIII. A l'exterior destaca el seu campanar blanc i en el seu interior trobem una galeria que envolta l'única nau. Al voltant de l'església es troba el cementiri. L'església, d'estil llambordí, està orientada a l'est i es troba situada molt a prop del riu Neu. Part dels seus murs testimonien una restauració realitzada el 1670. Aquesta es va estendre a tot el conjunt l'any 1682, època de prosperitat per a l'Estat francès, quan el rei Sol residia a Versalles, tal i com ho acredita la inscripció datada sobre pedra a la paret exterior de la nau nord.

Dins l'església, els banys de l'entrada encara tenen els reclinatoris i respallders tallats de fusta massissa. Crida l'atenció el cor, sobreelevat per damunt de la sagristia, tant ample com la nau. En aquesta última ressalta l'altar major, ja sense els altars laterals de les antigues germandats. Del retaule, d'estil barroc, tenim com a imatge central la crucifixió. El Crist original va ser destruït durant la Revolució francesa.

La figura de sant Fructuós, patró de la parròquia, està ubicada sota aquesta imatge central de la crucifixió en el lloc on antigament hi va haver una imatge del Crist resuscitat. Un baix relleu, amb núvols i caps d'àngels, forma el fons del retaule just per sobre del sagrari, tot el conjunt, daurat i molt ornamentat, recorda l'estil xurriqueresc. Als costats del sagrari, trobem quatre baixos relleus que il·lustren escenes de la Passió: l'últim sopar, el rentat de peus, la pujada al Calvari i l'hort de les oliveres.

Els retaules laterals, el de l'anunciació, a la part nord, i el de l'ascensió, a la part sud, tracten amb poca cura els seus membres, l'arcàngel i Crist, amb una obertura d'ulls desmesurada. Segurament són peces de nou encuny que la restauració, en el seu dia, va respectar.

El sostre pintat entre 1878 i 1887 mostra, per sobre del cor, els evangelistes en quatre medallons; l'escut d'armes de Lleó XIII i de Monsenyor Ducellier guarneix l'avantcor; cada biga de la nau està segellada amb blasons del monograma de sant Fructuós. No sabem amb certesa els orígens del patronatge a sant Fructuós. Al bisbe de Tarragona se li atorga la protecció dels fruits, encara que l'economia rural d'Itxassú estava basada més en els boscos (a l'alta boscana de Basseboure i sobre la vora del Neu), que en la d'arbres fruiters. Els pomers i la vinya van tenir certa importància. Els tan famosos cirerers actuals es van explotar més tard. L'etimologia del terme "Parròquia de Lesaca" de 1249 no aporta cap explicació satisfactòria a favor d'aquest patró.

Al final del passadís central hi ha una esplèndida làpida de l'abad Aphesteguy, de l'any 1719. Des de la restauració del cor, reuneix les restes de quatre preveres més. Una peculiaritat de l'església és la trona col·locada a la dreta, cas únic en el País Basc; esculpida en fusta, amb un bonic daurat. Trobem també tres quadres entre els que hi ha un sant Pau i la mort de sant Josep. El tercer, representa a sant Francesc d'Assís, és un Murillo comprat en subhasta pública a Mèxic. Provenia de la capella d'una petita vila propera a Puebla i va ser cedit a l'església per Eugeni Gabarrot, originari d'Itxassú.

A la nau, el roure ombrívol de tres pisos de galeries contrasta amb els daurats i els núvols de plata del cor. Aquestes tribunes van ser restaurades moltes vegades. El 1862 es van renovar les bigues de suport. Les escales tallades en el roure porten a la primera galeria, aquesta estava reservada a persones distingides, com l'alcalde i els cinc jutges dels barris de La Place, Errobi, Pannecau, Olhasur, Basseboure. En aquests seients d'honor, els braços estan gravats amb profundes osques, obra d'ebenistes de la zona. En les segones i terceres galeries, se situen dues sales per sobre del cor. En una d'aquestes sales es reunien per delibera-

rar, fins a 1791, alcaldes-abats i jutges. Aquesta sala va estar en ús fins a 1883.

Sota el rellotge es troba la campana de 1677, la degana d'Itxassú, és l'única veu supervivent de les generacions passades. Bombada, petita i com ronca per la seva avançada edat, va escapar dels requeriments de la Revolució i de la foneria per fabricar canons.

El cementiri, al voltant de l'església, és ric en esteles discoïdals, monuments funeraris que testimonien l'art funerari basc. Algunes són anteriors al cristianisme.

Imatge de sant Fructuós presidint el retaule major a la part superior (segle xvii).

Latitud: 42° 35' 56" N

Longitud: 9° 20' 21" E

Panoràmica del municipi de Vallecalle.

Capella de San Fruttuoso de Vallecalle

El vestigi de la capella de Sant Fructuós, a l'església parroquial de Santa Maria de l'Assumpció de Ròsolo a Vallecalle (província de Bastia, Còrsega, França) era part de la construcció d'un recinte construït en diferents terrasses del terreny; encara era visible a l'any 1786. El bisbe de Nebbio, monsenyor Santini, testimoniava als seus superiors l'estat de l'església: força escletxes a les parets dels murs amb perill d'esfondrament.

Aquest lloc de culte va formar part de les possessions de Certosini de Calci, prop de Pisa, ocupat després pels benedictins arribats de l'illa de Gorgona a partir de l'any 1145. Encara al segle xvii, els habitants de Certosini, durant un pleit amb la curia, afirmaven que van construir l'església amb una gran despresa.

Sant Fructuós és el patró principal de la localitat. Es desconeix si hi ha veïns que porten el nom de Fructuós, si bé cal destacar el fet que diferents institucions porten el nom del sant tarragoní.

Còrsega

Latitud: 41° 52' 10" N

Longitud: 8° 58' 46" E

Capella de San Fruttuoso de Torgia

La capella de Sant Fructuós de Torgia la trobem a Còrsega (Estat francès). Sembla ser que el culte a sant Fructuós va arribar a l'illa en una data precoç, potser ja abans del segle x. La capella sorgeix al mig de les restes d'un antic poble. El seu aspecte original ha estat completament modificat encara que els carreus reutilitzats deixen entreveure un origen medieval.

Actualment la capella té planta rectangular, ja que l'únic absis ha estat enderrocat. El portal oest, avui tapat, té un arc de carreus clarament medieval. L'interior conserva una pica d'aigua obtinguda d'un capitell i sostinguda per un tronc de columna de granit descolorida amb calç. El capitell presenta una decoració amb màscares antropomorfes i motlles. L'execució i la tipologia han estat relacionades amb una peça present a l'església de sant Simplicio a Òlibia, edificada cap a la segona meitat del segle xi. Si la peça provingués de l'església més antiga, es confirmaria l'existència a l'edat mitjana, meitat del segle xi principis del segle XII.

Sant Fructuós és el patró principal de la localitat.

Paisatge de Cardo-Torgia.

Latitud: 42° 52' 34" N

Longitud: 9° 25' 50" E

Exterior de l'església.

Església de San Fruttuoso de Cagnano

L'església parroquial de sant Fructuós la trobem a Còrsega (Estat Francès). L'edifici actual presenta una façana moderna, tot i que encara també hi són visibles alguns traços de l'edifici precedent datat del segle x.

En els documents que es conserven de la visita pastoral de monsenyor Marliani (1646), l'església devia aparèixer encara en forma de petita capella, ja que el bisbe afirma que la taula d'altar de sant Fructuós estava al cor antic. Dels documents també s'extreu la conclusió que a l'absis es conservava una imatge de sant Fructuós.

A la vila de Cagnano, al convent dels caputxins d'Ovèglia, relacionat amb sant Fructuós, es conserva un retaule que conté una imatge del sant. L'obra segons M.E. Nigaglioni, es podria atribuir a Giacomo Grandi, pintor d'origen milanès, present a Còrsega des de 1746, fins a la seva mort el 1772.

No es coneixen els lligams entre els orígens del poble i el culte de sant Fructuós, tot i que el sant ocupa el lloc de patró principal de la localitat.

Quadre amb el bust del sant representat amb tots els atributs de bisbe (Giacomo Grandi, s. XVIII).

Ligúria

Latitud: 44° 18' 58" N

Longitud: 9° 10' 31" E

Abadia de San Fruttuoso di Capodimonte (Ligúria)

Totes les evidències històriques permeten deduir que fins a aquest espai van arribar, des de Tarragona, les despulles martirials dels sants Fructuós, Auguri i Eulogi conduïdes de la mà del que podria haver estat l'últim bisbe de la Tarragona antiga, St. Pròsper. Menys de dos segles després d'aquests fets, a finals del segle IX o inicis del segle X, una comunitat monàstica erigia un cenobi en una entrada natural en la costa del promontori de Portofino.

El centre històric de Camogli es desenvolupa al voltant d'un pintoresc port amb el seu temple parroquial dedicat a Santa Maria Assumpta i el castell *Dragone*. Antigament, aquest espai constituïa una autèntica illa, avui unida a terra formant part del nucli poblacional que ha anat creixent tot escalant una ascendent topografia.

La basílica menor de Santa Maria Assumpta és remunta, com a mínim, a l'any 1145. A finals del *Cinquecento* va patir importants obres de remodelació i reconstrucció que li donaren el bellísim aspecte que gaudeix a l'actualitat amb una gran riquesa decorativa interna a base de marbres, frescos i estucats daurats. A la mateixa basílica es venera com a patró la figura del bisbe sant Pròsper que, segons la tradició, després d'haver intentat infructuosament retornar a Tarragona va morir al costat de la Via Aurelia al damunt d'una roca on s'havia recolzat per dormir. Aquesta roca encara es conserva en el posteriorment erigit monestir dels Germans Olivetans.

La llegenda continua explicant que en el moment que va morir el sant els campanars de les esglésies veïnes començaren a repicar. El cos s'havia de traslladar a una església per a ser venerat pels peregrins. La comunitat parroquial de Recco i la de Camogli estaven més o menys equidistants al lloc. Quina de les dues mereixeria tal honor? Es decidí salomònnicament arbitrar la qüestió dipositant el cos del sant dalt d'un ase. D'aquesta manera l'èquid va transportar el cos cap a Camogli amb la conseqüent alegria dels seus habitants.

Les relíquies venerades a la basílica de Camogli es troben dipositades en un magnífic reliquiari, datat l'any 1514, obra de Domenico de Ferrari, format per una base on es guarden els ossos

Panoràmica de l'abadia de San Fruttuoso i la torre dels Dòria.

i que serveix per sostenir el bust en plata del prelat tarragoní.

La vila de Camogli ofereix altres encants històrics com el mateix castell *Dragone*, construït en el segle XII per defendre la ciutat i el port de les invasions dels pirates sarraïns. Passejant entre els evocadors pòrtics del seu port contemplen les barques de pescadors i els vaixells turístics que ens enduran fins a San Fruttuoso di Capodimonte en un inoblidable trajecte de mitja hora.

Al girar Punta Chiappa se'ns obre davant nostre una altra vessant del promontori de Portofino que assoleix una altitud màxima de 612 m sobre el nivell de mar i format per una ufana vegetació. En un petit embarcador el viatger descendeix i davant seu, en una ínfima porció de platja, altiu i desafiant apareix el monestir de San Fruttuoso.

Les primeres dades certes sobre el monestir de San Fruttuoso di Capodimonte les documentem el dia 1 de setembre de l'any 977, quan un personatge, no massa ben identificat, Amalberto, fill de Dodo da Gremiasco, feia donació al monestir de dos *mansi in loco et fundo nominatum Selva*, situat probablement sobre el mateix Monte di Portofino. En els anys immediatament successius es van anar acumulant d'altres béns en el mateix Promontorio di Portofino, a l'alta

vall Borbèra i a l'àrea de Casalcermelli, fruit de donacions de senyors locals i de l'emperadriu Adelaida de Borgonya (4 de març de 995, 11 d'abril de 999). En total, l'entitat dels béns no és rellevant, però era suficient per mantenir una comunitat cenobítica.

Ara romana reutilitzada com a reliquiari.

En el vessant genovès, trobem l'existència d'un libel episcopal, adscrit tradicionalment l'any 994, amb el qual el bisbe Joan confirmava al monestir de San Fruttuoso uns béns a Capodimonte, al costat de Portofino. L'acta sancionava el reconeixement de la presa de possessió monàstica per part

de l'episcopat genovès, amb la simulació jurídica del *libellus* (document).

Quant a les relacions amb el municipi de Gènova i els senyors locals, només podem afirmar que el monestir de San Fruttuoso di Capodimonte es va ubicar en un territori frontissa al centre de les mirades convergents, d'una banda, dels marquesos de l'encontrada i dels seus afins (principalment els comtes de Lavagna) i per l'altra, el municipi de Gènova. El monestir, amb les donacions esmentades abans, havia constituït un nucli homogeni i definit de béns i ja a finals del segle X es va trobar al centre de les temptatives d'usuriació; el marquès Obert II, el 23 de gener de 994, en presència de jutges i nobles locals, establia una pena pecuniària per a aquells que haguessin gosat *intrare ad pascoandum nec arborem incendendum nec castanea nec alia fruges exinde tollendum* al bosc de Dema, ubicat entre Paraggi, Treccanea, la partició d'aigües del Monte di Portofino i el mar.

Aquestes van ser unes temptatives d'usuriació que, entre finals del segle XI i començaments del segle XII, van provocar la confecció de la falsificació adelaïdina de l'1 d'abril de 999, que va reunir en un sol document les tres donacions de l'emperadriu Adelaida de Borgonya: la del 4 de març de 995, la d'11 d'abril de 999 i una altra, no datable. D'aquesta última

ens ha pervingut només la part conclusiva, de la qual és possible reconstruir el contingut gràcies a la falsificació de l'1 d'abril de 999, elaborada amb la finalitat de veure confirmades al monestir aquelles propietats que, contínuament, eren contestades o fins i tot objecte d'usurpacions per part dels *homines* de les comunitats limítrofes, darrere de les quals apareix clarament la mà del Municipi genovès. En aquest sentit es pot llegir el *laude* emès pels cònsols del Municipi de Gènova, el dia 3 de gener de 1143.

A partir de la segona meitat del segle XIII, la història de l'abadia es lliga per sempre més amb la de la família Dòria. El segle XIV es caracteritza per les notables dificultats i una contínua decadència del monestir, tant que l'any 1348 (com a conseqüència també de la pesta) només hi restà l'abat. L'any 1361, San Fruttuoso col·labora en la institució del nou monestir de San Gerolamo della Cervara, que més tard afavorirà la crisi de l'antiga abadia. L'any 1438, de fet, el papa Eugeni IV decreta la unió de San Fruttuoso amb el de la Cervara (fins a 1457). L'any 1467 l'abadia és transformada en comanda pel papa Pau II, institució que durà fins a 1883; el primer comanador va ser Cattaneo Spinola. Mentrestant, l'any 1551, Andrea Dòria n'obtingué el juspatriocini. A la mort del darrer comanador (1883) la capellania abacial és transformada en església parroquial gentilícia (24 de gener de 1885).

El conjunt monàstic mostra una sèrie de fases constructives que es poden datar a partir del segle XI fins al XVIII. Quant a les fases anteriors, testimoniades per les fonts, com a mínim, del segle VIII, cal confiar en l'arqueologia que ha posat en evidència una sèrie de murs i un capitell que poden fer referència a èpoques anteriors, malgrat que encara no s'hagi pogut datar definitivament abans del segle XI. Als voltants de l'any 1000, la primera edificació és substituïda per una altra que no tenia precedents i neix, a grans trets, l'estructura arquitectònica que encara és possible veure avui. En primer lloc van ser edificades unes petites arcades que creaven una plataforma damunt la qual es va edificar l'església. Durant la seva construcció, es va decidir transformar la cúpula, fet que va comportar una sèrie de modificacions i reforçament de les estructures. L'església té tres naus, amb un acabament rectilini de l'absis exterior, la nau nord i l'àrea presbiteral està aixecada uns tres metres, tot superat per una cimbori de dos ordres amb cúpula interna (similar a la solució adoptada més tard per Cluny III) i dividida, a la part del cor, per un mur que conserva encara *in situ* una decoració estucada amb meandres i peixos, mentre d'altres fragments de llastre amb estuc decorat han estat trobats en successives reutilitzacions.

A finals del segle XI o principis del XII, sembla que es comença a construir el claustre amb l'ús de columnes reaprofi-

tades, sovint romanes, i molt probablement amb la reutilització de capitells que sembla que provinguin de construccions més antigues. Durant el segle XII es construeix una sobreel·evació del claustre i s'obre una finestra geminada al mar. Al segle XIII hi ha una sèrie de tasques més importants que afecten el monestir: l'ampliació cap a la banda de la mar: una estructura de dos plans sobre petits arcs. A l'església s'amplia l'escala que conduceix al presbiteri, i amb la sobreel·evació del paviment, s'insereix una sèrie de tombes, que impedeixen l'ús de la part de la nau sud. Durant el darrer quart del segle XIII i el primer del segle següent, algunes tombes de la família Dòria són col·locades al claustre. A la segona meitat del segle XVI tot el conjunt és objecte de nombrosos treballs. La nau principal i la del sud (excepte l'àrea utilitzada per la tomba amb arcosoli) són reomplertes amb runa per tal d'aconseguir la cota de la nau nord i del presbiteri, objectiu que s'obté amb la construcció de petites arcades. El pla superior del claustre està cobert amb voltes de murs sostingudes per columnes i capitells reaprofitats, fins i tot romans.

L'any 1734, sota la direcció del nou abat Comillo Dòria, s'hi van dur a terme importants tasques de restauració, davant les precàries condicions que presentava l'estructura, entre les quals l'edificació de murs de reforçament a les naus laterals i la consolidació de la torre. D'aleshores ençà, s'hi ha anat duent a terme una sèrie

de restauracions, excavacions arqueològiques i estudis diversos que han aconseguit recuperar la *facies* medieval de l'abadia. Des de 1982, el complex monàstic és propietat del Fondo per l'Ambiente Italiano (FAI), que ha tingut cura, en els darrers anys, de la restauració i de la conservació del conjunt abacial.

Malgrat que s'hi ha testimoniat una esporàdica presència romana, que espera ser recuperada, no és fins a l'arribada de les relíquies de sant Fructuós i la conseqüent creació del conjunt monàstic (segle VIII) que el petit nucli de població neix i es desenvolupa, així com les nombroses cases disseminades sobre el promontori, que depenen de l'abadia.

Ja sigui a través d'una via hipotètica o sigui perquè hi ha documentació, els lligams amb els altres centres, on d'alguna manera és testimoniada la devoció a sant Fructuós, es pot considerar que s'irradien a través del centre de Capodimonte, que conserva les restes del cos del sant taragoní, dutes des de Tarragona al segle VIII. A títol d'exemple es poden citar: Roveteto, església de San Fruttuoso; Gènova, església de San Fruttuoso (vella i nova); Gènova, convent de Santa Àgata; Gènova, claustre de l'església de San Matteo; Mercato di Bargagli, oratori de San Fruttuoso; Moranego, església de San Colombano; Davagna, església de San Pietro; Rosso, oratori de San Fruttuoso; Fumeri, església de San Fruttuoso.

El monestir conserva una ara de marbre, d'època romana (s. II dC) reutilitzada com a urna per guardar les relíquies de sant Fructuós i dels seus diaques, tal com es pot llegir en la inscripció datable al segle XII, conservada a l'antiga nau central. També un cofre de plata i or realitzat per Carlo Massari i fill, per encàrrec de l'arquebisbe de Gènova, cardenal Giuseppe Siri, l'any 1959, en la commemoració del XVII centenari del martiri de sant Fructuós. Les relíquies dels sants màrtirs hi van ser dipositades després del reconeixement fet per l'arquebisbe. També conserva un magnífic oli barroc de Giuseppe Palmieri (1677-1740) amb la representació de sant Fructuós, sant Auguri i sant Eulogi amb sant Colombà d'Irlanda.

L'any 1959 l'arxidiòcesi de Tarragona va celebrar el XVII centenari del martiri dels sants Fructuós, Auguri i Eulogi. En el marc d'aquesta efemèride el cardenal Arriba y Castro, clergat, seminaristes i fidels, el 17 de juny de 1960, peregrinaren al monestir de San Fruttuoso di Capodimonte, refent el camí de la relíquia repatriada per mà del cardenal Siri de Gènova el 20 de gener de 1960, i col·locada a l'antipendi de l'altar dels Màrtirs a la Catedral de Tarragona. L'any 2003 l'Associació Cultural Sant Fructuós repetí l'experiència creant fecunds llaços de comunió entre les comunitats ligura i catalana.

Claustre de l'abadia.

Latitud: 44° 32' 21" N

Longitud: 8° 55' 4" E

Església parroquial de San Fruttuoso di Fumeri, Mignanego

Afumeri, una petita vila de 500 habitants, que pertany a la població de Mignanego, situat a la província italiana de Gènova, es troba l'església parroquial de San Fruttuoso. La primera notícia de l'existència de l'església dedicada al sant màrtir de Tarragona la trobem en un document datat el 14 de juny de 1222, on s'anomena la “*ecclesie sancti Fructuosi de Fimrio*”. L'any 1311 va passar a ser sufragània de la parròquia de Mignanego.

A principis del segle XVIII l'església de San Fruttuoso fou reconstruïda perquè feia anys que amenaçava ruïna. L'arquebisbe de Mignanego va beneir la primera pedra de la nova església el 18 de juny de 1741, tot i que la Guerra de Successió d'Àustria (del 1746 al 1747) va alentir la nova construcció. Finalment, l'any 1751, el rector Francesco Balletti inaugura i beneïa el nou edifici: una església d'una sola nau, amb cor al nord i cinc altars. L'altar major, dedicat a sant Fructuós i a sant Eusebi, fou traslladat, durant les tasques de reconstrucció, a l'antic oratori de sant Antoni de Pàdua. Els altres altars estan dedicats a la Mare de Déu del Roser, a sant Pere, a santa Anna i a sant Francesco Saverio. L'any 1861 es van unir els altars de santa Margarida i sant Terenzià, bisbe de la població italiana de Todi. L'any 1805 i novament l'any 1878, es va restaurar l'altar major amb l'ús de marbre. Damunt la mesa de l'altar major està gravada la data de l'1 de setembre de 1926, dia que correspon a una nova consagració de l'església realitzada pel Cardenal Minoretti. El campanar, construït l'any 1728, fou restaurat recentment l'any 2004 i té, actualment, quatre campanes. Finalment, a la façana, hi ha un fresc sobre l'arrest de sant Fructuós, datat del segle XIX.

Vista general de la façana.

La població de Fumeri sempre ha estat molt fidel a la seva església, i sant Fructuós és patró de la vila conjuntament amb sant Eusebi. Cada 21 de gener se commemora la passió dels màrtirs tarragonins dins l'església.

Pintura mural a la volta. Oferiment d'una mixtura al bisbe.

Latitud: 44° 22' 30" N

Longitud: 8° 55' 59" E

Abadia-parròquia de San Matteo, Gènova

A la ciutat de Gènova, a la Ligúria italiana, s'ergeix l'església de San Matteo, la qual, històricament, ha estat arrelada a la família dels Dòria. L'abadia-parròquia de San Matteo de Gènova té actualment una població parroquial d'unes 250 persones.

Cal buscar els seus orígens a l'any 1125, quan el noble genovès Martino Dòria fundà una primera església dedicada a l'evangelista Mateu en un petit terreny de la seva propietat,

amb autorització del llavors bisbe de Gènova Sigfrid i el Papa Honori III.

En veure que aquesta primera construcció es quedava petita, l'any 1140 el mateix Martino, amb l'autorització del bisbe Siro II i del Papa Innocenci II, impulsà la construcció d'una nova església d'estil romànic a l'actual plaça genovesa de Sant Mateu, als peus de la pujada que portava a l'anomenada Porta di Serravalle, actualment anomenada Pujada de l'Arquebisbat. L'església de San Matteo depenia de San Fruttuoso di Capodimonte, monestir benedictí de la Ligúria on Martino Doria es retirà a viure monacalment. Per això les cerimònies religioses de l'església genovesa les oficiaven monjos benedictins de

Capitell gòtic amb els màrtirs (segle XIV).

l'esmentat monestir. D'aquí prové els lligams d'aquesta església amb el culte als màrtirs tarragonins.

L'any 1278, l'església de San Matteo fou enderrocada per construir-hi una església més gran i monumental seguint l'estil gòtic i conservant, de l'anterior edifici, l'absis que contenia un preciós mosaic sobre Jesús Salvador. Entre els anys 1308 i el 1310, el prior Andrea de Guano va fer construir a l'artista Marco Veneto el claustre actual, edificat amb columnes binàries com així ho testimonien les marques de dos capitells, un dels quals, el més important i de creació complexa, fa una descripció dels tres sants màrtirs de Tarragona: el bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi. Estudiosos d'aquesta construcció asseguren que el claustre deriva del monestir cistercenc femení del Sant Sepulcre construït a San

Pier d'Arena (avui Génova-Sampierdarena) l'any 1300. Es constata l'existència, l'any 1409, d'un altar dedicat a San Matteo, a Sant Fructuós i a Sant Benet. I l'any 1412 el prior benedictí Andrea di Sant Ambrogio, amb algun membre de la família Dòria, va elaborar per San Matteo un llibre de música sacra en el que eren rememorats els sants màrtirs tarragonins.

A l'església de San Matteo foren portades les relíquies dels sants Maure i Eleuteri, dels sants Màxim i Pelai, de Santa Anastàsia, un fragment de la Veracreu, un os de l'espatlla de Sant Mateu i un os d'un braç del màrtir Sant Venanci, entre moltes d'altres.

En el segle xvi, Andrea Dòria fa restaurar l'església en l'estil renaixentista i manierista, i encomana l'obra a Giovanni Angelo Montorsoli, alumne del gran artista Rafael, i a Giovanni Battista Castello anomenat Il Bergamasco.

L'any 1612 l'abadia perd la seva pròpia autonomia i passa a dependre de la jurisdicció de l'arquebisbe de Gènova.

L'església de San Matteo quedà malmesa per la revolució de 1797, i entre els anys 1910 i 1935 es feren tasques de reconstrucció del claustre, la façana, la portalada i les escales. En els darrers anys s'han fet tasques de restauració del marbre de la façana i dels murs interns de l'església.

Ligúria

Latitud: 44° 24' 28" N

Longitud: 8° 57' 17" E

Església de Santa Agata di Bisano, Gènova

A la ciutat italiana de Gènova (Ligúria) trobem l'església-convent de Santa Agata, els primers testimonis documentals de la qual els trobem datats el 13 de juny de l'any 1252, en un document anomenat “*Sancte Agathe de capite pontis Bisamnis*”. Aquest document dóna el coneixement de l'existència, a l'esmentada església, d'una comunitat femenina dedicada a tasques d'assistència caritativa per a dones. Probablement, a partir de l'any 1270, s'hi establí en el convent una comunitat de monges cistercenques.

Pintura mural amb sant Fructuós a l'esquerra.

El convent de Santa Agata ha estat molt transformat des dels seus orígens. L'església manté actualment, però, la volumetria de l'època medieval. Estudis recents evidencien que l'actual espai de l'edifici segueix les estructures antigues i originals: una estructura de tres naus amb coberta mixta, amb acabament rectilini en el cor i construïda en la manera *ad quadratum*. Hi ha signes d'una portalada lateral a la base del campanar. A l'arquivolta, a l'accés a l'església, hi ha un fresc datat en el segle XVII, recentment restaurat, amb la representació de

santa Agata, titular del convent, enmig de sant Fructuós i un altre sant que no és identificat amb certesa, però que es creu que podria ser sant Agustí. Aquesta hipòtesi prové d'una època en què el monestir fou habitat per monges agustines a partir de l'any 1514.

Actualment, al barri on s'ergeix l'església de santa Agata, hi ha força institucions que porten el nom de sant Fructuós, com la revista parroquial “Il campanile di San Fruttuoso”, la Companyia de Teatre San Fruttuoso, el club esportiu “Gruppo Sportivo Nuova San Fruttuoso”, la “Società Operaia Cattolica San Fruttuoso” o el “Circolo Didattico San Fruttuoso” entre d'altres.

Detall de la façana i el campanar.

Latitud: 44° 24' 29" N

Longitud: 8° 57' 32" E

Estat en què va quedar l'església original després d'un incendi a principis del segle xx.

Església parroquial de San Fruttuoso di Terralba (antiga), Gènova

L'antiga església de San Fructuoso di Terralba està documentada des de l'any 1143. Pocs decennis després hi ha constància de la presència d'un hospital annex i del control del Pont de Santa Agata (el més important de la Vall Bisagno). L'any 1222 esdevé parròquia.

L'edifici, que va ser destruït per un incendi el 6 d'abril de 1912, presentava encara parts de l'etapa medieval, que ajudaven a imaginar el seu aspecte general. Restaven encara l'àbsis i seccions del mur del campanar a la part sud, aquest últim reutilitzat com a façana de l'església al segle XVI. L'església va ser restaurada entre els anys 1584 i 1594, després de rebre la visita de monsenyor Francesco Bossi, que la va trobar molt deteriorada. Més tard, davant la necessitat d'una església més gran, cap a l'any 1707 la família Spinola donà uns terrenys per construir una nova església amb el seu campanar, aquesta es va poder inaugurar l'any 1740 i consagrar l'any 1772 per l'arquebisbe Saporiti.

Amb l'ajut i donacions del feligresos, l'any 1895, es van decorar les voltes amb pintures al fresc pels artistes Pavonne i Fernando G. Aquesta església, després de l'incendi del 1912 va quedar completament destruïda. El seu culte es passà posteriorment a una església nova en una altra ubicació propera.

El culte a sant Fructuós està documentat a Terralba, antic nom de la localitat, des de principis del segle XII. Avui aquest nom ha desaparegut després que l'administració de Gènova, l'any 1873, s'annexionés el territori de l'antiga població. A banda de la localitat o barri, també porta el nom del sant un carrer, per on passa part de l'antiga via romana.

Quant al seu patrimoni artístic, podem destacar el relicari d'argent de sant Fructuós, en forma de braç, acabat en una mà en actitud de beneir, aproximadament del segle XVIII, i que es troba en bon estat. La relíquia va ser una donació feta l'any 1736 per Camillo Dòria, abat del monestir de San Fruttuoso di Capodimonte. El seu estat de conservació es pot considerar com a bo.

Latitud: 44° 24' 27" N

Longitud: 8° 57' 25" E

Església parroquial de *Corpus Domini e di San Fruttuoso*, Génova

L'actual església del *Corpus Domini e di San Fruttuoso* va ser consagrada el 13 de març de 1965 pel Cardenal Giuseppe Siri. Per a la seva construcció van ser necessaris cincanta anys seguits de treball. L'església va iniciar-se, gràcies a la donació de 36.000 lliures del Papa genovès Benet XV. La primera pedra va ser col·locada el 6 de juny de 1915, festa del *Corpus Domini*, per l'arquebisbe de Génova Ludovico Gavotti.

Les feines de construcció varen ser molt dures ja que el terreny era argilós i a causa de les dues guerres mundials i els diferents bombardeigs que va patir la població. També hi van repercutir l'excessiu cost econòmic i els diferents canvis en el projecte original realitzat pels arquitectes Luigi Ferrari i Lorenzo Basso.

Originàriament, als voltants, hi havia l'església antiga, la de San Fruttuoso de Terralba, que va ser destruïda en un incendi la nit del 6 d'abril de 1912. L'actual església és d'estil modern. L'edifici, fet de ciment, consta de tres naus i un sol absis, té uns 60 metres de llarg, 30 d'alt i 32 metres d'amplada. Una gran escala s'obre a la façana. Al costat esquerre s'aixeca el campanar de 67 metres d'alçada.

Dins de l'església, a l'entrada, hi destaca un fresc de Sant Fructuós, representant el seu martiri. També, en el seu interior, es conserva la reliquia d'argent de sant Fructuós ja esmentat a l'anterior lloc de culte. Quant a la resta del seu patrimoni artístic, podem destacar diverses obres: a l'altar de la Mare de Déu del Sant Amor hi ha també un fresc fet amb tela per G. Bevilacqua, on hi figura sant Fructuós (1923). A l'altar de sant Fructuós hi trobem una estàtua del sant, obra de l'escultor Pescosta di Ortisei (Val Gardena), beneïda el 16 de febrer de 1936. Damunt l'altar major hi trobem una llanterna feta en bronze on hi figura el martiri de sant Fructuós i del seus dos diaques, sant Auguri i sant Eulogi, obra de Giovanni Battista Airaldi (segona meitat del segle xx). Finalment, també hi ha un vitrall amb la representació del martiri de sant Fructuós i dels seus diaques, obra d'Ilario Cuoghi (1998).

Existeix una gran devoció per part de la població a l'església del *Corpus Domini e di Sant Fruttuoso*, prova d'això és l'edició d'un llibre, obra de Giulio Venturini, que divulga la vida i martiri de sant Fructuós.

Sant Fructuós és copatró de l'església coneguda com del *Corpus Domini*, i la seva festa patronal se celebra el 21 de gener.

Detall de la portalada de la nova església, construïda prop de l'antiga.

Latitud: 44° 26' 49" N

Longitud: 9° 04' 24" E

Oratori de Davagna

Les historiadors ens indiquen que, a la plaça de la localitat de Davagna (província de Gènova a la Ligúria italiana), al voltant de l'any 1750, hi havia una església dedicada a sant Esteve. La documentació més antiga trobada a l'efecte és una acta del notari Guglielmo Cassinese, de 17 de setembre de 1198, segons la qual a la localitat hi havia un oratori. Actualment es té constància que l'església era d'una sola nau de planta rectangular. Al petit oratori hi havia un sol altar, on es veneraven les imatges de la Mare de Déu i les dels Sants Terenziano i Fructuós, que encara avui es troben sobre l'altar.

Pot ser que el màrtir de Tarragona fos el titular del lloc de culte, on se celebrava una festa solemne, oficiada per la Fraternitat de Nostra Senyora del Sufragi. La festa patronal se celebra el 21 de gener. Era tradició participar anualment a la processó penitencial que, des de Moranego arribava a Sant Fruttuoso di Capodimonte, i que es va celebrar fins a l'any 1851.

Quant al seu patrimoni artístic, cal destacar una talla de la Mare de Déu i dels sants Terenziano i Fructuós a l'altar de l'oratori, així com un estàndard teixit al segle XIX amb la imatge del sant patró amb l'hàbit i la mitra Domini.

No consta cap agermanament o relació amb altres llocs de culte a sant Fructuós. Es desconeix si hi han veïns que porten el nom del sant, si bé cal destacar el fet de diferents institucions que porten el seu nom.

Antic estàndard amb la figura de sant Fructuós.

Ligúria

Latitud: 44° 28' 35" N

Longitud: 9° 6' 13" E

Façana principal i campanar.

Església parroquial de San Colombo abate di Morànego, Davagna

El primer testimoni d'un lloc de culte a Morànego, nucli de població del municipi de Davagna a la província de Gènova, data del 23 d'abril de 1206, quan Anselmo de Ferrari di Bavari va donar 13 denaris genovesos a l'església de Sancto Columbano de Morànego. L'any 1304 només hi havia una església a Morànego. Per ordre de l'ajuntament de Gènova, l'any 1311, Morànego passa a dependre de Santa Maria Assumpta de Bargagli, si bé uns quants anys més tard, l'any 1351, l'arquebisbe de Gènova, Bertrando Besauduri, va unir aquesta església a la de Sant Pere Apòstol a Davagna. No obstant això, el 1580 torna a ser parròquia independent.

L'edifici va ser objecte de dues reconstruccions, la primera entre el 1580-1582 i la segona en el període 1635-1636, que és la que perdura actualment. El campanar va ser construït l'any 1828.

Un document de la primera meitat del 1600, ens indica que l'advocació de l'església es va canviar a sant Bartolomé, si bé avui l'església és coneguda pel nom originari.

Morànego era una de les comunitats de la Val Bisagno que anualment participava en la processó penitencial a San Fruttuoso di Capodimonte, tradició que es va estendre fins, almenys, al 1851. En aquestes ocasions es portava en processó la relíquia de sant Fructuós. La tradició diu que aquesta relíquia de sant Fructuós va ser donada a sant Colombano, fruit de la seva peregrinació a San Fruttuoso di Capodimonte, per als habitants de Morànego. Tot i així, aquesta tradició és infundada ja que sant Colombano va morir l'any 615 i les relíquies del sant màrtir de Tarragona no van arribar a Capodimonte abans del 711-714.

A l'esmentat lloc de culte era de destacar un reliquiari en forma de creu, que contenia part de les cendres de sant Fructuós. No hi ha notícies de l'existència del reliquiari abans del 1714. Aquesta relíquia es tractava, amb tota probabilitat, d'una falsificació confeccionada pels Dòria amb motiu de la revifada que va tenir el culte al sant durant els primers anys del segle XVIII. A l'any 1851 va haver-hi un important robatori a l'església i va desaparèixer la relíquia.

El culte a sant Fructuós en la localitat és marginal, tot i que cada any cal destacar la processó penitencial a San Fruttuoso di Capodimonte, el tercer dia de Pentecosta.

Latitud: 44° 28' 2" N

Longitud: 9° 05' 25" E

Església de San Pietro Apostolo, Davagna

Façana principal de la parròquia.

L'actual església de Sant Pere Apòstol està documentada per primera vegada en un testament datat el 5 novembre de 1213. També apareix en un document del 4 de desembre de 1198, que parla d'un edifici eclesiàstic a Davagna, sense especificar a qui estava consagrat.

L'any 1351, l'arquebisbe de Gènova, Bertrando Besauduni, va agregar l'església de Davagna a l'església de Boasi i Morànego, d'aquesta manera les unificava en una única rectoria.

Aquesta unió va durar fins a l'any 1580, quan l'arquebisbe Cipriano Pallavicini separa Morànego de Davagna, des de llavors torna a tenir parròquia pròpia.

A rel de la visita pastoral de monsenyor Francesco Bossi, l'any 1582, es té referència que l'església era d'una sola nau i amb dos únics altars. L'any 1709 el rector Francesco Malatesta de Lavagna va fer diferents modificacions.

L'església es va transformar en un edifici de tres naus, orientada al nord i amb tres altars, el major dedicat a sant Pere, el de l'esquerra a la Mare de Déu del Roser, i el de la dreta a sant Antoni Abat, on hi ha un quadre de sant Antoni, sant Fructuós i sant Colombà. El 23 juny del mateix any, tot i que els treballs encara no estaven acabats, l'església va ser beneïda per Andrea Ricca, arxiprest de Rosso, amb llicència del cardenal Lorenzo Fieschi, llavors arquebisbe de Gènova.

A la dreta de l'església s'alça el campanar. El 1770 es va instal·lar a l'església un orgue i el 1861 es va afegir una campana més al campanar.

Cal destacar la pesta dels anys 1656-1657, que va afectar molt a tot el territori de Davagna, i que va ser un dels motius de la destrucció dels arxius parroquials.

Davagna formava part a la comunitat de Val Bisagno que participava anualment a la processó penitencial que Morànego efectuava a sant Fruttuoso di Capodimonte, celebrada fins el 1851.

Ligúria

Latitud: 44° 17' 53" N

Longitud: 9° 26' 16" E

Capella de San Fruttuoso di Rovereto

Panoràmica de la Vall de Sestri.

El reverend Buonfiglio, fill de Rinaldo, i Leida, filla de Dono, el 1038 donen al monestir de sant Savino de Piacenza totes les possessions que tenen a la Vall de Sestri a la localitat de Rovereto (Ligúria, Estat italià), hi ha compresa una capella dedicada en honor dels sants Andreu, apòstol, i dels màrtirs Jordi i Fructuós “*capellam unam ibi consacrataam in honorem Sancti Andree apostoli et sanctorum Georgii seu Fructuosi martyrum*” a més d’una certa quantitat de béns, mobles i immobles, alodials i familiars. La donació anava destinada al manteniment de quatre monjos al servei de la capella. A la localitat de Rovereto, hi havia també altres béns provinents de l’Església de Gènova, prestats a lloguer a l’Església de sant Michele de Lavagna. Actualment les ruïnes de la capella no són identificables, ni tampoc la memòria popular en recorda l’emplaçament.

Latitud: 44° 26' 56" N

Longitud: 9° 05' 41" E

Façana de l'oratori

Oratori de San Fruttuoso di Bargagli

Al municipi de Bargagli, província de Gènova (Ligúria, Estat italià), es troba l'Oratori de Sant Fuctuós, actualment tancat al culte, i conegut també com a oratori de Miana.

Segons Luigi Biagio Tiscornia, tot i que no ho indica cap font, l'oratori de Sant Fructuós de Bargagli seria recordat en alguns documents anteriors al segle xv.

L'edifici es troba situat a 200 metres sobre l'església parroquial de Bargagli, en una posició dominant el turó i travessada pel camí que reproduceix possiblement el traçat de l'antic camí.

Monsenyor Bossio el va visitar l'any 1552 i va condemnar les festes que es feien dijous sant, tal i com es pot llegir en els decrets de la seva visita *"Casaccia Sancti Fructuosi. Comestiones in ea non fiat feria v in Coena Domini"*. Aquestes festes encara van continuar fins a l'any 1746. L'any 1894 l'edifici va ser reduït a una llargària de 19 metres, l'original era de 25 metres, mantinent invariable l'amplària de 9 metres i reconstruït en conseqüència la façana i el sostre. Segons ens diu Luigi Biagio Tiscornia, l'oratori tenia un sol altar de maons.

L'administració estava a càrrec de dos priors subordinats al capellà i al consell de l'església, els quals donaven comptes de la gestió anualment. Quan l'oratori encara no estava tancat al culte, el capellà hi celebrava missa l'últim diumenge de cada mes, i abans de la missa cantava el Nocturn, cant propi de difunts, o el de la Mare de Déu, i finalment després de la missa, les lletanies lauretanes. Després de la prohibició, els priors fan celebrar les funcions de la confraria a l'església parroquial.

Actualment l'oratori es destina a magatzem, l'edifici, que es presenta igual que després de la reducció del 1894, sembla un sòlid paral·lelepípede de nau única amb acabat rectilini. La façana, reparada durant el segle XIX, presenta un capcer de doble pendent, rematada per una creu i amb una finestra semicircular. A la resta del perímetre és visible la manposteria original atribuïda a finals del segle XV, o de manera més fiable, al segle XVI.

No es coneixen els lligams entre l'origen del poble i sant Fructuós, tot i que el sant ocupa el lloc de patró principal, però se sap que en alguns períodes, Bargagli, era una de les comunitats de la Val Bisagno que participava en la processó penitencial anual que des de Morànegu arribava

a San Fruttuoso di Capodimonte, celebrada, al menys, fins a l'any 1851.

Com en altres celebracions i festes populars que se celebren al municipi, se sap que fins a mitjans del segle XIX es duia a terme una processó el tercer dia de Pentecosta, amb els cofreres, anomenats *terrazzani*, vestits amb una capa blanca. Per altra banda la vigília de sant Antoni abad, dos priors distribuïen a la parròquia la sal beneïda, i per setmana santa cobraven la quota anual amb les multes dels adscrits i distribuïen també el pa beneït. Un adscrit, si era home, tenia dret a quatre misses, si era dona a tres. Finalment els priors, en honor als cofreres difunts, deien una missa cada divendres de l'any, a més d'un octavari de precs expiatoris i tantes mis-

ses com ho permetia l'almoina que s'obtenia de la col·lecta de les castanyes.

Pel que fa a documentació històrica específica de l'indret, se sap que el senyor Giovanni Cavasco va deixar en el seu testament 20 lliures a l'oratori de Sant Fructuós de Bargagli.

Granma

Latitud: 20°18' 38" N

Longitud: 76° 54' 20" O

Església parroquial de San Fructuoso de Veguitas, Yara

El 21 de febrer de 2003, monsenyor Dionisio García, primer bisbe de la diòcesi del Santíssim Salvador de Bayamo Manzanillo, va erigir la parròquia de San Fructuoso de Veguitas. La diòcesi mateixa va ser fundada molt recentment doncs fou erigida durant la visita del papa Joan Pau II a Cuba el 9 de desembre de 1995. Veguitas és un petit nucli de població que depèn administrativament del municipi de Yara (uns seixanta mil habitants), situat a la província de Granma, al sudoest de la regió oriental de Cuba. La nova parròquia té, a més de Veguitas, els següents nuclis poblacionals: Julia (amb el temple recentment reconstruït) i dos amb temples per reconstruir: Mabay i Barrancas.

La orografia de Granma es caracteritza per l'harmònic contrast entre el pla i la muntanya. En els seus límits es troben molts dels cims més alts del territori cubà, junt amb la gran plana del Cauto, una de les més extenses i uniformes del país, el que possibilita una economia basada en l'agricultura i la ramaderia.

Encara que el temple parroquial està actualment en construcció, la devoció a Sant Fructuós a Cuba s'endinsa una mica en la història. El 22 de febrer de 1742, la que fou ermita de la Puríssima o Immaculada Concepció en el paratge de Valenzuela, propietat de Tomás Barrero i Ana María García Jiménez Morales, va passar a ser parròquia al traslladar-se a aquest lloc l'església de San Fructuoso de la partida de Las Piedras que estava arruïnada. Més endavant, el 1797, quan Manzanillo comença a cobrar importància

cia es trasllada la seu a la hisenda de Barrancas “per tal de promoure la colonització i que no li manqués el culte en el trànsit de Bayamo a Manzanillo”. Més tard es trasllada la seva seu a Veguitas amb el nom de San Fructuoso de Las Piedras i el primer mossèn va ser el bayamés Don Blas Tamayo Milanés. Posteriorment, l'agost de 1860, existeix un certificat del capità pedani de Barrancas a petició del capellà, sobre l'estat del temple de San Fructuoso de Las Piedras per evitar la seva ruïna total i una carta a l'arquebisbe. A principis de la dècada dels 50 del segle passat, es conserva el plànol del projecte d'ampliació i remodelació del temple de San Fructuoso i una escola. Finalment, el 1996 es van iniciar els treballs per construir el temple dedicat a San Fructuoso a Veguitas. Es conserven diversos llibres de baptisme de l'antiga parròquia compresos entre l'any 1847 fins el 19 de març de 1929, data en la qual va deixar d'existir com a parròquia.

Façana de la nova església de sant Fructuós (en construcció).

El 21 de gener de 1944 va sorgir la festa pel sant patró de Veguitas, San Fructuoso de Las Piedras. La mateixa manté un caràcter religiós i popular ja que cada any l'església prepara múltiples activitats per la celebració. La festa tenia gran acceptació popular, doncs es reunien grans concentracions de públic que acudien a elles a gaudir de les innombrables opcions que propiciaven els organitzadors. A aquestes venien venedors de tota la zona oriental a oferir productes de la més variada naturalesa, fet que propiciava un indescriptible color a dites celebracions. Les noies vestien els seus vestits més luxosos per con-

Imatge de sant Fructuós.

vertir-se en el més atractiu que motivava els passejos a tot el llarg del carrer central d'aquest aleshores petit poble.

La reconstrucció del temple es va iniciar l'any 2005 i es troba en aquests moments a la fase final. És de maçoneria amb coberta lleugera, en el mateix lloc on es trobava la de fusta. Per realitzar aquesta construcció s'ha comptat amb la generosa ajuda d'ADVENIAT de la Conferència Episcopal Alemana i de la Associació Internacional Kirche in Not.

Tacuarembó

Latitud: 31° 42' 40" S

Longitud: 55° 58' 45" O

Catedral de San Fructuoso a Tacuarembó (Uruguai)

Tacuarembó és la Capital del Departament (província) que porta el mateix nom. Està ubicada al nord d'Uruguai i té una extensió de 15.438 km² i una població de 52.000 habitants. El seu nom és d'origen guaraní, com ho és la toponímia de gran part d'aquest territori per la influència de les missions jesuïtes.

Testimonis de finals del segle XVI parlen dels primers habitants d'aquesta zona, que foren anomenats *charrúas* i *minuanes*. Aquestes tribus, sense ser gaire nombroses, van ser molt constants en defendre aquestes terres com a pròpies durant 300 anys. És per això que als naturals d'Uruguai se'ls anomena a l'exterior com el poble *charrúa*. La seva tenacitat i valentia fou expressada amb l'expressió *garra charrúa* terme que ha servit per identificar la idiosincràsia i forma de ser dels uruguaians manifestada sobretot en l'esport, particularment al futbol.

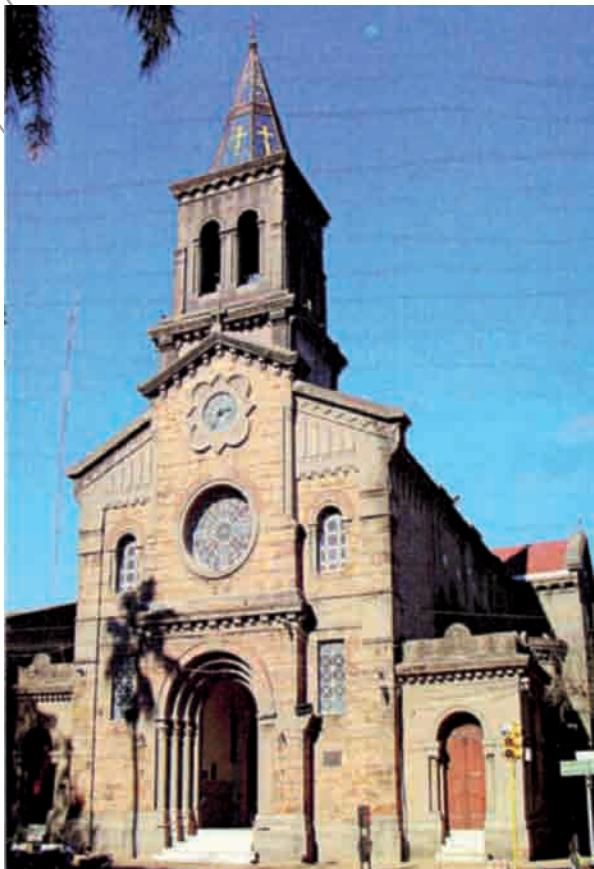
A la ciutat de Tacuarembó queden encara descendents directes d'aquelles tribus exterminades quasi en la seva totalitat l'any 1832. Foren màrtirs de la seva terra, la seva cultura i les seves creences. Com comenta el Pare Arambilliette, el qual ens ha facilitat molta informació, Déu en la seva providència, va voler que el testimoni d'un màrtir de la fe en Jesús, com sant Fructuós, donés sentit d'esperança a aquelles persones que primer estimaren, respectaren i gaudiren d'aquestes terres.

Els escrits de l'historiador Luís María Castro ens expliquen com va néixer la ciutat que avui coneixem com a Tacuarembó:

"En el año 1832, el primer Presidente de Uruguay, Gral. Fructuoso Rivera, había dispuesto la conveniencia de instalar un poblado en la zona norte del Uruguay. Su sobrino Coronel Bernabé Rivera, partió de la Capital, Montevideo, a 400 km de distancia con un grupo de familias y un agrimensor.

Llegan a la zona llamada "Rincón de la Tía Ana" el 21 de enero, día de San Fructuoso, y comienzan la demarcación de las manzanas y calles por parte del Agrimensor con la colaboración de la tropa y futuros pobladores. El trabajo de deslinde y amanzanamiento les lleva unos cinco días, culminando el día 26 de enero.

Al día siguiente, un 27 de enero del año 1832, comienza el proceso fundacional de la Villa,

Façana de l'església Catedral.

al ser distribuidos por parte del Coronel Bernabé Rivera los primeros siete solares y la primera chacra.

¿Por qué se le puso a la villa, San Fructuoso? Algunos suponían o lo atribuían al nombre del Presidente de la República del momento: José Fructuoso Rivera. Nosotros entendemos y consideramos que la designación fue debido a que, por lo general en esos tiempos, en los nacimientos, se ponía el nombre del Santo de ese día.

El 30 de agosto de 1832 se funda la Viceroprocuraduría de San Fructuoso que será declarada parroquia en 1934.

En junio de 1912, luego de 78 años de su fundación, la Villa SAN FRUCTUOSO, por resolución del gobierno de la época, fuertemente influenciado por el laicismo y la masonería, cambia a la categoría de ciudad, pasando a denominarse TACUAREMBÓ”.

La primera església del poble fou construïda amb moltes carències, com és de suposar donat que els fets transcorregueren durant la primera meitat del segle XIX, època de fam i pobresa. Aquest temple va ser un ranxo de pal, que primer va fer les vegades de viceparròquia construïda al centre de l'actual plaça 19 d'Abril. El primer rector, Plácido de Benedictis, va refer algunes millores amb l'ajuda del veïnat. Amb molta solemnitat, es va in-

augurar oficialment la parròquia el 30 d'agost de l'any 1834, amb una missa en presència de nombrosos fidels.

Talla del sant màrtir Fructuós.

S'ha de destacar la donació efectuada pel President Fructuoso Rivera: una campana de bronze de l'any 1716, de quatre quarts de diàmetre, com a regal per l'exitosa campanya de les Missions; es va reparar al gener de l'any 1847, posteriorment fou substituïda per una altra, donada per Carlos Reyles. Aquest detall mostra un aspecte més de l'interès del govern perquè el poble consolidés la seva existència prenent com a centre la parròquia.

L'any 1858 es va cremar el primer temple; davant d'això la seu parroquial es va traslladar al lloc on situem actualment la Catedral. El nou temple era un edifici destinat al culte amb una sala de 25 metres de llarg per 6 metres d'amplada, amb teulada de teula del país, cel ras de llenç i pis de totxana. Tenia un bonic atrí descobert, pavimentat amb pedra sorrenca i una petita torre sense revocar amb una campana de so argentí, que va donar Carles María Reyles. Aquesta i l'altra campana de les Missions es van esquerdar.

El veïnat santfructuosí aspira a tenir una església més gran que la que tenien, per a una vila en creixement. I és així que davant el requeriment general de la població catòlica, la Junta Econòmica Administrativa va intentar construir un edifici nou “digne de la majestat del culte públic” com assenyala el Pare Ros. L'any 1867, amb cerimònies especials i solemnitats es va col·locar la primera pedra essent el capellà el pare Esteban León.

S'havia planificat una església monumental, que es construiria amb la donació efectuada per un terratinent, però el temple va quedar en projecte. Davant la inactivitat, la Junta va vendre el terreny, extraient-ne la primera pedra, que fou col·locada finalment el 29 de juny de l'any 1899, en l'actual ubicació.

Durant l'acte va estar present el “poeta de la Patria” Dr. Juan Zorrilla de San Martín

qui, fent ús de la paraula, va commoure fins a emocionar aquella immensa mostra de la societat uruguaiana, com deia Jaime Ros. La pedra fou beneïda per Mn. Ricardo Isasa que va venir des de Montevideo, per exercir-hi com a bisbe auxiliar.

Els plànols originals de l'actual Església-Catedral foren realitzats per l'arquitecte Antonio Llambías de Olivar, que van ser modificats posteriorment per abaratir el cost. La seva construcció es va iniciar l'any 1899, als pocs dies de col·locar la primera pedra, i amb l'excavació dels fonaments de 5 metres de profunditat. Amb posterioritat es va haver de refonamentar tot, tasca duta a terme per l'arquitecte Pedro Prat; quan les parets tenien dos metres d'alçada, el treball de construcció es va haver de suspendre perquè es va acabar el pressupost.

El 25 de febrer de l'any 1915, les obres continuaren de forma interrompuda fins que el temple va quedar habilitat per a la celebració del culte la Setmana Santa de l'any 1917, pel Pare Jaime Ros. La tor-

re es va aixecar durant l'última etapa de l'edificació, i va quedar acabada el 20 de febrer de l'any 1930.

L'estil arquitectònic que presenta la Catedral de Sant Fructuós de Tacuarembó és el neoromànic. El seu interior fa 35 metres de llargada, des de la porta fins a l'absis i el seu recinte intern, en forma de creu llatina, fa 22 metres d'amplada amb dues elegants capelles circulars.

La façana de la Catedral certament impressionà per la seva bellesa i fou construïda amb pedra sorrenca treballada; el conjunt és coronat per la torre que s'alça 35 metres, si se li suma la petita cúpula de forma octogonal, que sobresurt de forma majestuosa. Al bellmig s'encasta un gran rellotge amb numeració romana.

És una església amb finestrals alts, formats per senzills però artístics vitralls, que permeten la penetració d'una llum suau a l'interior, que no treu claredat a l'ambient i convida al recolliment. L'any

1984 es va treballar en la seva reparació, amb motiu del 150 aniversari.

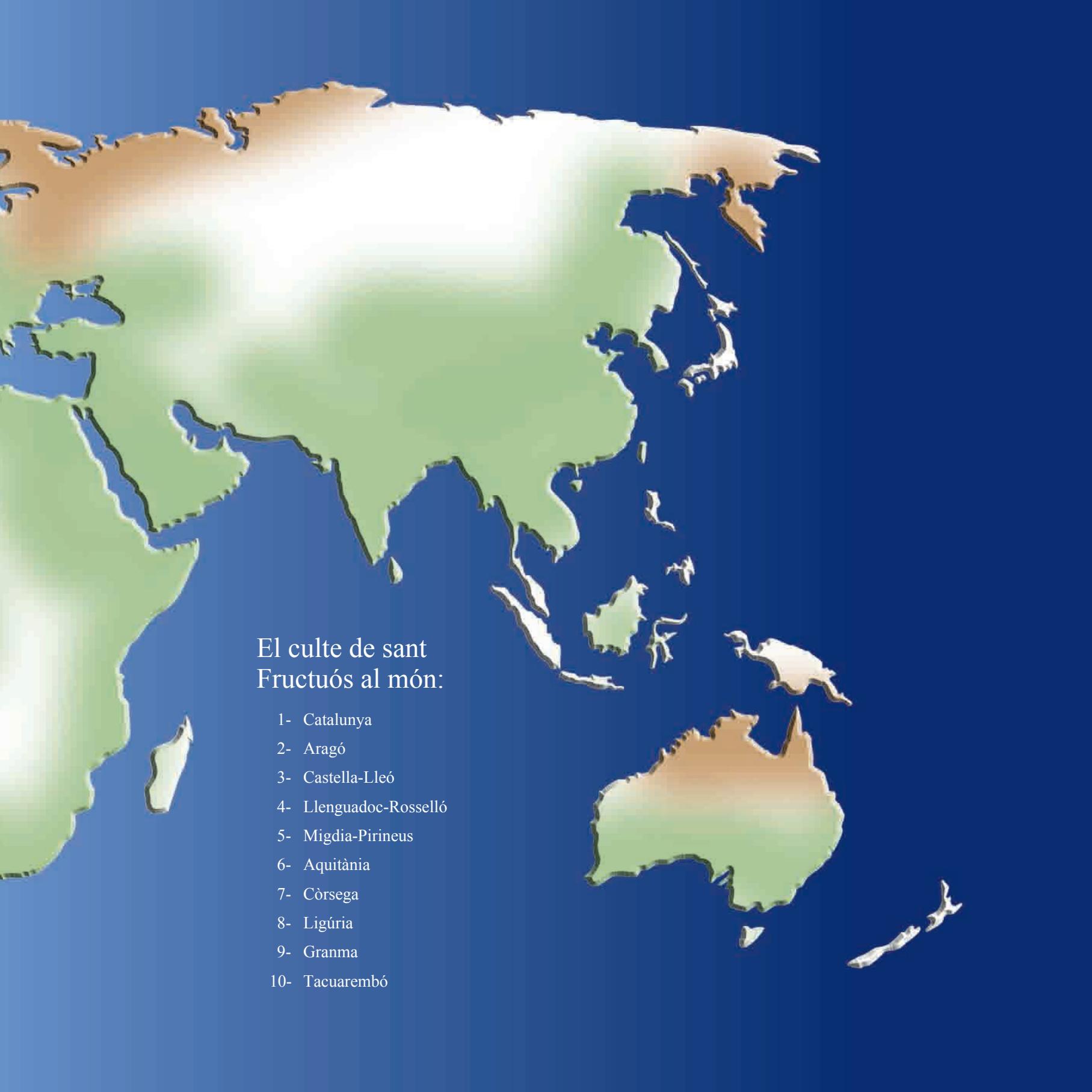
El 21 de maig de l'any 1980, la Junta Veïnal declara monument Històric Departamental la Catedral de Sant Fructuós, i el 21 de gener de l'any 2007, amb motiu dels 175 anys de la fundació de Tacuarembó, el President de la República Dr. Tabré Vázquez, va declarar Monument Històric Nacional el temple de Sant Fructuós.

Monsenyor Parteli va procurar que es conservés una relíquia de sant Fructuós a l'Església-Catedral, per això, es va dirigir al cardenal Giuseppe Siri, arquebisbe de Gènova. En acceptar aquest, li va ser lliurada una teca amb una partícula dels ossos de Sant Fructuós, certificant-ne l'autenticitat.

Aquesta relíquia es venera a l'Església-Catedral de Sant Fructuós, al peu de la imatge del sant màrtir.

El culte de sant Fructuós al món:

- 1- Catalunya
- 2- Aragó
- 3- Castella-Lleó
- 4- Llenguadoc-Rosselló
- 5- Migdia-Pirineus
- 6- Aquitània
- 7- Còrsega
- 8- Ligúria
- 9- Gramma
- 10- Tacuarembó

DE ORIENTE A
OCCIDENTE:
EL CULTO DE
SAN FRUCTUOSO
DE TARRAGONA
EN EL MUNDO

Associació Cultural Sant Fructuós

Tarragona AD 2008

NUESTROS SANTOS MÁRTIRES ALABADOS DE ORIENTE A OCCIDENTE

La Asociación Cultural “Sant Fructuós” nos obsequia con una nueva iniciativa, la publicación *De Oriente a Occidente: El culto de san Fructuoso en el mundo*. Y este hecho es un gran motivo de gozo en el marco del Año Jubilar cuando conmemoramos el 1.750 aniversario del martirio de los santos tarraconenses en la arena del anfiteatro de Tarraco.

El obispo Fructuoso y sus diáconos Augurio y Eulogio son un modelo de santidad para toda la Iglesia Universal. Su testimonio recogido en un relato de gran austereidad y belleza literaria, la *Passio Fructuosi*, siglos después todavía nos commueve. Su mensaje va más allá del tiempo y el espacio y se proyecta con actualidad sobre el testimonio de otros cristianos que, en el mundo de hoy, continúan de muchas maneras dando su vida por Jesucristo.

La Iglesia de Tarragona, cuna del cristianismo hispánico, es heredera y depositaria de este patrimonio cristiano universal y está llamada a conservarlo y difundirlo. De hecho el Año Jubilar es una respuesta eclesial a esta exigencia. La *Passio Fructuosi* no es solamente un documento literario que marca las raíces históricas de nuestra Iglesia, es también el soporte material de un tesoro humano que nos alecciona de cómo desplegar los valores evangélicos en tiempos de implacable persecución.

Es así que la comunidad cristiana de Tarraco, la *fraternitas*, se nos presenta como un auténtico cuerpo unido a su obispo y a sus diáconos, velando y orando por ellos y con ellos con la certeza que les da la fe en el Cristo resucitado.

El obispo Fructuoso encarna aquel paradigma de pastor ya descrito por san Pablo como bien nos indica el hagiógrafo de las Actas. Este modelo encuentra su concreción en la descripción que Pablo de Tarso hace en su carta a Tito diciendo que el que preside la comunidad “ha de ser acogedor, amigo del bien, sensato, justo, íntegro, dueño de sí mismo, firmemente adherido a la doctrina auténtica conforme a la enseñanza recibida. Así será capaz de exhortar con una doctrina sana y de refutar a los que se oponen” (Tt 1, 8-9). No hay duda que éste sería el perfil del obispo Fructuoso y también el de sus diáconos.

Estas actitudes, las actitudes de nuestro protomártir, coinciden plenamente con lo que nos relata la *Passio*. El obispo Fructuoso mantiene frente a la adversidad una gran serenidad, un espíritu de plegaria, de disciplina, de confianza y seguridad en la Promesa del Señor. Fructuoso vive con profundidad su fe ejerciendo su ministerio hasta el final.

Digno y seguro, en presencia del magistrado proclama sin reservas su fe. Ante la comunidad que le ha sido confiada sabe ser padre y pastor tratando a las personas de manera dulce y amorosa. Olvidándose de sí mismo consuela a la comunidad con la promesa de que no les faltará nunca pastor y su último pensamiento lo ocupa la Iglesia Universal extendida de Oriente a Occidente.

Su testimonio y el de sus diáconos no podía quedar estéril. Su culto fue inmediato al martirio y la comunidad cristiana comenzó a venerarlo en una humilde tumba situada en una finca funeraria al lado del río Francolí. Aquí, en el siglo V, se erigiría una basílica martirial en memoria de los tres mártires. 1.750 años después su culto se esparce por todo el mundo, de Oriente a Occidente. La Iglesia agradecida por la extrema donación de sus mártires les ha devuelto con honores el reconocimiento de la palma martirial por el combate librado. España, Italia, Francia, Uruguay y Cuba abogan su intercesión. Los mártires configuran uno de los primeros eslabones de la larga cadena de testimonios que nos unen directamente a Jesucristo, punto de referencia de nuestra fe. El Evangelio trasciende las fronteras para hacernos entender que todos los cristianos somos ciudadanos del cielo.

Felicitó de corazón a la Asociación Cultural “Sant Fructuós” por su constante labor de dar a conocer el patrimonio espiritual y cultural de nuestros mártires y a todas las personas, instituciones y comunidades del mundo que han colaborado en este proyecto. Confío que este libro será un eficaz instrumento que nos permitirá profundizar más en nuestras raíces cristianas y promover la comunión entre estas fructuosas iglesias.

Jaume Pujol Balcells
Arzobispo metropolitano de Tarragona y primado

FRUCTUOSO, ILUSTRE CIUDADANO DE TARRAGONA

Si una ciudad existe es gracias a los ciudadanos que la forman. Más allá del patrimonio que nos aporta la topografía histórica, nuestros monumentos y otras manifestaciones artísticas, es el patrimonio humano el que acaba definiendo la esencia y los valores de una comunidad. Tarragona es una ciudad afortunada ya que a lo largo de su historia nos encontramos con un gran elenco de hombres y mujeres que, con su donación personal y su compromiso social, han sido modelos para todos sus conciudadanos. Personas singulares e irrepetibles, absolutamente necesarias, sin las cuales Tarragona no sería la que es.

Sin ninguna duda los santos mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio encarnan este perfil. Sus vidas estuvieron marcadas por unas fuertes convicciones espirituales y también de compromiso hacia los más desfavorecidos. Para mantener su coherencia de fe y de vida defendieron con convicción sus posiciones y recibieron el martirio de una forma abnegada y valiente. Nos da testimonio la *Passio Fructuosi*, las actas martiriales más antiguas de la Península Ibérica. Cada vez que, en el anfiteatro de Tarragona, presencio la dramatización de esta historia real por la Asociación Cultural “Sant Fructuós”, me impresiona el hecho de que estos mártires cristianos fueran tan aceptados por la propia comunidad cristiana como por la pagana. Quiere decir que estos ilustres ciudadanos del siglo III sabían encarnarse en su sociedad trascendiendo en las ideas y en las condiciones humanas. Aceptados y admirados por sus conciudadanos, sus actitudes de compromiso y resistencia pacífica se suman al conjunto de los esfuerzos históricos realizados por tantas personas e instituciones a lo largo de la historia en la conquista de los derechos humanos. En este sentido, ha sido una feliz circunstancia que la celebración del Año Jubilar haya coincidido con el 60º aniversario de la proclamación de los derechos humanos.

La ciudad de Tarragona se enorgullece de ser depositaria histórica de este bien universal que son los tres mártires de Tarragona. Su culto abarca comunidades extendidas por todo el mundo. Ciertamente, nuestros mártires son buenos embajadores de nuestra ciudad. La Asociación Cultural “Sant Fructuós”, que ya lleva cerca de 20 años difundiéndolo el patrimonio paleocristiano de nuestra ciudad, nos vuelve a sorprender con una nueva iniciativa. El estudio que tenemos en las manos es el resultado de un trabajo de difícil coordinación que ha puesto en contacto equipos y personas de nuestro país, Italia, Francia, Uruguay y Cuba para ofrecer la geografía del culto de san Fructuoso en el mundo. Son muy importantes iniciativas como éstas en las que Tarragona sabe acoger y relacionarse con otros pueblos en el necesario intercambio de las ideas y en la capacidad de hermanamiento por

encima de las fronteras. Felicito de corazón a la Asociación Cultural “Sant Fructuós” por el trabajo que hace en favor de la ciudad y también a todas las personas e instituciones foráneas que han colaborado. Para estas últimas una parte del patrimonio de Tarragona también es suyo y en este sentido pueden sentir la ciudad como su casa.

Josep Fèlix Ballesteros Casanova

Alcalde de Tarragona

EL CULTO DE SAN FRUCTUOSO: UN PATRIMONIO DE NUESTRAS TIERRAS PARA EL MUNDO

La *Passio Fructuosi* es el testimonio histórico cristiano más antiguo de toda Cataluña y son las Actas martiriales más antiguas de la Península Ibérica. Durante este Año Jubilar la Iglesia de Tarragona, la sociedad y sus instituciones hemos conseguido, todos juntos, redimensionar la importancia de este patrimonio y proyectarlo sobre nuestra sociedad para que pueda ser más conocido y valorado.

Fructuoso fue obispo de la ciudad de Tarraco, pero también de aquellos cristianos que debieron vivir diseminados por las diferentes aldeas y vilas (*villae*) que en la época romana existían en nuestras comarcas actuales. En este sentido, nuestros protomártires son un patrimonio humano, espiritual y cultural que nos pertenece a todos.

Con el martirio de san Fructuoso, san Augurio y san Eulogio no sólo se inicia la historia del cristianismo en nuestras tierras, sino también la transformación urbana y social de Tarraco en la época tardorromana. A partir de este momento se generó un auténtico patrimonio tangible del cual nosotros somos, hoy, beneficiarios y albaceas. Monumentos como la necrópolis paleocristiana del Francolí, la villa romana de Centcelles, las basílicas del anfiteatro de Tarragona y del Parc Central, las manifestaciones materiales del cristianismo primitivo aparecidas en la ermita de Paret Delgada de la Selva del Camp, Alcover o el patrimonio paleocristiano de Tortosa son ejemplos de un legado histórico y arqueológico excepcional y que es necesario fomentar y divulgar. Asimismo, hemos de intentar potenciar la ruta de estos tesoros y ubicarla en el interés internacional para añadir un valor más al conjunto de incentivos turísticos y culturales de los que Tarragona y la Costa Daurada disfrutan.

La Asociación Cultural “Sant Fructuós”, con gran acierto, nos obsequia con una auténtica geografía del culto de san Fructuoso en el mundo. A través de sus páginas uno contempla admirado como existe una veneración tan grande desde Uruguay o Cuba hasta llegar a Córcega o la Liguria italiana. Ciertamente, este libro es una aportación de primer orden para el conocimiento de nuestra historia y de nuestro patrimonio. Pero si lo miramos bien, la Asociación Cultural “Sant Fructuós” obsequia a las instituciones con un interesante instrumento que nos posibilita proyectar relaciones culturales y turísticas entre tierras con un patrimonio común.

La Diputación de Tarragona valora y agradece el gran esfuerzo de la Asociación Cultural “Sant Fructuós” en favor de la divulgación del patrimonio paleocristiano en nuestras tierras. Su labor ha sido siempre intensa y bien conocida por la institución que tengo el honor de presidir. Por eso, la Diputación ha colaborado de manera ininterrumpida, y desde sus inicios, con la Asociación Cultural “Sant Fructuós” en la puesta en escena de la obra teatral *La Pasión de San Fructuoso*. También en el Palacio de la Diputación, en el año 2006, se presentó una gran exposición sobre *San Fructuoso y su tiempo* que fue un auténtico precedente en el conjunto de actividades culturales que dos años más tarde llegarían con la proyección del Año Jubilar. Algunas de sus publicaciones han estado patrocinadas por la Diputación. Ojalá que esta fluida y amable relación entre la Diputación de Tarragona y la Asociación Cultural “Sant Fructuós,” pueda continuar ofreciendo resultados tan fecundos a nuestra sociedad.

Josep Poblet i Tous
Presidente de la Diputación de Tarragona

DE ORIENTE A OCCIDENTE: UNA APROXIMACIÓN DEL CULTO DE SAN FRUCTUOSO EN EL MUNDO

La Asociación Cultural “Sant Fructuós” fue constituida con el objetivo de potenciar el conocimiento de la figura histórica de los santos mártires de Tarragona; Fructuoso, obispo, Augurio y Eulogio, diáconos, que fueron inmolados en el anfiteatro de Tarragona un 21 de enero del año 259. Al cumplirse los 1.750 años de su martirio, la Iglesia metropolitana de Tarragona y primada y su sociedad civil celebran un Año Jubilar. Y es en el marco de esta gozosa fiesta que nuestra asociación presenta una nueva iniciativa en forma de libro titulado *De Oriente a Occidente: El culto de san Fructuoso en el mundo*.

El libro pretende ofrecer una primera aproximación a la geografía del culto actual de san Fructuoso de Tarragona. Este culto que tiene 1.750 años de antigüedad se extendió desde la época antigua por el Mediterráneo occidental y actualmente se encuentra presente en España, Francia, Italia, Uruguay y Cuba.

El libro, desde una ordenación geográfica, va presentando en forma de fichas sintéticas la historia y los orígenes de la advocación a san Fructuoso en cada lugar, así como las principales manifestaciones artísticas y etnográficas de las que disfruta cada espacio de culto de manera particular. Las fichas están ilustradas con mapas y fotografías. Un corpus bibliográfico final ayudará al lector más interesado ampliar sus conocimientos.

Un total de 57 lugares de culto entre iglesias, capillas, ermitas, abadías u oratorios han podido ser documentados. Este hecho nos hace comprender el nivel de complejidad del proyecto. Y en este sentido la Asociación Cultural “Sant Fructuós” es consciente de las posibilidades y límites del estudio. Por este motivo este trabajo se reduce a ofrecer un panorama sintético del culto de Fructuoso y, de esta manera, poder dimensionar la importancia de este venerable santo e ilustre ciudadano de Tarragona. En algunos lugares de culto ha sido muy difícil extraer una información amplia y, por lo tanto, se ha tenido que proyectar casi literalmente las pocas explicaciones que se han encontrado. Queremos así evitar incómodas citaciones, referencias y un corpus crítico que restase agilidad al texto. En este sentido, cada lugar de culto dispone de una bibliografía específica al final del libro de donde se han extraído las informaciones.

Es más que probable que a partir de esta publicación aparezcan nuevas informaciones de otros lugares de culto que nosotros no hemos podido o no hemos sabido encontrar. La Asociación contrae, desde este

momento, el compromiso de actualizar las nuevas aportaciones que pudieran llegar ya sea para mejorar, corregir o ampliar las que se han presentado. Con humildad hemos aceptado nuestras limitaciones, pero también somos conscientes que hemos iniciado un interesante camino que permitirá abrir nuevas líneas de investigación y, por consiguiente, fomentar la comunión y la comunicación entre los diferentes pueblos hermanados por un patrimonio espiritual, humano e histórico común.

Prácticamente todas las personas que han colaborado en este proyecto, ya sea en calidad de investigadores, redactores, traductores, documentalistas, fotógrafos, informáticos..., lo han hecho desde el altruismo y la pasión por nuestros mártires. Por lo tanto, este libro participa de un espíritu lleno de humanismo cristiano y filantrópico que ha reunido colaboradores de todas partes. La Asociación agradece especialmente el esfuerzo de todas las personas y comunidades del Estado español que han participado en el proyecto; de las francesas, coordinadas por la decidida acción de nuestro amigo Michel Romero. Igualmente la gran labor del equipo humano del *Istituto di Studi sui Conti di Lavagna* de Génova, al frente del cual hemos tenido la inestimable y cualificada dirección de los amigos Daniele Calcagno y Marina Cavana, que han coordinado las aportaciones italianas. Una mención especial también por las aportaciones de nuestros amigos de Tacurembó de Uruguay y de la parroquia cubana de San Fructuoso de las Veguitas de Yara. Ciertamente, el culto de san Fructuoso de Tarragona extendido de Oriente a Occidente, ha congregado una gran diversidad de personas y, gracias a este hecho, hoy todos nos sentimos más hermanados trascendiendo en las distancias espaciales y culturales. La Asociación quiere expresar también su gratitud y reconocimiento al equipo de redacción y elaboración del estudio de nuestra asociación, en especial al trabajo de su vicepresidente, Francesc Xavier Rius, que ha coordinado con gran paciencia y eficacia este magno trabajo del que todos ahora podemos disfrutar y sentirlo bien nuestro.

Una lectura del libro nos hace entender un poco más la complejidad de la evolución del culto de san Fructuoso en el mundo, pero todavía queda mucho camino en la investigación para poder llegar a conclusiones definitivas.

Sabemos que Fructuoso era obispo de Tarraco en el año 259, y que juntamente con sus diáconos Augurio y Eulogio, fueron encarcelados por su condición de clérigos y dirigentes de la comunidad cristiana de Tarraco por orden del gobernador de la Provincia Tarraconense, y de acuerdo con los edictos de persecución de los emperadores Valeriano y Galieno. El viernes, 21 de enero, de aquel año, el obispo y los diáconos fueron conducidos ante la presencia del gobernador Emiliano siendo juzgados. Al negarse rendir culto a los dioses del Estado, Fructuoso, Augurio y Eulogio, fueron condenados el mismo día a morir en la hoguera, en el anfiteatro de la ciudad. Habiendo confortado a la comunidad, de manera valiente y confiada, recibieron la palma del

martirio entre las 10 y las 11 de la mañana teniendo muy presente a la Iglesia Universal extendida de Oriente a Occidente.

La comunidad cristiana trasladó los restos de los mártires a una finca cercana al río *Tulcis* (actual Francolí), y allí les dieron cristiana sepultura. El recuerdo de la gesta martirial quedó en la memoria de la Iglesia local y fue transmitida a las generaciones posteriores gracias al testimonio escrito de un cristiano. De este relato, la *Passio Fructuosi*, se hicieron copias que circularon por todo el mundo romano. El filósofo y padre de la Iglesia san Agustín y el célebre poeta hispano Aurelio Prudencio glosaron esta historia en sendas creaciones literarias en el siglo v dC. Las actas martiriales de los santos tarraconenses eran leídas en las iglesias de las provincias occidentales y su culto comenzó a divulgarse de una forma importante.

Mientras tanto el cristianismo ya era religión oficial en el Imperio y en Tarragona. Y en el mismo sitio donde los mártires fueron enterrados, la Iglesia de Tarragona edificó una basílica martirial en su honor. A esta basílica llegaban peregrinos atraídos por el testimonio de los protomártires hispanos. Sin embargo, el anfiteatro romano de Tarragona, ya abandonado, debió continuar en la memoria colectiva de la Iglesia de Tarragona como lugar donde los mártires libraron su combate por Cristo. Ignoramos si se edificó algún tipo de monumento martirial en honor de los santos. De lo que sí tenemos constancia arqueológica es que a finales del siglo vi o inicios del siglo vii, se erigió en la arena del anfiteatro una basílica de tres naves en honor de los santos mártires. En estos momentos ya se documentan repartos de las reliquias de nuestros santos en otros lugares como por ejemplo en Medina-Sidonia (Cádiz). También las tenemos referenciadas en la Cámara Santa de la Catedral de Oviedo. Ignoramos el alcance que tuvo este reparto-traslación de reliquias a otros territorios como la propia Cataluña. Asimismo, a inicios del siglo viii, gracias al *Codex Veronensis u Oracional de Verona* (el oracional festivo de la Iglesia de Tarragona), sabemos que el culto a san Fructuoso era muy importante y se menciona una iglesia bajo su advocación, posiblemente la del anfiteatro, ya que la de la necrópolis seguramente ya estaría en desuso.

Con la incursión islámica, a inicios del siglo viii, la ciudad de Tarragona entró en una dinámica de abandono. El arqueólogo Mn. Joan Serra Vilà, que estudió la presencia de lugares de culto en la Liguria italiana bajo la advocación de san Fructuoso y de san Próspero, y también la presencia del oracional festivo de la Tarragona visigótica en Verona, consideró que las reliquias de san Fructuoso fueron trasladadas a esta región ítala poco antes de la entrada del ejército arabo-bereber en la ciudad por san Próspero, el último obispo de la misma. Próspero debió embarcar en el puerto de Tarragona con dirección a Roma haciendo escala probablemente en Cerdeña. Pero las vicisitudes históricas marcaron que Roma fuera un destino inseguro, yendo entonces hacia la Liguria italiana. De hecho, esta razón podría justificar la presencia del

culto de san Fructuoso en Córcega teniendo presente una hipotética escala de la expedición tarraconense.

La imposibilidad de un retorno a Tarraco haría que el obispo Próspero encontrase la muerte y la santificación en tierras ligeras y las reliquias de los santos mártires acabasen siendo custodiadas en el promontorio de Portofino, en el monasterio de San Fruttuoso di Capodimonte.

La Liguria se convertiría en un espacio geográfico de primer orden en la devoción de san Próspero y san Fructuoso, como así lo manifiestan los diferentes centros de culto de esta región. De hecho, sabemos que a partir de finales del siglo ix e inicios del siglo x se constata un primer núcleo cenobítico en San Fruttuoso di Capodimonte. El primer documento escrito data del año 984 y testimonia la presencia de una comunidad posiblemente benedictina. Se trata de un documento en el que el obispo de Génova, Juan II, concede al monje León y abad de San Fruttuoso muchas tierras y bienes en el territorio comprendido entre Portofino y Rapallo. Ya en el siglo x, la emperatriz Adelaida de Borgoña favoreció la abadía dotándola con grandes donaciones en la autoridad del abad Madalbert. Personalmente llega a la abadía para presidir la ceremonia de la donación. Adelaida era emperatriz del Sacro Imperio Romano Germánico. Esposa de Otón I, se casó en segundas nupcias con Lotario. Por intercesión de san Fructuoso de Tarragona su hijo, Otón II, fue salvado de un naufragio.

En el mismo horizonte cronológico vemos como el culto a san Fructuoso se constata en la Catalunya Vella. A mediados del siglo ix, documentamos el monasterio de Sant Fruitós de la Vall de la Santa Creu, en la comarca gerundense del Alt Empordà. Fue una antigua celda monástica (pequeño núcleo monástico), de la que tenemos constancia indirecta desde el año 780. Hay que observar en este punto la proximidad cronológica con los acontecimientos vividos por Próspero en su huída de la ciudad de Tarragona. También Sant Fructuós de Músser, en la Cerdanya, nos da una cronología a partir del siglo ix como lo menciona el acta de consagración de Santa María de la Seu d'Urgell. De la misma manera, a mediados del siglo ix, existe una iglesia con advocación al santo tarraconense en Sant Fruitós de Balenyà, en la comarca barcelonense de Osona y en Sant Fruitós d'Ossinyà en Sant Ferriol, en la comarca gerundense de La Garrotxa. A inicios del siglo x también se documenta, en el Alt Urgell, la iglesia de Sant Fructuós de Guils del Cantó.

Con seguridad todo este culto es consecuencia de una tradición ininterrumpida desde la época tardorromana y visigótica en el territorio, por la pervivencia de alguna reliquia y por la memoria histórica de una Iglesia ligada a sus orígenes. Este hecho nos ayudaría a entender que cuando la sede tarraconense fue restaurada en el año 1091, gracias a la iniciativa del obispo de Vic y a las voluntades del papa Urbano II en la bula pontificia *Inter primas hispaniarum urbes*, se expresa con toda conciencia,

la dignidad histórica de la sede metropolitana. También se concede al prelado el derecho a poder hacer servir el *pallium* en la festividad de san Fructuoso desde el sentido que este acontecimiento representa.

Cuando la restauración de la ciudad ya se hace efectiva a mediados del siglo XII, la bula pontificia del papa Anastasio IV, dirigida al arzobispo Bernat Tort en 1154, constata la existencia de una iglesia en la ciudad de Tarragona con advocación a san Fructuoso. Desconocemos con exactitud a qué iglesia se refiere. Sin embargo, el arqueólogo Serra Vilaró, a través de un cuidadoso estudio en la arqueología y la documentación histórica, nos habla de la existencia de una iglesia de San Fructuoso, que desde el siglo XII estaba extramuros, en la zona del antiguo Forum de la Colonia, en la calle Lleida. ¿Fue esta iglesia mencionada por Anastasio IV? Lo ignoramos. En cualquier caso, este templo extramuros de San Fructuoso perdió en el tiempo y sabemos que los Padres Capuchinos, hacia el año 1589, tomaron posesión de la capilla hasta que fue derribada en el 1640 por las vicisitudes históricas. De todas maneras, los Padres Capuchinos continuaron manteniendo el culto a san Fructuoso en las diversas iglesias que edificaron (una al inicio del muelle de Llevant y otra en la actual iglesia parroquial de Sant Joan).

Después del derribo de la iglesia medieval de San Fructuoso en el año 1640, los fieles construyeron otra capilla al Corral (actual plaza de la Font) donde se guardaba un sillar de piedra que, según la tradición, había sustentado la pira martirial. Esta capilla fue destruida por las tropas napoleónicas en el año 1813. Todavía queda el testimonio topográfico de la pequeña calle de Sant Fructuós en la entrada de la plaza.

Sabemos también que en la antigua Catedral, en Santa Tecla la Vella, existió un altar dedicado a san Fructuoso que ya se menciona en una bula del papa Alejandro VI de 1259. También sabemos que con anterioridad a 1369 ya existía un altar dedicado a san Fructuoso que estaba detrás del altar mayor, dentro del actual ábside de la Catedral. Al fondo del ábside se encontraba un asiento de piedra que era conocido como la "Cadira de Fructuós" en la que tomaban posesión los arzobispos. El altar perdió de forma activa hasta la época del arzobispo Joan Terés, momento en que el prelado encargó en el año 1592 al arquitecto Pere Blai la construcción de la actual capilla catedralicia. El culto a san Fructuoso ha sido continuo hasta la época contemporánea y como exponente de este hecho, en la archidiócesis de Tarragona, se han erigido tres centros de culto bajo la advocación de san Fructuoso como son la parroquia de Les Gunyoles (1956), la parroquia de Sant Fructuós de Tarragona (1972), o la ermita de Sant Fructuós en Lilla en la Conca de Barberà (1986).

El culto de san Fructuoso que desde la Alta Edad Media se proyectó con seguridad histórica en la Liguria italiana y en la Catalunya Vella, se multiplica entre los siglos XI y XIII, y hasta en la actualidad por el

resto de Cataluña, Aragón, País Vasco, Castilla, Francia, Italia del norte y Córcega. Es posible que en algunas de estas comunidades su culto sea muy anterior a las referencias históricas que han llegado hasta nosotros, con lo que se hace difícil establecer un circuito histórico de la expansión del culto. En la época contemporánea el culto de san Fructuoso también llega a América. Por el momento sólo tenemos constancia de la Catedral de Tacuarembó en Uruguay (1832), y la actual parroquia de San Fructuoso de Veguitas en Cuba, pero tenemos la seguridad que se pueden encontrar otros lugares.

Ciertamente, el culto a Fructuoso, Augurio y Eulogio es universal. Si el obispo tarragonense mantenía la necesidad de orar por la Iglesia de Oriente a Occidente, es ahora que la Iglesia también extendida de Oriente a Occidente se aboga a él como modelo de santidad y de coherencia de vida.

Andreu Muñoz Melgar
Presidente de la Asociación Cultural "Sant Fructuós"

Capilla de Sant Fructuós de la Catedral de Tarragona

Tarragona es la capital de la provincia del mismo nombre y está bañada por el mar Mediterráneo. Actualmente tiene un censo de unos 140.000 habitantes. En la nave izquierda de la Catedral de Tarragona, situada en la zona antigua de la ciudad, se encuentra la capilla dedicada a san Fructuoso.

En el año 1592 el arzobispo Joan Terés i Borrull (1586-1603) encargó al arquitecto Pere Blai el diseño de las capillas gemelas de San Fructuoso y San Juan, en la Catedral de Tarragona, las obras de las cuales finalizaron en el año 1612. Muestran planta rectangular, están cubiertas con bóveda de cañón reforzada con arcos fajones y se sientan en la cabecera con sendos ábsides semicirculares. Los materiales empleados combinan el mármol en las bases y en los capiteles, y la piedra caliza gris en las pilastras, las molduras, el entarimado y los arcos. Los ventanales termales tripartitos de las cabeceras demuestran su ligamen con la arquitectura clasicista más purista.

La zona de paso entre las capillas queda definida con un ámbito de planta octogonal, cubierta con una cúpula gallonada. El muro entre las dos capillas se abre en un arco triunfal, bajo el cual se encuentra la urna sepulcral del arzobispo Terés, sobre un túmulo custodiado por cuatro leones. Se cubre con un templete sostenido por ocho columnas corintias, con un cuerpo superior acabado en una cúpula rematada por una pirámide, que muestra las figuras de las virtudes teologales y cardinales a los lados. Fue diseñada también por Pere Blai y esculpida por Isaac Alfred Vermey, Joan Sellimanosa y Agustí Bennàsser (1608-1610).

Las imágenes de madera de los santos titulares- Fructuoso, Augurio y Eulogio-, en el ábside, son obra del escultor Benet Baró (1616) y fueron policromadas por Francesc Sabater. En el muro lateral izquierdo se encuentra el sepulcro del arzobispo Antolín López Peláez (1913-1919), obra de los hermanos Oslé (1920). Las pinturas de los plafones son obra de Hermini Sentís (1959). La cripta fue excavada en 1978 para acoger el sepulcro del cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer (1919-1943), diseñado por Manuel Lamic.

A parte de los diversos lugares de culto que se dedicaron a la ciudad de Tarragona, se sabe que en la primitiva catedral había un altar dedicado a san Fructuoso (1259). En la actual catedral, en el siglo XIV el altar de san Fructuoso se encontraba detrás del retablo mayor. En 1592 se inicia la construcción de la actual capilla de san Fructuoso.

En lo referente a la topografía, hay una calle que lleva el nombre de Sant Fructuós.

Por otro lado, se conservan diversas reliquias referentes a los mártires muertos en el anfiteatro de Tarragona, una de ellas es la reliquia de san Fructuoso y un fragmento de la piedra de la base de la pira donde fueron quemados los santos, procedentes de San Fructuoso de Camogli (Génova). Se conservan en un relicario de plata dorada del último tercio del siglo XIV, realizado en un taller de Barcelona.

La misma procedencia tienen las reliquias de san Fructuoso que mandó traer el cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer en el año 1921. Se conservan en un relicario de plata realizado por el orfebre Josep Rigau Marot.

Por último, la reliquia de san Fructuoso, procedente de Sant Fruttuoso di Capodimonte, fue solicitada en 1959 por el cardenal Benjamín de Arriba y Castro al cardenal Giuseppe Siri de Génova, con motivo de la celebración de los 1700 años del martirio de san Fructuoso y sus diáconos. Se conserva dentro de una urna neorrománica, en el frontal del altar de la capilla de San Fructuoso, y se puede observar a través de una ventanilla. El pequeño estuche de plata en el cual fueron llevadas, del tesoro de la catedral, está depositado en el Museo Diocesano de Tarragona.

Por otro lado están los gozos de san Fructuoso, san Augurio y san Eulogio, con letra de Miquel Melendres, música de Francesc Tàpies y orquestación de Joan Juncà, y el Oratorio *Pau i Fructuós* con letra de Joan Roig y música de Valentí Miserachs.

También hay diversas instituciones que adoptan el nombre de san Fructuoso, como el Instituto Superior de Ciencias Religiosas San Fructuoso, la Parroquia de San Fructuoso, el Espai San Fructuoso y la Asociación Cultural San Fructuoso.

Iglesia parroquial de Sant Fructuós de Tarragona

Una de las parroquias de la ciudad de Tarragona está dedicada a san Fructuoso. A pesar de una fecunda tradición de iglesias dedicadas a san Fructuoso en Tarragona, en la época contemporánea faltaba una parroquia con esta advocación. La Iglesia de Tarragona, consciente de esta necesidad, decreta la creación de la parroquia de San Fructuoso. El 16 de octubre de 1972 el arzobispo Pont i Gol firma el decreto de creación, agrupando parte del territorio hasta ahora dependiente de las parroquias de San Francisco, Catedral, San Pablo y Santísima Trinidad. El 1 de enero de 1973 la parroquia comienza a caminar bajo la responsabilidad del rector Mn. Joan Serra Escoté.

El 9 de octubre de 1989, después de muchos esfuerzos, el arzobispo Ramón Torrella, acompañado del arzobispo emérito Josep Pont i Gol, consagra la nueva iglesia parroquial, situada al final de la calle Escipions, en la actual plaza de Sant Fructuós. El edificio está en los bajos de un bloque de pisos, con una planta rectangular y una superficie de 370 m². Su decoración es muy sobria y destacan el ara del altar, el retablo de San Fructuoso y el retablo de la Madre de Dios, ambos obra de Mn. Joan Curieses Garcia.

En la ciudad se conserva la toponimia del nombre de los santos en la calle de Sant Fructuós (cerca del Ayuntamiento), la plaza de Sant Fructuós (plaza de la parroquia, al final de la calle de los Escipions), y las calles de Sant Auguri y Sant Eulogi (cerca del cementerio).

El domingo más próximo al 21 de enero, se celebra la fiesta patronal (lectura de las Actas, representación de la Pasión en la misa familiar y comida de hermandad). Tradicionalmente, miembros de la parroquia son los encargados de leer las Actas en el Pontifical de San Fructuoso que el día 21 de enero, el arzobispo de Tarragona preside en la Catedral.

La parroquia de San Fructuoso dispone de pocos elementos artísticos o de valor arqueológico. La pieza más importante es un sillar romano, procedente del recinto del Anfiteatro, que se utiliza como ara del altar. Esta pieza fue cedida por el Ayuntamiento de Tarragona en el año 1988.

En el año 1990 se bendijo el retablo que preside la iglesia, obra del sacerdote Mn. Joan Curieses Garcia. Consta de 12 m² de superficie y está formado por 180 piezas de tierra refractaria modelada, cocida al horno y policromada. Tiene una forma de cruz asimétrica y representa el martirio de los santos en la arena del Anfiteatro. Alrededor del cuerpo central encontramos diversos elementos simbólicos: en la parte inferior las olas del Mediterráneo, a la derecha una puerta ciclópea con la inscripción *Kesse*, la Torre de los Escipiones y las gradas del Anfiteatro. Todavía más a la derecha, está representada la Catedral y los nombres Pau, Tecla, Pròsper y Oleguer.

En la parte izquierda, comenzando por abajo, encontramos, entre otros, el nombre de los testigos del martirio (Aurelio, Rogaciano, Félix, Augustal, Babilón, Migdonio, ...). Un poco más arriba se reconoce la planta de una parte de la basílica visigótica del Anfiteatro y la bandera de Tarragona. Como elemento de transición con la parte central, encontramos Cristo en la cruz y tres hojas de palmera con la inscripción Fructuós, Auguri y Eulogi. En la parte central se encuentran a los tres mártires en pleno suplicio, rezando con las manos extendidas y mirando al Cristo, una vez consumidas las cuerdas que les sujetaban.

El otro retablo, situado en un lateral al fondo de la iglesia, está dedicado a la Virgen, que lleva al niño en los brazos y pisa la cabeza de la serpiente. A su lado hay un árbol. En sus raíces están escritos los nombres de Adán y Eva y, en el tronco, hojas y flores con los nombres de los personajes bíblicos más importantes (ordenados cronológicamente y temáticamente), así como otros puntos de referencia (Belén, Nazaret...) hasta llegar a los apóstoles y las ciudades de Roma y Tarragona. Esta pieza, también obra del sacerdote Curieses, se inauguró en diciembre de 1991.

La parroquia edita anualmente la revista *La Fraterna*, coincidiendo con la festividad patronal. También dispone de postales con la imagen del retablo principal y el retablo de la Madre de Dios. En el año 1997 se publicaron los gozos de San Fructuoso y, en diversas ocasiones, se han hecho reproducciones del retablo mayor a escala (insignias, en bronce...).

Iglesia parroquial de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Elogi de les Gunyoles

La iglesia de Sant Fructuós de les Gunyoles se encuentra situada en el centro del pueblo, en la calle mayor. Les Gunyoles es un pequeño pueblo formado por un casco antiguo y una zona de ensanche. Se trata de una pequeña población que actualmente pertenece al municipio de la Secuita. Su origen se sitúa en la primitiva residencia señorial de la familia Ces-Gunyoles (o Sesgunyoles) y ya se menciona por primera vez en el siglo XII. El poblado continúa bajo ese señorío hasta el año 1258 en que es adquirido por el monasterio de Santes Creus. Desde entonces y a consecuencia de esa compra, el núcleo de les Gunyoles ha dependido eclesiásticamente de la parroquia de Sant Jaume dels Garidells y ha disfrutado de ciertos privilegios. El abad de Santes Creus y el arzobispo de Tarragona rivalizaron con frecuencia y se repartieron los núcleos y las propiedades del actual municipio de la Secuita. Acordaron que, administrativamente, les Gunyoles dependiese del municipio de la Secuita, cuyo alcalde era nombrado cada dos años por el abad de Santes Creus. Para defenderse de los abusos del arzobispo y del abad, les Gunyoles y gran parte de los municipios, pueblos y aldeas del Camp de Tarragona se asociaron en la llamada Comuna del Camp, ya documentada en el 1274. La actividad de ésta se mantuvo hasta bien entrado el siglo XIX, siglo en el que desaparecieron los señoríos feudales y en el que el término de les Gunyoles aprovechó para constituirse como municipio independiente, aunque en el 1842 la Diputación de Tarragona lo suprimió y lo convirtió en un agregado del municipio de la Secuita, situación que se ha mantenido hasta la actualidad.

Los cambios sociodemográficos que se produjeron entre los años 1950-60 en la zona del Camp de Tarragona hicieron que el cardenal arzobispo Benjamín de Arriba y Castro decretase, en el año 1956, erigir diversas parroquias en la zona de Tarragona y Reus. Según Josep Pena (historiador de la parroquia de Sant Fructuós de Tarragona), a nivel de curia, ya se empezó a pensar en dedicar una de las nuevas parroquias a la memoria de los mártires tarraconenses, aunque finalmente no se concretó.

Simultáneamente el pueblo de les Gunyoles, animado por el párroco dels Garidells, Mn. Sebastià Cabré, empieza las gestiones para la construcción de un lugar de culto en el interior del núcleo y evitar los desplazamientos hasta el pueblo vecino para asistir a las celebraciones. Las obras se ponen en marcha el 12 de marzo de 1956, como lo testifica la visita de obras hecha por el obispo auxiliar de Tarragona, Laureano Castán Lacoma, durante la visita pastoral a la parroquia dels Garidells. Según fuentes del propio pueblo, todo el vecindario se volcó en esta construcción de tal manera que sufragaron íntegramente la obra a base de donaciones (monetarias, terreno,...) y mano de obra gratuita. Cabe señalar que Mn. Sebastià Cabré contribuyó económicamente en el proyecto de manera generosa y continuada durante más de veinte años de su vida. Por otro lado, el constructor de la última promoción de pisos del pueblo se ha comprometido a arreglar gratuitamente las humedades existentes en el ábside del templo.

Las obras se acabaron rápidamente y, el día 21 de julio de 1957, Mons. Castán Lacoma, obispo auxiliar, bendijo la campana, consagró el altar e inauguró la iglesia de Sant Fructuós, Sant Auguri y Sant Elogi de les Gunyoles, en medio de una gran fiesta popular.

Se trata del primer templo moderno dedicado a los mártires de toda la diócesis de Tarragona, como recuerdan muy orgullosos sus feligreses. La iglesia está situada justo en la entrada del pueblo por la carretera de Tarragona. Es un edificio muy sencillo, con una sola nave de seis metros de ancho por trece y medio de largo. El presbiterio se encuentra elevado, separado de la nave por un arco de medio punto y cerrado por un ábside semicircular en el que se abren tres ventanas rectangulares acabadas en arco de medio punto. En la abertura central se puede ver una vidriera dedicada a san Fructuoso, y a ambos lados de las ventanas hay dos puertas que dan acceso a la sacristía y a un cuarto. Justo antes de la vidriera, colgado del techo, hay un crucifijo. A ambos lados del arco del presbiterio se encuentra la imagen de la Virgen y la de un santo. La iglesia no dispone de cancel ni de coro. La fachada es lisa y blanca, y está coronada por una espadaña y un rosetón hecho de obra vista y botellas de cava.

La señora Núria Guardiola Roig pintó desinteresadamente la vidriera central del ábside con la figura de Fructuoso en la hoguera y la inscripción “Sant Fruitós”. Esta imagen ha llegado a ser el símbolo de la iglesia, ilustrando gozos y estampas. Actualmente la vidriera se encuentra en mal estado.

Esta iglesia presenta un grave problema de carácter documental. En el templo no se conserva ningún documento escrito y, al no tratarse de una parroquia, los sacerdotes han anotado los diversos actos de la vida comunitaria en lugares diferentes. No hay constancia de ningún tipo de documentación; ni en la parroquia dels Garidells, ni en la Secretaría General del Arzobispado, ni en el Archivo Histórico de la Archidiócesis. Sólo hay una referencia a la visita de obras en el boletín oficial del Arzobispado del año 1956.

El templo no tiene las reliquias de los mártires; los mártires son simplemente los titulares de la iglesia y su fiesta se celebra en enero. A consecuencia del vínculo con la iglesia dels Garidells y del hecho de que hasta la mitad del siglo xx el pueblo no dispone de iglesia propia, celebran el 25 de julio la festividad de Sant Jaume, titular de la parroquia dels Garidells.

Por otro lado no se conoce ningún hermanamiento o relación con otras comunidades de San Fructuoso. Únicamente, al lado del sagrario hay una reproducción de la inscripción del martirio encontrada por el sacerdote Serra Vilaró en la necrópolis, símbolo de la Asociación Cultural de San Fructuoso y que fue entregada por la entidad a la comunidad en el año 2004 y en el anfiteatro de Tarragona, como muestra de comunión y reconocimiento.

En cuanto a la producción de documentos de devoción, se conserva una estampa conmemorativa de la inauguración de la iglesia, un recordatorio de la fiesta de los mártires del año 1984, unos gozos publicados en el 1986 y una estampa para celebrar el vigésimo séptimo aniversario de Mn. Salvador Ramon como responsable de la iglesia.

Ermita de Sant Fructuós de Lilla

La ermita de Sant Fructuós de Lilla se encuentra en la comarca de la Conca de Barberà (Tarragona) y es la única ermita de la archidiócesis de Tarragona dedicada a la figura del mártir san Fructuoso. Un interesante estudio de Josep Maria Grau y Roser Puig nos permite entender la naturaleza de esta construcción contemporánea. Así pues, la historia de la ermita comenzó en el año 1986, cuando se conmemoraban 50 años del martirio y sepultura del obispo Manuel Borràs muerto en el año 1936 durante la guerra civil española. Se decidió colocar en el cementerio del pueblo una cruz con una lápida y simultáneamente levantar una ermita dedicada a san Fructuoso en un cruce de caminos de la antigua vía romana. De esta manera, se vinculaban los dos obispos mártires conocidos de la sede de Tarragona.

El 23 de junio de 1996 se inauguró la ermita y se celebró una eucaristía presidida por Mn. Joan Aragònès en nombre del arzobispo Ramon Torrella. Josep M. Solé i Morales cedió el terreno para hacer la construcción, sin embargo, por razones económicas, de la ermita sólo se pudo construir un pequeño ábside que alberga en su interior la figura del mártir, hecha por el artista de Vilavert, Joan Rossich. San Fructuoso está representado como obispo, con capa pluvial, báculo y mitra. La ermita es singular. El hecho de que se encuentre en medio del bosque, que sólo tenga el ábside y que la bóveda sea el propio cielo, evoca cierta espiritualidad. En la bóveda interior del ábside, obra del pintor Josep Cimas, se representa un nimbo dorado de donde surgen tres rayos de luz divina que auxilian al obispo Fructuoso y a sus dos diáconos Augurio y Eulogio, y dos palomas que representan a sus almas subiendo al cielo. A ambos lados, la tao tarragonense y la letra L, inicial de Lilla, completan la escena. Por la parte exterior, el ábside está revestido por un mosaico con cuatro cruces griegas que nos recuerdan a los tres mártires y a Jesucristo. Finalmente, el ábside está coronado por una cruz de hierro obra de Vicenç Basulto.

La construcción del ábside, junto con los bancos para sentarse, fueron a cargo de Josep M. Solé y de Pere Galí, el cilindro en donde está co-

locada la imagen de san Fructuoso fue una donación de Ramon Moix y la barandilla de hierro, donativo de la parroquia de Rojals.

El hecho de que la ermita se construyese dentro del bosque, ha determinado que el camino de salida del pueblo hacia el mismo se conozca ahora como el Camino de la ermita de San Fructuoso. En el pueblo, san Fructuoso tiene culto popular, y, en la ermita, se celebra una fiesta el último domingo de julio.

Oratorio de Sant Fructuós de la Basílica de Montserrat

Está situado en el extremo sudeste de la Basílica de Santa María de Montserrat, como prolongación de las tribunas superiores aprovechando el espacio que deja la concavidad del ábside en la fábrica del templo. Tiene forma totalmente rectangular, con 19 metros de fondo, 8 de ancho y la misma altura que las tribunas. Esto permite que esté formado por un elegante presbiterio con seis columnas de mármol, de las cuales las dos centrales sirven también de baldaquín al altar, hecho igualmente de mármoles blancos, negros y grises.

Este presbiterio recibe luz natural a través de un rosetón de color amarillo situado al fondo. En la pared central hay un friso de estuco que se prolonga a ambos lados en todo el presbiterio. Bajo el friso, en el centro, hay una cátedra de mármol blanco con la inscripción “Alter Christus, alter Benedictus sicut Oliva” (sic!), prolongada a ambos lados por un banco presbiteral. El friso representa el rostro de Cristo, con la mano del Padre encima y la paloma del Espíritu debajo, todo ello enmarcado por una corona floral. A la derecha aparecen representados los tres jóvenes en el horno de Babilonia y el sacrificio de Abraham; a la izquierda, san Fructuoso hablando con el lector Augustal mientras los santos diáconos se descalzan. En el ángulo izquierdo, está dibujado el cardenal Vidal i Barraquer que aparece con unas facciones muy reales. Todas estas pinturas son obra del hermano Josep Parés -fiel discípulo del escenógrafo Pere Pruna que frecuentó el monasterio en los años de la posguerra-, autor del san Benito de la escalera de la portería

del monasterio y de los estucos de la antesala del coro superior, así como de colaboraciones en el monasterio gallego de Samos.

Bajo el altar, a modo de *confessio* enmarcada por un cancel de mármol, una hornacina contiene un relicario. Se accede por los dos lados a través de tres escalones. Originariamente estaba a ras de suelo, pero el presbiterio estaba tan elevado que se optó por levantar un metro toda la nave. Esto se observa por las dos ventanas de la parte derecha que están a ras de suelo, así como por los escalones de acceso sobreañadidos al acceso principal y a la escalera de caracol del siglo xvi que comunica con el camerino y con la sacristía.

El oratorio fue construido hacia el año 1945 con la finalidad precisa de que los hermanos legos pudieran celebrar allí los oficios, ya que antes del Concilio Vaticano II formaban un estamento diferente de los monjes del coro y no participaban en todos los actos de la basílica. A partir de la construcción del presbiterio actual (1957), con sillas de coro para toda la comunidad, disminuyó el uso del oratorio; con la unificación de la comunidad y la introducción de la lengua vernácula en la liturgia (1965) el oratorio quedó en desuso. Esta situación continúa actualmente a causa del aislamiento del recinto, que no ha permitido darle otra finalidad al servicio de la comunidad o de los peregrinos. Las únicas variaciones que ha sufrido han sido la retirada de los bancos y la instalación de un órgano de estudio.

Este oratorio ha permanecido inacabado en su decoración y por ello prácticamente la totalidad de sus muros exhiben el cemento original. La dedicación al obispo mártir de Tarragona y el homenaje al cardenal de la paz, Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, puede explicarse por la procedencia del abad Aureli Escarré, nacido en L'Arboç del Penedès, que consagró el altar depositando en el mismo reliquias de san Fructuoso, que el obispo de Vic, Joan Perelló, le proporcionó de las veneradas en la Seu de Manresa (Colegiata Basílica de Santa María).

Iglesia parroquial de Sant Fruitós de Bages

San Fruitós de Bages, emplazado en el centro de la Cataluña Central,

es uno de los municipios que forman la comarca del Bages (Barcelona). Su extensión actual es de 22,14 km². Este municipio está formado por la agregación de varias parroquias: Olzinelles, Vall dels Horts, Sant Iscle, Sant Fruitós de Bages y Claret. Tienen en común la vecindad y dependen del monasterio de San Benet de Bages, que conservó la jurisdicción eclesiástica y civil hasta su extinción en el siglo xix.

La destacada expansión de la actividad económica del municipio, y de la comarca en general, ha sido decisiva para su desarrollo demográfico, triplicándose el crecimiento de la población en los últimos 50 años, pasando de los 1674 habitantes en el año 1940, a los 7199 en el 2006.

Así pues, el pueblo se formó en el entorno de una iglesia que, probablemente en el siglo xi, acogió parte de las reliquias de san Fructuoso (Fruitós), obispo mártir de Tarragona. La iglesia parroquial fue reconstruida en el siglo xii y ampliada y transformada al final del siglo xvii.

Las noticias más antiguas que hay sobre la iglesia parroquial aparecen en un documento del año 942 que habla de la venta de un molino del antiguo condado de Manresa, manifestando que dicho molino linda con el río *Sancto Frictoso*. Este río no es otro que el Riudor o Ridor, afluente del río Llobregat, que pasa por el lado de la iglesia. Por lo tanto, este documento afirma la existencia de la iglesia de Sant Fruitós, como una de las más antiguas del término.

Posteriormente, durante el siglo xi son muchas las referencias que se encuentran de la iglesia, aunque solamente sean indirectas, ya sean para hacer referencia al río o para citar bienes. De esta manera se hace mención de la casa-iglesia de Sant Fruitós (año 1002), o bien, del camino que pasaba por delante de la iglesia (año 1022) o, incluso, de un juicio (año 1032) celebrado ante la iglesia, que congregó alrededor del templo a una multitud de magnates del condado de Manresa y también al obispo de Barcelona, Guadall Domnuç (1029-1035). Este obispo se ocupó de la defensa de los bienes de la iglesia contra los usurpadores, colaborando en dicha labor con el gran obispo de Vic, el abad Oliba. Este obispo asistió a un concilio en Vic donde se decretó la devolución de diversas propiedades a la canóni-

ca de Barcelona usurpadas por Guitard Arnau a la Roca del Vallès. La existencia de un núcleo de población alrededor de la iglesia, la tenemos documentada a partir de 1038, cuando se menciona la parroquia entre las masías, bajo la villa; el terreno sagrado (que tenía protección e inmunidad eclesiástica) que rodea la iglesia se documenta en el año 1063, el sagrado (granero u hospicio) aparece en el año 1065 y el cementerio diez años más tarde.

Como ya hemos comentado, a mediados del siglo x, nos llegan las primeras noticias de un río documentado con la grafía de *Sancto Frictoso*, lugar donde, muy posiblemente, ya había un templo dedicado a la advocación de san Fructuoso y en donde se erigió una iglesia románica hacia finales del siglo x, auspiciada por la señorial familia Calders que posteriormente, por dos donaciones (1075 y 1086), pasó bajo el dominio de Sant Benet de Bages. La iglesia primitiva tenía tres altares dedicados a san Mauricio, san Fructuoso y santa Inés respectivamente, en cada uno de los cuales se guardaban las reliquias de los santos. Más tarde, sin embargo, la iglesia pasó a formar parte de las posesiones del monasterio de Sant Benet de Bages.

El nombre del pueblo de Sant Fruitós de Bages, sin duda, está vinculado a la presencia de las reliquias del obispo mártir tarragonense “sant Fruitós”, que se conservaron en dicho lugar hasta el siglo xiv. En el año 1372 la ciudad de Manresa, con el deseo de enriquecer el altar de la Seu con algún tesoro espiritual importante, tomó -no sin la oposición de los vecinos de Sant Fruitós- las reliquias del santo guardadas en esta pequeña población junto con las reliquias de santa Inés y san Mauricio. Todavía hoy la gente mayor repite el dicho popular que decían los sanfructuosenses a finales del siglo pasado cuando se encontraban en algún acto festivo con sus vecinos manresanos: “*Manresans, lladres pillos i gormans, que ens haveu robat los cossos sants: Sant Fruitós, Santa Agnès i Sant Maurici gloriós*”. Sin embargo, estos últimos, replicaban diciendo: “*Forasters, potiners que els tenieu guardats en galliners...*”

Tal y como hemos dicho, la iglesia parroquial de Sant Fruitós es de

origen románico, fechada en el siglo XII. No obstante, el lugar y la iglesia de Sant Fruitós de Bages se encuentran documentados desde antes de mediados del siglo X. La fiesta patronal, fiesta mayor, se celebra el 21 de enero, día del martirio de san Fructuoso.

El edificio de la iglesia actual de Sant Fruitós de Bages corresponde a unas reformas hechas durante los siglos XVII y XVIII, realizadas sobre la primitiva construcción románica. Estas reformas incluyen elementos de estilo neoclásico. Es especialmente remarcable el campanario y el cimborrio que hay al lado. La iglesia está formada de una sola nave, cubierta con bóveda de medio punto. El altar principal estaba dedicado a san Fructuoso y los laterales a san Mauricio y santa Inés. Tenemos noticias de la construcción de un retablo al altar mayor del siglo XVII, obra de un pintor de Igualada llamado Francesc Gomar que recibió por esta obra sesenta libras, en el año 1687; Francesc Grau (1638-1693), escultor manresano, confesó más tarde haber recibido veintiuna libras, un tercio del precio del retablo del altar mayor. Lamentablemente no se conserva ninguno de estos supuestos retablos; es más, tenemos noticias que uno de ellos fue vendido a Inglaterra a finales del siglo pasado. La obra maestra de Francesc Grau son los dos sepulcros de la capilla de la Purísima en la Catedral de Tarragona, destinados respectivamente a los enterramientos de Diego y Godofredo Girón de Rebolledo (1678). La urna de estos sepulcros está decorada con dos alegorías femeninas a cada lado y, en la parte alta, está el escudo de la familia, rodeado de ángeles.

La letra de los *Gozos de Sant Fruitós* es del sacerdote Mn. Josep Feu Sala, la música de Mons. Valentí Miserachs, el dibujo de la orla es de Vidal Orive Rodríguez, y la nota histórica corresponde a Mn. Antoni Pladevall i Font. El texto dice así, en la entrada y en algunas estrofas:

“Màrtir sant de Tarragona,
a l'estadi campió.

Sant Fruitós, palma i corona,
sigui el nostre Protector.

Fou a l'urbs tarragonense
que els seus ulls obrí a la llum.

Batejat, bentost comença
a exhalar, com flor, perfum.
El favor que Déu li dóna
promet fruits en abundor

Sant Fruitós...

Del martiri fe completa
en les Actes ha quedat.

Fins Prudenci, august poeta,
canta el fet, meravellat.
I Agustí, bisbe d'Hipona,
l'enalteix en un Sermó.

Sant Fruitós...”

Antigua iglesia parroquial de Sant Fruitós de Balenyà, actualmente santuario de la Virgen de la Ayuda

Balenyà pertenece a la comarca de Osona, su término municipal tiene una extensión de 17 km², y una altitud de 587 m. Actualmente la población cuenta con 3.127 habitantes. Los orígenes de Balenyà se remontan a la repoblación de la Plana de Vic, entre finales del siglo IX y principios del X. Parece ser que entre los años 955-959, ya existía una iglesia dedicada a San Fructuoso, en la cual “el canónigo Sunyer y su esposa Tructelles legaron tierras a la Espina y en el término de Tona”. La villa de Balenyà está documentada desde el año 955, según afirma Antoni Pladevall: “Ninguno de los documentos que hablan de Sant Fruitós antes de 1080, no dicen nada sobre el edificio material de esta antiquísima iglesia, que la documentación nombra simplemente *domus* o *ecclesia*. Debía tratarse, evidentemente, de un edificio de los nombrados prerrománicos con cubierta de vigas y tal vez sólo con una bóveda primitiva en el prebisterio o cabecera, que acostumbraba a ser

rectangular o trapezoidal. No queda ningún vestigio y todo son puras suposiciones”.

Aunque no sabemos con seguridad cuando se construyó la primera iglesia de Sant Fruitós a Balenyà, la primera noticia histórica data del 12 de marzo de 948, cuando el arcediano Guadimir legó en su testamento *et ad Sanctum Fructuosum bove*, un buey a Sant Fruitós de Balenyà. El documento supone que la iglesia funcionaba mucho antes del siglo IX, cuando se restauró la diócesis de Vic, después de la conquista de Wilfredo el Velloso y, probablemente se erigió a partir de principios del siglo VI, que es cuando tenemos constancia de la existencia del obispo de Vic.

La primera iglesia documentada de Sant Fruitós fue reedificada alrededor del año 1080, pues en el año 1081 “la señora Ermetrudis legó en su testamento 4 sueldos para la dedicación de Sant Fruitós. La solemne fiesta de la dedicación o consagración del nuevo templo se llevó a cabo a primeros de marzo del año 1083”, tal como se especifica en el Acta de Consagración que se publicó en el año 1915 en el Boletín del Centro Excursionista de Vic, vol. IV, pp. 36-37. En este documento se detalla la ceremonia de consagración de la iglesia donde se nombran las donaciones que hicieron algunos feligreses y devotos de la parroquia. También se explica que la iglesia de San Mamet, fundada en el año 1039, fue unida, en calidad de sufragánea a la parroquial de Sant Fruitós.

La antigua parroquia de Sant Fruitós de Balenyà, modernamente es conocida como el santuario de la Virgen de la Ayuda. Hacia el 1075, cuando el país comenzó a experimentar un evidente bienestar, manifestándose en la gran cantidad de iglesias que se rehicieron en pocos años, los feligreses de Sant Fruitós de Balenyà creyeron necesario renovar su templo parroquial. La iglesia consagrada en el año 1083 estaba formada por una amplia nave de tres ábsides.

Los patrones eran san Fructuoso, mártir obispo de Tarragona, y sus diáconos, Augurio y Eulogio. De esta primitiva iglesia, actualmente sólo quedan los muros laterales de la nave decorada con arcuaciones lombardas.

El campanario, también románico, está bien conservado. Es de un periodo un poco más tardío, se construyó en el siglo XII, pero por detrás podemos observar un añadido de la época gótica (siglos XV-XVI). Hacia los años 1626 y 1642, se realizaron unas obras importantes, con la construcción de nuevos altares y capillas laterales dedicadas a san Isidro y a la Virgen del Rosario. También se aprovechó la ocasión para construir la portada que aún hoy se puede contemplar, con unas columnas y un relieve barroco dedicado a los santos patrones: Fructuoso, Augurio y Eulogio.

En el año 1642 se construyó un nuevo altar mayor y la última reforma de esta iglesia de Balenyà consta que se hizo en los años 1701 y 1718. La obra más costosa fue la construcción del cuerpo central de la nave, con el gran rosetón. Esto obligó a levantar y adaptar a la nueva nave las dos capillas laterales. También se construyó el presbiterio actual, y desapareció la cabecera románica. El conjunto de la iglesia de Balenyà, con todas las reformas nombradas, mantienen una cierta unidad. Podemos encontrar detalles románicos, góticos, renacentistas, barrocos y hasta modernos.

Alrededor de 1955 la feligresía y la residencia del rector de Sant Fruitós de Balenyà pasaron a la iglesia de Sant Josep dels Hostalets. Era el resultado del crecimiento demográfico a favor dels Hostalets, centro de población en constante expansión. Quedaba el problema de la titularidad y el papel que debía continuar desarrollando la antigua parroquia y la venerable iglesia de Sant Fruitós de Balenyà, centro de atracción espiritual y popular, que contaba con muchos devotos incondicionales. La solución fue convertir la iglesia en un santuario mariano, como ya lo era desde hacía un par de siglos, entronizando en su altar mayor a la Virgen de la Ayuda, mientras que Sant Fruitós pasaba a presidir la iglesia dels Hostalets.

Así pues hoy, Balenyà y els Hostalets son dos realidades: la de un pueblo joven y dinámico y la de un término histórico con mucha tradición. Hasta el año 1981, el nombre de Balenyà era el oficial destinado a designar el término, pero a partir de aquel año, se creyó que respon-

día más a la realidad del momento adoptar el nombre dels Hostalets de Balenyà para denominar todo el municipio.

La toponimia del pueblo ostenta el nombre de Fructuoso, ya que una calle está dedicada al santo.

Los gozos, dedicados a los mártires tarraconenses, tienen como autor de letra y música a Mn. Adjutori Vilalta, y fueron publicados por los Amigos de los Gozos de Vic: La entrada de los *Gozos de alabanza de San Fructuoso: patrón de la parroquia de Balenyà* dice:

Con el amor que infunde franqueza,
vuestros gozos queremos cantar:
San Fructuoso con la mano extendida,
bendice a Balenyà.

La gente del pueblo nos ha confirmado de viva voz la vigencia de una leyenda que se explica todavía a los niños de Hostalets de Balenyà. La historia se llama: *La leyenda de la canasta de Sant Fruitós*, y dice así:

Dicen que el obispo Fructuoso estaba muy bien visto y querido por toda la gente de Tarraco, pero no solamente por los cristianos, sino también por los que no eran, por los paganos. Por esto, cuando la gente supo que Fructuoso era condenado a morir quemado, junto con sus diáconos Augurio y Eulogio, la noticia causó mucha pena, sobre todo entre la gente sencilla, que era la mayoría. Y más, teniendo presente que era un obispo tan bueno que siempre hacía lo posible para que la gente compartiera lo poco que tenía con los que tenían menos todavía.

Acostumbraba a visitar a los indigentes con una canasta que llevaban sus diáconos. Cuando los veían llegar, ya era un buen “augurio” y tenían motivos de “eulogio”, porque en esta canasta había alimentos de todo tipo y frutos del campo de Tarragona que le habían regalado gente de buena voluntad. Entonces él los repartía a las personas más pobres, según sus necesidades.

Lo curioso del caso es que siempre había para todos; y repartía y repartía... y no se acababa. No había cada vez más, pero tampoco menos... Hasta que regresaba a su casa con el gozo de haber hecho llegar a los más necesitados aquello que la gente de buena voluntad había ofrecido en la canasta del obispo.

Una vez en casa con sus diáconos, rezaban y daban gracias a Dios por todos aquellos favores y, agradecían también la generosidad y solidaridad de la gente de Tarragona, a quien Fructuoso, cuando tenía ocasión les decía: “Gente de Tarragona en verdad os digo que con lo poco de tí, lo poco de mí y lo poco de cada uno de nosotros, hacemos lo suficiente para todos y todavía nos sobra. No perdáis nunca esta buena costumbre de compartir, que hace feliz a tanta gente”.

Al fin y al cabo, bien contado y debatido, “hacer felices a los demás es la mejor manera de ser feliz uno mismo” (Anónimo, s. xx).

Iglesia parroquial de Sant Fruitós de Castellterçol

Castellterçol, municipio del Vallès Oriental (Barcelona), limitando con el Bages, pertenece a la comarca natural del Moianès (en la división comarcal de 1936 quedó repartida entre Osona, el Bages y el Vallès Oriental), forma un altiplano sobre las depresiones de la Plana de Vic y del Pla del Bages. El término municipal tiene una extensión de 31,61 km², con una altitud media de 726 metros sobre el nivel del mar. Actualmente tiene 2.168 habitantes (2007).

La población estaba dedicada tradicionalmente al preparado de la lana y al oficio de tejer, actividades que modernamente se convirtieron en empresas textiles. A finales del siglo XVIII tenía mucha importancia la industria lanera. Hoy, es importante la industria textil con la fabricación de tejidos de poliéster y algodón, y tintes para la industria algodonera, que dan ocupación a un gran número de trabajadores. Es muy importante la agricultura, se cultiva grano, patatas, legumbres, forraje, etc. La ganadería también es importante (ganado bovino y porcino), dando lugar a la elaboración artesanal de embutidos, actividad tradicional de la villa. La mayor parte del término está cubierta por

bosques, por lo que destaca la producción de setas, trufas y miel. También es relevante la producción de artesanía popular como la cerámica, pintura y bordados. Durante los siglos XVII y XVIII especialmente, había tenido una cierta importancia el comercio de nieve y hielo, que llegaba a Barcelona. Se conservan “los pozos de hielo”, construidos en la ribera del río. Son unas construcciones excavadas, de unos 9 a 12 metros de profundidad por 10 metros de diámetro, con paredes y bóvedas la mayoría de piedra, donde se guardaba y conservaba el hielo o la nieve para el buen tiempo. Son un ejemplo típico de la arquitectura catalana, en aplicación de los conocimientos de la bóveda románica. La primera referencia de Castellterçol procede de Sant Mateu de Bages, el documento se conserva en el Archivo de Montserrat. La fecha de este documento es del año 898, esto indica que ya existía el lugar y el término de Castell de Terçol o Castellterçol.

El castillo de Castellterçol se encuentra situado a las afueras de la villa, encima de una colina, lugar apropiado para la defensa. Se conserva una parte de las murallas de defensa, el cementerio y los restos de la antigua residencia de los señores, fechada en el siglo XII. Actualmente, con la ayuda de la Generalitat de Catalunya, del Ayuntamiento y del grupo local “Amics del Castell de Castellterçol”, los propietarios han puesto en marcha, desde 1990, la consolidación de las partes históricas del recinto para destinarlas a actividades culturales abiertas al público. La iglesia parroquial de Sant Fruitós de Castellterçol, reformada en el siglo XVII (entre 1628 y 1679), y ampliada en épocas posteriores, fue construida sobre los cimientos de un templo más antiguo, edificada encima de una iglesia anterior consagrada en el 1111. La iglesia actual parece ser que es la tercera, como mínimo, que se ha levantado sobre el mismo solar desde que en el año 964 se juró sobre su altar, el de san Fructuoso, el testamento del levita Guadimir. Esto demuestra que la primitiva iglesia de Sant Fruitós se debió erigir antes del 898. Fue en esta época cuando Terçol levantó el castillo y organizó el término. El titular san Fructuoso es el santo obispo de Tarragona.

En su interior se pueden contemplar tres naves, la nave central es mu-

cho más alta, un pequeño crucero une las tres naves antes del presbiterio. Es de admirar el trabajo de la piedra y la capilla del Santísimo, de estilo barroco. El portal o fachada de la iglesia de estilo barroco renacentista, se reconstruyó en el 1956, ya que el fuego de 1936 destruyó el anterior. El campanario es una pieza importante construida hacia el año 1670.

La iglesia sufrió, además de muchas otras alteraciones, las consecuencias de la guerra civil de 1936. El retablo de los mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio, fue quemado y destruido el día 22 de julio de 1936. La capilla del Santísimo y los altares del Rosario y de los Santos Mártires, como también la sacristía, no se quemaron, pero fueron destruidos, según ha dejado documentado en el archivo parroquial mosén Jaume Homs. En la posguerra, hacia el año 1942 comenzó la reconstrucción de la iglesia. Las imágenes actuales de san Fructuoso y sus diáconos las hizo el escultor Pere Puntí de Vic.

San Fructuoso es el patrón de la parroquia, por ello el 21 de enero se conmemora y se celebra la Fiesta Mayor de invierno. Este día los feligreses veneran también la reliquia de san Fructuoso que se conserva en un relicario de la parroquia.

Los *Gozos* dedicados a la alabanza de san Fructuoso, patrón y titular de la parroquia, están representados por una imagen del santo, flanqueada por dos motivos vegetales con dos personajes al lado de color rojo, Augurio y Eulogio. La orla tipográfica es de color rojo simbolizando el martirio. El texto está escrito a tres columnas, el autor de la letra es mosén Antoni Malats, con música popular, y las xilografías son de Ricart Marlet.

El estribillo dice así: « Por el tormento de la hoguera / amparad a Castellterçol ».

También tenemos constancia de otros gozos más antiguos de san Fructuoso del siglo XIX: *Gozos de alabanza del glorioso San Fructuoso titular de Castellterçol*.

Según nuestros informadores de Castellterçol, sólo dos personas del pueblo llevan el nombre de Fructuoso. Curiosamente las dos tienen

más de noventa años, lo que indica que este nombre, a pesar de ser el patrón, no ha llegado a ser popular.

Es de destacar que en Castellterçol se conserva, en el centro del pueblo, la casa natal de Enric Prat de la Riba i Sarrà (Castellterçol, 1870-1917), conocida también por la antigua casa Padrós, con vestigios del siglo XVII. Fue restaurada en el año 1800 por el Dr. Padrós y ha estado declarada monumento histórico-artístico por el hecho de haber nacido y muerto Enric Prat de la Riba, eminent jurista, una de las máximas figuras del catalanismo conservador, fundador de la Liga Regionalista, presidente de la Diputación de Barcelona y creador de la Mancomunidad de Cataluña, de la cual fue el primer presidente, y desde donde puso en marcha una amplia obra de modernización y mejora del país. La familia de Prat de la Riba cedió la casa a la Generalitat, y desde 1984 se ha convertido en casa-museo donde, además de poder visitar las estancias privadas y recuerdos personales de Enric Prat de la Riba, también se utiliza como sala de exposiciones y conferencias.

Iglesia de Sant Fruitós de Quadres o del Grau

En la comarca de Osona (Barcelona), a 2,5 Km. de Vic, se encuentra la iglesia de Sant Fruitós de Quadres o del Grau, iglesia que antiguamente se encontraba dentro del término de Gurb, documentado a partir del 886, y que actualmente toma su nombre de la cercana masía Grau. La iglesia fue seguramente una capilla rural que dependía de la parroquial de Sant Esteve de Granollers. Está documentada a partir del año 1097, momento en que Pongosfred y su esposa Franda donaron al monasterio de Ripoll unas torres situadas en Gurb, en el término de Sant Fruitós.

En el edificio, a finales del siglo XI, se añadió un nuevo ábside románico, y en una época incierta se sustituyó la cubierta. En el año 1868 se realizaron diversas actuaciones como la reparación del campanario de espadaña y la cubierta, y en el interior, la reconversión del antiguo ábside en una sacristía. La iglesia fue profanada durante la guerra civil española de 1936 y nunca más se ha vuelto a usar para el culto; a pesar del abandono, se conserva en buen estado.

Se trata pues de un edificio seguramente prerrománico, de una sola nave cubierta con dos bóvedas de arista de ladrillo plano, con el portal al norte y cortada al este por un ábside semicircular decorado con un friso de arcuaciones lombardas.

Iglesia parroquial de Sant Fruitós de Brunyola

En el pueblo de Brunyola, comarca de la Selva (Girona), se encuentra la parroquia de Sant Fruitós. El municipio, situado al nordeste de la comarca, destaca por sus abundantes pinares, castaños y encinares. El avellano, el forraje y los cereales son los cultivos más importantes de secano, mientras que en los de regadío son las patatas y hortalizas. Por otro lado la ganadería bovina y porcina complementan la economía del pueblo.

En el año 1280 la Baronía de Brunyola pasó a la iglesia por donación de Berenguer de Gornau al clérigo Guillem de Gonfredi y venta de Ramon G. Bernat Cabrera al mismo clérigo Gonfredi, de los feudos y dominios de caballeros por la cantidad de 37.000 sueldos. Posteriormente, en el año 1293, por defunción del clérigo Gonfredi, tesorero de la sede de Girona, la baronía quedó en manos de la *Almoyna* (institución caritativa) de la plaza de la Catedral, representada por el pavorde o hebdomadario, de tal manera que baronía, castillo y parroquia de Brunyola formaban un mismo eje central a lo largo del tiempo, ya que cada uno de ellos estaba representado por un mismo pavorde o hebdomadario.

De la iglesia de Sant Fruitós de Brunyola se tiene constancia desde el año 1098, momento en que, según la documentación antigua, y hasta el año 1116, recibía el nombre de *Monte-rotundo* (montaña redonda), nombre derivado seguramente de su topografía. No fue hasta el siglo XII cuando adoptó el nombre de Brunyola. La iglesia ocupa el lugar de la primitiva capilla doméstica del castillo de Brunyola, una construcción gótica de finales del siglo XIV y principios del XV, de la cual ya se tenía noticia desde 1106, año de la cesión al vizconde Guerau Ponç de Cabrera. El castillo tenía adscrito un término o jurisdicción

territorial y, en este caso, ejercía su jurisdicción civil y criminal sobre la Baronía de Brunyola, que abarcaba las parroquias de Sant Fruitós, Sant Dalmai, Sant Martí Sapresa y los territorios de Ardamans, con una extensión total estimada de 48 kilómetros cuadrados.

Sant Fruitós en el siglo XIII pasa a ser parroquial y ya en el siglo XIV existen algunas casas construidas a su alrededor, y a la vez también del castillo, que irán formando el pequeño pueblo. En el siglo XVI todas estas casas desaparecen para dar lugar a las nuevas construcciones que son las que encontramos en la actualidad.

La iglesia actual data del siglo XVI, con diversas reformas y añadidos, conserva algunas estructuras arquitectónicas medievales, enmascaradas por las reconstrucciones y reformas posteriores como consecuencia del terremoto que afectó al municipio el año 1427. Es de planta rectangular, con una fachada sencilla con puerta adovelada, ojo de buey y campanario de espadaña doble con final abarrocado, y aprovechando su ubicación en el castillo, utiliza una de las torres esquineras redondas de la fortificación como campanario. Un claro testimonio del templo antiguo lo encontramos en los batientes de madera de la puerta en los que –como en el caso de Llofriu– hay un conjunto de piezas de forja, con cintas y espirales de tradición románica, datada en los siglos XIII-XIV.

Por lo que respecta a los orígenes del pueblo y el culto a san Fructuoso, según la tradición popular, hay un refrán que dice: “*Si per sant Fructuós fa sol, bon any, si Déu ho vol*” (Si por san Fructuoso hace sol, buen año, si Dios lo quiere). Parece, pues, que la iglesia se consagró a san Fructuoso para proteger los productos que los agricultores cultivaban en sus alrededores. San Fructuoso es el patrón principal de la localidad y su fiesta mayor se celebra el 21 de enero. Los diáconos actúan como compatronos.

La Asociación *Els Amics de Brunyola* se encarga de promocionar una parte importante de la documentación promocional referida al municipio. También el Sr. Ricard Teixidó ha elaborado diversos textos y ha editado libros con la historia y descripción de todo aquello que guarda

relación con el pueblo. De estos esfuerzos reconocidos sabemos que en el año 1955, con la aportación popular, se construyó el altar mayor. Siendo el altar de piedra y el retablo de alabastro con imágenes de los momentos más relevantes de la vida de los mártires, obra del escultor gerundense Josep Boada. Posteriormente, se recogieron aportaciones para comprar imágenes de los santos para que presidieran la iglesia de Sant Fruitós.

Iglesia parroquial de Sant Fruitós de Llofriu

En el Baix Empordà se encuentra el pueblo de Llofriu. Agregado al término municipal de Palafrugell y situado en la parte noroccidental y al pie de les Gavarres, Llofriu está formado por diferentes núcleos de casas y rodeado de una amplia zona agrícola y ganadera. La proximidad del municipio con Calella de Palafrugell, Llafranc o Tamariu hacen del pueblo un oasis de naturaleza y raíces populares, donde personajes ilustres como Josep Pla estuvieron muy vinculados.

En el pueblo encontramos la parroquia de Sant Fruitós, rodeada de un pequeño entramado de calles y callejuelas, que junto con las zonas ajardinadas y las casas de piedra recientemente restauradas, hacen del lugar uno de los conjuntos más bonitos de la zona.

Seguramente el pueblo de Llofriu fue ocupado en época romana, tal y como apunta también el historiador local Joan Badia. Se encuentran fragmentos de cerámicas romanas en los muros del lado norte de la iglesia, así como en la paredes de separación de los huertos vecinos. A pesar de que no son muy numerosos, se pueden destacar fragmentos de ánfora y de pavimento de *opus testaceum*.

Llofriu pertenecía, en época medieval, al castillo de Palafrugell y era una posesión directa de los condes de Barcelona-Girona a través de un convenio entre Ramon Berenguer I y Almodis con Dalmau Bernat de Peratallada, el año 1062.

En el año 1151 se confirma como un dominio condal el *termino de Lo Frillo*. Ya en el año 1196, el rey Alfonso el Casto en su testamento, determina que la villa, junto con Palafrugell, debía pasar a la Orden

del santo Sepulcro una vez muerto Dalmau de Palol, quien las tenía como feudo. Así fue hasta la abolición de los derechos feudales. La iglesia de *Sancti Fructuosi* es mencionada ya en el año 1121 en el testamento del clérigo Berenguer Amat, de un importante linaje de estas tierras, que fue uno de los primeros de la diócesis que peregrinó a Tierra Santa después de la primera cruzada, y que dejó una propiedad y las casas que estaban junto a la iglesia de *Lofrid*, al monasterio de Sant Miquel de Cruïlles. Sin embargo, en el año 1280 en las *Rotationes decimorum*, figura el nombre de la iglesia y en el año 1362 consta como sufragánea de la parroquia de Palafrugell. No será hasta el siglo xvii cuando aparecerá como parroquia independiente. El templo actual corresponde a una reconstrucción total del siglo xviii. En el exterior de la cabecera hay una lápida conmemorativa con fecha 3 de mayo de 1762, que debe corresponder con el final de la obra, ya que en la sacristía aparece grabado el año 1751. En el interior del templo se conserva un hito de los términos diezmeros de Llofriu y la parroquia vecina de Sant Climent de Peralta, fechado en 1783. De la iglesia románica quedan como pequeño recuerdo unas piezas de forja clavadas en los batientes de la puerta.

En el año 1936 desaparecieron prácticamente todas las piezas de arte y litúrgicas de esta iglesia, la principal el retablo mayor barroco, dedicado al patrón san Fructuoso. Se conocen algunas fotografías, sobre todo una de ellas, conservada en la sacristía, permite hacerse una idea muy aproximada. De dimensiones considerables, con un zócalo con figuras de atlantes, el retablo era de cinco calles, con zócalo, bancal, dos cuerpos y ático. Estaba presidido, en la hornacina central, por una gran imagen del obispo Fructuoso vestido de pontifical. También se identifican los plafones con escenas de la vida del patrón: su consagración, en la prisión donde bautiza al categúmeno Rogaciano, con Eulogio y Augurio ante el juez, y su entierro. El conjunto, de autor desconocido hasta la fecha, evidencia la influencia del gran y notable retablo de Sant Martí de Palafrugell, obra de Pau Costa. Se considera de la segunda mitad del siglo xviii y se detecta la intervención de dos

artistas o talleres diferentes, fruto, tal vez, de una interrupción en el transcurso de la obra.

Como en otros lugares, el origen del culto a san Fructuoso radica en la devoción de los campesinos, ya que se trata de un municipio tradicionalmente muy vinculado a la agricultura. San Fructuoso es el compatriota del pueblo, el 23 de enero se celebra la festividad menor de Llofriu, con un oficio religioso y fiesta posterior.

Iglesia coparroquial de Sant Fruitós dels Masos de Pals

La iglesia de Sant Fruitós dels Masos se encuentra en Pals, municipio de la comarca del Baix Empordà. El pueblo se divide en tres núcleos: Pals, els Masos y la Platja de Pals. La situación del núcleo antiguo es la característica de los pueblos de la llanura ampurdanesa, en la cima de un monte poco elevado, sobre el llano cubierto antiguamente por lagunas y pantanos que se secaron para destinarlos al cultivo del arroz. Etimológicamente el nombre de Pals proviene del latín *Palus*, que significa terreno pantanoso. Cabe destacar que el núcleo dels Masos de Pals, estaba inicialmente formado por masías dispersas fortificadas de gran interés arquitectónico.

En la iglesia parroquial de Sant Pere de Pals en el siglo xv ya había un altar de san Fructuoso, del que se tiene noticia en el año 1420. En el año 1488 fue dotado por los obreros con un beneficio, y en el 1510 fue cambiado de lugar.

En el siglo xvi se erigió la iglesia o capilla de Sant Fruitós en el núcleo vecinal dels Masos de Pals, situado al este de la villa, en el camino de la Platja, un importante barrio agrario, hoy en día prácticamente turístico. Fue construida por los campesinos que necesitaban rendir culto cerca de sus masías para no desplazarse a Pals. Así pues, como en otros lugares, el origen del culto radica en la devoción de los agricultores que se encargaban de san Fructuoso para proteger sus arrozales. En el año 1557 consta que esta iglesia tenía cinco altares. En el año 1656 fue reconciliada por haber sido profanada por el ejército francés. La actual, de

dimensiones importantes, fue costeada por el Ayuntamiento y los vecinos. En la fachada hay dos inscripciones datadas el 18 de mayo de 1791 y el 15 de abril de 1850, pero todavía se pedía dinero para acabarla en el año 1862. La obra no concluyó hasta las primeras décadas del siglo xx y hubo de seguir utilizándose la antigua capilla, de la que se ven restos en los patios de las casas situadas en el lado sur.

San Fructuoso es compatrono del pueblo junto a santo Domingo de Guzmán y el patrón principal, san Pedro. La fiesta se celebra el 21 de enero. En este caso, el culto a los diáconos san Augurio y san Eulogio es totalmente inexistente.

Cabe además decir que la calle Mayor dels Masos y la plazoleta llevan el nombre del santo patrón.

Iglesia-ermita de Sant Fruitós de Ossinyà en Sant Ferriol

La ermita de Sant Fruitós de Ossinyà se encuentra en el municipio de Sant Ferriol, en la comarca de la Garrotxa. La encontramos documentada por primera vez en el año 977, momento en que fue donada a la canónica de Santa María de Besalú por Miró Bonfill, conde de Besalú y obispo de Girona. Es uno de los lugares del Obispado de Girona donde el culto al mártir de Tarragona aparece documentado desde época más antigua.

En el año 998 mediante una bula del papa Gregorio V, se confirmaron las posesiones entre las que se incluía la iglesia de *sancti fructuosi quae est in Ursiniano* de Santa María de Besalú. Dos años más tarde, el conde Bernat Tallaferró de Besalú volvió a donar la canónica de Besalú a esta iglesia. A partir de 1161 las noticias de la iglesia de Ossinyà se limitan sólo a referencias de diferentes libros de la diócesis de Girona, como las *Rationes decimorum* de 1280 (*ecclesia de ursiniano*), el *Libro verde* de 1362 (*Sancti fructuosi de Ursinyano*) o los *Sinodales* de 1691 (*Sancti fructuosi de Ossinyà*).

Ya en el año 1722, el obispo de Girona, Josep de Taverner i d'Ardena, en la visita que realizó al arcedianato de Besalú, mandó al rector del

Mor, que celebrase misa los días de fiesta en la iglesia de Ossinyà, ya que ésta se había convertido en sufragánea de la primera al perder la categoría de parroquia.

La iglesia de Sant Fruitós es un edificio de una sola nave cubierta con bóveda de ladrillo, con lunetas y con envigado sobre armaduras para sostener el tejado, y al este, por un ábside semicircular que se abre a través de un sencillo pliegue, que había estado separado de la nave por un tabique, construido cuando la iglesia fue totalmente reformada: se redecoró y se substituyó la cubierta original de la que hoy aún se conserva algún vestigio.

En el ábside, se abre una ventana centrada, de doble sesgo, y en el muro sur hay otra ventana situada cerca del ábside, donde hay una puerta, con umbral y timpano liso, enfatizada por dos arcos graduales, siguiendo los modelos característicos de los siglos XII y XIII de la región, a los que se adscribe el conjunto original del edificio. El campanario de espadaña, está situado en el muro oeste y posteriormente fue modificado dándole forma cuadrada.

El aparejo es de sillares, bien tallados, sin pulir y en hileras. En la reforma interior se han suprimido los yesos deteriorados y se han mantenido las trazas de los arranques de las bóvedas y arcadas que había. El edificio se encontraba desde hacía mucho tiempo en estado ruinoso, una situación que afortunadamente fue corregida recientemente, a principios del siglo XXI. La Diputación y el Obispado de Girona, con aportaciones privadas y el apoyo popular, han emprendido la adecuada restauración del templo. Hoy, Sant Fruitós de Ossinyà vuelve a ser una iglesia abierta al culto, agregada a la parroquia de Sant Vicenç de Besalú, donde tienen lugar diversas celebraciones y festividades a lo largo del año.

El culto sólo corresponde a san Fructuoso y no está vinculado a los diáconos san Augurio y san Eulogio. Igual que en otras localidades, los agricultores pedían al santo protección para sus cultivos.

Iglesia de Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu

La Vall de Santa Creu es un pueblecito recogido en un valle bastante profundo del macizo de Verdera, donde predomina, elevado, el monasterio de Sant Pere de Rodes, al norte del Cap de Creus. Dispuso de término propio hasta que en el año 1787, una orden de Carlos III anexionó el pueblo de la Vall al Port de la Selva en la comarca del Alt Empordà (Girona). El lugar, en el que mana una abundante fuente, está situado cerca del mar, pero queda escondido. Las características del sitio eran muy apropiadas para un establecimiento monástico de la época visigótica o carolingia. Una celda (pequeño núcleo monástico) bajo la advocación de san Fructuoso, de la que se conocen las primeras noticias ciertas en diferentes diplomas del siglo IX, es, también, la documentación más antigua sobre el culto al obispo y mártir de Tarragona en el territorio gerundense.

La celda *Sanctus Fructuosus* fue confirmada como una posesión de la abadía de Sant Esteve de Banyoles en un precepto del rey franco Carlos el Calvo del año 866 y en uno posterior, del rey Luis el Tartamudo, en el 878, junto con otras celdas del mismo condado de Peralada, que en los siglos IX y X serían motivo de fuertes querellas, comenzando por la que hubo entre el monasterio de Banyoles y la abadía occitana de San Policarpo (en el condado de Rasés, en el Aude). Se sabe que la de Sant Fruitós y las otras celdas ya figuraban en un primer precepto, perdido, del rey Carlos, del año 844.

En junio del año 879 tuvo lugar en Castelló de Empúries un juicio para dirimir el dominio de cuatro celdas monásticas del condado de Peralada entre las mencionadas abadías benedictinas de San Policarpo y de Banyoles. La sentencia que había de ser definitiva fue favorable a los intereses de los monjes de Banyoles, a quienes ya se había dado la razón en las asambleas ante el rey Carlos, en Attigny, en el año 874, y del Concilio de Troyes del año 878. Además de Sant Fruitós, las otras celdas en disputa eran Sant Joan Baptista (Sant Joan Sescloses), Sant Cebriá de Penida y Sant Pere. Esta última acabaría siendo en el futuro la gran abadía de Sant Pere de Rodes.

Sin embargo, no acabaron aquí las controversias. El rey Odón -que había roto la «legitimidad» de la dinastía carolingia-, a petición del conde Sunyer II de Empúries y del obispo Ermemir, seguramente obispo secesionista de Empúries, en un precepto del año 889 otorgó Sant Fruitós y las otras celdas, con posesiones del territorio, precisamente a la abadía de San Policarpo de Rasés.

Una vez restaurada la línea dinástica carolingia con Carlos el Simple, este rey, por un diploma del año 899, concedió Sant Fruitós y las celdas del condado de Peralada, ahora llamadas «iglesias», a la sede de Girona, seguramente para evitar más conflictos. Pero el mismo rey Carlos, contradiciendo la decisión anterior, en el año 916 confirmó su dominio, de nuevo, al monasterio de Sant Esteve de Banyoles.

En la primera mitad del siglo X el panorama cambió de manera radical por lo que respecta a la iglesia de Sant Fruitós. En ese momento, la vieja celda de Sant Pere de Rodes, bajo el impulso y la protección de los condes de Empúries y Rosselló, se convertirá en una gran abadía independiente. El documento sancionador de su desvinculación del monasterio de Banyoles es un precepto del rey Luis de Ultramar del año 944 en el que no se menciona la iglesia, muy cercana, de Sant Fruitós, que ya aparece, sin embargo, en un documento posterior del mismo rey, del año 948: *Sancti Fructuosi basilicam*.

Sobre todo con la dotación a Sant Pere de Rodes por parte del conde Gausfred d'Empúries-Rosselló, en el año 974, la antigua iglesia de Sant Fruitós -ahora ya no es llamada celda- estando dentro del término jurisdiccional de la abadía. Como es lógico figura en las confirmaciones posteriores dentro del mismo siglo: bula del papa Benedicto VI del año 974, precepto del rey Lotario del año 982 y bula del papa Juan XV del año 990. A pesar de alguna reclamación posterior de la abadía de Banyoles, la iglesia de Sant Fruitós, como las otras antiguas celdas, en el futuro continuó bajo el dominio de los monjes de Sant Pere de Rodes.

En toda esta cuestión puede sorprender el papel jugado durante el siglo IX por una abadía relativamente alejada del actual Empordà, como San

Policarpo, en el condado de Rasés, con sus pretensiones de dominio sobre Sant Fruitós y otras celdas del condado de Peralada. En unas copias tardías y considerablemente alteradas de un diploma que el emperador Carlomagno habría concedido al monasterio de San Policarpo, en una fecha imprecisa hacia finales del siglo VIII, se hace referencia a su fundación por el primer abad, llamado Átala. Era un abad «hispano» que unos años antes, acompañado de sirvientes y monjes -entre los que figuraba el joven Agobardo que en el futuro sería arzobispo de Lyon y personaje notable de la corte franca-, habría residido en tierras del actual Empordà. Desde el lugar monástico de Magregerum (Magrigul, en el entorno de Montjoi, término de Roses), se dice que revitalizó unos pequeños cenobios, celdas o iglesias de origen antiguo, que habían destruido los «paganos». Encontramos alusiones a Sant Fruitós y a Sant Pere (de Rodes), y el resto se pueden identificar con iglesias que perduraron en tiempos posteriores. Átala sería un religioso fugitivo a causa de las represalias del poder árabe después de la fracasada expedición de Carlomagno a Zaragoza en el año 778.

El monasterio de San Policarpo fue fundado hacia el año 782. Podemos suponer que el abad Átala se hallaría en tierras ampurdanesas hacia el 780, antes, pues, de la ocupación de la ciudad de Girona por los frances en el año 785. Algunos autores consideran que el diploma de Carlomagno es una total falsificación, mientras que otros piensan que el relato que contiene puede responder a una situación y unos hechos reales. Por eso mismo, al principio hemos aludido al posible origen del culto a san Fructuoso en este lugar -y, por tanto, en la diócesis de Girona- en un momento anterior al inicio del breve dominio sarraceno de estas tierras del nordeste de Cataluña.

A pesar de la denominación de celda, se contempla la posibilidad de que Sant Fruitós fuera una primitiva parroquia, que se habría convertido en sufragánea de Santa Creu de Rodes (después llamada Santa Helena), iglesia situada en el mismo contorno en un punto más elevado de la sierra. Está documentada desde el año 974. En el 1113 fue erigida en parroquial de la población más cercana al monasterio de Sant Pere

de Rodes. Por este motivo el lugar de la antigua iglesia de Sant Fruitós se llama la Vall de Santa Creu, el topónimo que ha perdurado. Consta que este lugar estaba abandonado en el siglo XIV, tal vez después de la Peste Negra. En el siglo XVI Santa Creu perdió la categoría parroquial y Sant Fruitós pasó a depender de la parroquia de Sant Esteve de la Selva de Mar, también de origen muy antiguo; actualmente todavía es un anexo parroquial. A su lado había resurgido un pequeño núcleo de población, de manera que en el año 1618 el obispado autorizó el establecimiento de un nuevo cementerio junto al templo. Con las construcciones vecinas forma parte de un conjunto remarcable de arquitectura popular, que se extiende a todo el vecindario cercano. No se aprecian vestigios claros de los edificios de la celda altomedieval. La iglesia es un edificio muy pequeño que presenta una única nave. En la fachada occidental hay un campanario de espadaña con una estructura poco vista. Por el lado norte, se puede acceder a través de una compleja escalera a lo alto del campanario y a la vez al cementerio. La puerta de la iglesia se halla al oeste, es rectangular y sobre ella, en un rectángulo, aparece la fecha 1670. Encima de la puerta hay un oculus. Todo el muro está rebozado, aunque se puede comprobar que es de pizarra. El muro norte de la iglesia no presenta aberturas, mientras que el muro lateral tiene adosada una construcción en ruinas. El ábside del edificio es alargado y de forma semicircular, de modo que no presenta esquinas al unirse con la nave, y en la parte superior justo por debajo del alero hay una aspillera. En el lado sur, hay adosada una sacristía. Por lo que respecta al interior de la iglesia, observamos que las bóvedas de la nave y del ábside son de lunetas, y en cada lado de la nave encontramos un altar imbuido en el muro. El coro es de madera y toda la iglesia está rebozada y pintada.

Capilla de Sant Fruitós de Peralada

La capilla de Sant Fruitós perteneció al primitivo castillo de Peralada, situado en la parte alta de la villa, al norte de la iglesia parroquial

de Sant Martí. Se encuentra documentada en los años 1147 y 1154, cuando recibió los legados testamentarios aunque, probablemente, su origen es bastante más antiguo. El noble Ramon de Peralada, en su testamento del año 1176, dotó a un sacerdote llamado, precisamente, Fructuoso, para que celebrase sus sufragios y aniversarios en esta capilla.

Las monjas (canonesas agustinianas) de Sant Bartomeu de Bell-lloc, monasterio fundado en un lugar solitario a los pies de la sierra de la Albera, en el término de Cantallops, que en el año 1222 había sido cedido por el vizconde Dalmau de Rocabertí, señor de Peralada, fueron atacadas “por gente extraña”. En el año 1390 pidieron trasladarse al interior de la villa de Peralada. Este mismo año, el vizconde Felip-Dalmau de Rocabertí y su mujer Esclaramunda, les cedieron el antiguo castillo o palacio de Peralada, que ya estaba abandonado, junto con todos los edificios, espacios y la capilla de Sant Fruitós. La capilla quedó anulada con la construcción del nuevo monasterio, que conservó el nombre y la advocación del lugar de donde provenía. Debía estar situada cerca de la callejuela de la Costa de les Monges, donde hoy en día no se ven vestigios identificables.

Iglesia parroquial de Sant Fructuós de Perves

Perves es un pequeño pueblo de unas 30 personas, que pertenece al municipio de Pont de Suert, en la comarca de la Alta Ribagorça (Lleida).

La iglesia parroquial está dedicada a san Fructuoso mártir, y no se ha localizado ninguna referencia histórica de la época medieval. Sin embargo, por ser su titular san Fructuoso, la iglesia tendría que ser de un origen muy antiguo y, por tanto, suponer que ya existía en la época románica. El edificio actual corresponde a un tipo de construcción edificada o modificada dentro del estilo barroco, con un airoso campanario octogonal. En el interior se venera una imagen del santo mártir de medida real.

La fiesta patronal de la población se celebra el 21 de enero, día de san Fructuoso, y se conservan unos gozos en su honor.

Iglesia de Sant Fructuós de Aramunt Vell

Aramunt es un pequeña población del municipio de Conca de Dalt, en la comarca del Pallars Jussà (Lleida), con 100 habitantes aproximadamente. Está situado a una altitud de 500 metros al oeste de la colina d'Aramunt Vell y a 2 kilómetros de la orilla del pantano de Sant Antoni, muy cerca de la Pobla de Segur. En una escritura del año 958 encontramos citado este lugar con el nombre de *Eramonte*.

Aramunt forma un núcleo disperso que apareció como resultado del abandono del antiguo núcleo de Aramunt Vell en un proceso que se inició alrededor del año 1940 y que terminó, dejando totalmente deshabitado el antiguo núcleo, hacia los años sesenta.

El templo antiguo estaba situado en una posición elevada y ahora está medio en ruinas, pero conserva elementos de la época altomedieval. El despliegamiento gradual del pueblo hacia el llano motivó la edificación en 1958 de una nueva iglesia en el extremo sureste del núcleo. La iglesia de Sant Fructuós se construyó gracias al trabajo de sus habitantes y a las subvenciones del obispado.

San Fructuoso es el patrón principal de la población, y se conservan unos gozos dedicados en su honor.

Iglesia parroquial de Sant Fructuós de Músser

En el extremo meridional del llano de Músser y a una altura de 1305 metros en la colina de la Alzinera, a la derecha del valle del Aràns, se encuentra el pueblo de Músser, en la comarca de la Cerdanya. Se tienen referencias de esta parroquia a partir del siglo IX, cuando aparece documentada en el acta de consagración de Santa María de la Seu d'Urgell como *Munciar*.

A principios del siglo XI, el matrimonio formado por Durand y Matilde, permutó con el obispo Ermengol de la Seu d'Urgell, un viñedo que tenían en el condado de Cerdanya, a cambio de un terreno que éste tenía en Sant Feliu d'Olopte, hecho que ya aparece documentado en el año 1015: *in apendicio sancti Fructuosi in villa que vocant Muzar*.

En el siglo XIV ya se tiene constancia de la visita que hicieron a la igle-

sia de Müsser los delegados del arzobispo de Tarragona, tal y como consta en la relación de parroquias visitadas durante aquellos años.

La iglesia, del siglo xi, está actualmente restaurada. Presenta planta rectangular, con una única nave con ábside semicircular, de estilo lombardo al este, decorado con parejas de pequeños arcos ciegos separados por cuatro fajas verticales que llegan hasta la base y que dividen el tambor en cinco sectores. Este elemento permite datar el conjunto en el siglo xi, ya que es una decoración característica de este siglo en otras iglesias cercanas. El ábside se encuentra precedido por un arco triunfal aplanoado por las presiones de las paredes laterales de la nave.

El paramento de los muros de la nave, en los dos primeros metros, presenta sillares bien escuadrados y colocados en filas regulares. En la parte superior de los muros todavía se pueden apreciar losas de pizarra que marcan el nivel de la antigua cubierta, que actualmente es de ladrillo cerámico bajo una cubierta de entramado de madera. De la cubierta hacia abajo, las paredes de la nave se afilan y se refuerzan con dos arcos torales. Por otra parte, los muros del ábside son gruesos con sillares de piedra granítica.

La puerta de entrada, al muro de cierre meridional, se resuelve con tres arquivoltas en degradación de dovelas de granito, de sección rectangular, con la arista de la arcada exterior más achaflanada. En la parte frontal se puede leer una inscripción que dice: *I de musa restaurada 1958*. Finalmente, adosado al extremo oeste del edificio, se levanta un campanario de torre de cronología moderna, mientras que la zona del ábside y toda la fachada septentrional está ocupada por un cementerio.

Actualmente la iglesia conserva las paredes decoradas con frescos modernos donde se representan diversas escenas del martirio de san Fructuoso y de sus diáconos Augurio y Eulogio, realizados por Aurora Altisent.

Capilla de Sant Fruitós de Aransís

Aransís está situado en la parte oriental de la Conca de Tremp, en la comarca del Pallars Jussà (Lleida), a 20 kilómetros de la ciudad de

Tremp. Forma parte del municipio de Gavet de la Conca juntamente con otros pequeños pueblos desde el año 1970, cuando dejaron de ser cabeza de municipio por la pérdida de población. Limita por las tierras bajas con el río de Conques, con la Serra de Sant Gervàs, llamada también de Sant Miquel o de Aransís.

La principal base económica es la agricultura. Los principales cultivos son los cereales (trigo y cebada). También se encuentran almendros y olivos. La ganadería está centrada en una granja porcina y dos rebaños de ganado. Los habitantes con residencia permanente son una treintena, con diez casas abiertas fijas.

La capilla románica de Sant Fruitós se encuentra a 500 metros del pueblo de Aransís. Es un edificio de fábrica muy simple, de una sola nave con bóveda de cañón. La construcción data del siglo xi. La imagen de san Fructuoso fue trasladada a la iglesia parroquial de Sant Pere a causa del mal estado de esta edificación, a pesar de que la Asociación Cultural de Amigos del Pueblo de Aransís trabaja para mantenerla.

La devoción a san Fructuoso ha estado viva hasta hace poco tiempo. Era costumbre ir a la capilla cada 21 de enero y, en tiempo de sequía, el pueblo iba a hacer rogativas de lluvia. Los *Gozos* invocan a san Fructuoso pidiéndole bienes terrenales y celestiales:

Altísimo sois defensor tan grande
cantaremos vuestras alabanzas:
guardadnos siempre del mal
glorioso san Fructuoso.

Fructuoso sois de virtud
y muy poderoso con Dios,
dadnos gracia y salud,
y rezando por su pueblo,
de los frutos no os descuidéis
altísimo confiamos siempre en Vos:
guardadnos siempre...

Altísimo sois Fructuoso titulado
y hacéis milagros a miles,
no queráis olvidar nunca
la parroquia de Aransís
os lo suplicamos así
que nos amparéis piadoso:
guardadnos siempre...

Se desconoce la fecha de construcción de la capilla. Dado el mal estado en que se encontraba, hace unos diez o doce años que ha sido restaurada con gran acierto y gracias al voluntariado de una parte de los vecinos, rehaciendo esta derruida construcción y convirtiéndola en un bello oratorio. La ermita es de nueva edificación pero mantiene la sobriedad del antiguo estilo románico de transición, que subyacía bajo los posteriores añadidos que se habían hecho.

De esta manera, nos encontramos ahora ante un monumento, que estaba prácticamente olvidado, o en todo caso, muy disimulado bajo el aspecto de una edificación sin el más mínimo detalle estético, convertido en una obra sencilla pero llena de vigor y de gran atractivo, en cuyo interior hay una imagen moderna de yeso de san Fructuoso.

La restauración se ha llevado a cabo, a partir de recuperar la disposición de la primitiva ermita, que consistía en una edificación, abierta por delante, con amplio atrio, y el cuerpo interior, dividido por una reja de hierro. El altar es un sencillo ara de piedra, con dos candelabros de once luces también de hierro como la reja del atrio. En el lado izquierdo se ha abierto un arco ciego en la pared, con una cruz, que lleva la inscripción “Santa María”. En la zona del atrio, a lado y lado se han construido dos amplios bancos de piedra. La ermita, tal y como ha quedado, además de su belleza por la línea estilizada de todo el conjunto, es un magnífico cobijo, recuperando de esta manera, su primitivo cometido. El lugar está orientado hacia el oeste, y recibe con abundancia la luz y el sol de la comarca, convirtiéndose en un remanso de paz y silencio, complementándose, además, con el murmullo de las aguas del Flamicell que corren por el fondo del amplio valle, y con las montañas de Santa Magdalena, de Toralla, y de Camporán, que se vislumbran en el horizonte.

Ermita-oratorio de Sant Fructuós mártir de la Pobla de Segur

La ermita de Sant Fructuós es una capilla-oratorio muy pequeña que está ubicada en un antiguo camino real, llamado actualmente camino de la Riba, a unos 2 kilómetros de la Pobla de Segur (Pallars Jussà, Lleida), que conducía a los valles del Alto Pirineo por la zona de Capdella.

Una de las más viejas tradiciones de la Pobla de Segur es la devoción a san Fructuoso. Se encuentran referencias en la documentación más antigua que se halla en la villa. Según el historiador Llorenç Sánchez i Vilanova, no existen datos documentados que permitan definir los orígenes y motivos que dieron lugar en la Pobla de Segur a establecer la devoción a san Fructuoso, es decir, que se atribuya a algún hecho o circunstancia concreta. Respecto a las referencias históricas, hay que hacer mención al cuestionario de F. de Zamora, cumplimentado por un vecino, de la casa de Orteu, en el 1789, que responde a la pregunta sobre las tradiciones y devociones locales de la Pobla de Segur, que son, el 21 de enero: san Fructuoso, el 8 de mayo: la aparición de san Miguel Arcángel, el 1 de junio: san Antonio, el 14 de junio: san Aventino, y el 18 del mismo mes: la fiesta de la Madre de Dios de la Ribera, que tenía el carácter de fiesta mayor.

La celebración de san Fructuoso, el 21 de enero de todos los años, desde siempre ha convocado a un grupo de personas del pueblo que por la tarde, generalmente asoleada cuando el día va alargando las horas de luz, se concentran en la aislada capilla, en una ceremonia tan sencilla como entrañable.

Iglesia de Sant Fructuós de Boldís Sobirà

Boldís Sobirà es el pueblo más alto de la Vall de Cardós, situado a 1480 m de altura. Pertenece al municipio de Lladorre, en la comarca del Pallars Jussà (Cataluña). La iglesia es del siglo XVIII aunque se

observa un anexo que podría corresponder a restos de la antigua iglesia románica. El documento más antiguo donde consta san Fructuoso como patrón data de 1792. La iglesia, que honra también a san Miguel Arcángel es sufragánea de la de Boldís Jussà. Se conservan los gozos dedicados a la alabanza del santo patrón.

Iglesia de Sant Fructuós de Carmeniu

Carmeniu es un núcleo del municipio de Montferrer i Castellbò, de la comarca del Alt Urgell (Cataluña). Ya se encuentra nombrado en el siglo ix como *Kasamuriz*, y desde el año 1904 depende de Santa María de Castellbò, con la iglesia del siglo xvii. Posee libros sacramentales desde el año 1611.

Iglesia de Sant Fructuós de Guils del Cantó

Guils del Cantó es un núcleo anexo de la parroquia de Adrall, en el municipio de Montferrer i Castellbò, comarca del Alt Urgell (Cataluña). Se le denomina Eguils en el acta de consagración de la Seu d'Urgell (s. ix) y con el nombre de Equiles en el acta de consagración de Santa Cecilia d'Elins (s. xi). La primitiva iglesia fue consagrada el año 901. Fue iglesia parroquial hasta el año 2000, dependiendo de ella Sant Serní de Vilarubla i Solans (Sant Joan). Actualmente depende de la parroquia de Ortó.

Iglesia de Sant Fruitós de Balestui

Núcleo del municipio de Baix Pallars en la comarca del Pallars Sobirà (Cataluña). Situado en la parte baja del Vall d'Ancs. Queda la iglesia en ruinas y sin culto. Sus orígenes se remontan al antiguo monasterio visigótico situado en el término de su nombre, entonces dentro del municipio de Gerri de la Sal. Se encontraba cerca del camino de Gerri de la Sal a la Pobleta de Bellveí. El obispo Possidoni d' Urgell, que seguramente fue el restaurador del culto en el monasterio, la unió al de Senterada que, como éste, era de obediencia episcopal. El año 819, Luis el Piadoso confirma la unión a Senterada, y posteriormente

(s. x) fue unido a Santa María de Gerri. El papa Juan XIII (año 966) confirmó esta última posesión. Al inicio del siglo xii ya no había comunidad.

Iglesia parroquial de San Fructuoso mártir, de Bailo

Bailo se eleva sobre un montículo en la vía medieval del Camino de Santiago, en la comarca de la Jacetania (Huesca). Se encuentra en la zona más meridional del territorio de la sierra de San Juan de la Peña, a los pies del puerto de Santa Bárbara y a pocos kilómetros del río Aragón. Esta localidad tiene cerca de 130 habitantes.

El lugar que ocupa san Fructuoso en el patrocinio de la localidad es marginal. No obstante, es tradición celebrar las fiestas de san Fructuoso y san Sebastián el 21 de enero, y las noches del 20 y 21 se encienden varias hogueras que conmemoran el martirio de san Fructuoso. Es costumbre que el Ayuntamiento participe en la fiesta por lo que invita a los vecinos a una cena el día antes de la celebración.

La iglesia de San Fructuoso es una construcción de piedra en sillaría. Está formada por un ábside, dos capillas adosadas, y planta en cruz latina. Tiene una torre de planta cuadrada y, en la parte más alta, hay un bonito reloj. El elemento más notorio de la iglesia es la pila bautismal, de estilo románico puro. La portada es de estilo gótico. En el núcleo urbano hay que destacar su arquitectura popular, con palacios de los siglos xv y xvi, como la Casa Achesa y la Casa Samper, que presenta un ventanal geminado con tracerías góticas.

El pueblo tiene una pequeña ermita dedicada a santa Bárbara y se conservan los restos de una antigua calzada romana.

Iglesia parroquial de San Fructuoso de Barós

Barós es un pequeño municipio considerado administrativamente como una entidad menor descentralizada de Jaca, provincia de Huesca. Pertenece a la comarca de la Jacetania, de la comunidad autónoma de Aragón. La primera referencia documental de esta población es del

año 1062. En el mes de marzo del año 1084, Sancho Ramírez cedió la villa a la Catedral de Jaca.

La iglesia parroquial de Barós está dedicada a san Fructuoso. Edificada en el último tercio del siglo XII, el edificio presentaba originalmente una única nave rematada por un ábside semicircular. En el siglo XVI se le añadió la capilla norte, dedicada a la Madre de Dios del Rosario. Dos siglos más tarde se construyó el campanario y un pórtico, éste último desaparecido en la última restauración hecha en el templo.

La decoración exterior de la iglesia denota una clara influencia lombarda, enriquecida por un juego de volúmenes que crean las diferentes alturas del presbiterio, la nave y los posteriores añadidos. El friso está compuesto de arcos ciegos que recorren el perímetro exterior del edificio. Algunos de estos arcos contienen elementos decorativos en relieve con una temática variada, como lazos, animales y figuras humanas.

El culto a los santos mártires es casi marginal, y se desconocen los vínculos históricos que puedan tener con el origen de la población.

Ermita de San Fructuoso de Bierge

En el pequeño pueblo oscense de Bierge, situado en la comarca del Somontano, con una población de 225 habitantes, se encuentra una ermita de origen románico fechada entre los siglos XII–XIII dedicada a san Fructuoso. La población tiene un vínculo con la veneración del santo mártir en la celebración de la fiesta patronal pequeña del pueblo en honor de san Fabián, el día 20 de enero, vigilia de san Fructuoso, pero el culto directo al santo mártir a Bierge es marginal.

La ermita de Bierge está situada en la entrada del pueblo, y fue construida sobre una mezquita árabe. En el año 1949 fue declarada Monumento Nacional y se cerró al culto.

El edificio tiene la cabecera plana, y se encuentra sobre un basamento elevado. La puerta de entrada se abre justo en el muro sur, en un cuerpo ligeramente avanzado. Se compone de dos arquivoltas lisas de grandes dovelas coronadas por un guardapolvo.

En el interior de la nave se encuentran arcos ojivales que sostienen el techo de madera hecho en dos vertientes. La ermita recuperó unas pinturas murales de transición románico-gótica, fechadas en la segunda mitad del siglo XIII, que fueron arrancadas de sus muros. Estas pinturas fueron elaboradas por los menos por dos maestros a los que llaman “primer y segundo maestros de Bierge”. Su obra y estilo se extendió por esta zona del Somontano. La temática de las pinturas se basa en san Nicolás de Bari, san Juan Evangelista y san Fructuoso.

Una parte de las pinturas originales, que cubrían los paramentos de la crucería del presbiterio, se encuentran en el Museo Nacional de Arte de Cataluña, y representan escenas de la vida de san Nicolás de Bari.

La zona superior de las pinturas son las más antiguas. Se atribuyen al “primer maestro de Bierge”. Sus trazos son más arcaicos que los que se encuentran en la parte inferior, y se dividen en tres sectores en horizontal. El del centro, el mayor, representa el Calvario, de donde han desaparecido la cara y el cuerpo de Cristo. A ambos lados, los sectores laterales muestran dos registros superpuestos, referidos a la vida y martirio de san Fructuoso y sus diáconos san Augurio y san Eulogio, mostrando las siguientes escenas: Fructuoso predicando *ex cathedra*, el juicio, el martirio, la restitución gloriosa y el traslado de las reliquias a Italia.

Estas pinturas fueron traspasadas a lienzo por Ramón Gudiol en el año 1949, y expuestas en el Museo Diocesano de Huesca. Actualmente se encuentran en la ermita de Bierge.

Iglesia parroquial de San Fructuoso mártir de Colmenares de Ojeda

Al sur de Cervera de Pisuerga y al oeste de Aguilar de Campoo, se extiende la amplia comarca de La Ojeda (Palencia). Geográficamente, estas tierras forman un conjunto de pequeños valles que concurren en el más principal, recorrido por el río Burejo. Hacia el sur linda con las veredas del Pisuerga, cerca de Alar del Rey y de Herrera. El paisaje es suave. Se alternan pequeños bosques con campos de cereales o parcelas cultivadas con patatas. Toda la producción es de gran calidad.

Junto a los riachuelos, hay una continua línea de álamos. Los pueblos están situados en lo profundo de los valles, aunque hay algunos escondidos detrás de las rocas o se alzan encima de abruptos parajes. Lo más atractivo de estos pueblos son sus maravillosas iglesias románicas, que son auténticas joyas.

Colmenares sorprende por su monumental templo parroquial construido en estilo gótico. La portada presenta una decoración formada por unos enigmáticos rostros humanos de cuyas bocas emanan unos largos sarmientos. Las ramas están decoradas con dos perros o lobos atacando un jabalí. Esta entrada está protegida por un esbelto pórtico, formado por arcuaciones y cubierta por una bóveda de crucería.

En el interior del templo se conserva una magnífica pila bautismal ornamentada con diferentes escenas que representan el ritual del bautismo y la resurrección. Esta pieza constituye una auténtica joya del románico.

En la villa destacan también diferentes palacios “*hidalgas*” de los siglos XVI y XVII que tienen escudos de armas de familias ilustres y “*mayaorazgos*”. Destacan por la perfección de su obra y por la magnífica talla de sus blasones, enmarcados con el habitual yelmo y una pareja de soberbios leones.

Cruzando el pequeño río que divide el casco urbano, al otro lado, están los restos del castillo y la torre, de la cual queda en pie una de sus esquinas.

Durante la Edad Media, Colmenares vivió su época de mayor esplendor. La región tuvo una importancia excepcional durante la Reconquista como avanzadilla cristiana en la zona fronteriza del Duero; en el siglo XII aparece la figura de Rodrigo Gustios, legendario personaje que restauró la abadía de Lebanza y fue el iniciador de una estirpe nobiliaria que se ha extendido hasta nuestros días. Hay documentos que demuestran que este personaje nació y murió en Colmenares, a finales del siglo XII. De la importancia del pueblo en las edades Media y Moderna dan fe la iglesia parroquial de San Fructuoso y la hoy, prácticamente desaparecida, torre fuerte denominada «el Castillo» por la

gente del lugar. La vinculación de la familia de apellido Colmenares, que se extendió por España y América, y que dio numerosos nombres ilustres, queda de manifiesto en los diferentes escudos con sus armas en la iglesia.

No se conoce la relación, el origen o los ligámenes del pueblo y el culto de san Fructuoso. La devoción y el culto al santo viene de muy lejos y la prueba está en el mismo lugar de culto, en el altar mayor, y en cuyo centro, se encuentra una talla del santo junto con sus diáconos Augurio y Eulogio, de menor altura. Antiguamente, los domingos a la salida de misa, los vecinos, celebraban reuniones de *Concejo abierto*, donde se trataban asuntos comunales.

San Fructuoso siempre ha sido el patrón principal de la localidad y se celebraba con una gran fiesta en la que participaban todos los vecinos, duraba varios días y mataban para la ocasión terneros, cerdos y otros animales. No obstante y, por motivos climáticos, desde el primer tercio del siglo XX se cambió el patrón de la localidad por la Madre de Dios del Rosario, el 1 de octubre. Hoy en día, sin embargo, todavía tienen la costumbre de celebrar la fiesta de san Fructuoso el 21 de enero, con una gran comida a la que asisten todos los vecinos, invitando, además, a los familiares que viven en otras localidades. Dado que los vecinos son mayores y pocos, la fiesta la celebran con una comida de hermandad en un restaurante de Cervera.

Iglesia parroquial de San Fructuoso mártir de Valoria del Alcor

---

Valoria del Alcor es una pedanía de Ampudia a tres kilómetros de ésta e influenciada por la Cañada Real de la Mendoza. Es la última localidad de la provincia de Palencia y tiene una cincuentena de habitantes que trabajan en la agricultura y la ganadería. Tiene un número importante de bodegas construidas en piedra, dada la gran extensión de viñedos que había en los años 50-60 del siglo XX.

No se conoce ni la relación ni los vínculos o el origen del pueblo y el culto de san Fructuoso, si bien su devoción viene de muy lejos.

San Fructuoso es el patrón principal de la localidad y la fiesta del santo, el 21 de enero, la celebran el domingo mas próximo a esta fecha. Respecto al arte y la arquitectura de la localidad, hay que destacar la iglesia de San Fructuoso, declarada en el año 1983, bien de interés cultural, con la categoría de monumento. Se trata de un excelente edificio románico de una sola nave, amplio espacio y gran presbiterio. Sus orígenes datan posiblemente del siglo XII o XIII, pudiéndose comprobar, una vez acabadas las obras de restauración en el año 2000 que, lo que hasta ahora se creía un atrio adosado a la iglesia, es en realidad una iglesia anterior y probablemente pre-románica del siglo X. En el siglo XX se añadió el último tramo de la nave, copiando el modelo de construcción románica. Consta de una nave con bóveda de cañón. Se remata con un ábside semicircular con cuatro pequeñas columnas adosadas. La torre, de grandes proporciones, está elaborada en construcción de sillería y la cubierta es de teja árabe.

En su interior hay que destacar un Cristo gótico del siglo XV, dos retablos barrocos y diferentes tallas policromadas, entre las cuales están las de san Fructuoso y sus diáconos san Augurio y san Eulogio; así como un curioso sepulcro trabajado en piedra.

La presencia del santo en la población y en la vida cotidiana se ha hecho sentir y era frecuente poner el nombre de Fructuoso/a a sus habitantes, la mayoría de ellos ya han fallecido.

Iglesia parroquial de Sant Fructuós de Taurinyà

El municipio de Taurinyà se encuentra en la ladera norte del Canigó en la comarca del Conflent en la Cataluña Norte (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon). Su historia, aunque con vestigios de la época romana, se remonta al año 845, cuando un documento recoge la construcción de una pequeña iglesia castral dedicada a san Valentín, edificio vinculado a la abadía de Cuixà, la cual tendrá la posesión hasta la Revolución Francesa.

Una segunda iglesia fue construida durante el siglo XI o XII en el llano, al este de la actual villa, aunque se ha de tener presente que ya aparece

nombrada como posesión de la abadía de San Miguel de Cuixà en la documentación del segle X.

La edificación corresponde a la iglesia parroquial la cual fue dedicada a san Fructuoso. Se trata de una edificación de origen románico que ha sufrido incisivas modificaciones con el paso de los siglos, especialmente en una profunda restauración llevada a cabo durante el siglo XVIII. La iglesia también fue creada como defensa militar, tal como indican la existencia de arquerías de doble alféizar.

La construcción presenta una nave central reforzada con dos laterales. La nave principal, seguramente deudora de los trabajos del siglo XII, se encuentra cubierta con bóveda de arcos ojivales rotos, la cual desemboca en un santuario rectangular. Esta cabecera plana fue construida en el siglo XVIII, sustituyendo el ábside primitivo, de la misma manera que las naves laterales fueron cerradas por muros planos.

El acceso a la iglesia se realiza por una portalada de arco ojival de mármol, situado al oeste, y construido en aparejo calcáreo. La fábrica está aparejada con piedra de esquisto sin elaborar en las partes constructivas más modernas, a excepción de la base del campanario y de una parte del muro norte, ambos prerrománicos caracterizados por aparejo de piedra calcárea escuadrada.

Al este de la nave central, se levanta el campanario del siglo XII, el cual tiene planta cuadrada, de cuatro metros de lado y 18 de altura. La estructura está dividida en tres niveles, el primero muestra ventanas de arcos cintrados, mientras que el nivel medio se caracteriza por grandes ventanas geminadas las cuales reposan sobre una columna cilíndrica u octogonal coronadas por capiteles lisos, cónicos o decorados (uno de los capiteles decorados exhibe una cabeza de buey escupido por dos serpientes, tal vez como símbolo de san Lucas o como creía el abad Cazes, definiendo el escudo de Taurinyà). En el tercer y último nivel, se ubican ventanas geminadas más pequeñas que las del segundo nivel, las cuales también reposan sobre columnitas cilíndricas con capiteles lisos, a excepción de la obertura en la cara oeste del cuerpo del campanario, la cual se define como una aspillera. En este nivel superior, se muestra

la esfera del reloj, coronada por el campanario el cual está dotado con dos campanas.

Una de las campanas está datada en el siglo XIV y presenta la inscripción siguiente: "AVE MARIA, GRATIA PLENA, DOMINUS TECUM". La otra campana data del año 1804.

En el interior de la iglesia se conservan los retablos dedicados a la Virgen, del siglo XV, y a san Valentín, del XVIII, así como el que honra a san Fructuoso, también fechado en el siglo XVIII.

A partir del año 1871, con las subvenciones otorgadas a la villa de Taurinyà por el Consejo General de los Pirineos Orientales y la colaboración de los conciudadanos, se amplió la fábrica de la iglesia de san Fructuoso por la parte meridional.

La fiesta patronal se celebra el 21 de enero, evidentemente dedicada a san Fructuoso.

Iglesia de Sant Fructuós de Marians

Al sureste del pueblo de Marians, dentro del término municipal de Soanyes en la comarca de Conflent en la Cataluña del Norte (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon), se encuentra la iglesia de Sant Fructuós, citada por primera vez documentalmente en los años 1279-1280, documento donde se lee que el capellán de *Mare-sanis* contribuyó al diezmo de la diócesis de Elna.

Como ejemplo de la arquitectura rural más popular del siglo XI, la iglesia de Marians presenta una única nave de pequeñas dimensiones encabezada por un ábside semicircular, orientado a levante, y donde se abre una ventana de doble sesgo. El aparejo usado es el de bloques de esquisto descantillados y unidos con conglomerado de cal.

La nave está cubierta con una bóveda de cañón, mientras que el ábside lo está con bóveda de cuarto de esfera.

El acceso al interior se efectúa por la parte de la iglesia que da al sur, donde también se abre una ventana de características idénticas a la del ábside. Estas aberturas están formadas por arcos de losas y por jambas de piedra caliza, mientras que la puerta está conformada por un marco

de piedras labradas y dovelas de esquisto. En los batientes de madera de este acceso se observa una cerradura de tradición románica, decorada con finas incisiones que modelan ringleras de dentado.

La estructura primitiva ha sufrido diversas modificaciones como es el añadido de una capilla lateral al norte y la construcción de una espadaña situada sobre el frontis. Incluso, en la parte oeste se le adosó una casa que no deja ver la iglesia en su totalidad.

Se conserva una cruz procesional de madera del siglo XIV, el retablo del Rosario del siglo XVI y el retablo de san Fructuoso de principios del XVIII, muy deteriorado.

Iglesia de Sant Fructuós de Llo

La iglesia está situada en la entrada del pueblo, el cual se encuentra al principio del desfiladero del Segre, en la comarca de la Alta Cerdanya, Cataluña del Norte (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon).

La parroquia se menciona por primera vez, igual que otras iglesias de la Cerdanya, en el acta de consagración de Santa María de la Seu d'Urgell, a finales del siglo X, y conocemos que en el siglo XIV, tenía una renta anual de 25 libras.

El edificio, mayoritariamente original del siglo XII con pocas modificaciones posteriores, fue construido para sustituir la antigua capilla del siglo X que quedó pequeña debido al crecimiento de la población. Es de una sola nave de planta rectangular y con ábside semicircular conformado por bloques de piedra bien escuadrados los cuales descansan sobre las filas inferiores de piedra calcárea (en el interior también se aprecia esta diferencia marcando un primer ábside aprovechado en un momento posterior). Por la parte superior del ábside discurre una cornisa con un friso de dientes de sierra sostenidos por diecinueve ménsulas con decoración escultórica que muestran cabezas de hombre, de bueyes y de pájaros, entre otros animales. En el centro de la curvatura absidal se abre una ventana que combina el sesgo con el resalte, de arco de medio punto con dovelas biseladas y motivos ornamentales en

bisel, a lado y lado. Los diferentes elementos esculpidos están subordinados a la cabeza de buey que surge de la clave de bóveda y, a partir de aquí, a lado y lado y de manera asimétrica, se disponen diferentes motivos como gargantas de monstruos, máscaras de diablos, leones sentados, cabezas....

En la fachada, un alto frontispicio sirve de base al campanario de pared, de dos niveles, con dos ojos coronados por arcos de medio punto en el primero, y un ojo superior, más pequeño y centrado entre los otros dos. En el paramento coronado por el campanario se encuentra un pequeño ojo de buey.

En la construcción de la iglesia se utilizaron dos tipos diferentes de piedra: grandes bloques de micaesquisto escuadrados y, por otra parte, piedra calcárea muy bien ajustada.

Su cubierta presenta un cuerpo añadido, al lado del campanario, y en general, descansa sobre una bóveda de piedra apuntada.

Se abren cinco capillas en los lados norte y sur, comunicadas entre ellas, y separadas de la nave por arcadas de medio punto, así como por un nivel más bajo respecto al cuerpo central de la iglesia. En la capilla más al sur-oeste se puede leer en la parte superior de la ventana la fecha de 1707.

La portalada, pieza principal de la iglesia, se abre en el lado sur, en el mismo muro donde aparecen dos ventanas de doble sesgo. De mármol blanco, se encuentra formada por cuatro arquivoltas escalonadas, dos de las cuales con arco semicircular de bordón, el más exterior liso y el interior con decoración escultórica, sostenidos por cuatro capiteles de mármol esculpidos y columnas de fuste cilíndrico de granito.

La decoración de la portalada es muy rica, presentando en los capiteles palmas superpuestas y en las molduras cóncavas figuras en relieve como murciélagos, caracoles, gargantas de monstruos, estrellas y cabezas humanas, entre otras. Las figuraciones humanas recuerdan las decoraciones de la portalada de Santa María de Ripoll, con los cabellos bien peinados y con la barba dividida en dos partes simétricas y rizadas.

Iglesia de Sant Fructuós de Iravals

Esta iglesia del siglo XII se ubica en el centro de la población de Iravals, perteneciente al municipio de Latour-de-Carol (Alta Cerdanya en la Cataluña del Norte, actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon). Esta población está situada en la entrada del valle de Carol, en la ribera derecha del río del mismo nombre.

La parroquia de Iravals se nombra por primera vez en el acta de consagración de Santa María de la Seu del año 819, redactada a finales del siglo X. En relación a la iglesia de Sant Fructuós se conoce la visita de los delegados del arzobispo de Tarragona a la *ecclesia Sancti Fructuosi* entre los años 1313 y 1314.

El edificio presenta una sola nave con bóveda de cañón circular, de planta rectangular y encabezada por un ábside semicircular cubierto con una bóveda de cuarto de esfera. Este último, ubicado a oriente, se encuentra construido en piedra tallada. En el ábside, sin decoración, se abre en su centro una ventana de doble sesgo y arco redondo de dovelas de piedra sin trabajar, mientras que en el lado sur la ventana se presenta en forma de aspillera. Cerca del ábside todavía se puede observar restos de una ventana sesgada.

Su fábrica está definida por una mezcla de piedras de granito dispuestas en filas regulares en el ábside y en la pared septentrional. Los laterales son más sólidos y mejor trabajados. El frontispicio se acaba con una espadaña levantada sobre la parte central.

El cierre occidental del edificio está coronado en su parte central por un campanario de espadaña de dos aberturas en arco de medio punto, el cual está rematado por una cubierta de dos vertientes con losas de pizarra. También, la cubierta de la nave, de dos aguas, está definida por un tejado de losas de pizarra, y la cubierta del ábside se presenta más baja con respecto a la nave.

Se entra al interior de la nave por el acceso abierto de la zona meridional, puerta formada por un arco de medio punto adovelado, hoy en día cubierta por un pórtico moderno, el cual se encuentra al lado del cementerio. En esta misma pared sur se pueden apreciar diversas ventanas tapiadas.

En el interior se conserva una talla policromada de Cristo Crucificado, datada en el siglo XIII. También podemos observar un frontal del altar procedente del templo de San Esteve de Latour-de-Carol dedicado a santa Marta, obra de Ramon Destorrent y con una cronología del siglo XIV. Asimismo acoge un retablo de san Fructuoso del año 1572 realizado por Antoni Peytaví y Miquel Verdaguer, así como una casulla del siglo XVI. Por otra parte, en el extremo oeste de la nave todavía se encuentra la antigua pila bautismal.

Iglesia parroquial de Sant Fructuós de Cameles

Esta iglesia ubicada en el centro del núcleo de Cameles en la comarca de Vallespir, Cataluña del Norte (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon), está nombrada documentalmente por primera vez en el año 1011 en el acta de consagración de San Miquel de Montoriol d'Amunt: *S. Fructuosus de Castro Camelas*. En aquellos tiempos la iglesia era una posesión del monasterio de Arles.

La fábrica del siglo XI, aislada detrás de una muralla defensiva, se encuentra en la actualidad desdibujada por construcciones posteriores, sobre todo por la reconstrucción del siglo XIV y por la edificación del campanario en el siglo XVII, así como por la adhesión sobre la absidiola septentrional de una construcción utilitaria.

La iglesia era en un principio un edificio de tres naves. La planta actual, de nave única, conserva el ábside rectangular flanqueado por dos absidiolas de planta de herradura, encabezado que responde a un edificio prerrománico. La absidiola meridional presenta una ventana en arco y jambas ligeramente abocinadas. La cubierta es de maderamen sobre arcos de diafragma.

El campanario del siglo XVII, de planta cuadrada, tiene el acceso por una escalera exterior, construcción que esconde parte de la absidiola sur de la iglesia original.

El acceso a la nave eclesial se define por un portal con tres arquivoltas y un tímpano esculpido con una cruz dentro de un círculo. La puerta está construida con mármol rosado de Vilafranca, revestido de una

pátina dorada. Sus batientes de madera presentan un herraje de tipología románica, la cual muestran sus lados y sus volutas con un surco en el centro.

En el interior de la iglesia se observa una pared recta que tapa el arco triunfal y las absidiolas prerrománicas. En este lugar se conserva una pila bautismal y un candelero de hierro forjado, los dos con elementos de la época románica.

Son de destacar los retablos góticos de santa Inés y san Nicolás (siglos XIV-XV), que envuelven el retablo del altar mayor. Este último fue construido por Lazare Tremulles entre el 1644-1645 y está dedicado a san Fructuoso, patrón de la parroquia. Otros retablos notables son el del Rosario (1715) y el de la Inmaculada Concepción (1644). La iglesia guarda un gran tesoro, una Virgen María del siglo XII y la capillita de la ermita de san Martí de la Roca.

Iglesia de Sant Fructuós del despoblado de Rocavella

A la izquierda de la ribera de la Roca, en el término municipal de la Roca d'Albera (Rosellón, Cataluña del Norte, actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon), se ubica el despoblado de Rocavella, donde se levanta la iglesia de Sant Fructuós de Rocavella, hoy en ruinas.

La primera mención documental está fechada en el año 1264 (*ecclesia St. Fructuosi de Roca Vella*) pero las características de su fábrica indican que el templo fue construido probablemente en las primeras décadas del siglo XI. En aquellos tiempos el lugar pertenecía a los señores de la Roca, originarios de Empúries.

La iglesia es de una sola nave con un ábside semicircular. Aunque no se conservan las paredes enteras se pueden observar los restos de la cubierta de bóveda de cuarto de esfera en el ábside, la cual cerraba a gran altura, haciendo necesaria la existencia de una cúpula sobre pechinas. Esta evidencia, documentada hasta la época moderna, hace de la iglesia una estructura insólita, ya que se levantaba la cúpula sin transepto, la cual queda definida en el interior por el arco triunfal y un

arco toral, los dos de medio punto sobre pilares adosados con impostas curvadas. En el exterior cuatro contrafuertes rectangulares refuerzan la estructura de la cúpula.

La altura insólita del edificio permitía la abertura de dos ventanas de un único sesgo en vertical.

Los muros de la nave fueron construidos con grandes losas, colocadas horizontalmente y, también, en filas de *opus spicatum*. De manera diferenciada, la cabecera está construida con pequeños bloques de piedra mal escuadradas.

El acceso al interior se podía realizar por dos puertas de las cuales sólo se conservan sus jambas.

Iglesia de Sant Fructuós del núcleo de Brangolí

El núcleo de Brangolí se ubica en la zona norte del término municipal de Enveig (Alta Cerdanya en la Cataluña del Norte, actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon), a la izquierda del río de Enveig. Su iglesia parroquial tiene la advocación de san Fructuoso y es un edificio de una sola nave, la cual fue totalmente reformada en el año 1850.

Se conocen algunas referencias sobre el lugar, como la visita de los delegados del arzobispo de Tarragona entre los años 1312 y 1314. Sin embargo, no se conservan datos de épocas más antiguas, contemporáneas a la citación del topónimo del lugar *alode de Villanguli* o posteriores.

Iglesia de Saint Fructueux de Saint Frichoux

El pueblo de Saint Frichoux está situado sobre una pequeña colina cerca del antiguo lago de Marellette en la Cataluña del Norte (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon). Tiene aproximadamente 180 habitantes. La abadía de Caunes fue la propietaria de estas tierras, nombrada la iglesia de san Fructuoso, desde el siglo IX hasta el año 1789.

El viejo pueblo estuvo rodeado de fortificaciones con un profundo

foso dominado por un recio castillo. Todavía quedan restos de las antiguas murallas y de una de sus puertas de entrada. La iglesia parroquial de San Fructuoso, rodeada de casas, debió ser la capilla del castillo. Ha estado reconstruida y ampliada en estilo ojival.

Antigua iglesia de Saint Fructueux de Capestang

El pueblo de Capestang se cita en el año 862 como “*Villa Peganum*” y su nombre procede de la proximidad de un antiguo lago “*Cap de l'Estany*”. El señorío, situado en el Rosellón, Cataluña del Norte (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon), perteneció al arzobispo de Narbona.

La actual colegiata de Saint-Etienne de los siglos XIII-XV presenta una majestuosa fábrica inacabada. Probablemente es obra del maestro Deschamps, arquitecto de la Catedral de Narbona. Fue erigida en el mismo lugar de la antigua iglesia de San Félix, del siglo XI, de la que queda sólo la pared occidental. Esta iglesia había estado precedida por una más antigua dedicada a san Fructuoso. Destacaba el altar carolingio, el cual se encuentra actualmente en la Catedral de Béziers.

Iglesia de Saint Fructueux de Le Bosc

En el núcleo de la población de Saint-Fréchoux dentro del término municipal de Le Bosc, en la Cataluña del Norte, (actualmente región francesa de Languedoc-Roussillon), se encuentra una iglesia construida por el arquitecto Joseph Blaquièrre. Se construyó entre los años 1774 y 1777 en el antiguo emplazamiento de una primera iglesia del siglo XIV, de la cual se tienen noticias recogidas en textos locales.

Su arquitectura es muy simple: una única nave con una bóveda de cañón. La estructura de la iglesia se complementa con un campanario del año 1684.

Iglesia parroquial de Saint Fructueux de Azereix

Azereix es un pueblo típico de la falda de los Pirineos centrales, actualmente región francesa de Midi-Pyrénées. Sus casas tradicionales

están construidas con el tejado de pizarra y las paredes de piedra dispuestas en forma de espiga, en filas irregulares. Protegidas con fuertes portaladas, a menudo monumentales, las casas están preferentemente orientadas hacia el sur.

La iglesia parroquial de Azereix, dedicada a san Fructuoso, es uno de sus monumentos históricos. Edificada en el siglo xv en estilo románico, fue construida en ladrillo, tiene una cabecera poligonal con un campanario muy alto, cuadrado y fortificado. Destacan en este estilo la portalada exterior que contiene un tímpano y las ventanas. En el interior se observan columnas dóricas, bóvedas de cañón y arcos de medio punto. Las bóvedas están soportadas por fuertes muros que necesitan contrafuertes desde donde salen las capillas laterales.

La iglesia contiene elementos de estilo gótico y muebles de época barroca. Barroco también es el coro con su tabernáculo, el púlpito, las pinturas y las estatuas, así como las rejas de separación del coro (que han estado retiradas). En las inmediaciones del año 1760 las paredes interiores fueron pintadas imitando el mármol blanco. La iglesia tiene una pila bautismal de piedra tallada del año 1825.

Iglesia de San Fructuoso de Itsasu

La iglesia de San Fructuoso de Itsasu se encuentra en la parroquia de Saint Michel Garicoïts de Labourd-Cambo. Itsasu es una población de unos dos mil habitantes del departamento de los Pirineos Atlánticos, situada en la región de Aquitania y en el territorio histórico vasco francés de Labourd. El pueblo se encuentra en las vías de acceso inmediato a las montañas de Artzamendi y Mondarrain. Limita al norte con Cambo-les-Bains y Larressore, al oeste con Espelette y Ainhoa y al este con Louhossoa y Bidarry. Según una antigua leyenda, una coz del caballo del caballero Roland, nieto de Carlomagno, partió en dos una roca del acantilado formando un paso en el río Neu, en un lugar llamado el *Paso de Roland*.

La iglesia de San Fructuoso data del siglo xviii. En el exterior destaca su campanario blanco y en su interior encontramos una galería

rodeando la única nave. Alrededor de la iglesia se encuentra el cementerio. La iglesia, de estilo laburdino, está orientada al este y se encuentra muy cerca del río Neu. Parte de sus muros testimonian una restauración realizada en 1670. Dicha restauración se extendió a todo el conjunto en el año 1682, época de prosperidad para Francia, cuando el rey Sol residía en Versalles, tal y como lo acredita la inscripción fechada sobre piedra en la pared exterior de la nave norte.

Dentro de la iglesia, los bancos de la entrada todavía tienen los reclinatorios y respaldos tallados en madera maciza. Llama la atención el coro, sobreelevado por encima de la sacristía, tan ancho como la nave. En esta última resalta el altar mayor, ya sin los altares laterales de las antiguas hermandades. Del retablo, de estilo barroco, tenemos como imagen central la crucifixión. El Cristo original fue destrozado en la Revolución.

La figura de san Fructuoso, patrón de la parroquia, está ubicada bajo esta imagen central de la crucifixión en el lugar donde antiguamente hubo una imagen del Cristo resucitado. Un bajorrelieve formado por nubes y cabezas de ángeles forma el fondo del retablo justo por encima del sagrario. Todo el conjunto dorado y muy ornamentado recuerda al estilo churrigueresco. A los lados del sagrario, encontramos cuatro bajorrelieves que ilustran escenas de la Pasión: la última cena, el lavado de pies, la subida al Calvario y el huerto de los olivos.

Los retablos laterales, el de la Anunciación en la parte norte y el de la Ascensión en la parte sur, tratan de un modo torpe a sus miembros, el Arcángel y el Cristo, con una apertura de ojos desmesurada. Seguramente son piezas de nuevo cuño que la restauración, en su día, respetó. El techo pintado entre 1878 y 1887 muestra, por encima del coro, a los evangelistas en cuatro medallones; el escudo de armas de León XIII y de Mons. Ducellier guarnecen el antecoro; cada viga de la nave está sellada con blasones del monograma de san Fructuoso. No sabemos con certeza los orígenes del patronazgo a san Fructuoso. Al obispo de Tarragona se le otorga la protección de los frutos, aunque la economía rural de Itsasu estaba basada más en los bosques (en el alto oquedal

de Basseboure y sobre la orilla del Neu), que en la de árboles frutales. Los manzanos y la viña tuvieron cierta importancia. Los tan afamados cerezos actuales se explotaron más tarde. La etimología del término “Parroquia de Lesaca” de 1249 no aporta ninguna explicación satisfactoria a favor de este patrón.

Al final del pasillo central hay una espléndida lápida del abad Aphesteguy, del año 1719. Desde la restauración del coro, reúne los restos mortales de otros cuatro sacerdotes. Una peculiaridad de la iglesia es el púlpito colocado a la derecha, caso único en el País Vasco. Esculpido en madera, con un bello dorado. Encontramos también tres cuadros entre los que hay un san Pablo y la muerte de san José. El tercero, representa a san Francisco de Asís, es un Murillo comprado en subasta pública en México. Provenía de la capilla de una pequeña villa cerca de Puebla y fue cedido a la iglesia por Eugenio Gabarrot, originario de Itsasu.

En la nave, el roble sombrío de los tres pisos de galerías contrasta con los dorados y las nubes de plata del coro. Estas tribunas fueron restauradas muchas veces. En 1862 se renovaron las vigas de sostén. Las escaleras talladas en el roble llevan a la primera galería, ésta estaba reservada para personas distinguidas, como el alcalde y los cinco jueces de los barrios de La Place, Erroby, Pannecau, Olhasur, Basseboure. En estos asientos de honor los brazos están grabados con profundas muescas, obra de ebanistas de la zona. En las segundas y terceras galerías, se sitúan dos salas por encima del coro. En una de estas salas se reunían para deliberar, hasta 1791, alcaldes-abades y jueces. Esta sala estuvo en uso hasta 1883.

Debajo del reloj se encuentra la campana de 1677, la decana de Itsasu, es la única voz superviviente de las generaciones pasadas. Abombada, pequeña y como ronca por su avanzada edad, escapó de los requerimientos de la Revolución y de la fundición para fabricar cañones.

El cementerio alrededor de la iglesia es rico en estelas discoidales, monumentos funerarios que testimonian el arte funerario vasco. Algunas son anteriores al cristianismo.

Capilla de San Fruttuoso de Vallecalle

Los restos de la capilla de San Fructuoso, en la iglesia parroquial de Santa María de la Asunción de Ròsolo en Vallecalle (provincia de Bastia, Córcega, Francia) eran parte de la construcción de un recinto construido en diferentes terrazas del terreno; todavía era visible en el año 1786. El obispo de Nebbio, monseñor Santini, testimoniaba a sus superiores el estado de la iglesia: grandes grietas en las paredes de los muros con peligro de derrumbamiento.

Dicho lugar de culto formó parte de las posesiones de Certosini de Calci, cerca de Pisa, ocupado después por los benedictinos llegados desde la isla de Gorgona en el año 1145. Todavía en el siglo xvii, los habitantes de Certosini, en un pleito con la curia, afirmaban que construyeron la iglesia con un gran gasto.

San Fructuoso es el patrón principal de la localidad. Se desconoce si hay algún vecino que lleve el nombre de Fructuoso. No obstante, hay que destacar el hecho de que diferentes instituciones llevan el nombre del santo tarraconense.

Capilla de San Fruttuoso de Torgia

La capilla de San Fructuoso de Torgia la encontramos en Córcega (Francia). Parece ser que el culto a san Fructuoso llegó a la isla pronto, quizás antes del siglo x. La capilla surge en el centro de los restos de un antiguo pueblo. Su aspecto original ha sido completamente modificado aunque sus sillares reutilizados dejan entrever un origen medieval.

Actualmente la capilla tiene planta rectangular, ya que el único ábside fue destruido. El portal oeste, hoy tapado, tiene un arco de sillares claramente medieval. El interior conserva una pila de agua obtenida de un capitel y sostenida por un tronco de columna de granito descolorida con cal. El capitel presenta una decoración con máscaras antropomorfas y molduras. La ejecución y la tipología han estado relacionadas con una pieza presente en la iglesia de San Simplicio en Olbia, edificada hacia la segunda mitad del siglo xi. Si la pieza proviniese de

la iglesia más antigua, se confirmaría su existencia en la Edad Media, mitad del siglo xi, principios del siglo xii.

San Fructuoso es el patrón principal de la localidad.

Iglesia de San Fruttuoso de Cagnano

La iglesia parroquial de San Fructuoso de Cagnano la encontramos en Córcega (Francia). El edificio actual presenta una fachada moderna, aunque todavía son visibles algunos trazos del edificio anterior del siglo x.

En los documentos que se conservan de la visita pastoral de monseñor Marliani (1646), la iglesia debía de aparecer todavía en forma de pequeña capilla, ya que el obispo afirma que la mesa del altar de san Fructuoso estaba en el coro antiguo. De los documentos también se extrae la conclusión de que en el ábside se conservaba una imagen de san Fructuoso.

En la población de Cagnano, en el convento de los capuchinos de Oveglia, relacionado con san Fructuoso, se conserva un retablo que contiene una imagen del santo. La obra, según M.E. Nigaglioni, se podría atribuir a Giacomo Grandi, pintor de origen milanés, presente en Córcega desde 1746, hasta su muerte en 1772.

No se conocen los lazos entre los orígenes del pueblo y el culto de san Fructuoso, a pesar de que el santo ocupa el lugar de patrón principal de la localidad.

Abadía de San Fruttuoso di Capodimonte

Todas las evidencias históricas permiten deducir que hasta este lugar llegaron, desde Tarragona, los restos martiriales de los santos Fructuoso, Augurio y Eulogio, conducidos personalmente por el que podría haber sido el último obispo de la antigua Tarragona, san Próspero. Menos de dos siglos después de ocurrir esto, a finales del siglo ix o principios del siglo x, una comunidad monástica erigía un cenobio en una entrada natural en la costa del promontorio de Portofino.

El centro histórico de Camogli se desarrolla alrededor de un pintores-

co puerto con su templo parroquial dedicado a Santa María Asunción y el castillo *Dragone*. Antiguamente, este lugar constituía una auténtica isla, hoy en día unida a tierra firme formando parte del núcleo urbano que ha ido creciendo escalando una ascendente topografía.

La basílica menor de Santa María Asunción se remonta, como mínimo, al año 1145. A finales del *Cinquecento* sufrió importantes obras de remodelación y reconstrucción que le dieron el bellísimo aspecto que luce en la actualidad, con una gran riqueza decorativa interna a base de mármoles, frescos y estucados dorados. En la misma basílica se venera como patrón la figura del obispo san Próspero que, según la tradición, después de haber intentado infructuosamente volver a Tarragona, murió al lado de la Vía Aurelia encima de una roca en la que se había recostado para dormir. Esta roca todavía se conserva en el posteriormente erigido monasterio de los Germans Olivetans. La leyenda continúa explicando que, en el momento que murió el santo, los campanarios de las iglesias vecinas comenzaron a repicar. El cuerpo se tenía que trasladar a una iglesia para ser venerado por los peregrinos. La comunidad parroquial de Recco y la de Camogli estaban más o menos equidistantes del lugar. ¿Cuál de las dos merecería tal honor? Se decidió de forma salomónica arbitrando la cuestión depositando el cuerpo del santo encima de un asno. De esta manera el équido transportó el cuerpo hacia Camogli con la consecuente alegría de sus habitantes.

Las reliquias veneradas en la basílica de Camogli se encuentran depositadas en un magnífico relicario, datado en el año 1514, obra de Domenico de Ferrari, formado por una base donde se guardan los huesos y que sirve para sostener el busto en plata del prelado tarragonense. La villa de Camogli ofrece otros encantos históricos como el castillo *Dragone*, construido en el siglo xii para defender la ciudad y el puerto de las invasiones de los piratas sarracenos. Paseando por los evocadores pórticos de su puerto contemplamos las barcas de los pescadores y las embarcaciones turísticas que nos llevarán hasta San Fruttuoso di Capodimonte en un inolvidable trayecto de media hora.

Al girar Punta Chiappa se abre ante nosotros otra ladera del promontorio de Portofino que alcanza una altitud máxima de 612 metros sobre el nivel del mar y presenta una frondosa vegetación. En un pequeño embarcadero el viajero desciende y, ante él, en una ínfima porción de playa, aparece el monasterio de San Fruttuoso altivo y desafiante.

Los primeros datos ciertos sobre el monasterio de San Fruttuoso di Capodimonte los documentamos el día 1 de septiembre del año 977, cuando un personaje no muy bien identificado, Amalberto, hijo de Dodo da Gremiasco, hacía donación al monasterio de dos *mansi in loco et fundo nominatum Selva*, situado probablemente sobre el mismo Monte di Portofino. En los años inmediatamente sucesivos se fueron acumulando otros bienes en el mismo Promontorio di Portofino, en el alto valle de Borbèra, y en el área de Casalermelli, fruto de donaciones de señores locales y de la emperatriz Adelaida de Borgoña (4 de marzo de 995, 11 de abril de 999). En total, la entidad de los bienes no era relevante, pero si suficiente para mantener una comunidad cenobítica.

En la vertiente genovesa encontramos la existencia de un documento episcopal, fechado tradicionalmente en el año 994, con el que el obispo Juan confirmaba al monasterio de San Fruttuoso unos bienes a Capodimonte, al lado de Portofino. El acta sancionaba el reconocimiento de la toma de posesión monástica por parte del episcopado genovés, con la simulación jurídica del *libellus* (documento).

En cuanto a las relaciones con el municipio de Génova y los señores locales, solo podemos afirmar que el monasterio de San Fruttuoso di Capodimonte se ubicó en un territorio bisagra al centro de las miradas convergentes, de un lado, de los marqueses del lugar y sus afines (principalmente los condes de Lavagna) y por otro, el municipio de Génova. El monasterio con las donaciones antes mencionadas había constituido un núcleo homogéneo y definido de bienes y ya a finales del siglo x se encontró en el centro de las tentativas de usurpación.

El marqués Oberto II, el 23 de enero de 994, en presencia de jueces y nobles locales, establecía una pena pecuniaria para aquellos que se

hubieran atrevido *introire ad pascoandum nec arborem incendendum nec castanea nec alia fruges exinde tollendum* al bosque de Dema, ubicado entre Paraggi, Trecanea, la partición de aguas del Monte di Portofino y el mar.

Estas fueron unas tentativas de usurpación que, entre finales del siglo xi e inicios del siglo xii, provocaron la confección de la falsificación adelaidina del 1 de abril de 999. Reunieron en un solo documento las tres donaciones de la emperatriz Adelaida de Borgoña: del 4 de marzo de 995, del 11 de abril de 999, y otra, no datable. De ésta última nos ha llegado la parte conclusiva gracias a la cual es posible reconstruir el contenido a partir de la falsificación del 1 de abril de 999. Ésta fue elaborada con la finalidad de ver confirmadas al monasterio aquellas propiedades que, continuamente, eran contestadas o incluso objeto de usurpaciones por parte de los *homines* de las comunidades limítrofes; detrás de las cuales aparece, claramente, la mano del Municipio genovés. En este sentido se puede leer el *laude emitido* por los cónsules del Municipio de Génova, el día 3 de enero de 1143.

A partir de la segunda mitad del siglo xiii, la abadía se unirá para siempre con la historia de familia Doria. El siglo xiv se caracteriza por las notables dificultades y una continua decadencia del monasterio, tanto que en el 1348, como consecuencia también de la peste, solo quedó el abad. En 1361, San Fruttuoso colabora en la institución del nuevo monasterio de San Gerolamo della Cervara, que más tarde favorecerá la crisis de la antigua abadía. El año 1438, de hecho, el papa Eugenio IV decreta la unión de San Fruttuoso con el de la Cervara (hasta 1457). El 1467 la abadía es transformada en encomienda del papa Pablo II, institución que duró hasta 1883. El primer comendador fue Cattaneo Spinola. Mientras tanto, el año 1551, Andrea Doria había obtenido el juspatriocinio. A la muerte del último comendador (1883) la capellanía abacial es transformada en iglesia parroquial gentilicia (24 de enero de 1885).

El conjunto monástico muestra una serie de fases constructivas que se pueden fechar a partir del siglo xi hasta el siglo xviii. Referente a las

fases anteriores, testimoniadas por las fuentes, como mínimo, del siglo VIII, hace falta confiar en la arqueología que ha puesto en evidencia una serie de muros y un capitel que pueden hacer referencia a épocas anteriores, aunque todavía no se hayan podido fechar definitivamente antes del siglo XI. Alrededor del año 1000, la primera edificación es substituida por otra que no tenía precedentes y nace, a grandes rasgos, la estructura arquitectónica que todavía hoy se puede ver. En primer lugar fueron edificadas unas pequeñas arquerías que creaban una plataforma encima de la cual se edificó la iglesia. Durante su construcción, se decidió transformar la cúpula, hecho que comportó una serie de modificaciones y el refuerzo de las estructuras. La iglesia tiene tres naves, con un acabado rectilíneo del ábside exterior. La nave norte y el área presbiteral están levantadas unos tres metros, sobre la cual se levanta por un cimborio de dos ordenes con cúpula interna (similar a la solución adoptada más tarde por Cluny III) y dividida, en la parte del coro, por un muro que conserva todavía *in situ* una decoración estucada con meandros y peces, mientras otros fragmentos de lastra con estuco decorado han sido hallados en sucesivas reutilizaciones.

A finales del siglo XI o principios del XII, parece que se empieza a construir el claustro con uso de columnas reaprovechadas, a menudo romanas, y muy probablemente con la reutilización de capiteles que parece que provengan de construcciones más antiguas. Durante el siglo XII se construye una sobre elevación del claustro y se abre una ventana al mar. En el siglo XIII se producen una serie de trabajos más importantes que afectan al monasterio: la ampliación hacia el lado del mar: una estructura de dos pisos sobre pequeños arcos. En la iglesia se amplia la escalera que conduce al presbiterio, y con la sobre elevación del pavimento, se insieren una serie de tumbas, que impiden el uso de la nave sur. Durante el último cuarto del siglo XIII y el primer cuarto del siglo siguiente, algunas tumbas de la familia Doria son colocadas en el claustro. En la segunda mitad del siglo XVI todo el conjunto es objeto de numerosos trabajos. La nave principal y la sur (excepto el área utilizada para la tumba con arcosolio) son llenadas con materiales para

conseguir la cota de la nave norte y del presbiterio, objetivo que se obtiene con la construcción de pequeñas arquerías. El plano superior del claustro está cubierto con bóvedas de muros sostenidas por columnas y capiteles reaprovechados, algunos romanos.

En el año 1734, bajo la dirección del nuevo abad Comillo Doria, se llevaron a cabo importantes trabajos de restauración, ante las precarias condiciones que presentaba la estructura. Entre las cuales la edificación de muros de refuerzo a las naves laterales y la consolidación de la torre. Des de entonces hasta ahora, se han llevado a cabo una serie de restauraciones, excavaciones arqueológicas y estudios distintos que han conseguido recuperar la *facies* medieval de la abadía. Des de 1982, el complejo monástico es propiedad del Fondo para el Ambiente Italiano (FAI), que se ha encargado, en los últimos años, de la restauración y de la conservación del conjunto abacial.

Aunque se ha testimoniado una esporádica presencia romana, que espera ser recuperada, no es hasta la llegada de las reliquias de san Fructuoso y la consecuente creación del conjunto monástico (siglo VIII) que el pequeño núcleo de población nace y se desarrolla, así como las numerosas casas diseminadas sobre el promontorio, que dependen de la abadía.

Ya sea a través de una vía hipotética o sea porque hay documentación, los lazos con otros centros, donde de alguna manera es testimoniada la devoción a san Fructuoso, se puede considerar que se irradiaron a través del centro de Capodimonte, que conserva los restos del cuerpo del santo tarraconense, llevadas des de Tarragona en el siglo VIII. A título de ejemplo se pueden citar: Rovereto, iglesia de San Fruttuoso, Génova, iglesia de San Fruttuoso (vieja y nueva); Génova, convento de Santa Àgata, Génova, claustro de la iglesia de San Matteo; Mercato di Bargagli, oratorio de San Fruttuoso; Moranego, iglesia de San Colombano; Davagna, iglesia de San Pietro; Rosso, oratorio de San Fruttuoso; Fumeri, iglesia de San Fruttuoso.

El monasterio conserva una ara de mármol, de época romana (s. II d.C.) reutilizada como urna para guardar las reliquias de san Fruc-

tuoso y de sus diáconos, tal y como se puede leer en la inscripción fechada en el siglo XII, conservada en la antigua nave central. También un cofre de plata y oro realizado por Carlo Massari e hijo, por encargo del arzobispo de Génova, cardenal Giuseppe Siri, el año 1959, en la conmemoración del XVII centenario del martirio de san Fructuoso. Las reliquias de los santos mártires fueron depositadas después del reconocimiento hecho por el arzobispo.

También conserva un magnífico óleo barroco de Giuseppe Palmieri (1677-1740) con la representación de san Fructuoso, san Augurio y san Eulogio con san Colombano de Irlanda.

En el año 1959 la archidiócesis de Tarragona celebró el XVII centenario del martirio de los santos Fructuoso, Augurio y Eulogio. En el marco de esta efeméride, el cardenal Arriba y Castro, clerecía, seminaristas y fieles, el 17 de junio de 1960, peregrinaron al monasterio de San Fructuoso di Capodimonte, siguiendo el camino de la reliquia repatriada por el cardenal Siri de Génova el 20 de enero de 1960, y colocada en el frontal del altar de los Mártires en la Catedral de Tarragona. En el año 2003 la Asociación Cultural San Fructuoso repitió la experiencia creando fecundos lazos de comunión entre las comunidades ligur y catalana.

Iglesia parroquial de San Fruttuoso di Fumeri, Mignanego

En Fumeri, un pequeño pueblo de 500 habitantes que pertenece a la población de Mignanego, situado en la provincia italiana de Génova, se encuentra la iglesia parroquial de San Fruttuoso. La primera noticia de la existencia de la iglesia dedicada al santo mártir de Tarragona la encontramos en un documento datado en el 14 de junio de 1222, donde se denomina la “*ecclesie sancti Fructuosii de Fimrio*”. En el año 1311 pasó a ser sufragánea de la parroquia de Mignanego.

A principios del siglo XVIII la iglesia de San Fruttuoso fue reconstruida porque hacia años que amenazaba ruina. El arzobispo de Mignanego bendijo la primera piedra de la nueva iglesia el 18 de junio de 1741,

aunque la Guerra de Sucesión de Austria (del 1746 al 1747) retrasó la nueva construcción. Finalmente en el año 1751 el rector Francesco Balletti inauguraba y bendecía el nuevo edificio: una iglesia de una sola nave, con el coro al norte y cinco altares. El altar mayor, dedicado a san Fructuoso y a san Eusebio, fue trasladado, durante las tareas de reconstrucción, al antiguo oratorio de San Antonio de Padua. Los otros altares están dedicados a la Virgen del Rosario, a san Pedro, a santa Ana y a san Francisco Saverio. En el año 1861 se unieron los altares de santa Margarita y san Terenciano, obispo de la población italiana de Todi. En el año 1805 y nuevamente en el año 1878, se restauró el altar mayor embelleciéndolo con mármol. Encima de la mesa del altar mayor está grabada la fecha del 1 de septiembre de 1926, día que corresponde a una nueva consagración de la iglesia realizada por el cardenal Minoretti. El campanario, construido en el año 1728, fue restaurado recientemente en el 2004 y tiene, actualmente, cuatro campanas. Finalmente, en la fachada, hay un fresco sobre el Arresto de San Fructuoso del siglo XIX.

La población de Fumeri siempre ha sido muy fiel a su iglesia, y san Fructuoso es el patrón del pueblo conjuntamente con san Eusebio. Cada 21 de enero se conmemora la pasión de los mártires tarraconenses en el templo parroquial.

Abadía-parroquia de San Matteo, Génova

En la ciudad de Génova, en la Liguria italiana, se erige la iglesia de San Matteo, la cual, históricamente, ha estado vinculada a la familia de los Doria. La abadía-parroquia de San Matteo de Génova tiene actualmente una población parroquial de unas 250 personas.

Hay que buscar sus orígenes en el año 1125, cuando el noble genovés Martino Doria fundó una primera iglesia dedicada al evangelista Mateo en un pequeño terreno de su propiedad, con autorización del entonces obispo de Génova Sigfrido y el papa Honorio III.

Viendo que esta primera construcción se quedaba pequeña, en el año 1140 el propio Martino, con la autorización del obispo Siro II y

del papa Inocencio II, impulsó la construcción de una nueva iglesia de estilo románico en la actual plaza genovesa de San Mateo, a los pies de la subida que llevaba a la denominada Porta di Serravalle, actualmente llamada Subida del Arzobispado. La iglesia de San Matteo dependía de San Fruttuoso di Capodimonte, monasterio benedictino de la Liguria donde Martino Doria se retiró a vivir monacalmente. Por eso las ceremonias religiosas de la iglesia genovesa las oficiaban monjes benedictinos del mencionado monasterio. De aquí provienen los lazos de esta iglesia con el culto a los mártires tarraconenses.

El año 1278 la iglesia de San Matteo fue derrumbada para construir una iglesia más grande y monumental siguiendo el estilo gótico y conservando, del anterior edificio, el ábside que conservaba un precioso mosaico sobre Jesús Salvador. Entre los años 1308 y 1310, el prior Andrea de Guano hizo construir al artista Marco Veneto el claustro actual, edificado con columnas binarias como así lo testimonian las marcas de dos capiteles, uno de los cuales, el más importante y de creación compleja, hace una descripción de los tres santos mártires de Tarragona: el obispo Fructuoso y sus diáconos Augurio y Eulogio. Estudiosos de esta construcción aseguran que el claustro procede del monasterio cisterciense femenino del Santo Sepulcro construido en San Pier de Arena (hoy Génova-Sampierdarena) en el año 1300. Se constata la existencia, en el año 1409, de un altar dedicado a san Mateo, a san Fructuoso y a san Benedicto. En el año 1412 el prior benedictino Andrea di San Ambrogio, con algún miembro de la familia Doria, hizo para San Matteo un libro de música sacra en el que se rememoraba a los santos mártires tarraconenses.

A la iglesia de San Matteo fueron llevadas las reliquias de los santos Mauro y Eleuterio, de los santos Máximo y Pelayo, de santa Anastasia, un fragmento de la Veracruz, un hueso del hombro de san Mateo y un hueso de un brazo del mártir san Venancio, entre muchos otros.

En el siglo XVI Andrea Doria, hizo restaurar la iglesia en el estilo renacentista y manierista, encomendando la obra a Giovanni Angelo Mon-

torsoli, alumno del gran artista Rafael, y a Giovanni Battista Castello llamado Il Bergamasco.

En el año 1612 la abadía pierde su propia autonomía y pasa a depender de la jurisdicción del arzobispo de Génova. La iglesia de San Matteo quedó maltrecha por la revolución de 1797, y entre los años 1910 y 1935 se hicieron tareas de reconstrucción del claustro, la fachada, la portalada y las escaleras. En los últimos años se han hecho labores de restauración del mármol de la fachada y de los muros internos de la iglesia.

Iglesia de Santa Agata di Bisano, Génova

En la ciudad italiana de Génova encontramos la iglesia-convento de Santa Ágata, los primeros testimonios documentados los encontramos datados el 13 de junio del año 1252, en un documento denominado “*Sancte Agathe de capite pontis Bisamnis*”. Este documento da conocimiento de la existencia, en la mencionada iglesia, de una comunidad femenina dedicada a tareas de asistencia caritativa para las mujeres. Probablemente, a partir del año 1270, se estableció en el convento una comunidad de monjas cistercienses.

El convento de Santa Ágata ha sufrido muchas transformaciones desde sus orígenes. Sin embargo, la iglesia mantiene actualmente la volumetría de la época medieval. Estudios recientes evidencian que el actual espacio del edificio sigue las estructuras antiguas y originales: una estructura de tres naves con cubierta mixta, con terminación rectilínea en el coro y construida en la manera *ad quadratum*. Hay signos de una puerta lateral en la base del campanario. En la arquivolta, en el acceso a la iglesia, hay un fresco datado en el siglo XVII recientemente restaurado con la representación de santa Ágata, titular del convento, en medio de san Fructuoso y otro santo que no se identifica con certeza, pero se cree que podría ser san Agustín. Esta hipótesis proviene de una época histórica del monasterio, el cual fue habitado por monjas agustinas a partir del año 1514.

Actualmente, en el barrio donde se erige la iglesia de Santa Ágata,

hay bastantes instituciones que llevan el nombre de San Fructuoso, como la revista parroquial “Il campanile di San Fruttuoso”, la compañía de teatro “San Fruttuoso”, el club deportivo “Gruppo Sportivo Nuova San Fruttuoso”, la “Società Operaia Cattolica San Fruttuoso” o el “Circolo Didattico San Fruttuoso” entre otros.

Iglesia parroquial de San Fruttuoso di Terralba (antigua), Génova

La antigua iglesia de San Fruttuoso di Terralba está documentada desde el año 1143. Hay constancia, pocos decenios después, de la presencia de un hospital anexo y del control del Puente de Santa Ágata (el más importante de la Val Bisagno). En el año 1222 la iglesia se convierte en parroquia.

El edificio, que se destruyó en un incendio el 6 de abril de 1912, todavía presentaba partes de la época medieval, que ayudaban a imaginar su aspecto general. Quedaban el ábside y secciones del muro del campanario en la parte sur, éste último reutilizado como fachada de la iglesia en el siglo xvi. La iglesia se restauró entre los años 1584 y 1594, después de la visita de monseñor Francesco Bossi, que la encontró muy deteriorada. Posteriormente, ante la necesidad de una iglesia más amplia fue cuando, alrededor del año 1707, la familia Spinola donó unos terrenos para construir una nueva iglesia con su campanario. Ésta se pudo inaugurar en el año 1740 y se consagró en el 1772 por el arzobispo Saporiti.

En el 1895, con la ayuda y donaciones de los feligreses, se decoraron las bóvedas con pinturas al fresco, obra de los artistas Pavonne y Fernando G. La iglesia, después del incendio de 1912, quedó completamente destruida. Posteriormente su culto pasó a una iglesia nueva situada en un lugar cercano.

El culto a san Fructuoso ya está documentado en Terralba, antiguo nombre de la localidad, desde principios del siglo xvii. Hoy en día este nombre ha desaparecido después de que la administración de Génova, en el año 1873, se anexionara el territorio de la antigua población.

Aparte de la localidad o barrio, también lleva el nombre del santo una calle, por donde transciere parte de la antigua Vía Romana.

Respecto a su patrimonio artístico, podemos destacar el relicario de plata de san Fructuoso, en forma de brazo acabado en una mano en actitud de bendecir, datado, aproximadamente, en el siglo xviii, y que se encuentra en buen estado. La reliquia fue una donación hecha en el año 1736 por Camillo Doria, abad del monasterio de San Fruttuoso di Capodimonte. Su estado de conservación se puede considerar como bueno.

Iglesia parroquial de *Corpus Domini e di San Fruttuoso*, Génova

La actual iglesia del *Corpus Domini e di San Fruttuoso* fue consagrada el 13 de marzo de 1965 por el cardenal Giuseppe Siri. Para su construcción fueron necesarios cincuenta años.

La iglesia pudo levantarse gracias a la donación de 36.000 libras del papa genovés Benedicto XV. La primera piedra fue colocada el 6 de junio de 1915, fiesta del *Corpus Domini*, por el arzobispo de Génova Ludovico Gavotti.

Los trabajos de construcción fueron muy duros debido al terreno arcilloso, las dos guerras mundiales y a los diversos bombardeos que sufrió la población. También influyó el excesivo coste económico y los diferentes cambios en el proyecto original realizados por los arquitectos Luigi Ferrari y Lorenzo Bassi.

Originariamente, en los alrededores, había una iglesia antigua, la de San Fruttuoso de Terralba, que fue destruida en un incendio la noche del 6 de abril de 1912. El primer documento de la existencia de la antigua iglesia de San Fruttuoso es de 1186, y fue consagrada como parroquia en el año 1222. La actual iglesia es de estilo moderno. El edificio, hecho en cemento, consta de tres naves y un solo ábside. Tiene como medidas, unos 60 metros de largo, 30 de alto y 32 metros de ancho. Una gran escalera se abre en la fachada. En el lado izquierdo se levanta el campanario de 67 metros de alto.

En el interior de la iglesia, en la entrada, destaca un fresco de san Fruc-

tuoso, representando su martirio. También en su interior se conserva un relicario de plata de san Fructuoso, ya comentado en la ficha anterior. Respecto al resto de su patrimonio artístico, se pueden destacar diversas obras: en el altar de la Virgen María del Santo Amor hay un fresco hecho en tela por G. Bevilacqua, con la figura de san Fructuoso (1923). En el altar de san Fructuoso encontramos una estatua del santo, obra del escultor Pescosta di Ortisei (Val Gardena), bendecida el 16 de febrero de 1936. Encima del altar mayor hay una lámpara hecha en bronce donde figura el martirio de san Fructuoso y de los diáconos Augurio y Eulogio, obra de Giovanni Battista Airaldi (segunda mitad del siglo xx). Una vidriera con la representación del martirio de san Fructuoso y de sus diáconos, obra de Ilario Cuoghi (1998).

Hay que destacar la gran devoción de la población a la iglesia del *Corpus Domini* y de San Fructuoso, y prueba de ello es la edición de un libro, obra de Giulio Venturini, divulgando la vida y el martirio de san Fructuoso.

San Fructuoso es copatrono de la iglesia conocida como del *Corpus Domini*, y su fiesta patronal se celebra el 21 de enero.

Oratorio de Davagna

Los historiadores nos indican que, en la plaza de la localidad de Davagna (provincia de Génova en la Liguria italiana), alrededor del año 1750, había una iglesia dedicada a san Esteban. La documentación más antigua encontrada es un acta del Notario Guglielmo Cassinese del 17 de septiembre de 1198, según la cual en la localidad había un oratorio. Actualmente se tiene constancia que esta iglesia era de una sola nave de planta rectangular. En el pequeño oratorio había un solo altar, donde se veneraban las imágenes de la Madre de Dios y de los santos Terenciano y Fructuoso, que todavía hoy se encuentran sobre el altar.

Es posible que el mártir de Tarragona fuera el titular del culto de esta iglesia, donde se celebraba una fiesta solemne oficiada por la Fraternidad de Nuestra Señora del Sufragio. La fiesta patronal se celebra el 21 de enero. Era tradición participar anualmente en la procesión

penitencial que, desde Morànego llegaba hasta San Fruttuoso di Capodimonte, y que se celebró hasta el año 1851.

Respecto a su patrimonio artístico hay que destacar una talla de la Madre de Dios y de los santos Terenciano y Fructuoso en el altar del oratorio, así como un estandarte tejido en el siglo xix con la imagen del santo patrón con el hábito y la *mitra Domini*.

No consta ningún hermanamiento o relación con otros lugares de culto a san Fructuoso. Se desconoce si hay vecinos de esta población que lleven el nombre del santo, pero hay que destacar el hecho de que diferentes instituciones sí llevan su nombre.

Iglesia parroquial de San Colombo Abate di Morànego, Davagna

El primer testimonio de un lugar de culto en Morànego, núcleo de población del municipio de Davagna en la provincia de Génova, es del 23 de abril de 1206, cuando Anselmo de Ferrari di Bavari donó 13 denarios genoveses a la iglesia de Sancto Columbano de Morànego. En el año 1304 sólo había una iglesia y su párroco en Morànego. En el año 1311 y por orden del ayuntamiento de Génova, Morànego pasa a depender de Santa María Asunta de Bargagli, si bien unos años más tarde, en el 1351, el arzobispo de Génova, Bertrando Besauduri, unió esta iglesia con la de San Pedro Apóstol en Davagna. No obstante, en el año 1580 vuelve a ser parroquia independiente.

El edificio fue objeto de dos reconstrucciones, la primera entre el 1580-1582 y la segunda en el período 1635-1636, que es la que perdura actualmente. El campanario fue construido en 1828.

Un documento de la primera mitad del año 1600, nos indica que la advocación de la iglesia se cambió a la de San Bartolomé, si bien, actualmente, la iglesia es conocida por el nombre original.

Morànego era una de las comunidades de Val Bisagno que anualmente participaba en la procesión penitencial en San Fruttuoso di Capodimonte, tradición que se extendió por lo menos hasta el año 1851. En estas ocasiones se llevaba en procesión la reliquia de san Fructuoso.

La tradición dice que la reliquia de san Fructuoso fue donada a San Colombano, fruto de su peregrinación a San Fruttuoso di Capodimonte, para los habitantes de Morànego. Sin embargo, esta tradición no tiene fundamento ya que san Colombano murió en el año 615 y las reliquias del Santo Mártir de Tarragona no llegaron a Capodimonte antes del 711-714.

En el mencionado lugar de culto cabe destacar un relicario en forma de cruz, que contenía parte de las cenizas de san Fructuoso. No hay noticias de la existencia del relicario antes de 1714. Esta reliquia se trataba, con toda probabilidad, de una falsificación confeccionada por los Doria con ocasión del resurgimiento que tuvo el culto al santo durante los primeros años del siglo XVIII. En el año 1851 hubo un importante robo en la iglesia y desapareció la reliquia.

El culto a san Fructuoso en la localidad es marginal, aunque cada año hay que destacar la procesión penitencial en San Fruttuoso di Capodimonte, el tercer día de Pentecostés.

en un edificio de tres naves, orientada al norte y con tres altares, el mayor dedicado a san Pedro, el de la izquierda a Nuestra Señora del Rosario y el de la derecha a san Antonio Abad, en este altar hay un cuadro de san Antonio, san Fructuoso y san Colombano. El 23 de junio del mismo año, aunque los trabajos de reforma todavía no estaban acabados, se efectuó la bendición de la iglesia por Andrea Ricca, arcipreste de Rosso, con el permiso del cardenal Lorenzo Fieschi, entonces arzobispo de Génova. A la derecha de la iglesia se alza el campanario. En el año 1770 se instaló en la iglesia un órgano y en el 1861 se añadió una campana más en el campanario.

Es de destacar la peste que sufrió la localidad en los años 1656-1657, que afectó mucho a todo el territorio de Davagna, y que fue uno de los motivos de la destrucción de los archivos de la parroquia.

Davagna pertenecía a la comunidad de Val Bisagno que participaba anualmente en la procesión penitencial que Morànego efectuaba en San Fruttuoso di Capodimonte, celebrada hasta el año 1851.

Iglesia de San Pietro Apostolo, Bargagli

La actual iglesia de San Pedro Apóstol se encuentra documentada por primera vez en un testamento fechado el 5 de noviembre de 1213. También aparece en un documento del 4 de diciembre de 1198, que habla de un edificio eclesiástico en Davagna, sin especificar a quién estaba consagrado.

En el año 1351, el arzobispo de Génova Bertrando Besauduni anexionó la iglesia de Davagna a la iglesia de Boasi y Morànego, unificando así las dos en una única rectoría. Al frente de la cual pusieron al clérigo Marco da Davagna. Esta unión duró hasta el año 1580, cuando el arzobispo Cipriano Pallavicini separa Morànego de Davagna, desde entonces vuelve a tener parroquia propia.

Con motivo de la visita pastoral de Monseñor Francesco Bossi, en el año 1582, se tiene referencia que la iglesia era de una sola nave y con dos únicos altares. En el año 1709 el rector Francesco Malatesta de Lavagna realizó diferentes modificaciones. La iglesia se transformó

Capilla de San Fructuoso de Rovereto

El reverendo Buonfiglio, hijo del difunto Rinaldo, y Leida, hija de Dono, en 1038 donan al monasterio de San Sabino de Piacenza, todas las posesiones que tienen en el Valle de Sestri (en Levante), en la localidad de Rovereto, incluida una capilla dedicada en honor de los santos Andrés, apóstol, y de los mártires Jorge y Fructuoso (*capellam unam ibi consacrataam in honorem Sancti Andree apostoli et sanctorum Georgii seu Fructuosi martyrum*) además de una cierta cantidad de bienes, muebles e inmuebles, alodiales y familiares. La donación iba destinada al mantenimiento de cuatro monjes al servicio de la capilla. En la localidad de Rovereto, había también otros bienes procedentes de la Iglesia de Génova, prestados en alquiler a la iglesia de San Michele de Lavagna. Actualmente las ruinas de la capilla no son identificables, ni tampoco la memoria popular recuerda el emplazamiento.

Oratorio de San Fruttuoso di Bargagli

En el municipio de Bargagli, provincia de Génova, se encuentra el oratorio de San Fruttuoso, actualmente cerrado al culto y conocido también como oratorio de Miana.

Según Luigi Biagio Tiscornia, aunque no lo indica fuente alguna, el oratorio de San Fruttuoso de Bargagli estaría mencionado en algunos documentos anteriores al siglo xv.

El edificio se encuentra situado a 200 metros sobre la iglesia parroquial de Bargagli, dominando la colina y atravesado por el camino que reproduce posiblemente el trazado de la antigua ruta.

Monseñor Bossio lo visitó el año 1552 y condenó las fiestas que se hacían el Jueves Santo, tal y como se puede leer en los decretos de su visita *"Casaccia Sancti Fructuosi. Comestiones in ea non fiat feria v in Coena Domini"*. Estas fiestas todavía continuaron hasta el año 1746. En el año 1894 el edificio fue reducido a una longitud de 19 metros, siendo el original de 25 metros, manteniendo invariable el ancho de 9 metros y reconstruyendo, en consecuencia, la fachada y el techo. Según nos dice Luigi Biagio Tiscornia, el oratorio tenía un único altar de ladrillos.

La administración estaba a cargo de dos priores subordinados al capellán y al consejo de la iglesia, los cuales daban cuentas de la gestión anualmente. Cuando el oratorio todavía no estaba prohibido al culto, el capellán celebraba misa el último domingo de cada mes, y antes de la misa cantaba el Nocturno, canto propio de difuntos, o el de la Madre de Dios, y finalmente, después de la misa, las letanías lauretanas. Despues de la prohibición los priores celebraban las funciones de la cofradía en la iglesia parroquial.

Actualmente el oratorio se destina como almacén, el edificio, que se presenta igual que después de la reducción de 1894, parece un sólido paralelepípedo de nave única con acabado rectilíneo. La fachada, reconstruida en el siglo xix, está acabada a doble vertiente, y culmina con una cruz y una ventana semicircular. En el resto del perímetro es visible la mampostería original datada hacia finales del siglo xv, o de manera más fiable, del siglo xvi.

No se conocen los lazos entre el origen del pueblo y san Fructuoso, a pesar de que el santo ocupa el lugar de patrón principal, pero se sabe que en algunos periodos, Bargagli, era una de las comunidades de la Val Bisagno que participaban en la procesión penitencial anual que desde Morànego llegaba a San Fruttuoso di Capodimonte, celebrada al menos hasta el año 1851.

Como en otras celebraciones y fiestas populares que se celebran en el municipio, se sabe que hasta mediados del siglo xix se realizaba una procesión el tercer día de Pentecostés, con los cofrades, llamados *terrazzani*, vestidos con una capa blanca. Por otra parte, la vigilia de san Antonio Abad, dos priores distribuían en la parroquia la sal bendecida, y por Semana Santa cobraban la cuota anual con las multas de los adscritos y distribuían a los mismos el pan bendecido. Un adscrito, si era hombre, tenía derecho a cuatro misas, si era mujer, a tres. Finalmente, los priores, en honor a los cofrades difuntos, hacían una misa cada viernes del año, además de un octavario de ruegos expiatorios y tantas misas como lo permitía la limosna que se obtenía de la colecta de las castañas.

En referencia a la documentación histórica específica del lugar, se sabe que el señor Giovanni Cavasco dejó en su testamento 20 libras al oratorio de San Fruttuoso de Bargagli.

Iglesia parroquial de San Fructuoso de Veguitas, Yara

El 21 de febrero del 2003, monseñor Dionisio García, primer obispo de la diócesis de Santísimo Salvador de Bayamo Manzanillo, erigió la parroquia de San Fructuoso de Veguitas. La diócesis misma es de muy reciente fundación dado que fue erigida durante la visita del papa Juan Pablo II a Cuba el 9 de diciembre de 1995. Veguitas es un pequeño núcleo de población que depende administrativamente del municipio de Yara (aproximadamente sesenta mil habitantes), situado en la provincia de Granma, al suroeste de la región oriental de Cuba. La nueva parroquia tiene, además de Veguitas, los si-

guientes núcleos poblacionales: Julia (con el templo recientemente reconstruido), y Mabay y Barrancas (con templos por reconstruir). La orografía de Granma está caracterizada por el armónico contraste entre el llano y la montaña. En sus límites se encuentran muchas de las cimas más altas del territorio cubano que, junto a la vastedad de la llanura del Cauto, una de las más extensas y uniformes del país, posibilita una economía basada en la agricultura y la ganadería.

Aunque el templo parroquial está actualmente en construcción, la devoción a san Fructuoso en Cuba se adentra en la historia. El 22 de febrero de 1742, la que fue ermita de la Purísima o Inmaculada Concepción en el paraje de Valenzuela, propiedad de Tomás Barrero y Ana María García Jiménez Morales, pasó a ser parroquia al trasladarse a este lugar la iglesia de San Fructuoso de la partida de las Piedras que estaba arruinada. Más adelante en 1797, cuando Manzanillo comienza a cobrar importancia es trasladada la sede a la Hacienda de Barrancas “para promover la colonización y que no careciese del culto el tránsito de Bayamo a Manzanillo”. Más tarde se traslada su sede para Veguitas con el nombre de San Fructuoso de Las Piedras y cuyo primer párroco fue el bayamés Pbro. don Blas Tamayo Milanés. Posteriormente, en agosto de 1860, existe un certificado del capitán Pedáneo de Barrancas a petición del cura párroco, sobre el estado del templo San Fructuoso de las Piedras para evitar su ruina total y también hay una carta al arzobispo. A principios de la década de los 50 del siglo pasado, se conserva el plano de proyecto de ampliación y remodelación del templo de San Fructuoso y una escuela. Finalmente, en 1996 se iniciaron los trabajos para construir el templo dedicado a San Fructuoso en Veguitas. Se conservan varios libros de bautizos de la antigua parroquia que comprende desde el año 1847 hasta el 19 de marzo de 1929, fecha en la cual dejó de existir como parroquia.

El 21 de enero de 1944 surgió la fiesta por el santo patrón de Veguitas, San Fructuoso de las Piedras. La misma mantiene un carácter religioso y popular puesto que cada año la iglesia prepara múltiples actividades para la celebración. La fiesta tenía gran aceptación popular pues se reu-

nían grandes concentraciones de público que acudían a ella para poder disfrutar de las innumerables opciones que propiciaban los organizadores. Venían vendedores de toda la zona oriental a ofrecer productos de la más variada naturaleza, lo que daba un indescriptible colorido a dichas celebraciones. Las muchachas vestían sus más lujosos ajuares para convertirse en lo más atractivo de los paseos que se realizaban a lo largo de la calle central de ese entonces pequeño pueblo.

La reconstrucción del templo se inició en el año 2005 y se encuentra en estos momentos en la fase final. Es de mampostería con cubierta ligera, en el mismo lugar donde se encontraba el de madera. Para realizar esta construcción se ha contado con la generosa ayuda de AD-VENIAT de la Conferencia Episcopal Alemana y de la Asociación Internacional Kirche in Not.

Catedral de San Fructuoso en Tacuarembó, Uruguay

Tacuarembó es la ciudad Capital del Departamento (provincia) que lleva el mismo nombre. Está ubicada en el norte de Uruguay, tiene una extensión de 15.438 Km² y una población de 52.000 habitantes. Su nombre es de origen guaraní, al igual que la toponomía de gran parte de esta zona, por la influencia de las misiones jesuíticas.

Testimonios de finales del siglo xvi hablan de los primeros habitantes de esta zona, que se llamaron *charrúas* y *minuanes*. Estas tribus, sin ser muy numerosas, fueron muy constantes en defender estas tierras como propias durante 300 años. Es por esto que a los naturales de Uruguay se les conoce en el exterior como el pueblo *charrúa*. Su tenacidad y valentía fue manifestada con la expresión *garra charrúa*, término que ha servido para identificar la idiosincrasia y forma de ser de los uruguayos, sobre todo en el deporte, particularmente en el fútbol.

En la ciudad de Tacuarembó aún existen descendientes directos de aquellas tribus exterminadas casi en su totalidad en el año 1832. Fueron mártires de su tierra, su cultura y sus creencias. Como comenta el Padre Arambilliette, el cual nos ha facilitado mucha información, Dios en su providencia, quiso que el testimonio de un mártir de la fe

en Jesús, como san Fructuoso, diese un sentido de esperanza a aquellas personas que primero amaron, respetaron y disfrutaron de estas tierras.

Los escritos del historiador Luis María Castro nos explican como nació la ciudad que hoy conocemos como Tacuarembó:

"En el año 1832, el primer Presidente de Uruguay, Gral. Fructuoso Rivera, había dispuesto la conveniencia de instalar un poblado en la zona norte del Uruguay. Su sobrino Coronel Bernabé Rivera, partió de la Capital, Montevideo, a 400 km. de distancia con un grupo de familias y un agrimensor.

Llegan a la zona llamada "Rincón de la Tía Ana" el 21 de enero, día de San Fructuoso, y comienzan la demarcación de las manzanas y calles por parte del Agrimensor con la colaboración de la tropa y futuros pobladores. El trabajo de deslinde y amanzanamiento les lleva unos cinco días, culminando el día 26 de enero.

Al día siguiente, un 27 de enero del año 1832, comienza el proceso fundacional de la Villa, al ser distribuidos por parte del Coronel Bernabé Rivera los primeros siete solares y la primera chacra.

¿Por qué se le puso a la villa, San Fructuoso? Algunos suponían o lo atribuían al nombre del Presidente de la República del momento: José Fructuoso Rivera. Nosotros entendemos y consideramos que la designación fue debido a que, por lo general en esos tiempos, en los nacimientos, se ponía el nombre del Santo de ese día.

El 30 de agosto de 1832 se funda la Viceparroquia de San Fructuoso que será declarada parroquia en 1934.

En junio de 1912, luego de 78 años de su fundación, la Villa SAN FRUCTUOSO, por resolución del gobierno de la época, fuertemente influenciado por el laicismo y la masonería, cambia a la categoría de ciudad, pasando a denominarse TACUAREMBÓ".

La primera iglesia del pueblo fue construida con muchas carencias, como es de suponer dado que los hechos transcurrieron durante la primera mitad del siglo XIX, época de hambre y pobreza. Este templo fue una construcción de madera, que primero funcionó como viceparro-

quia construida en el centro de la actual plaza 19 de Abril. El primer rector, Plácido de Benedictis, hizo algunas mejoras con la ayuda del vecindario. Con mucha solemnidad, se inauguró oficialmente la parroquia el 30 de agosto de 1834, con una misa a la que asistieron muchos fieles.

Cabe destacar la donación efectuada por el Presidente Fructuoso Rivera: una campana de bronce del año 1716, de cuatro cuartos de diámetro, como regalo por la exitosa campaña de las Misiones; se reparó en enero del año 1847, posteriormente fue sustituida por otra, donada por Carlos Reyles. Este detalle muestra un aspecto más del interés del gobierno para que el pueblo consolidara su existencia tomando como centro la parroquia.

En el año 1858 se quemó el primer templo, ante esta situación la sede parroquial se trasladó al lugar donde actualmente se sitúa la Catedral.

El nuevo templo era un edificio destinado al culto con una sala de 25 metros de largo por 6 de ancho, con un tejado de teja del país, cielo raso de lienzo y piso de ladrillo. Tenía un bonito atrio descubierto, pavimentado con piedra arenosa y una pequeña torre sin revocar con una campana de sonido argentino, que donó Carlos María Reyles. Ésta y la otra campana de las Misiones se agrietaron.

El vecindario sanfructuosino aspira a tener una iglesia más grande de la que tenían, para una villa en crecimiento. Y, ciertamente, ante el requerimiento general de la población católica, la Junta Económica Administrativa intentó construir un edificio nuevo "digno de la majestad del culto público" como señala el Padre Ros. En 1867, con ceremonias especiales y solemnidades, se colocó la primera piedra siendo capellán el padre Esteban León.

Se había planificado una iglesia monumental, que se construiría con la donación efectuada por un terrateniente, pero el templo quedó en un proyecto. Ante la inactividad, la Junta vendió el terreno, extrayendo la primera piedra, que fue colocada finalmente el 29 de junio de 1899, en la actual ubicación.

Durante el acto estuvo presente el "poeta de la Patria" Dr. Juan Zorri-

lla de San Martín el cual, haciendo uso de la palabra, conmovió hasta emocionar aquella inmensa muestra de la sociedad uruguaya, como decía Jaime Ros. La piedra fue bendecida por Mn. Ricardo Isasa que vino desde Montevideo, para ejercer como obispo auxiliar.

Los planos originales de la actual Iglesia-Catedral fueron realizados por el arquitecto Antonio Llambías de Olivar, que fueron modificados posteriormente para abaratrar el coste. Su construcción se inició el año 1899, pocos días después de colocar la primera piedra, y con la excavación de los cimientos de 5 metros de profundidad. Con posterioridad hubo que volver a cimentar todo, tarea llevada a cabo por el arquitecto Pedro Prat; cuando las paredes tenían dos metros de altura, el trabajo de construcción se tuvo que suspender por falta de presupuesto.

El 25 de febrero de 1915, las obras continuaron de manera ininterrumpida hasta que el templo quedó habilitado para la celebración del culto en la Semana Santa del año 1917, por el Padre Jaime Ros. La torre fue la última etapa de la edificación, finalizada el 20 de febrero de 1930. El estilo arquitectónico que presenta la Catedral de San Fructuoso de Tacuarembó es el neorrománico. Su interior tiene 35 metros de longitud, desde la puerta hasta el ábside y su recinto interno, en forma de cruz latina, abarca 22 metros de anchura con dos elegantes capillas circulares.

Ciertamente, la fachada de la Catedral impresionó por su belleza y fue construida con piedra arenosa labrada; coronando el conjunto aparece la torre de 35 metros, si se le suma la pequeña cúpula de forma octogonal, que sobresale majestuosamente. En el centro se engasta un gran reloj con numeración romana.

Es una iglesia con altos ventanales, formados por sencillas aunque artísticas vidrieras, que permiten la penetración de una suave luz al interior, que no quita claridad al ambiente, pero invita al recogimiento. En 1984 se trabajó en su reparación, con motivo del 150 aniversario. El 21 de mayo de 1980, la Junta Vecinal declara monumento Histórico Departamental la Catedral de San Fructuoso, y el 21 de enero del 2007, con motivo de los 175 años de la fundación de Tacuarembó, el

Presidente de la República Dr. Tabré Vázquez, declaró Monumento Histórico Nacional el templo de San Fructuoso.

Mons. Parteli se preocupó de que se conservara una reliquia de san Fructuoso en la Iglesia-Catedral, por esto, se dirigió al cardenal Giuseppe Siri, arzobispo de Génova. Al aceptar éste, le fue entregada una teca con una partícula de los huesos de san Fructuoso, certificando su autenticidad.

Esta reliquia se venera en la Iglesia-Catedral de San Fructuoso, al pie de la imagen del santo mártir.

FROM EAST TO
THE WEST:
THE CULT
OF SAINT
FRUCTUOSUS
OF TARRAGONA
THROUGHOUT
THE WORLD

Associació Cultural Sant Fructuós

Tarragona AD 2008

OUR MARTYR SAINTS, WORSHIPPED FROM EAST TO WEST

The Cultural Association of Sant Fructuós has presented us with a new initiative, the publication *From East to West: the Worship of Saint Fructuosus throughout the world*. And this is a great reason for jubilation within the context of Jubilee Year, in which we celebrate the 1750th anniversary of the Martyr Saints of Tarragona in the arena of Tarragona's Roman Amphitheatre.

Bishop Fructuosus and his deacons Augurius and Eulogius are a model of sanctity for the entire Universal Church. Their testimony, contained in a work of great austerity and literary beauty, the *Passio Fructuosi*, still moves us a centuries later. Its message transcends time and space and projects itself in a contemporary way on the testimony of other Christians who, in today's world, continue to give their lives for Jesus Christ in many ways.

The Church of Tarragona, the cradle of Hispanic Christianity, is the heir and trustee of this universal Christian heritage, and has been called upon to conserve it and diffuse it. In fact, Jubilee Year is an ecclesiastical response to this demand. The *Passio Fructuosi* is not simply a literary document which defines the historic roots of our church, but the material embodiment of a human treasure that teaches us how to spread our evangelical values in times of relentless persecution.

This is how the Christian community of *Tàrraco*, the *fraternitas*, presents itself to us, as a true corpus united with its bishops and its deacons, watching over them and praying for them with the certainty that they give us faith in the resurrected Christ.

Bishop Fructuosus embodies that paradigm of pastor described by Saint Paul and indicated to us by the hagiography of documents. This model is stated explicitly in the description which Paul of Tarsus gives in his letter to Titus, saying that whoever presides over the community "must be welcoming, a good friend, wise, just, upright, his own master, a loyal follower of the authentic doctrine that is in accordance with the teaching received. Thus he will be able to exhort a healthy doctrine and refute those who oppose him" (Tt 1, 8-9). There is no doubt that this would fit profile of Bishop Fructuosus and also that of his deacons.

Such attitudes, the attitudes of our protomartyr fully coincides with what the *Passio* tells us. In the face of adversity, Bishop Fructuosus maintains great sincerity, a spirit of prayer, of discipline, of confidence and security in the Promise of the Lord. Fructuosus experienced his faith profoundly, exercising his office until the end. Dignified and sure before the magistrate, he unreservedly proclaimed his faith. Before the

community that trusted in him, he knew how to act as a father and a pastor, treating people in a sweet and loving manner. Not to mention that he himself consoled the community with the promise that they would never need a pastor and that his final thought is occupied by the universal church that spreads from east to west.

His testimony and that of his deacons could not remain sterile. His worship immediately became martyrdom and the Christian community began to venerate him in a humble tomb in a cemetery alongside the River Francolí. Here, in the 5th century, a martyrial basilica was erected to commemorate the three martyrs. 1,750 years later, he is worshipped throughout the world, from east to west. The Church, grateful for the extreme donation of its martyrs, has fully reciprocated with the acknowledgement of the martyr's palm for the struggle waged. Spain, Italy, France, Uruguay and Cuba advocate its intercession. The martyrs represent one of the first links in a long chain of testimonies that unite us directly to Jesus Christ, the focal point of our faith. The Gospel transcends frontiers to help us understand that, as Christians, we are all citizens of heaven.

I heartily congratulate the Cultural Association of Sant Fructuós for its continued work in publicising the spiritual and cultural heritage of our martyrs and all the individuals, institutions and communities from around the world who collaborated in this project. I trust that this book will serve as an effective instrument that allows us to deepen our Christian roots and promote the communion between these fruitful churches.

Monsignor Jaume Pujol Balcells
Metropolitan Archbishop of Tarragona and primate

FRUCTUOSUS, ILLUSTRIOS CITIZEN OF TARRAGONA

If a city exists, it is because of the citizens of which it is made up. Beyond the heritage given to us by the historic landscape, our monuments and other artistic manifestations, it is the human heritage that ends up defining the essence and values of a community. Tarragona, throughout its history, has been fortunate to count on a great cast of men and women who, through their personal contribution and their social commitment, have acted as role models for all their citizens. Unique, irreplaceable and absolutely essential people without whom Tarragona would not be what it is today.

Without any doubt, the Martyr Saints Fructuosus, Augurius and Eulogius fit this profile. Their lives were characterised by strong spiritual convictions and a strong commitment towards the needy. In order to maintain their coherence of faith and of life, they defended their postures with conviction and revered martyrdom with selflessness and courage. The *Passio Fructuosi*, the most ancient acts of martyrdom of the Iberian Peninsula, bears testimony to this. Every time I attend the dramatisation of this true history by the Cultural Association of Sant Fructuós in the Roman amphitheatre of Tarragona, I am impressed by the extent to which these Christian martyrs were accepted by both the Christian and the Pagan community. This demonstrates that these illustrious citizens of the 3rd century knew their role in society, transcending ideas and human conditions. Accepted and admired by their fellow citizens, their attitudes of commitment and peaceful resistance form part of the historic efforts made by so many people and institutions throughout history in the conquest of human rights. Thus, it is a happy coincidence that the celebration of Jubilee Year coincides with the 60th anniversary of the proclamation of human rights.

The city of Tarragona is proud to be the historic trustees of the universal treasure represented by the three Martyr Saints of its city. They are worshipped by communities spread across the world. Undoubtedly, our martyrs are fine ambassadors of our city. The Cultural Association of Sant Fructuós, which has spent nearly 20 years divulging the PaleoChristian heritage of our city, has once again surprised us with a new initiative. The study before us is the result of a complex project in which teams and individuals from our country, Italy, France, Uruguay and Cuba were contacted in order to offer a geography of the worship of Saint Fructuosus throughout the world. Initiatives like this one are most important, in which Tarragona managed to welcome and relate to other civilisations in the necessary exchange of ideas and in its capacity for brotherhood beyond the frontiers. I heartily congratulate the Cultural Association of Sant Fructuós for the work it does in favour of the city and also all the foreign individuals and institutions who

collaborated. For the latter, part of the heritage of Tarragona is also their own, and in this sense they may consider the city their home.

Josep Fèlix Ballesteros Casanova
Mayor of Tarragona

THE WORSHIP OF SAINT FRUCTUOSUS: A PATRIMONY FROM OUR LANDS TO THE WORLD.

The *Passio Fructuosi* is a historical christian testimony, the most ancient in all Catalunya, and the oldest Martyrial Act of the Spanish peninsula. During jubilee year the church of Tarragona, its society and institutions united together have recognised the importance of this heritage and projected it over our society so that it can be more easily recognised and visited.

Fructuosus was bishop of the town of Tarragona, also of those christians who lived in the surrounding area, and villas (*villae*) which during the roman period existed throughout the province. In this respect our proto martyrs are part of a human heritage, both spiritually and cultural which belongs to us all.

With the martyrdom of Saint Fructuosus, Saint Augurius and Saint Eulogius not only does the history of christianity in our land begin, but it also transforms urban and social tarraco in the late roman period. From this moment on authentic tangible heritage is generated of which we are the beneficiaries. Monuments such as the paleo-christian necropolis of the Francoli, the roman villa of Centcelles, the basilica of the amphitheatre in Tarragona and the parc Central, the primitive christian materials which appeared at the hermitage of Paret Delgada at La Selva del Camp, Alcover or the paleo-christian heritage of Tortosa are examples of an exceptional archaeological heritage which should be exploited and divulged to create international interest as an incentive to cultural tourism which Tarragona and the Costa Dorada guard.

The Associació Cultural Sant Fructuós with great impulse has provided an authentic geographical work on the worship of Saint Fructuosus throughout the world. In its pages we can contemplate how there exists a veneration from Uruguay to Cuba, reaching to Corsica and Liguria in Italy. Certainly this is a work of the first order to the understanding of our history and our heritage, looked at carefully the Associació Cultural Sant Fructuós provides to all institutions interesting instruments which raise possibilities in projecting cultural and touristic relations between territories with a common heritage.

The Diputació of Tarragona values and is grateful for the great effort made by the Associació Cultural Sant Fructuós in divulging the palae-christian heritage of our territory. Its work has always been recognised

by the institution of which I have the honour of being president. The Diputació has collaborated in an uninterrupted manner from the foundation of the Associació Cultural Sant Fructuós in the theatrical work *The Passion of saint Fructuosus*. In 2006 in the palace of the Diputació was presented an exhibition on *Saint Fructuosus and his times*, which set a precedent leading two years later to the projection of Jubilee Year. Part of this publication has been sponsored by the Diputació, and it is hoped that the amiable relations between the Diputació of Tarragona and the Associació Cultural Sant Fructuós will continue to offer results beneficial to society.

Josep Poblet i Tous
President of the Diputació of Tarragona

FROM EAST TO WEST: THE WORSHIP OF SAINT FRUCTUOSUS THROUGHOUT WORLD.

The Cultural Association of Sant Fructuós was founded in order to increase awareness of the Martyr Saints of Tarragona: Fructuosus, a bishop, and Augurius and Eulogius, his deacons, who were burnt at the stake in the Roman amphitheatre of Tarragona on 21 January in the year 259 A.D.. On the occasion of the 1750 years of their martyrdom, the Metropolitan Church and primate of Tarragona and its civil society are celebrating the Jubilee Year. It is within the context of this joyous celebration that our association is presenting a new initiative in the form of a book entitled *From East to West: The Worship of Saint Fructuosus throughout the world*.

The book aims to provide an insight into the geography of the worship of Saint Fructuosus of Tarragona in the world today. Worship of the saint, with its 1750 year old history, spread from the ancient period throughout the western Mediterranean region and is now present in Spain, France, Italy, Uruguay and Cuba.

The book, organised geographically, presents brief summaries of the history and the origins of the devotion to Saint Fructuosus in each location and the particular artistic and ethnographical manifestations of each place of worship. The summaries are illustrated with maps and photographs. A final bibliography is provided so that more curious readers can increase their knowledge.

A total of 57 places of worship, including churches, chapels, sanctuaries, abbeys and oratories have been documented. This fact demonstrates the complexity of the project, and in this regard the Cultural Association of Sant Fructuós is conscious of the possibilities and limitations of the study. The study is limited to offering a brief overview of the worship of Saint Fructuosus in order to gauge the significance of this venerable saint and illustrious citizen of Tarragona. It is likely that from this study, new information will come to light concerning other places of worship that we have overlooked or have been unable to locate. From this moment, the Association is committed to including any new information that may come to light, in order to improve, correct or extend the information presented in the book. We humbly accept our limitations, although we are aware that we have embarked upon an interesting journey that will make it possible to open up new lines of research and encourage participation and communication among the different peoples who share a common spiritual, human and historic heritage.

Virtually all the people who have collaborated in the project, either as

researchers, writers, translators, archivists, photographers, computer specialists, etc., have done so out of altruism and a passion for our martyrs. In this sense, this book is the result of a spirit full of Christian humanity and philanthropy that has brought its many contributors together. The Association is particularly grateful for the efforts of all the people and communities of Spain who participated in the project, and those of France, coordinated thanks to the dedication of our friend Michel Romero. Similarly, the excellent work of the team at the *Istituto di Studi sui Conti di Lavagna* of Genoa, under the invaluable and qualified leadership of our friends Daniele Calcagno and Marina Cavana, who coordinated the Italian contributions. And finally, a special mention for the contributions of our friends of Tacurembó in Uruguay and of the Cuban parish of San Fructuoso de Veguitas in Yara. Without doubt, the worship of Saint Fructuosus of Tarragona from East to West has brought together a broad diversity of people and thanks to this we feel that our brotherhood is stronger today, transcending spatial and cultural distances. The Association would also like to express its gratitude and recognition to its writing and editing team, in particular the work of its Vice-Chairman, Francesc Xavier Rius, who, with patience and efficiency, has coordinated this major work we are now able to treasure and call our own.

Reading the book gives us a greater understanding of the complexity of the evolution of Saint Fructuosus throughout the world, although the research still has a long way to go before definitive conclusions may be drawn.

We know that Fructuosus was the bishop of Tarragona in the year 259 A.D., and that he and his deacons Augurius and Eulogius were imprisoned for being clerics and leaders of the Christian community of Tarragona by order of the Governor of the Tarragona Province, and in accordance with the edicts of persecution of the emperors Valerian and Gallienus. On Friday, 21 January of the same year, the bishop and his deacons were led to appear before the Governor Aemilianus and were put on trial. By refusing to worship the gods of the State, Fructuosus, Augurius and Eulogius were sentenced on the same day to die at the stake, in the city's amphitheatre. After comforting the community, in a courageous and confident manner, they receive the martyr's palm between 10 and 11 o'clock in the morning. The Christian community transferred the remains of the martyrs to a burial ground close to the River *Tulcis* (now the Francoli) where they were given a Christian burial. The martyrial gesture was recorded in the report of the local church and passed down to future generations thanks to the written testimony of a Christian. Copies of the story, the *Passio Fructuosi* were made and distributed throughout the Roman empire. The philosopher and Church father Saint Augustine and the famous Hispanic poet Aurelius Prudentius retold this story in literary creations during the 5th century A.D.. The martyrial acts of the Tarragona saints

were linked to the churches of the western provinces and they began to be worshipped in a major way.

Christianity was now an official religion in the empire, while, in Tarragona, in the same location where the martyrs were buried, the church of Tarragona built a martyrial basilica in their honour. Pilgrims travelled to this basilica, attracted by the testimony of the Hispanic promartyrs. Meanwhile, the Roman amphitheatre of Tarragona, now abandoned, remained in the collective memory of the church of Tarragona as the place where the martyrs fought for Christ. It is not known whether any type of Martyrial monument was erected in their honour. However, archaeological records show that at the end of the 6th century or the beginning of the 7th century, a basilica with three aisles was built in the arena of the amphitheatre to honour the Martyr saints. At this time, the distribution of the remains of our saints to other locations, such as Medina-Sidonia (Cadiz), was already being documented. The scale of this distribution or transfer of the remains to other regions, such as Catalonia itself, is not known. Also, at the beginning of the 8th century, thanks to *Codex Veronensis* or the Codex of Verona (the festive codex of the church of Tarragona), we know that the worship of Saint Fructuosus was very significant and there is mention of a church devoted to him, possibly the church of the amphitheatre, given that the necropolis was no longer in use.

With the Islamic incursion, at the beginning of the 8th century, the city of Tarragona would become abandoned. The archaeologist Father Joan Serra Vilaró, who studied the presence of places of worship in the Italian region of Liguria devoted to Saint Fructuosus and Saint Prosperous and the presence of the festive codex of the Tarragonian visigoths in Verona, lead us to believe that the remains of Saint Fructuosus were brought to this Italian region shortly before the Arab-Berber army entered the city by the city's last bishop, Saint Prosperous. Prosperous must have set sail from the port of Tarragona bound for Rome. They would have stopped over in Sardinia. However, historical vicissitudes made Rome an unsafe destination, so they headed for the Italian region of Liguria. In fact, this would explain the presence of the worship of Saint Fructuosus in Corsica, if we assume that the Tarragona expedition made a stop-over there.

The impossibility of a return to Tàrraco would mean that Bishop Prosperous would die and be sanctified in Liguria, and that the remains of the martyr saints would end up being kept in the promontory of Portofino, at the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte.

Liguria would become a geographical location of the first order in the devotion of Saint Prosperous and Saint Fructuosus, which is evident from the various places of worship in this region. In fact, we know that from the late 9th century and early 10th century there is record of the first cenobite location in San Fruttuoso di Capodimonte. The

first document, written in 984, bears testimony to the presence of a community that was possibly Benedictine. It is a document in which the bishop of Genoa, John II, donates to the monk Leo and the abbot of San Fruttuoso several plots of land and assets in the region extending from Portofino to Rapallo. In the 10th century, the empress Adelaide of Burgundy gave the abbey large donations under the authority of the abbot Madalbert. She visited the abbey in person to preside over the donation ceremony. Adelaide was empress of the Sacred Roman-German Empire. The wife of Otto I, her second marriage was to Lothar. Through the mediation of Saint Fructuosus of Tarragona her son, Otto II, was rescued from a shipwreck.

On the same chronological horizon, there is evidence of the worship of Saint Fructuosus in Catalunya Vella. In the mid-9th century, we have reported that the Monastery of Sant Fruitós of the Vall de Santa Creu, in the Girona region of Alt Empordà, was an ancient monastic cell, of which we have an indirect record from 780. On this note, it is worth observing the chronological proximity to the events witnessed by Prosperus in his flight from the city of Tarragona. In addition, Sant Fructuós de Músser, in the Cerdanya region, provides us with a chronology from the 9th century, as recorded in the consecration document of Santa Maria de la Seu d'Urgell. Similarly, in the mid-9th century, there was a church devoted to Sant Fruitós de Balenyà in the Barcelona region of Osona and to Sant Fruitós d'Ossinyà in Sant Ferriol, in the Girona region of La Garrotxa. In the early 10th century, we have also documented, in the Alt Urgell region, the church of Sant Fructuós de Guils del Cantó.

Undoubtedly, the above worship is the consequence of an uninterrupted tradition dating back to the late Roman and Visigoth era in the region, due to the survival of certain remains and the historic conscience of a Church linked to its origins. This helps us understand why, when the Tarragonian centre was restored in 1091, thanks to the initiative of the Bishop of Vic and the wishes of Pope Urban II, the pontifical bulletin, *Inter primas hispaniarum urbes*, expressed with total awareness the historical dignity of the metropolitan centre. The prelate was also granted the right to use the *pallium* in the feast of Saint Fructuosus, fully aware of what this represented.

When the restoration of the city was carried out in the mid-12th century, the pontifical bulletin of Pope Anastasius IV, addressed to the Archbishop Bernat Tort in 1154, mentions the existence of a church in the city of Tarragona devoted to Saint Fructuosus. We are not certain which church this refers to. Furthermore, the archaeologist Serra Vilaró, from a detailed study of archaeology and historic documentation, tells us of the existence of a church of Saint Fructuosus, which from the 12th century onwards was located outside the city walls, near the ancient Colònia Forum in carrer Lleida. Was this the church mentioned by Anastasius IV? We do not know. In any case,

this church of Saint Fructuosus located outside the city walls survived over time and we know that, around 1589, the Capuchin Monks took possession of the church until it was demolished in 1640 as a result of historical vicissitudes. In spite of this, the Capuchin Monks continued to worship Saint Fructuosus in the various churches they built (one at the beginning of the Moll de Llevant wharf and another on the site of the current parish church of Sant Joan).

Following the demolition of the medieval church of Sant Fructuós in 1640, the faithful built a new church in the Corral (what is now Plaça de la Font) where there is an ashlar stone which tradition states sustained the martyrial pyre. This church was destroyed by the Napoleonic troops in 1813. Toponymic testimony of this still remains in the small street of Sant Fructuós at the entrance to the square.

We know that at the ancient Cathedral, in Santa Tecla la Vella, there was an altar dedicated to Saint Fructuosus, which is mentioned in the bulletin of Pope Alexander VI dated 1259. We also know that prior to 1369 there was an altar dedicated to Saint Fructuosus, which was located behind the main altar, now in the current apse of the cathedral. And at the back of the apse there is a stone seat, which was known as the “Chair of Fructuosus” in which archbishops used to take possession. The altar remained in use until the period of archbishop Joan Terés, when in 1592 the prelate commissioned the architect Pere Blai the construction of the present cathedral. The worship of Saint Fructuosus has continued into the contemporary era, evidenced by the fact that the archdiocese of Tarragona has built three places of worship dedicated to Saint Fructuosus, namely the parish church of Les Gunyoles (1956), the parish church of Sant Fructuós de Tarragona (1972) and the sanctuary of Sant Fructuós de Lilla, in Conca de Barberà (1986).

The worship of Saint Fructuosus spread to the Ligurian region of Italy with historical certainty from the high middle ages onwards, while in Catalunya Vella it multiplied between the 11th and 13th centuries and until the present day throughout the rest of Catalonia, Aragon, the Basque Country, Castille, France, Northern Italy and Corsica. It is possible that in some of these communities, their devotion dates back long before the historical references we have, which makes it difficult to establish an historic route for the expansion of such devotion. The worship of Saint Fructuosus also reached America in the contemporary era. To date, we only have evidence of the Cathedral of Tacuarembó in Uruguay (1832) and the current parish church of San Fructuoso de Veguitas in Cuba, but we are sure that other locations may exist.

Without doubt, the worship of Fructuosus, Augurius and Eulogius is universal. If the Tarragonian bishop felt the need to pray for the

church from East to West, it is now the Church, which also extends from East to West, that is devoted to him, and considers him a model of saintliness and coherence of life.

Andreu Muñoz Melgar
President of the Cultural Association of Sant Fructuós

Chapel of Sant Fructuós in the Cathedral of Tarragona

Tarragona is the capital of the province of the same name and is located on the Mediterranean coast. It has a registered population of 140,000 inhabitants. One of the parishes of the city is dedicated to St. Fructuosus.

In the left aisle of the Cathedral of Tarragona, which is located in the old quarter of the city, there is a chapel dedicated to St. Fructuosus.

In 1592, the archbishop Joan Terés i Borrull (1586-1603) commissioned the architect Pere Blai to design the twin chapels of St. Fructuosus and St. Joan in Tarragona Cathedral. The works were completed in 1612. They have a rectangular floor plan, and are covered with a barrel vaulted ceiling with depressed arches and finished at the sanctuary with two semi-circular apses. The materials used combined marbles at the bases and capitals, and on the small clouds on the pilasters, mouldings, the entablature and the arches. The tripartite thermal windows of the sanctuaries demonstrate a link with purist classical architecture.

The passage between the chapels is defined by an octagonal floor plan, covered with an umbrella vault. The wall between the two chapels opens up into a triumphal arch under which there is the sepulchral urn of Archbishop Terés, over a tumulus guarded by four lions. It is topped by a small temple supported by eight small Corinthian columns, with the upper part finished off by a pyramided cupola, displaying the figures of the theological and cardinal virtues at the sides. It was designed by Pere Blai and sculpted by Isaac Alfred Vermey, Joan Sellimanosa and Agustí Bennàsser (1608-1610).

The wooden images of the named saints –Fructuosus, Augurius and Eulogius-, and the apse, are the work of the sculptor Benet Baró (1616) and were polychromed by Francesc Sabater. On the left wall there is the sepulchre of the archbishop Antolín López Peláez (1913-1919), the work of the Oslé brothers (1920). The paintings on the wall are the work of Hermini Sentís (1959). The crypt was excavated in 1978 to receive the sepulchre of Cardinal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer (1919-1943), designed by Manuel Lamic.

In addition to the various areas of worship dedicated to him in the city of Tarragona, it is known that the original cathedral had an altar dedicated to St. Fructuosus (1259). In the present cathedral, in the 14th century the altar of St. Fructuosus was located behind the main altarpiece. Construction of the current chapel of St. Fructuosus began in 1592. With regard to toponymy, there is a street bearing the name Carrer de Sant Fructuosus.

Furthermore, various relics referring to the martyrs killed in the amphitheatre of Tarragona have been conserved, one of these being a relic of St. Fructuosus and a fragment of the stone at the base of the pyre on which the Saints were cremated, originating from Sant Fructuosus de Camogli (Genoa). A gilded silver reliquary, dates from the 14th century produced in a Barcelona workshop, has been conserved.

The relics of St. Fructuosus, obtained by cardinal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer in 1921, are of the same origin. They are conserved in a silver reliquary, the work of the silversmith Josep Rigau Marot. Finally, the reliquary of St. Fructuosus, originating from Sant Fruttuoso di Capodimonte, was requested in 1959 by cardinal Benjamín de Arriba i Castro from cardinal Giuseppe Siri of Genoa, to celebrate one thousand seven hundred years of the martyrdom of St. Fructuosus and his deacons. It is conserved within a neo-Roman urn at the front of the chapel of St. Fructuosus, and is visible through a small window. The small silver case in which they were transported, from the treasury of the cathedral, is deposited in the Diocesan Museum of Tarragona.

On the other hand we have the verses of Saint Fructuosus, Augurius and Saint Eulogius, words by Miquel Melandres, music by Francesc Tapias and orquestration by Joan Junca and the Oratory Paul and Fructuosus words by Joan Roig and music by Valentí Miserachs.

Finally are various institutions which have adopted the name of Saint Fructuosus, such as l'Institut de Ciencies Religioses Sant Fructuós, the parish of Saint Fructuosus, i l'Esplai Sant Fructuós and the Asociació Cultural Sant Fructuós.

Parish Church of Sant Fructuós of Tarragona

Despite the widespread tradition of churches dedicated to St. Fructuosus in Tarragona, in modern times it has lacked a parish with this invocation. The Church of Tarragona, aware of this shortcoming, decreed the creation of the parish of St. Fructuós. On 16 October 1972, the archbishop Pont i Gol signed a decree of creation, grouping together part of the territory previously dependent on the parishes of St. Francesc, Catedral, St. Pau and Santíssima Trinitat. On 1 January 1973, the parish came under the responsibility of Father Joan Serra Escoté, rector.

On 9 October 1989, after considerable effort, the archbishop Ramon Torrella, accompanied by the retired archbishop Josep Pont i Gol, consecrated the new parish church, located at the end of carrer Escipions, in what is now Plaça St. Fructuós. The building occupies the ground floor of a residential block, has a rectangular floor plan and occupies a surface of 370 m². It has a very sober decor, the most noteworthy features being the altar, the altarpiece of St. Fructuós and the altarpiece of Mare de Déu, both the work of Father Joan Curieses Garcia.

The city conserves the toponymy of the saints' names in carrer de St. Fructuós (near the City Hall), Plaça de St. Fructuós (the parish square, at the end of carrer dels Escipions), carrer de St. Auguri and carrer de St. Eulogi (near the cemetery).

On the Sunday closest to 21 January, the patrons feast is celebrated (reading of the acts, representation of the Passion at family mass and communal lunch). Traditionally, members of the parish are responsible for reading the acts to the Pontifical of St. Fructuós, and on 21 January the Archbishop of Tarragona presides at the Cathedral.

The parish of St. Fructuós has few elements of artistic or archaeological value. The most important item is a Roman ashlar stone, originating from the Amphitheatre, used as an altarpiece. This item was donated by the City Council in 1988.

In 1990, the altarpiece that presides over the church, the work of Father Joan Curieses Garcia, was blessed. It has a surface area of

12 m² and is made up of 180 pieces of heat-resistant moulded clay, cooked in a kiln and polychromed. It has the form of an asymmetrical cross and represents the martyrdom of the saints on the sands of the amphitheatre. There are several symbolic elements surrounding the central structure: at the bottom the waves of the Mediterranean sea, on the right a huge door bearing the inscription *Kesse*, the Tower of the Escipions and the stands of the amphitheatre. Further to the right, the Cathedral and the names Pau, Tecla, Pròsper and Oleguer are represented.

On the left side, starting at the bottom, we can see the names of the witnesses of the martyrdom (Aureli, Rogacià, Fèlix, Augustal, Babiló, Migdoni, ...). Just above there is the floor plan of part of the Visigoth basilica of the Amphitheatre and the flag of Tarragona. As an element of transition with the central section, we can see Christ on the cross and three palm leaves bearing the inscription Fructuós, Auguri and Eulogi. In the central section we have the three martyrs in full prayer, praying with their hands held out and looking towards Christ, now that the ropes that bound them have broken.

The other altarpiece, located on a side wall at the back of the church, is dedicated to Mare de Déu, who is carrying the baby in her arms and is treading on the head of a serpent. There is a tree alongside her. At its roots the names Adam and Eve are written, while its trunk, leaves and flowers bear the names of the most important biblical characters (ordered chronologically and according to theme), in addition to other points of reference (Bethlehem, Nazareth...) up to the apostles, Rome and Tarragona. This item, also the work of Father Curieses, was inaugurated in 1991.

The Parish publishes an annual review *La Fraterna*, to coincide with the patrons feast. There are also postcards with the image of the main altarpiece the altarpiece of Mare de Déu. In 1997, the verses of St. Fructuós were published, and, on several occasions, scale reproductions of the main altarpiece have been produced (badges, bronze reproductions, etc.).

Church of Sant Fructuós, Sant Auguri and Sant Elogi of Les Gunyoles

The Church of St. Fructuós de Les Gunyoles is located in the town centre, in Carrer Major. Les Gunyoles is a small town consisting of an old quarter and an urban development. It is a small inhabited town that now belongs to the municipality of La Secuita (Tarragonès). Its origin can be found in the original noble residence of the Ces-Gunyoles (or Sesgunyoles) family, and was first mentioned in the 12th century. The town remained under the rule of this family until 1258, when it was acquired by the Monastery of Santes Creus. As a result of said acquisition, the town of Les Gunyoles was from then on ecclesiastically dependent on the parish of Sant Jaume dels Garidells, and consequently enjoyed a series of privileges. The Abbot of Santes Creus and the Archbishop of Tarragona distributed and entered into rivalry over the towns and properties of the current municipality of La Secuita. Administratively they agreed that Les Gunyoles would depend on La Secuita, the Mayor of which was appointed every two years by the Abbot of Santes Creus. To defend themselves from the abuses of the Archbishop and the Abbot, residents of Les Gunyoles and many of the municipalities, towns and hamlets in the Tarragona Region affiliated themselves to the *Comuna del Camp*, which was already documented in 1274. The activities of this commune continued until well into the 19th century. In this century, when the feudal lords disappeared, Les Gunyoles took advantage and established itself as an independent municipality, although in 1842 the Tarragona Provincial Council (*Diputació de Tarragona*) abolished it and converted it into an aggregate of the municipality of La Secuita, a situation which still prevails today.

Between 1950-60, socio-demographic changes in the Tarragona Region in 1956 led to Archbishop Cardinal Benjamí de Arriba i Castro decreeing the construction of several parish churches in the Tarragona and Reus region. According to Josep Pena (historian of the Parish Church of Sant Fructuós de Tarragona), on an ecclesiastical level, a process of dedicating one of the new parish churches to the memory of the Tarragonian martyrs was now considered, however the proposal did not materialise.

Simultaneous to these events, the town of Les Gunyoles, encouraged by the rector of the parish of Els Garidells, Father Sebastià Cabré, commenced proceedings to build a place of worship in the town to avoid the need to travel to the neighbouring town in order to attend celebrations. The building works commenced on 12 March 1956, evidenced by the visit to the works made by the assistant Bishop of Tarragona, Laureà Castán Lacoma, during his pastoral visit to the parish of Els Garidells. According to local sources, all residents participated in the construction with the result that it was financed entirely by donations (financial, land, etc.) and voluntary labour. It is worth noting that Father Sebastià Cabré made considerable and continuous financial contributions to the project for over twenty years of his life. Furthermore, the builder of the most recent residential development in the town solved the problem of damp in the apse of the church at no cost.

The works were completed quickly and on 21 July 1957, Montseigner Castán Lacoma, assistant Bishop, blessed the bell, consecrated the altar and officially opened the Church of Saint Fructuosus, Saint Augurius and Saint Elogius of Les Gunyoles, with a great popular feast.

It is the first modern church dedicated to the martyrs in the entire diocese of Tarragona, as its followers point out with pride. The church is located at the entrance to the town, along Carretera de Tarragona. It is a very simple building, with a single nave 6 metres wide and 13.5 metres long. It has a raised presbytery, separated from the nave by a round arch and closed by a semi-circular apse where there are three rectangular windows finished with a round arch. At the central opening we can observe a stained-glass window dedicated to St. Fructuosus, and on either side of the windows, there are two doors that provide access to the vestry and a chamber. Directly in front of the stained-glass window, there is a statue of Christ. On one side of the presbytery we can observe the image of the Mother of God and on the other a saint. The church does not have a screen nor a choir. The façade is plain and white and is crowned by a bell gable

and a rose window made out of exposed brick and cava bottles.

Núria Guardiola Roig voluntarily painted the central window of the apse with the figure of Fructuós at the stake and the inscription “Sant Fruitós”. This image has become the symbol of the church, and is illustrated in verses and published images. The stained-glass window is currently in a poor state of repair.

This church has a documental problem. No written documents are kept at the church and, since it is not a parish, the rectors have recorded the various acts of community life at different locations. There is no evidence of any other type of documentation, either at the parish of Els Garidells, or at the General Secretary's Office of the Archbishopric, nor at the Historical Archive of the Archdiocese. The only reference is to the visit to the building are in the official bulletin of the archbishopric in 1956.

The church does not have any relics of the martyrs; they simply give their name to the church and the feast celebrated in January. As a consequence of the ties with the parish of Els Garidells and the fact that the town did not have its own church until the middle of the 20th century, the feast is celebrated on 25 July, the feast of St. James, the patron saint of the parish of Els Garidells.

Furthermore, there is no knowledge of any brotherhood or ties with any other community of St. Fructuosus. The only evidence is, alongside the tabernacle, a reproduction of the martyrial inscription found by Father Serra Vilaró at the necropolis, the symbol of the Cultural Association of Sant Fructuosus, which was presented by the entity to the community in 2004 at the Roman Amphitheatre of Tarragona as evidence of and in recognition of their affiliation.

With regard to documental and devotional production, there is a commemorative illustration of the official opening of the church, a souvenir of the martyr feast of 1984, some verses published in 1986 and an illustration to celebrate the 27th anniversary of Father Salvador Ramon at the head of the church.

Shrine of Sant Fructuós de Lilla

The shrine of St. Fructuós de Lilla is located in the region of Conca de Barberà (Tarragona) and is the only shrine of the archdiocese of Tarragona dedicated to the martyr St. Fructuosus. An interesting study by Josep Maria Grau and Roser Puig explains the nature of this contemporary construction. The history of the shrine dates back to 1986, the 50th anniversary of the martyrdom and burial of the bishop Manuel Borràs, executed in 1936 during the Spanish Civil War. It was decided to place a cross and a tombstone in the local cemetery, and at the same time build a shrine dedicated to St. Fructuosus at the junction of two former Roman roads. This would connect the two martyred bishops known in Tarragona.

On 23 June 1996, the shrine was officially opened and a thanksgiving ceremony was held, chaired by Mn. Joan Aragonès on behalf of the Archbishop. The land for the construction was donated by Josep M. Solé i Morales, however, owing to material constraints, it was only possible to construct a small apse in the shrine, which in its interior houses a figure of the martyr, the work of the artist of Vilavert, Joan Rossich. St. Fructuosus is represented as a bishop, with skull cap, crosier and mitre.

The shrine is unique: the fact that it is located in the middle of a forest, that there is only an apse and that the vault is the sky itself evokes a certain spirituality. The interior vault of the apse, the work of the painter Josep Cimas, represents a gold nimbus which projects three shafts of divine light to assist the bishop Fructuosus and his two deacons Augurius and Eulogius, and two columns that evoke their two souls reaching skyward. On both sides, the Tarragona tau and the letter L, the initial of Lilla, complete the scene. On its exterior, the apse is a mosaic with four Greek crosses, reminding us of the three martyrs and Jesus Christ. Finally, the apse is crowned by an iron cross, the work of Vicenç Basulto.

The construction of the apse, together with the benches, is the work of Josep M. Solé and Pere Galí; the roller on which the image of St.

Fructuós is displayed was donated by Ramon Moix, while the iron railing was donated by the parish of Rojals.

The fact that the shrine was built in the forest has meant that the route that leaves the town towards the forest is now known as the way to the St. Fructuosus shrine. Sant Fructuosus is traditionally worshipped in the town and a feast is held at the shrine on the last Sunday in July.

Sant Fructuós Oratory at the Basilica of Montserrat

It is located on the south-east side of the Basilica of Santa Maria de Montserrat, as a prolongation of the upper galleries, making use of the space left by the concavity of the apse in the construction of the church. It is totally rectangular in form, being 19 metres deep, 8 metres wide and the same height as the galleries. Thus it consists of an elegant presbytery with six marble columns, the two central columns also being the ciborium of the altar, which is also made of white, black and grey marble.

This presbytery receives natural light from a yellow rose window at the back. The central wall has a stucco frieze running along the entire length of the presbytery. Under the frieze, in the centre, there is a white marble throne, with the inscription "*Alter Christus, alter Benedictus sicut Oliva*" (*sic!*), running from one side to another along a presbyterial bank. The frieze represents the face of Christ, with the hand of the Holy Father over it and the dove of the Holy Spirit below it, all framed by a floral crown. To the right the three young men at the Babylonian furnace and the sacrifice of Abraham are represented; to the right, St. Fructuosus speaking to the Augustal priest while the deacon saints remove their shoes. On the left angle, Cardinal Vidal i Barraquer has been drawn with very realistic facial features. All these paintings are the work of brother Josep Parés – a loyal disciple of the painter Pere Pruna, who frequently visited the monastery during the post-war years-, the author of Sant Benet on the stairway at the gatehouse of the monastery and of the stuccos of the anteroom to the upper choir, in addition to his collaborations at the Samos monastery in Galicia.

Under the altar, as a *confessional* framed in a marble screen, there is a niche containing a reliquary. It can be accessed on both sides by three steps. Originally it was at the same level, but the presbytery was so high that it was decided to raise the entire nave one metre. This is evident because the two windows on the right remain at ground level as a result of the access steps added to the main entrance and the 16th century spiral staircase that leads to the small chapel and the vestry.

The oratory was built around 1945 for the purpose of celebrating the office of the lay brothers, which, prior to the Second Vatican Council were a distinct group from the choir monks and did not participate in all the acts of the Basilica. After the construction of the current presbytery (1957), with stalls for the entire community, use of the presbytery declined; with the unification of the entire community and the introduction of the vernacular at the liturgy (1965) the oratory was no longer used. This situation continues today because of the isolation of the site, which has made it impossible to give it any other use to the community or to pilgrims. The only modifications have been the removal of the pews and the installation of a study organ.

The decoration of the oratory has remained incomplete and for this reason virtually all of its walls display the original cement work. Devotion to the bishop saint of Tarragona and to the cardinal of peace (Francesc de Asis Vidal i Barraquer) can be explained by the origin of the abbot Aureli Escarré, who was born in L'Arboç del Penedès, which consecrates the altar by depositing relics of St. Fructuosus there, which the Bishop of Vic Joan Perelló donated from the parishioners of La Seu de Manresa.

Parish Church of Sant Fruitós de Bages

St. Fruitós de Bages, located right in the middle of Central Catalonia, is one of the municipalities that make up the region of Bages (Barcelona). Its current surface area is 22.14 km². Various parishes make up this municipality: Olzinelles, Vall dels Horts, Sant Iscle, Sant Fruitós de Bages and Claret. These neighbouring towns are all

dependent on the Monastery of St. Benet de Bages, which maintained ecclesiastical and civil jurisdiction until its abolition in the 19th century. Significant growth in the economic activity of the municipality, and the region in general, has played a decisive role in its demographic development, with a threefold increase in its population over the last 50 years, increasing from 1674 inhabitants in 1940 to 7199 in 2006. Thus, the town has developed around a church which probably housed some of the relics of St. Fructuosus (Fruitós), the Bishop Martyr of Tarragona in the 11th century. The parish church was reconstructed during the 12th century and enlarged and transformed at the end of the 17th century.

The oldest records that exist concerning the parish church are contained in a document dating back to 942 which mentions the sale of a mill of the former county of Manresa, and states that the mill was located alongside the *Sancto Frictoso* river. Said river is none other than the Riudor or Ridor, a tributary of the Llobregat river, which flows along the base of the church. Consequently, this document confirms the existence of the church of St. Fruitós, as one of the oldest in the municipality. Later on, during the 11th century, there are several references to the church, albeit indirect ones, which either mention the river, or assets. Similarly, there is mention of the house-church of St. Fruitós (1002), and of the path that passed in front of the church (1022) and even a trial (1032) held in front of the church, which congregated around the church a group of magnates from the county of Manresa and also the Bishop of Barcelona, Guadall Domnuç (1029-1035). This Bishop acted to defend the assets of the church against the usurpers, collaborating in this task with the great Bishop of Vic, the Abbot Oliba. This bishop attended a council in Vic where a decree was passed to return certain properties to the canon of Barcelona, which had been usurped by Guitard Arnau at la Roca del Vallès.

The existence of a town around the church is therefore documented from 1038, when the parish, and the ironworks, at the bottom of the town, are mentioned; the sacred land, surrounding the church, is documented in

1063, the hospice appears in 1065 and the cemetery two years later. As mentioned above, in the middle of the 10th century, the first records of a river named *Sancto Frictoso* appear, a location where it is very likely that a church dedicated to St. Fruitós was located and where a romanesque church was built towards the end of the 10th century and founded by the estate of the Calders family, which, through two donations (1075 and 1086), came under the domain of St. Benet de Bages. The original church had three altars dedicated to St. Maurici, St. Fruitós and St. Agnès respectively, with relics of the saints stored in each one. Later on, however, the church would come under the ownership of the Monastery of *Sant Benet de Bages*.

The name of the town, Sant Fruitós de Bages, is undoubtedly linked to the presence of the relics of the bishop martyr of Tarragona, “sant Fruitós”, which were conserved there until the 14th century. In 1372, the city of Manresa, wishing to enrich the altar of La Seu with a treasure of spiritual significance, took -not without the opposition of the residents of Sant Fruitós- the relics of the saint kept in this small town, along with the relics of St. Agnès and St. Maurici. Even today, elderly people repeat the popular saying that was used by *santfruitosencs* at the end of the 19th century whenever they encountered their Manresa neighbours at festive occasions: “*Manresans, crooks and gluttons, you have stolen the figures of the glorious saints: Sant Fruitós, Santa Agnès and Sant Maurici*”. The latter, however, would respond: “*Filthy outsiders, you are keeping them in your henhouses ...*”

As mentioned previously, the parish church of Sant Fruitós is of romanesque origin, dating back to the 12th century. However, the location and the church of Sant Fruitós de Bages are documented in the early part of the 10th century. The patron feast, the major feast, is held on 21 January, the day of the martyrdom of Sant Fruitós.

The construction of the current church of Sant Fruitós de Bages corresponds to the reforms carried out during the 17th and 18th centuries, built over the original romanesque structure. These reforms include elements of a neoclassical style. Particularly noteworthy is its

bell tower and the dome alongside it. The church consists of a single nave, covered with a round vault. The main altar was dedicated to St. Fruitós and the side ones to St. Maurici and St. Agnès. There are records of the construction of an altarpiece at the main altar in the 17th century, the work of a painter from Igualada called Francesc Gomar, who received a total of sixty pounds for said work, in 1687; Francesc Grau (1638-1693), a sculptor from Manresa, later confessed to having received twenty-one pounds for a third of the price of the altarpiece of the main altar. Unfortunately, none of these supposed altarpieces have been conserved; what is more, we have been informed that one of them was sold to England at the end of the 19th century. The master work of Francesc Grau is the two sepulchres of the Puríssima Chapel at the Cathedral of Tarragona, used for the burials of Diego and Godofredo Girón de Rebolledo respectively (1678). The urn of these sepulchres is decorated with two female allegories on each side, and on the upper part, there is the family coat of arms, surrounded by angels.

The words of the *Goigs de Sant Fruitós* verses are by Father Josep Feu Sala, the music by Monsignor Valentí Miserachs, the border pattern by Vidal Orive Rodríguez, while the historical note is by Father Antoni Pladevall i Font. The text goes like this, at the beginning and in some verses:

Martyr saint of Tarragona,
champion at the stadium.

Sant Fruitós, palm and crown,
our Protector be.

You visited the cities of Tarragona
which thine eyes opened up to the light.

Baptised, benthos begins
to exhale, as a flower, a perfume.
the favour that God has done you
promises fruits in abundance

Sant Fruitós...

Of the martyrdom complete faith
in the Acts has remained.
Even Prudentius, august poet,
has spoken of it, marvelled.
And Agustine, Bishop of Hippo,
praised it in a Sermon.

Sant Fruitós...

Former parish church of Sant Fruitós of Balenyà, currently the sanctuary of Mare de Déu de l'Ajuda

Balenyà belongs to the region of Osona, and its municipal boundary has a surface area of 17 km² and an altitude of 587 m. Its current population is 3,127. The origins of Balenyà date back to the repopulation of the Plana de Vic, between the end of the 9th century and the beginning of the 10th century. It appears, however, that between the years 955-959, a church dedicated to St. Fruitós already existed, to which “the Canon Sunyer and Mrs. Tructelles bequeathed land in l’Espina and in the municipal district of Tona”. The town of Balenyà, is therefore documented from the year 955, as Antoni Pladevall affirms, “None of the documents that mention St. Fruitós prior to 1080 speak of the material construction of this ancient church, which the document simply refers to as *domus* or *ecclesia*. Evidently, this must refer to the so-called pre-Romanesque buildings, with rafter and beam roof structure and an improvised vault or sanctuary, these usually being rectangular or trapezium-shaped. However, there are no remains and these are merely assumptions”.

Although we cannot be certain when the first church of St. Fruitós a Balenyà was erected, the first historical record dates back to 12 March 948, when the Archlevite or Archdeacon Guadimir bequeathed in his will *et ad Sanctum Fructuosum bove*, in other words, an ox to St. Fruitós de Balenyà. The document supposes that the church must have been used long before the 9th century, when it was restored by the diocese of Vic, following the conquest of Guifré el Pilós and it was

probably built after the beginning of the 6th century, which is when we have evidence of the existence of the bishopric of Vic.

The first documented church of St. Fruitós was rebuilt around 1080, since in 1081 "Mrs. Ermestrudis bequeathed in her will 4 medieval coins to St. Fruitós. The solemn ceremony of dedication or consecration of the new church took place in early March in the year 1083", as specified in the Record of Consecration, which was published in 1915 in the *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, vol. IV, pp.36-37. This document describes the ceremony to consecrate the church and also gives details of donations made by certain parishioners and churchgoers in the parish. It also explains that the church of St. Mamet, founded in 1039, was linked, as a suffragan, to the parish church of St. Fruitós.

The former parish of St. Fruitós de Balenyà is nowadays known as the sanctuary of Mare de Déu de l'Ajuda. Towards 1075, when the country began to experience notable prosperity, something evidenced by the large number of churches that were rebuilt in just a few years, the parishioners of St. Fruitós de Balenyà felt it was necessary to renew their parish church. The church that was consecrated in 1083 featured a wide nave with three apses. The patrons were St. Fruitós, the Bishop of Tarragona, and his Deacons, Augurius and Eulogius. Of this primitive church, only the side walls of the nave, decorated with Lombardian arches, remain today.

The bell tower, also Romanesque, remains quite intact and is from a slightly later period, being constructed in the 12th century, although at the back it is possible to observe an addition from the Gothic period (15-16th centuries). Around 1626 and 1642, major works were carried out, with the construction of new altars and side chapels dedicated to St. Isidre and to Mare de Déu del Roser. The opportunity was taken to construct the façade that is still visible today, with its columns and the Baroque relief dedicated to the patron saints Fructuosus, Augurius and Eulogius.

In 1642 a new main altar was built and the records show that the final reforms of this church of Balenyà occurred in 1701 and 1718. The most costly work was the construction of the main body or the elevation

of the nave, with the great rose window. This made it necessary to raise and adapt the two side chapels to the new nave. The current presbytery was also built, and the Romanesque sanctuary disappeared. As an entity, the church of Balenyà, in spite of all the above reforms, still maintains a certain unity. It is possible to observe Romanesque, Gothic, Renaissance, Baroque and even modern details.

However, around 1955 the parish and the residence of the rector of St. Fruitós de Balenyà transferred to the church of St. Josep dels Hostalets. This was the result of the demographic growth of Hostalets, a population centre that was continuing to expand. This left the problem of the title and role to be played in the future by the ancient parish and venerable church of St. Fruitós de Balenyà, a centre of spiritual and popular appeal that had many devout followers. The solution was to convert the church into a Marian sanctuary, as it had already been for a couple of centuries, worshipping at its altar the Mare de Déu de l'Ajuda, while St. Fruitós would now preside over the church of Hostalets.

Thus, Balenyà and Hostalets today have two different realities: one is a young and dynamic town and the other a historic location with plenty of tradition. Until 1981, the name Balenyà was the official name used to describe the location, however, from that year, it was felt that it would be more realistic to adopt the name of Hostalets de Balenyà for the entire municipality.

The toponymy of the town bears the name Fruitós, given that one street is dedicated to the Saint, being called: Carrer de St. Fruitós. The words and music to the verses in honour of the Tarragonian martyrs were written by Father Adjutori Vilalta, and were published by the *Amics dels Goigs de Vic*: The entry *Verses in honour of St. Fruitós: patron of the parish of Balenyà* says:

With a love that infuses sincerity,
your verses we wish to sing:
St. Fruitós, with his hand held out,
blesses Balenyà.

Villagers have confirmed in their own words the existence of a legend that is still told to the children of Hostalets de Balenyà. The tale is entitled: *The legend of the basket of St. Fruitós*, and goes like this:

It is said that the Bishop Fruitós was popular and loved by all the people of Tàrraco, not only Christians, but also by those who were not, the pagans. So when the people learned that Fruitós was sentenced to be burned at the stake, together with his Deacons, Auguri and Eulogi, the news caused great distress, particularly among humble folk, who were the majority. And even more so considering that he was a Bishop who always did everything possible in order for people to share the little they had with those who had even less.

He used to visit the needy with a basket that was carried by his Deacons. When they saw him coming, this was a good “sign” (“*auguri*”) and they were full of “praise” (“*eulogi*”), because in this “basket” there were all kinds of foods and fruits from the Tarragona region, donated by generous people. He then distributed these among the most needy, in accordance with their needs.

The strange thing is that there was always enough for everybody: he gave and gave... but the basket did not empty. There was not any more, but there was not any less either... Finally they returned home with the pleasure of having given to the most needy what the generous people had offered to the bishop’s basket.

Once home, with his Deacons, they prayed and gave thanks to God for all those favours and also gave thanks for the generosity and solidarity of the people of Tarragona, to whom Fructuosus, whenever he had the opportunity, said: “People of Tarragona, in truth I tell you that with a little from you, a little from me and a little from all of us, we have enough for everyone and even a little left over. Never lose this good habit of sharing, which makes so many people happy”.

When all is said and done, “making others happy is the best way of making yourself happy”. (Anon, 20th century)

Parish Church of Sant Fruitós of Castellterçol

Castellterçol, a municipality of Vallès Oriental (Barcelona), bordered by Bages and belonging to the natural region of Moianès (in the regional division of 1936 it was distributed between Osona, Bages and Vallès Oriental), forms a high plateau halfway between the depressions of Plana de Vic and Pla del Bages. The municipality has a surface area of 31.61 km², with an average altitude of 726 metres above sea level, and a current population of 2,168 (2007).

The town was traditionally involved in textile carding and weaving, activities that have become textile companies in the modern era. At the end of the 18th century it was very important in the wool industry. Today, the textile industry is important, with the manufacture of polyester and cotton fabrics and dyes for the cotton industry, which provide employment to a large number of people. Agriculture is also important, in the form of cereal crops, potatoes, pulses, forage, etc. Livestock breeding (cattle and swine) is another important activity, giving rise to the handmade preparation of cured meats, a traditional activity in the town. Most of the municipality is covered by woods, and for this reason the production of wild mushrooms, truffles and honey is notable. Traditional handmade activities, such as ceramics, painting and embroidery are also important. During the 17th and 18th centuries, in particular, trade in ice and snow, which were sent to Barcelona, were also quite important. The “ice wells”, constructed on the banks of the river, have been preserved. These are excavated constructions 9 to 12 metres deep and 10 metres in diameter, with masonry walls and vaults, most made of stone, where ice or iced snow was stored for long periods. They are a typical example of Catalan architecture, applying a knowledge of romanesque vaulting.

The first reference to Castellterçol originates from St. Mateu de Bages, in a document kept at the Archives of Montserrat. The document is dated 898, and indicates that the location and municipality of Castell de Terçol or Castellterçol already existed.

The castle of Castellterçol is located on the outskirts of the town, on

top of a hill suitable for its defence. Part of the defensive walls, the cemetery and the remains of the noble residence, dating back to the 12th century, still remain. Today, with the support of the Autonomous Government of Catalonia, the Town Council and the local “Friends of the Castle of Castellterçol” group, since 1990, the owners have been engaged in consolidating the historic parts of the grounds in order to use them for cultural activities open to the general public.

The Parish Church of Sant Fruitós de Castellterçol, rebuilt in the 17th century (between 1628 and 1679), and enlarged in subsequent eras, was built over the foundations of a more ancient church which was consecrated in 1111. It would appear that the present church is, at least, the third one to be erected on the same site since 964, when at its altar, that of St. Fruitós, the oath of the levite Guadimir was sworn, which proves that the original church of St. Fruitós must have been erected prior to 898. It was in this period that Terçol built the castle and organised the municipality. The patron, St. Fruitós or St. Fructuosus, is the bishop saint of Tarragona.

In its interior, three naves can be observed, the central nave being much higher. A small cross reconnects the three naves before the presbytery, while the stone work and the baroque chapel of Santíssima is worthy of admiration. The façade of the church, in its renaissance baroque style, was rebuilt in 1956, after a fire in 1936 damaged the previous one. The bell tower is an important element, and was constructed around 1670. In addition to many other alterations, the church suffered the consequences of the Civil War. The altarpiece of the martyrs Fructuosus, Augurius and Eulogius was burned and destroyed on 22 July 1936, while the chapel of Santíssima and the altars of Roser and the Martyr Saints, like the vestry, were not burned but were destroyed, as documented by Father Jaume Homs at the parish archive. In the post-war period, around 1942, the rebuilding of the church got underway. The current images of St. Fruitós and his deacons are the work of the sculptor Pere Puntí from Vic.

St. Fruitós is the patron of the parish, and for this reason the Major

Feast of winter is celebrated on 21 January. On this day, parishioners also worship the relic of St. Fruitós, which is conserved at a reliquary in the parish.

The *Goigs* verses dedicated to the worship of St. Fruitós, the patron saint of the parish, are represented by an image of the saint, flanked by two vegetable motifs alongside two characters in red: Augurius and Eulogius. The typographic border is red, symbolising martyrdom. The text is written in three columns, the words are by Father Antoni Malats, with traditional music, and the wood engraving by Ricart Marlet.

The chorus goes: “For the torment of the stake / protect Castellterçol”

There is also record of more ancient verses of St. Fruitós, from the 19th century: *Verses in praise of the glorious San Fructuós, patron of Castellterçol*

According to sources from Castellterçol, only two people in the town have the name of Fruitós, and both of them are over 90, therefore this name has not become traditional, despite being the name of the patron saint.

It is worth noting that Castellterçol conserves, in the town centre, the birthplace of Enric Prat de la Riba i Sarrà (Castellterçol, 1870-1917), also known as the former residence of Padrós, dating back to the 17th century. It was restored in 1800 by Dr. Padrós and has been declared a historic-artistic monument being the house in which Enric Prat de la Riba was born and died; he was an eminent lawyer, one of the main figures of conservative Catalanism, the founder of the *Lliga Regionalista*, president of Barcelona Provincial Council and founder of the *Mancomunitat de Catalunya* association, of which he was the first president, and from which he was engaged in a large-scale project to modernise and improve the country.

The Prat de la Riba family donated the house to the Autonomous Government of Catalonia, and in 1984 it was turned into a museum, where it is possible to view the private rooms and personal records of Enric Prat de la Riba, and it is also used as a exhibition and conference hall.

The Sant Fruitós de Quadres del Grau church

The St. Fruitós de Quadres or Grau church of is located 2.5 km from Vic, in the region of Osona (Barcelona), having previously been located in the municipal boundary of the Castle of Gurb, documented from 886 onwards. Its current name is taken from the nearby Grau farmhouse.

The church was undoubtedly a rural chapel that depended on the parish of St. Esteve de Granollers. It is documented from 1097 onwards, when Pongosfred and his wife Franda donated to the Ripoll monastery some rural houses located in Gurb, in the municipal boundary of St. Fruitós.

The building, dating back to the 11th century. A new apse was added in Romanesque times, although it is not known when the roof was replaced. In 1868, various works were carried out, such as repairs to the bell gable and the roof, and in the building interior, the reconversion of the former apse into a vestry. The church was desecrated during the Spanish Civil War and was never used as a place of worship again. Despite being abandoned, it is still in good condition.

It is therefore undoubtedly a pre-Romanesque building, with a single nave, covered with two plain brick groin vaults, with a north-facing doorway and cut off to the east by means of a semi-circular apse with a frieze of Lombardy arches.

Parish church de Sant Fruitós de Brunyola

The parish church of St. Fruitós is located in the town of Brunyola, in the la Selva region. The municipality, located in the north west of the region, is characterised by an abundance of pine trees, chestnut trees and holm oaks. Hazelnuts, forage and cereals are the most important dry crops, while the main irrigated crops are potatoes and vegetables. Cattle and pig farming makes up the remainder of the town's economy.

In 1280 the Barony of Brunyola passed to the church through a donation by Berenguer de Gornau to the priest Guillem de Gonfredi

and the sale, by Ramon G. Bernat Cabrera to the same priest Gonfredi, of the fiefs and domains of knights for the sum of 37,000 medieval coins. Later, in 1293, on the demise of the clergyman Gonfredi, the treasurer of the Girona base, the barony became part of the alms of Pla de la Seu, represented by an archconfraternity or parish priest, with the effect that the barony, castle and parish church of Brunyola were part of the same central axis throughout time, given that each one was represented by a single archconfraternity or parish priest.

Records of the St. Fruitós de Brunyola church date back to 1098, when, according to the ancient documentation, and until 1116, it received the name of *Monte-rotundo* (round mountain), a name whose origin undoubtedly lies in the topography of the land. It did not adopt the name of Brunyola until the 12th century.

The church occupies the site of the primitive chapel of the Brunyola castle, a gothic construction from the late 14th and early 15th century, which exists in the records since 1106, when it was assigned to the Viscount Guerau Ponç de Cabrera. The castle is marked out, in other words, it has been assigned a regional boundary or jurisdiction, and in this case exercises the civil and criminal jurisdiction of the Barony of Brunyola, which covers the parishes of St. Fruitós, St. Dalmai, St. Martí Sapresa and the Ardamans territories, with an estimated total surface area of 48 square kilometres.

St. Fruitós became a parish church in the 13th century, and by the 14th century there were a few houses built around it, and the castle, creating a small village. In the 16th century, all these dwellings disappeared in order to make way for the new dwellings that remain to the present day.

The present church dates back to the 16th century, with various reforms and additions, and conserves almost nothing of the original building, as a consequence of the earthquake that affected the municipality in 1427. It has a rectangular floor plan, a simple façade with a keystone doorway, a bull's eye and a bell tower with a double bell gable with a baroque styled end and, taking advantage of its location within the

castle, uses one of the round corner towers of the fortification as a bell tower. The doorway conserves the original ornamental ironwork, of Romanesque tradition, dating back to the 13th-14th centuries (as in the case of Llofriu).

As far as the origin of the village and worship of St. Fructuós are concerned, according to popular tradition, it is said that there is a refrain that goes: *If it is sunny around St. Fructuós, it will be a good year; God willing.* Thus, it would seem that the church had consecrated St. Fruitós to protect the crops the farmers were cultivating in the surrounding area. St. Fruitós is the main patron of the village and its feast is celebrated on 21 January. The deacons act as co-patrons.

The Association *Els Amics de Brunyola* is responsible for promoting much of the promotional documentation on the municipality. Mr. Ricard Teixidó has also written various articles and published books on the history of the village and on various issues relating to it. From these recognised works we know that in 1955, with funding from the community, the main altar was constructed, being made of stone with an alabaster altarpiece, with a hallelujah theme, featuring the most significant moments of the lives of the martyrs, the work of the Girona sculpturer Josep Boada. Subsequently, there was a collection to purchase images of the Saints to preside over the church of St. Fruitós.

Parish church of Sant Fruitós, Llofriu

In Baix Empordà, we find the town of Llofriu, which has a population of 294. Included within the municipal boundary of Palafrugell and located in the north-western part and at the foot of the Les Gavarres mountain range, Llofriu comprises of various centres and dwellings, surrounded by a large area dedicated to agriculture and livestock breeding. The municipality's proximity to Calella de Palafrugell, Llafranc and Tamariu makes the town an oasis of nature and popular folklore, to which famous personalities such as Josep Pla maintained close ties.

In the town we find the parish church of St. Fruitós, surrounded by a

small network of streets and lanes, which, together with the landscaped areas and recently restored stone houses, made the location one of the prettiest in the region.

The town of Llofriu was undoubtedly occupied during the Roman era, a fact also confirmed by the local historian Joan Badia. There are fragments of Roman clay on the walls of the northern side of the church, and on the enclosure walls of the adjoining vegetable gardens. Although small in number, there are pieces of amphora and *opus testaceum* brick.

In Medieval times, Llofriu belonged to the church of Palafrugell, and was directly owned by the Counts of Barcelona-Girona by means of an accord between Ramon Berenguer I and Almodis with Dalmau Bernat de Peratallada, dating back to 1062.

In 1151 the *boundary of Lo Frillo* was confirmed as a count-controlled domain. By 1196, the King Alfons el Cast instructed in his will that the town, together with Palafrugell, should pass to the order of St. Sepulcre on the demise of Dalmau de Palol, who owned them as fiefs. In other words, until the abolition of feudal rights.

The church of *Sanct Fructuosi* is referred to in 1121 in the will of the priest Berenguer Amat, of St. Sadurní de l'Heura, who bequeathed a property and the houses alongside the church of *Lofrid* to the monastery of St. Miquel de Cruïlles. Furthermore, the name of the church figures in the *Rotationes decimorum* in 1280, and in 1362 it is recorded as a suffragan of Palafrugell. It did not appear as an independent parish until the 17th century.

The current church dates back to the 17th and 18th centuries, having been rebuilt over the ancient Romanesque church, of which only the remains of a series of pieces of iron nailed to the wooden door frame exist. It comprises of a nave with lateral chapels and a poligonal apse, with a simple façade, the bell tower has a square floor plan.

In the year 1936 nearly all the artistic and liturgical works held by the church disappeared, the main item being the baroque reredos dedicated to Saint Fructuosus, however photographs conserved in

the sacristy allow us to form an idea of its size. Of large dimensions with a base on which are atlantean figures, the retablo had five faces. In the centre was a large image of Saint Fructuosus dressed as a pontiff, also scenes from the life of the patron, his congregation, the prison, the baptism of Rogantius, with Eulogius and Augurius before the judge and their burial. The author of the work is unknown but the influence of the reredos of Sant Martí de Palafrugell by Pau Costa is evident. It is considered to be from the second half of the XVIII century and interventions by two artists from different schools are evident, probably due to an interruption during the work.

As in other locations, the origin of worshipping St. Fruitós lies in the devotion of farmers, given that this is a municipality that has very close ties with agriculture. St. Fruitós is the co-patron of the town, and on 23 January the small feast of Llofriu is celebrated, with a religious service followed by the feast.

Co-parish church of Sant Fruitós dels Masos, Pals

The church of St. Fruitós dels Masos is located in Pals, a municipality of the Baix Empordà region. The town is divided into three centres: Pals, els Masos and Platja de Pals. The location of the old quarter is characteristic of the towns of the Empordanese plain, at the top of a low peak, over a plain that was formerly covered in swamp and marshland and later drained and used for rice growing. Etymologically, the name Pals originates from the Latin *Palus*, which means marshland. It is worth noting that the nucleus of Masos de Pals was initially made up of dispersed fortified farmhouses of significant architectural interest.

In the XV century at the parish church of Sant Pere de Pals existed an altar dedicated to Sant Fruitós of which proof from 1420 exists. In the year 1488 it received works of a beneficial nature and in 1510 it was moved to another location. In the XVI century was erected a church or chapel to Sant Fruitós in the neighbourhood of Masos de Pals, situated to the east of the town on the road to the beach, an important agricultural district now more touristy. It was erected by

local farmers who needed a place of worship nearer to their farms so as not to need to travel to Pals. This forms the origin of the devotion to Sant Fruitós by the farmers as a form of protector for their rice fields. In 1557 it was recorded that the church had five altars, and in 1656 it was reconstructed following desecration by French armies. In the façade are two inscriptions dating from 18 th May 1791 and 15 th April 1850. Monies were still being donated for its completion in 1862, this work was not completed until the first decades of the XX century when use of the old chapel continued, remains of which can still be seen in the houses at the sides.

St. Fruitós is the co-patron of the town, together with Domènec de Guzman and the principal patron, St. Pere. The feast is celebrated on 21 January. In this case, worship of the deacons St. Augurius and St. Eulogius is totally non-existent.

It is also worth noting that Carrer Major dels Masos and the small square bear the name of the patron saint.

Shrine of Sant Fruitós d'Ossinyà, St. Ferriol

The shrine of St. Fruitós d'Ossinyà is located in the municipality of St. Ferriol, in the La Garrotxa region. It was first documented in the year 977, when it was donated to the Canon of Santa Maria de Besalú by Miró Bonfill, the Count of Besalú and Bishop of Girona.

In 998, through a papal bull of Gregory V, the possessions were confirmed and these included the church of *sancti fructuosi quae est in Ursiniano* of Santa Maria de Besalú. Two years later, the Count Bernat Tallaferro de Besalú once again donated this church to the Canon of Besalú. From 1161 onwards, information concerning the church of Ossinyà is limited to references in various books of the diocese of Girona, such as the *Rationes decimatarum* of 1280 (*ecclesia de ursiniano*), the *Llibre verd* of 1362 (*Sancti fructuosi de Ursinyano*) or the *Sinodals* of 1691 (*Sancti fructuosi de Ossinyà*).

In 1722, the Bishop of Girona, Josep de Taverner i d'Ardena, on a visit to the archdeanery of Besalú, ordered the Rector del Mor

to hold mass on feast days at the church of Ossinyà, since it had become a suffragan of the former in losing its status of parish church. The church of St. Fruitós is a building with a single nave covered with brick vault, with windows and beams over supports to hold the roof structure, and, to the east, by a semi-circular apse that opens by means of a small step, which had been separated from the nave by a partition wall, built when the church was totally reformed; the original roof, some remains of which are still conserved today, was redecorated and replaced.

A central double-splayed window opens at the apse, and on the middle wall there is another window close to the apse, where there is a door, with a threshold and a plain tympanum, emphasised by two graduated arcs, which adopt the models characteristic of the 12th and 13th centuries and are ascribed to the original building structure. The bell gable tower is located on the western wall and was subsequently modified, thus making it square-shaped.

The bond is of well cut, unpolished ashlar stone set in course. In the interior reforms, the deteriorated plaster has been removed and traces of the removal of the previous vaults and arches have been conserved. The delegation of Bisbal de Girona together with private contributions and with popular support have ensured adequate restoration of the church. Today Sant Fruitós d'Ossinyà is a church open to worship and tied to the parish of Sant Vicenc de Besalú in which are held celebrations and festivities throughout the year.

Only St. Fruitós is worshipped and there is no connection with the deacons St. Augurius and St. Eulogius. As in other locations, farmers asked the saint for protection for their crops.

Church of Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu

La Vall de Santa Creu is a small village located in a rather deep valley of the mountain mass of Verdera, on top of which predominates the Monastery of Sant Pere de Rodes, to the north of Cap de Creus. It had its own municipality until 1787, when an order of Carles III annexed La Vall to Port de la Selva in the region of Alt Empordà (Girona). The

location, which features an abundant spring, is close to the sea, yet remains hidden. The characteristics of the location were appropriated by a monastery from the Visigoth or Carolingian period, a cell under the patronage of St. Fruitós, the first mention of which appeared in various diplomas of the 9th century. This is also the oldest documentation on the worship of the bishop and martyr of Tarragona in the Girona region. The cell *Sanctus Fructuosus* was confirmed as a possession of the Abbey of Sant Esteve de Banyoles in a precept of the Frankish King Carles el Calb dated 866 and in a subsequent one of King Lluís el Tartamut, dated 878, along with other cells of the same county of Peralada, which in the 9th and 10th centuries gave rise to major disputes between the Monastery of Banyoles and the Occitan Abbey of Sant Policarp (in the county of Rasés, in l-Aude). It is known that St. Fruitós and the other cells already figured in an initial precept, now lost, of King Carles, dated 844.

In June 879 in Castelló (Empúries) a public trial or hearing was held in order to rule upon the ownership of four monastic cells of the country of Peralada between the aforementioned Benedictine abbeys of Sant Policarp and Banyoles. The ruling, which was meant to be final, favoured the interests of the monks of Banyoles, whose claim had already been upheld at the assemblies before the King Carles, at Attigny, in 874 and at Troyes in 878. In addition to Sant Fruitós, the other cells being disputed were Sant Joan Baptista (Sant Joan Sescloses), Sant Cebrià de Penida and Sant Pere. The latter would later become the great Abbey of Sant Pere de Rodes.

However, the controversy did not end here. King Odó -who had ended the «legitimacy» of the Carolingian dynasty-, at the request of Count Sunyer II of Empúries and the Bishop Ermemir, almost certainly a secessionist Bishop of Empúries, in a precept dated 889 awarded Sant Fruitós and the other cells possessions in the region, specifically the Abbey of Sant Policarp de Rasés.

Once the Carolingian dynasty had been restored with Carles el Simple, this King, in a diploma dated 899 granted Sant Fruitós and the cells of the

county of Peralada with what are known as «churches», in the diocese of Girona, almost certainly to avoid more conflict. However the same Carles, contradicting the previous decision, once again confirmed the domain in favour of the Monastery of Sant Esteve de Banyoles in 916.

In the first half of the 10th century, the panorama with regard to the church of Sant Fruitós changed dramatically. At this moment, the old cell of Sant Pere de Rodes, under the rule and protection of the Counts of Empúries and Rosselló, became a great independent abbey. The document sanctioning its separation from the Monastery of Banyoles is a precept of King Lluís el Transmarí dated 944, which did not mention the nearby church of Sant Fruitós, although it did appear in an document by the same King a little later, in 948: *Sancti Fructuosi basilicam*. Above all, with the donation to Sant Pere de Rodes by Count Gausfred d'Empúries-Rosselló, in 974, the ancient Church of Sant Fruitós -no longer referred to as a cell- remained under the jurisdiction of the abbey. Logically, it appears in subsequent confirmations during the same century: the papal bull of Pope Benet VI of 974, the precept of King Lotari of 982 and the papal bull of Pope Joan XV of 990. Despite later claims by the Abbey of Banyoles, the Church of Sant Fruitós, as well as the other former cells, would remain under the domain of the monks of Sant Pere de Rodes in the future.

In all of this, the role played during the 9th century by an Abbey quite remote from today's Empordà, like Sant Polycarp, in the county Rasés, with its desire to own Sant Fruitós and other cells of the county of Peralada, may seem surprising. In belated and rather damaged copies of a diploma which the emperor Charlemagne had granted to the Monastery of Sant Polycarp on an unknown date towards the end of the 8th century, reference is made to its foundation by the first abbot, called Àtala. He was a "Hispanic" abbot who had previously stayed in the region of today's Empordà, accompanied by servants and monks -including the young Agobard, who would later become the Archbishop of Lyon and a notable figure at the French court. From the monastic location of Magregerum (Magrigul, in the Montjoi

region, in the municipality of Roses), it is said that he revitalised some small monasteries, cells or churches of ancient origin that had been destroyed by "pagans", which he had named. We can find allusions to Sant Fruitós and to Sant Pere (of Rodes), while the others can also be identified with churches that continued to exist in later periods. Àtala was a religious fugitive from the Arab reprisals following Charlemagne's failed expedition to Saragossa in 778.

The monastery of Sant Polycarp was founded around 782. We can assume that Àtala was in the Empordà region around 780, consequently before the occupation of the city of Girona by the French in 785. Some authors consider the diploma of Charlemagne to be a complete forgery, while others believe that the tale it tells relates to a true situation and true events. For this reason, at the beginning we referred to the possible origin of the worship of St. Fructuosus in this location –and, therefore, in the diocese of Girona- prior to the brief Saracen control of these regions in the north-east of Catalonia.

Despite being called a cell, it could be considered that Sant Fruitós was a primitive parish that had come under the jurisdiction of Santa Creu de Rodes (later called Santa Helena), a church located in the same area, further up the plain. It has been documented since 974. In 1113 it became the parish church of the town closest to the Monastery of Sant Pere de Rodes. For this reason the location of the ancient church Sant Fruitós is called Vall de Santa Creu, a name that has endured. It is on record that this location was abandoned in the 14th century, possibly following the Black Plague. In the 16th century, Santa Creu lost its parish status and Sant Fruitós became dependent on the parish of Sant Esteve de la Selva de Mar, also of very ancient origin; although today it is a parochial annex. Alongside it a small town had built up, so in 1618 the Bishop authorised the establishment of a new cemetery next to the church. Together with the nearby constructions, it forms an outstanding ensemble of traditional architecture that extends throughout the neighbourhood. There are no clear remains of buildings from the high medieval period.

The church is a very small building with a single nave. On the west façade there is a bell gable with a rather unusual structure. To the north, it is possible to access the top of the bell tower, via a complex stairway, and the cemetery. The door of the church faces west, is rectangular and above it there is a rectangle on which the date 1670 appears. Above the door there is a small circular window. The entire wall is covered in plasterwork, although in fact it is made of slate. The north wall of the church has no openings, while the side wall is attached to a building in ruins.

The apse of the church is long and semi-circular in shape and therefore does not form corners where it meets the nave, and in the upper part, just below the eaves, there is a loophole. On the southern side, there is an adjoining vestry.

In the interior, the vaults of the nave and the apse are made of glass. The choir is made of wood and the entire church has been plastered and painted.

Chapel of Sant Fruitós of Peralada

The chapel of St. Fruitós belonged to the ancient castle of Peralada, located in the upper part of the village, to the north of the parish of Saint Martin. It was documented in 1147 and 1154, when it received inheritances, although its origin probably dates back further. The nobleman Ramon de Peralada, in his will dated 1176, donated an appointed priest, Fructuós, for the purposes of celebrating masses and anniversaries in this chapel.

The nuns (Augustinian canons) of Sant Bartomeu de Bell-lloc, a monastery built in a solitary location at the foot of the Albera plain, in the municipality of Cantallops, which was handed over in 1222 by the Viscount Dalmau de Rocabertí, the lord of Peralada, were attacked “by strange people”. In 1690 they asked to be transferred to the town of Peralada. The same year, Viscount Felip-Dalmau de Rocabertí and his wife Esclarlamunda, handed over the ancient castle or palace of Peralada, which had now been abandoned, with all its buildings,

land and the chapel of St. Fruitós. The chapel disappeared with the construction of the new monastery, which conserved the name and the title from which it originated. It must have been close to the Costa de les Monges lane, although no identifiable remains exist.

Parish church of Sant Fructuós of Perves

Perves is a small village inhabited by thirty people, belonging to the municipality of Pont de Suert, in the region of Alta Ribagorça (Lleida). The parish church is dedicated to St. Fructuosus, although no reference to the Medieval era can be found. However, since its patron saint is St. Fructuosus, it appears that the church must be of ancient origin, and it is therefore assumed that it already existed in Romanesque times. The current building corresponds to the type of construction built or modified in a Baroque style, with an draughty octagonal bell tower. The interior pays homage to a life-size image of the martyr saint. The patron feast of the village is on 21 January, St. Fructuosus day, and verses have been conserved in his honour.

The Sant Fructuós of Aramunt Vell church

Aramunt is a small village in the municipality of *Conca de Dalt*, in the region of *Pallars Jussà* (Lleida), with an approximate population of 100 inhabitants. It is located at an altitude of 500 m west of the Aramunt Vell hill and 2 km from the banks of the reservoir of Sant Antoni, very close to la Pobla de Segur.

Aramunt forms a segregated centre and arose as a result of the abandonment of the old centre Aramunt Vell, as part of a process that began around 1940 and ended up leaving the old centre completely deserted, around the 1960s.

The ancient church was situated on a hill and conserves elements of late medieval times.

The church of St. Fructuosus, built in 1958 thanks to the efforts of the villagers and subsidies of the bishopric, is located in the southeast of the centre.

St. Fructuosus is the main patron of the village, and there are verses in his honour.

Parish of Sant Fructuós of Músser

On the southern side of the Músser plain and at an altitude of 1305 m, on the upland of Alzinera and to the right of the valley of Aràns, we find the town of Músser. There are records of this parish dating back to the 9th century, when it appears documented in the consecration of Santa Maria of la Seu d'Urgell.

At the beginning of the 11th century, the married couple Durand and Matilde exchanged with bishop Ermengol of la Seu d'Urgell a vineyard they owned in the region of Cerdanya, for a plot of land owned by the latter in Sant Feliu d'Olopte, a transaction that was documented in the year 1015: *in apendicio sancti Fructuosi in villa que vocant Muzar*. In the 14th century, there is a record of the visit to the church of Músser by the delegates of the Archbishop of Tarragona, which figures in the list of parishes visited during these years.

The church, which has been restored, has a rectangular floor plan, with a single nave and an east facing Lombardy style semi-circular apse, decorated with pairs of blind arches separated by four vertical sashes that reach the base and divide the tambour into five sectors. This element allows us to date the ensemble to the 11th century, since this decoration was typical in nearby churches during said century. The apse is preceded by a Presbyterian arch flattened by the forces received from the side walls of the nave.

The facing walls of the nave, for the first two metres, consist of well-squared ashlar stones set in regular courses. At the top of the walls, it is still possible to see the slate slabs that marked the level of the old roof, which is now made of ceramic brick under a wooden structure. From the roof downwards, the walls of the nave are slim and reinforced with subarches. By contrast, the walls of the apse are thick and made of ashlar granite.

The entrance, on the southern enclosure wall, features three graduated

archivolts in granite voussoirs, of rectangular section, the edge of the outer arch being more countersunk. On the front, it bears the following inscription: *I de musa restaurada 1958*.

Finally, attached to the west wing of the building, there is a modern clock tower, while the area of the apse and all of the northern facade is occupied by a cemetery.

The walls of the church are now decorated with modern frescoes representing various scenes of the martyrdom of St. Fructuosus and his deacons Augurius and Eulogius, the work of Aurora Altisent.

Chapel of Sant Fruitós, Aransís

Aransís is located on the western side of Conca de Tremp, in the region of Pallars Jussà (Lleida), 20 km from the town of Tremp. It has been part of the municipality of Gavet de la Conca, together with some other small towns, since 1970, when they lost their status as municipal capitals owing to population loss. It is bounded by lowlands, the Conques river and the sierra of Sant Gervàs, also known as the sierra of St. Miquel or Aransís.

The principal economy is agriculture. The principal crops are cereals (corn and barley). There are also almond and olive groves. Livestock breeding is centred around a pig farm and two herds of cattle. There are 30 permanent residents, with 10 permanent houses still in use.

The Romanesque chapel of St. Fruitós is located 500 m from the town of Aransís. It is a very simple construction, with a single nave and a barrel vault. The construction dates back to the 11th century. The image of St. Fruitós was transferred to the parish church of St. Pere because of the building's poor condition, in spite of the fact the *Associació Cultural Amics Poble d'Aransís* is working on its conservation.

Worship of St. Fruitós continued until recently. It was customary to visit the chapel on 21 January and, during times of drought, the people went there to pray for rain. The *Verses* called upon St. Fruitós, requesting earthly and heavenly goods from him:

Oh mountain so wise
we sing thy praises:
protect us from evil
glorious St. Fruitós.

Fruitós, thou is virtuous
and all powerful with God,
give us grace and health,
and pray for thy people,
take care of the fruits
we always trust in Thee:
protect us forever ...

Mountain St. Fruitós is thy name
a miracle maker to thousands,
never forget
the parish of Aransís
so we beg you
to duly protect us:
protect us forever ...

Shrine-oratory of Sant Fructuós Màrtir, La Pobla de Segur

The shrine of St. Fructuosus is a very small chapel-oratory located on an ancient royal route, now called *Camí de la Riba*, approximately 2 km from Pobla de Segur (Pallars Jussà, Lleida), which leads to the valleys of the high Pyrenees in the Capdella region.

One of most ancient traditions of Pobla de Segur is devotion to St. Fructuosus. It is possible to find references of this in the town's most ancient documents. According to the historian Llorenç Sánchez i Vilanova, no documented facts exist which enable us to define the origins and reasons behind Pobla de Segur's devotion to St. Fructuosus, and it is therefore attributed to a one-off event or circumstance. As

far as historical references are concerned, it is worth mentioning the questionnaire of F. de Zamora, completed by a resident of the Casa d'Orteu in 1789, in response to a question on the local traditions and devotion of Pobla de Segur, which are, on 21 January, St. Fructuosus, on 8 May, the appearance of St. Miquel Arcàngel, on 1 June, St. Antoni, on 14 June, St. Aventí, and on 18 June, the feast of Mare de Déu de la Ribera, which took the form of a major feast.

The celebration of St. Fructuosus, on 21 January every year, has always brought together a group of residents who, on a normally sunny afternoon, now that the short winter days are becoming longer, gather in the isolated chapel, in a ceremony that is both simple and enjoyable.

The construction date of the chapel is not known. Owing to its poor state of repair, it was successfully restored 10 to 12 years ago, thanks to the voluntary work of some residents, who have converted the derelict building into a beautiful small oratory. The shrine has a new layout, yet conserves the sobriety of the ancient transitional Romanesque style, supported by the subsequent modifications that have been made.

We now find ourselves before a monument that was almost forgotten, or in any case, somewhat overlooked with its appearance of a building without any aesthetic detail, now converted into a simply yet lively and very attractive work, which contains a modern plaster image of St. Fructuós.

The restoration was carried out by recovering the layout of the original shrine, which consisted of a building, open at the front, with a wide entrance, and the interior, separated by a wrought iron grille. The altar is a simple ring of stone, accompanied by two candelabra of eleven lights, made of wrought iron, like the grille in the entrance. On the left side, a blind arch has been opened, with a cross that bears the inscription "Santa Maria". In the atrium area, two large stone benches have been built on both sides. The resulting shrine, in addition to the beauty of the stylised lines of the entire ensemble, has become a magnificent shelter, and has thus regained its original purpose. The location faces the west and, receiving an abundance of light and sun from the region,

has become a retreat of peace and tranquillity, compared the rustling waters of the Flamicell that run along the bottom of the broad hollow, with the mountains of Santa Magdalena, Toralla, and Camporán featuring prominently on the horizon.

Church of Sant Fructuós of Boldís Sobirà

Boldís Sobirà is the highest village of Vall de Cardós, located at an altitude of 1480 m. It belongs to the Lladorre municipality, in the region of Pallars Jussà (Catalonia). The church dates back to the 18th century, although there is an annexe that could correspond to remains of the former Romanesque church. The oldest document that mentions St. Fructuós as a patron saint is dated 1792. The church, which also honours St. Michael the Archangel, is dependent on the church of Boldis Jussà. It conserves verses in praise of the patron saint.

Church of Sant Fructuós of Carmeniu

Carmeniu is a town in the Montferrer i Castellbò municipality, in the region of Alt Urgell (Catalonia). In the 9th century it was called *Kasamuriz*, and since 1904 has depended on Santa Maria de Castellbò, with the church from the 17th century. It has sacramental texts that date back to 1611.

Church of Sant Fructuós of Guils del Cantó

Guils del Cantó is a town annexed to the parish of Adrall, in the Montferrer i Castellbò municipality, in the region of Alt Urgell (Catalonia). It is referred to as Eguils in the consecration document of La Seu d'Urgell (9th century) and as Equiles, in the consecration document of Santa Cecília d'Elins (11th century). The original church was consecrated in 901. It was a parish church until 2000, in spite of being dependent on St. Serni de Vila-rubla – Vilarubea- i Solans (St. John). It is now dependent on the parish of Ortó.

Church of Sant Fruitós of Balestui

A town in the Baix Pallars municipality, in the region of Pallars Sobirà (Catalonia). Located in the lower part of Vall d'Ancs. The church is in ruins and does not have parishioners. Its origins date back to the former Visigoth monastery located in the town of the same name, formerly in the municipality of Gerri de la Sal. It is located close to Camí de Gerri de la Sal in Pobleta de Bellveí. The bishop Possidoni d'Urgell –who may have been a restorer– united it to the Senterada Monastery which was also of episcopal faith. In 819, Lluís el Pietós took possession of Senterada, uniting it (10th century) with Santa Maria de Gerri, possession of which was taken by Pope John XIII (966). By the early 12th century, it no longer had a Community.

Parish church of San Fructuoso Mártir, Bailo

Bailo is constructed on a hill on the Medieval route *Camino de Santiago*, in the la Jacetania region (Osca). It is located in the southernmost part of the region, on the sierra of San Juan de la Peña, at the base of the port of Santa Bárbara and a few kilometres from the Aragón river. It has a population of around 130.

The role played by St. Fructuosus in the town's heritage is a marginal one. In spite of this, it is traditional to celebrate the feasts of St. Fructuosus and St. Sebastià on 21 January, therefore on the nights of 20 and 21 January various bonfires are lit to commemorate the martyrdom of St. Fructuosus. It is customary for the town council to participate in the feast, by inviting the residents of the town to a dinner on the eve of the celebration.

The church of St. Fructuosus is an ashlar stone construction. It comprises an apse, two semi-detached chapels with a floor plan in a form of a Latin cross. It features a square tower with an attractive clock at the top. The most noteworthy feature of the church is the baptismal font, of pure Romanesque style. The façade is in a gothic style.

The town centre is noteworthy for its traditional architecture, with

palaces from the 15th and 16th century, such as Casa Achesa and Casa Samper, which has a large double window with Gothic traces.

The town has a small shrine dedicated to Santa Bàrbara and in it the conserves the remains of an ancient Roman road. According to various studies, this is possibly route 33 of the Antonine Itinerary.

Parish Church of San Fructuoso of Barós

Barós is a small municipality considered, for administrative purposes, as a minor decentralised part of Jaca, in the province of Osca. It belongs to the la *Jacetània* region, in the autonomous community of Aragon. The first documented reference to this village dates back to 1062. In March 1084, Sancho Ramírez donated the village to the cathedral of Jaca.

The parish church of Barós is dedicated to St. Fructuosus. Built in the last third of the 12th century, the building had a single nave, finished off with a semi-circular apse. In the 16th century, the north chapel was added, and is dedicated to Mare de Déu del Roser. Two centuries later, the bell tower and a portico were built, the latter disappearing during the last restoration carried out in the church.

The exterior decoration of the church has a clear Lombardian influence, enriched by a series of structures that create different heights among the presbytery, the nave and the subsequently added elements. The frieze is made up of blind arches along the external perimeter of the building. Some of these arches contain decorative elements in relief, with varied themes, such as ties, animals and human figures.

Worship of the martyr saints is somewhat marginal, and the historical ties they have with the origin of the village are not known.

Shrine of Sant Fructuoso of Bierge

In the small Huescan village of Bierge, located in the Somontano region and with a population of 225 inhabitants, there is a Romanesque shrine that dates back to the 12th-13th centuries and is dedicated to St. Fructuosus. In the village there are events related to the worship of the

martyr saint in the small feast held to honour St. Fabián on 20 January, on the eve of St. Fructuosus. However direct worship of the martyr saint in Bierge is marginal.

The Bierge shrine is located at the entrance to the village, and was built over an Arabic mosque. In 1949, it was declared a National Monument and closed for worship.

The building has a flat sanctuary and is located above an elevated base. The doorway is located right in the middle of the south wall, in a slightly protruding structure. It comprises two smooth archivolts of grand voussoirs crowned by a dustcover.

Inside the nave, ogival arches support a two-sided roof structure.

The shrine has recovered some murals of the Romanesque-Gothic transition, dating back to the mid-13th century, which were previously pulled from its walls. These paintings were produced by at least two masters, who were known as the “*first and second master of Bierge*”. Their work and style spread across the Somontano region. The theme of the paintings are St. Nicolau de Bari, St. Joan Evangelista and St. Fructuosus.

Some of the original paintings which covered the facing walls of the presbytery bay, are kept at the National Art Museum of Catalonia, and represent scenes of the life of St. Nicolau de Bari.

The upper area of paintings are the oldest. They are attributed to the “*first master of Bierge*”. Their origins are more archaic in the ones that can be found in the lower area, and they are horizontally divided into three sectors. The central painting, the largest, represents the Calvary, in which the head and body of Christ have disappeared. On both sides, the lateral sections display two superimposed registers, relating to the life and martyrdom of St. Fructuosus and his deacons St. Augurius and St. Eulogius.

In 1949, these paintings were transferred onto canvas by Ramon Gudiol and exhibited at the Diocese Museum of Osca. They are now located at the Bierge shrine.

Parish Church of San Fructuoso Mártir of Colmenares de Ojeda

To the south of Cervera de Pisuerga and to the east of Aguilar de Campoo, lies the vast region of Ojeda (Palencia). In geographical terms, these lands form a series of small valleys that meet at the main valley, through which the Burejo river runs. To the south, it is bordered by the Pisuerga paths, close to Alar del Rey and Herrera. It has a smooth landscape. Woodlands alternate with fields of cereals or farmed plots of high quality potatoes. Alongside the streams, there is a continuous line of poplar trees. The villages are located at the feet of the valleys, although some are concealed behind rocks or appear on top of abrupt locations. The most attractive feature of these villages is their spectacular romanesque churches, which are authentic treasures.

Colmenares is surprising for its monumental parish church, built in a gothic style. The façade is decorated with enigmatic human faces, with long vine shoots coming out of their mouths. The jambs are decorated with two dogs or wolves attacking a wild boar. This entrance is protected by a narrow doorway, formed by arches and covered with a vault.

Inside the church, there is a magnificent baptismal font decorated with various scenes representing the baptismal ritual and the resurrection. This item is an authentic treasure from the romanesque period.

The village has several palaces dating back to the 16th and 17th century, with the coats of arms of noble families. They are noteworthy for their outstanding craftsmanship and for the magnificent sculpture of their coats of arms, with the customary helmet and a pair of superb lions. Crossing the river that divides the village centre to the other side, we can observe the remains of the castle and the tower, one corner of which remains intact.

During the Middle Ages, Colmenares was in its splendour. The region enjoyed great importance during the Reconquest as Christianity advanced towards the Duero frontier. In the 12th century, Rodrigo Gustios appeared, a legendary character who restored the abbey of Lebanza and was the initiator of a noble lineage that still exists

today. Documents exist that prove that he was born in Colmenares, and died there in the late 12th century. Testimony to the importance of the village in the Middle Ages and the Modern age are provided by the parish church of Saint Fructuosus and the now, almost nonexistent, tower, which is referred to as “the Castle” by the local people. The link between the families with the Colmenares surname, which extends across Spain and America, and has borne many famous names, is evident in the numerous coats of arms at the church.

The relationship, ties and origin of the village and the worship of St. Fructuosus is not known. The devotion and worship towards the Saint is a long-standing one and there is evidence of this in the place of worship itself, at the main altar of which, in the centre, there is a sculpture of the Saint, with the deacons Augurius and Eulogius, at a lower level. In ancient times, when leaving mass on Sundays, the residents held *Concejo abierto* meetings, at which they discussed common issues.

St. Fructuosus has always been the patron saint of the village and was celebrated with a great feast in which all the residents participated; this lasted several days and lambs, pigs and other animals were slaughtered for the occasion. However, for climatic reasons, in the early 20th century the patron saint of the locality was changed to Mare de Déu del Roser, which is celebrated on 1 October. Today, it is still customary to celebrate the feast of St. Fructuosus on 21 January, with a lunch attended by all the residents, now in small number, who invite their families from other locations. Given that the residents are elderly and few in number, the feast is celebrated with a communal lunch at a restaurant in Cervera.

Parish Church of San Fructuoso Mártir of Valoria de Alcor

Valoria del Alcor is a hamlet of Ampudia, located three kilometres from it and influenced by the *Cañada Real de la Mendoza* cattle tracks. It is the last village in the province of Palencia and has a

population of fifty, its activities being agriculture and cattle breeding. It has numerous stone cellars, given the large areas of vineyards that existed during the 1950s and 1960s.

The origin and ties of the village with the worship of St. Fructuosus is not known, in spite of the fact that their devotion is a long-standing one.

St. Fructuosus is the patron saint of the village and its feast, on 21 January, is celebrated on the nearest Sunday to this date.

As for the art and architecture of the village, the Church of San Fructuoso is particularly noteworthy, and was declared a monument of cultural interest in 1983. It is a fine romanesque building with a single nave, a spacious interior and a large presbytery. Its possible origin dates back to the 12th or 13th century, although once the restoration works of 2000 were complete, it was confirmed that what was believed to be an atrium annexed to the church was in fact the original church, probably of pre-romanesque origin and probably built in the 10th century. In the 10th century, the final section of the nave was constructed, copying the model of romanesque construction. It has a single nave with a barrel vault. It is finished with a semi-circular apse with four small adjoining columns. The large tower is made of ashlar stone, while the roof is of Arabic tiles.

In its interior, of particular note are the gothic Christ of the 15th century, the baroque altarpieces and various multi-coloured sculptures, including those of St. Fructuós and his deacons, St. Auguri and St. Eulogi, as well as a curious sepulchre worked in stone.

The presence of the Saint in the village and in everyday life can be felt and it was common to give the name of Fructuós/a to its inhabitants, most of whom are now deceased.

Parish church of St. Fructuosus de Taurinyà

The municipality of Taurinyà is located on the northern side of the Canigó mountain (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon). Its history, in spite of the Roman remains, dates back

to the year 845, when a document refers the construction of a small castral church dedicated to St. Valentí, a building connected to the abbey of Cuixà, in whose possession it would remain until the French Revolution.

A second church was constructed during the 11th or 12th century AD within the plain, to the east of the present town, although it should be borne in mind that it already appears as being owned by St. Miquel de Cuixà in documentation dating back to the 10th century.

The building corresponds to the parish church that was dedicated to St. Fructuosus. It is a building of Romanesque origin that has undergone key modifications over the centuries, in particular the major restoration carried out during the 18th century. The church was also conceived as a military defence, as is evidenced by the existence of double splayed arches.

The construction features a nave supported by two aisles. The nave, which undoubtedly owes itself to the works carried out in the 12th century, is covered in a vault of closed ogival arches, which lead to a rectangular sanctuary. This flat sanctuary was constructed in the 18th century, replacing the primitive apse, in the same manner that the aisles were closed with flat walls.

Access to the church takes the form of an ogival marble arch, located to the west, and constructed in calcareous bond. It is constructed of unworked shaly stone in the more modern construction parts, with the exception of the base of the bell tower and part of the north wall, both pre-romanesque elements characterised by the use of squared calcareous stone.

To the east of the nave is the 12th century bell tower, which has a square base with 4 metre sides and is 18 metres high. The structure is divided into three levels, the first featuring centred arched windows, while the middle level is characterised by its large double windows, which rest on a cylindrical or octagonal column crowned with plain, conical or decorated capitals (one of the decorated capitals displays the head of an ox being spat at by two serpents, perhaps as a symbol of

St. Lluc, or how the abbot Cazes saw it, describing the coat of arms of Taurinyà). The third and final level features smaller double windows than those of the second level, which rest upon small cylindrical columns with plain capitals, with the exception of the opening on the west side of the bell tower, which is defined as a loophole. This upper level features the clock face, crowned by the bell housing, which is equipped with two bells.

One of the bells is dated the 14th century and bears the following inscription: "AVE MARIA, GRATIA PLENA, DOMINUS TECUM". The other bell is dated 1804.

The church interior features altarpieces dedicated to Mare de Déu, from the 15th century, and to St. Valentine, from the 18th century, in addition to the one paying homage to St. Fructuosus, which also dates back to the 18th century.

From 1871 onwards, with the subsidies granted to the town of Taurinyà by the Consell General dels Pirineus-Orientals, construction of the church of St. Fructuosus was extended on its southern side.

The feast of the patron saint is celebrated on 21 January, and is of course dedicated to St. Fructuosus.

Church of St. Fructuos de Marians

To the south-east of the village of Marians, in the municipality of Soanyes (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon), lies the church of St. Fructuosus, first mentioned in documents in 1279-1280, where it states that the chapel of *Maresanis* belonged to the tithe of the Elna diocese.

An example of the most popular rural architecture of the 11th century, the church of Marians has a small nave with a semi-circular east-facing apse, where a double-bevelled window opens out. The materials used are splayed blocks of shale, and units with lime mortar.

The nave is covered with a barrel vault, while the apse is covered with a quarter round vault.

Access to the interior is door in the by means of a south-facing wall

where a window with the same characteristics as the apse window opens out. These openings consist of arcs of flagstones and jambs with adobe ashlar stone, while the remainder consists of a framework of ashlar stones and shale keystones. On the door frame of this access, we can observe a bolt of Romanesque tradition, decorated with fine incisions that create rows of teeth.

The original structure has undergone several modifications, such as the addition of a side chapel to the north and the construction of a bell gable over the façade. Finally, to the west a house, only partially visible, has been annexed.

It conserves a processional wooden cross from the 14th century, the Rosary altarpiece from the 16th century and the St. Fructuosus altarpiece, considerably deteriorated, from the 18th century.

Church of St. Fructuós de Llo

The church stands at the entrance to the village, which is located at the mouth of the Segre river (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon).

As with other churches in Cerdanya, the parish of was first mentioned in the act to consecrate Santa Maria de la Seu d'Urgell at the end of the 10th century, and we know that by the end of the 14th century, it had an annual income of 25 pounds.

The building, most of it original from the 12th century with a few subsequent modifications, was built to replace the castral chapel of the 10th century, which had become too small because of the growth in the population. It has a single nave with a rectangular floor plan and a semi-circular apse built of well-squared stone courses resting upon lower courses of calcareous stone (in the interior this contrast can also be observed indicating an initial apse reused at a later time). Running along the upper part of the apse is a cornice with a frieze of saw teeth, upheld by nineteen brackets sculpted with heads of men, bulls and birds, among other animals. Right in the middle of the curvature of the apse, there is a window which combines the splay with a ledge, with

a round arch featuring bevelled voussoirs and bevelled ornamental motifs from side to side. The different sculpted elements are subordinate to the bull's head which protrudes from the keystone, and from here onwards, and from side to side in an asymmetrical manner, there are various motifs, such as the monsters' mouths, devils' masks, crouching lions, heads, etc.

Opposite the apse, a tall façade serves as the base of the wall of the bell tower, on two levels, with two openings crowned by round arches on the first level, and an upper opening, smaller and placed centrally between the other two. On the wall crowned by the bell tower there is a small bull's eye.

Two types of materials were used in the construction of the church: large blocks of squared, shaly mica and very neat courses of calcareous stone.

The roof is an additional structure, close to the bell tower, which generally lies over a pointed stone vault.

There are five chapels on the northern and southern sides, linked to each other and separated from the nave by round arches, and by a level below the main section of the church. On the most south-westerly chapel it is possible to read the date 1707 on the lintel of its window. The façade, the main feature of the church, opens out on the southern wall, where there are two double-splayed windows. Of white marble, it consists of four graduated archivolts, two of which have semi-circular protruding arches, the exterior one plain and the interior one with sculpted decoration, supported by four sculpted marble capitals and cylindrical shafts made of granite.

The decoration of the façade is very detailed, with palmettes superimposed on the capitals and, on the concave mouldings, figures in relief, such as bats, snails, monsters' mouths, stars and human heads, among others. The human creations are reminiscent of the decorations on the façade of Ripoll, with their well-combed hair and curly beards divided into two symmetrical parts.

Church of St. Fructuós d'Iravals

This church dates back to the 12th century and is located in the centre of the parish of Iravals, a location that belongs to Latour-de-Carol (Cerdanya, nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon). This village is located at the entrance of the Querol valley, on the right bank of the river of the same name.

The parish of Iravals was first mentioned in the act to consecrate Santa Maria de la Seu in 819 and written up at the end of the 10th century. With regard to the church of St. Fructuós, it is known that there was a visit by the delegates of the Archbishop of Tarragona to the *ecclesia Sancti Fructuosi* between 1313 and 1314.

The building has a single nave, constructed in a circular barrel vault, with a rectangular floor plan and finished with a semi-circular apse covered by a quarter round vault. The latter, facing west, was built of cut stone. The apse, without decoration, opens to its centre with a double-splayed window and a round, unworked keystone arch, while on the south side the window has the form of a loophole. Close to apse, it is possible to observe the remains of a splayed window.

The masonry takes the form of a mixture of granite stones arranged in regular stones at the apse and at the northern wall. The corners are more solid and more carefully worked. The façade is finished with a double bell gable erected over the central section.

The western enclosure of the building is crowned at the central section with a bell gable with two openings in a round arch, covered on both sides with slates. The gable roof of the nave also features slates, while the roof of the nave is at a lower level.

Access to the nave interior is by means of an opening at the southern wall, a door consisting of a keystone round arch, today covered by a modern porch, located close to the cemetery. On the same southern wall, it is possible to observe several walled-up windows.

In the interior there is a polychrome statue of Crucified Christ, dated the 13th century. We can also observe the antependium of the altar, originally from the Church of St. Esteve de Latour-de-Carol dedicated

to Santa Marta, the work of Ramon Destorrent and dating back to the 14th century. It also covers the altarpiece of St. Fructuosus, dated 1572, the work of Antoni Peytaví and Miquel Verdaguer, and a chasuble of the 16th century. Furthermore, on the western side of the nave, the ancient baptismal font still remains.

Parish Church of St. Fructuós de Cameles

This church, located in the town centre of Cameles (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon) was first referred to in documents in 1011 in the act to consecrate St. Miquel de Montoriol d'Amunt: *S. Fructuosus de Castro Camelias*. At that time, the church was owned by the Monastery of Arles.

The 11th century construction, isolated behind a defensive wall, is obscured by subsequent constructions, in particular the reconstruction of the 14th century and by the construction of the bell tower in the 17th century, in addition to the annexing of a utility building over the northern apsidal chapel.

Originally, the church had three naves. The current floor plan, with its single nave, conserves a rectangular apse flanked by two apsidal chapels with a horseshoe-shaped floor plan, a shrine of pre-romanesque construction. The southern apsidal chapel has an arch window and slightly splayed jambs.

The roof consists of timber beams over diaphragm arches.

There is access to the square 17th century bell tower by means of an exterior staircase, a construction that obscures part of the southern apsidal chapel of the original church.

Access to the church nave is by means of a door with three archivolts and a tympanum sculpted in a cross within a circle. The door is constructed of pink marble from Vilafranca, covered with a gold patina. The door frame has typically romanesque ironwork, featuring a groove in the centre of its sides and volutes.

Inside the church we can observe a straight wall which covers the triumphal arch and the pre-romanesque apsidal chapels. The baptismal

font and the wrought iron candelabra are conserved here, both from the Romanesque period.

Particularly noteworthy are the gothic altarpieces of Santa Agnés and St. Nicolau (14th – 15th century), which surround the altarpiece of the main altar. The latter was built by Lazare Tremulles in 1644-1645 and is dedicated to St. Fructuosus, the patron saint of the parish. Other noteworthy altarpieces include those of the Rosary (1715) and the Immaculate Conception (1644). The church houses the treasures of a beautiful romanesque Mare de Déu from the 12th century and the small chapel of the St. Martí de la Roca hermitage.

Church of St. Fructuós in the uninhabited village of Rocavella

On the left bank of the la Roca canal, within the municipality of Roca d'Albera (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon), the uninhabited village of Rocavella is located, where the church of St. Fructuosus de Rocavella, now in ruins, stands.

The first mention of the church in documents dates back to 1264 (*ecclesia St. Fructuosi de Roca Vella*), although the characteristics of its construction point to a church that was probably built in the early decades of the 11th century. In those times, the location was owned by the lords of la Roca, originally from Empúries.

The church has a single nave with a semi-circular apse. Although the complete elevations have not been conserved, it is possible to observe the remains of the top of the quarter round vault at the apse, which closes at a great height, making it necessary for a dome supported by pendentives. This fact, documented up to the modern age, makes the church a unique structure, since the dome has been erected without a transect, its interior being defined by the triumphal arch and a main arch, both round arches over pillars supported by curved imposts. On the exterior, four rectangular buttresses reinforce the dome structure. The unique elevation of the building permitted an opening for two windows with a single vertical bias.

The walls of the nave were constructed in flagstones, placed horizontally and also in *opus spicatum* or herring-bone rows. By contrast, the sanctuary is constructed of small, poorly-squared ashlar stones.

Access to the interior is through two doors, only the frames of which remain.

Church of St. Fructuós of the vicinity of Brangolí

The vicinity of Brangolí is located in the northern part of the municipality of Enveig (Cerdanya, nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon), to the left of the Enveig river. Its parish church worships St. Fructuoso and is a building with a single nave that was totally reformed in 1850.

Some references to the site are known, such as news of the visit of the delegates of the Archbishop of Tarragona between 1312 and 1314; however, there is no data on more remote periods, (at the time it was given the name *alode de Villanguli*), or subsequent periods.

Church of Saint Fructueux of Saint Frichoux

The village of Saint Frichoux is located on a small hill near the ancient Marelle lake (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon). It has approximately 180 inhabitants. The Abbot of Caunes owned this land, known as St. Fructuós, from the 9th century until 1789.

The old village was surrounded by fortifications with a deep moat dominated by a robust castle. There are still the remains of the ancient walls and an ancient door. The parish church of St. Fructuoso, surrounded by dwellings, must have been the chapel of the castle. It has been rebuilt and enlarged in an ogival style.

Ancient church of Saint Fructueux of Capestang

The town of Capestang (nowadays, in the French region of Languedoc-

Roussillon) was quoted in 862 as “*Villa Peganum*” and its name owes itself to the nearby lake, “*Cap de l'Etang*”. The domain used to belong to the archbishop of Narbonne.

The present collegiate church of Saint-Etienne from the 13-15th centuries has very fine unfinished masonry and was probably designed by the master Deschamps, the architect of the Narbonne cathedral. It was erected on the ancient site of the church of St. Félix, dating back to the 11th century, the west-facing wall of which still remains. This church was preceded by a more ancient one dedicated to St. Fructuoso, the Carolingian altar of which can be found at Béziers cathedral.

Church of Saint Fructueux of Le Bosc

In the village of Saint-Fréchoux, within the municipality of Le Bosc (nowadays, in the French region of Languedoc-Roussillon), there is a church designed by the architect Joseph Blaquièr. It was built between 1774 and 1777 on the ancient site of the first 14th century church, which is referred to in local documents.

Its architecture is quite simple: a single nave with a barrel vault. The church structure is completed with a bell tower dated 1684.

Parish Church of Saint Fructueux of Azereix

Azereix is a typical village on the slopes of the central Pyrenees (nowadays, in the French region of Midi-Pyrénées). The traditional houses are constructed with slate roofs and the walls are of stone, arranged in herring-bone form, in rows or randomly. Protected with sturdy, often monumental doors, the houses usually face south.

The parish church of Azereix, dedicated to St. Fructuós, is one of the historic monuments. Erected in the 15th century in a romanesque style, it is constructed of brick and has a polygonal sanctuary with a high, square fortified bell tower. This style is evident in the exterior façade, which houses a tympanum and the windows. Inside, we can observe Dorian columns, barrel vaults and round arches. The vaults are supported by

strong walls that require buttresses from which the side chapels protrude. The church has gothic details and furniture from the Baroque period. The choir and tabernacle, pulpit, paintings and statues are Baroque, as are the bars that separate the choir (which has been removed). Around 1760 the interior walls were painted in a style that imitates white marble. The church has a baptismal font in cut stone, dated 1825.

Church of San Fructuoso of Itsasu

The church of San Fructuoso of Itsasu is located in the parish of Saint Michel Garicoïts du Labourd-Cambo. Itsasu is a town with a population of 2000 in the department of the Atlantic Pyrenees, located in the region of Aquitania and in the historic French Basque area of Labourd. The town is located on the roads with immediate access to the mountains of Artzamendi and Mondarrain. It is bordered to the north by Cambo-les-Bains and Larressore, to the west by Espelette and Ainhoa and to the east by Louhossoa and Bidarry. According to an ancient legend, a kick from the horse of the knight Roland, the nephew of Charlamagne, broke a cliff rock into two, forming a pass in the River Neu, at a location called *Pass of Roland*.

The church of San Fructuoso dates back to the 18th century. The exterior is characterised by its white bell tower and in its interior we can observe a gallery surrounding its single nave. The church is surrounded by a cemetery. The church, of *laburdino* style, faces east and is located near a turn in the River Neu. Part of its walls bear testimony to the restoration carried out in 1670. Said restoration was extended to the entire site in 1682, a period of prosperity for France, when Sun king resided in Versailles, as is evidenced by the dated stone inscription on the exterior north wall of the nave.

In the church, the benches in the entrance still have their pews and backs engraved in the solid wood. The choir, elevated above the vestry as wide as the nave, is particularly striking. The nave is noteworthy for its main altar, the lateral altars of the former fraternities having been removed. In the altarpiece, of Baroque style, we can observe the crucifixion as its

central image. The original Crucifix was destroyed in the Revolution. The figure of Saint Fructuosus, the patron saint of the parish, is located under this central image of the crucifixion in the place where an image of the resurrected Christ was previously located. A bas-relief consisting of clouds and the heads of angels forms the background of the altarpiece just above the tabernacle, the entire ensemble gilded and highly adorned, in a style similar to Churigueresque. On the sides of the tabernacle, we can observe 4 bas-reliefs illustrating scenes of the Passion: the last supper, the washing of the feet, the Via Crucis and the olive grove.

The side altarpieces, the one of the Annunciation in the northern part and the one of the Ascension in the south, depicts its subjects, the Archangel and the Christ, in a clumsy manner, with disproportionate eyes. Undoubtedly they are new items which the restoration decided to respect.

The ceiling above the choir, painted between 1878 and 1887, depicts the evangelists in four medallions; the coat of arms of León XIII and Mons. Ducellier adorns the antechoir; each beam of the nave is stamped with heraldry of the monogram of Saint Fructuosus. We are not certain why Saint Fructuosus is the patron saint of this church. The bishop of Tarragona is attributed a protector, yet the local economy of Itsasu is based more on forestry (in the high tree plantation of Basseboure and on the banks of the River Neu), than on fruit trees. Apples and grapevines did enjoy a certain importance. Today's famous cherry trees were developed later on. The etymology of the term "Parroquia de Lesaca" of 1249 does not offer any satisfactory explanation in favour of this patron saint.

At the end of the central passage there is a splendid tombstone of the abbot Aphesteguy, dated 1719. Since the restoration of the choir, it contains the mortal remains of four other priests. An original feature of the church is the pulpit located to the right, the only example in the Basque Country. Sculpted in wood, it has a beautiful golden sheen. We can also observe three paintings including one of St. Paul and The death of St. Joseph. The third, which depicts St. Francis de Assisi, is a Murillo acquired from a public auction in Mexico. It

came from the chapel of a small town near Puebla and was donated to the church by Eugenio Gabarrot, who was originally from Itsasu. In the nave, the sombre oak of the three gallery floors contrast with the gold and the silver of the clouds in the choir. These galleries have been restored on several occasions. In 1862 the supporting beams were renewed. The oak engraved stairs lead to the first gallery, which was reserved for persons of honour, such as the Mayor and the five Judges of the neighbourhoods of La Place, Erroby, Pannecau, Olhasur and Basseboure. In these seats of honour, the arms are engraved with deep cuts, the work of local engravers. In the second and third galleries, two rooms are located above the choir. In one of these rooms mayors, abbots and judges used to meet to deliberate until 1791. The room was in use until 1883.

Under the clock we can observe the bell, from 1677, the deacon of Itsasu, the only surviving member of the past generations. Small, convex and loud given its age, it escaped the demands of the Revolution and the foundry for the manufacture of cannons.

The cemetery around the church is rich in discoidal stelas, funereal monuments that bear testimony to Basque funereal art. Some of these predate Christianity.

Chapel of Saint Fructueux of Vallecalle

The remains of the Chapel of Sant Fructuós, at the parish church of Santa Maria de l'Assumpció de Ròsolo in Vallecalle (province of Bastia, Corsica, France) were part of a construction built on different terraces of land still visible in 1786 the Bishop of Nebbio, Monsignor Santini, reported on the condition of the church to his superiors: numerous cracks on the walls and the risk of collapse.

This place of worship was among the possessions of Certosini di Calci near Pisa, and finally occupied by the Benedictine monks who arrived from the island of Gorgona in 1145. In the 17 th century the inhabitants of Certosini following a dispute with the curia confirmed that they had contracted the church at great cost.

Saint Fructuosus is the Patron Saint of the town. It is not known whether there are residents with the name of Fructuosus, although it is worth noting that various institutions bear the name of the saint.

Chapel of San Fructueux de Torgia

The Chapel of Sant Fructuós de Torgia is located in Corsica (France). It appears that the worship of Saint Fructuosus began on the island long ago, possibly even before the 10th century. The chapel rises out from among the remains of an ancient settlement. Its original appearance has been completely modified, even though it is possible to observe its medieval origin from the reused ashlar stones.

The present day chapel has a rectangular layout, now that the only apse has been demolished. The east-facing entrance, now concealed, has an arch with ashlar stones that are clearly of medieval origin. The interior contains a water font set in a capital and sustained by a section of granite column discoloured by lime. The capital is decorated with anthropomorphic masks and mouldings. The construction and typology are related to a piece located in the Church of Sant Simplicio in Olbia, built around the second half of the 11th century. If the piece originally came from the more ancient church, this would confirm its existence in the middle ages, from the latter half of the 11th century to the beginning of the 12th century. Sant Fructuosus is the Patron Saint of the town.

Church of San Fruttuoso di Cagnano

The parish church of Sant Fructuós de Cagnano is located in Corsica (France). The current building has a modern façade, although certain sections of the building that date back to the 10th century are also visible.

In documents conserved from the pastoral visit of Monsignor Marliani (1646), the church must have appeared in the form of a small chapel, since the Bishop affirmed that the altar table of Sant Fructuós was in the ancient choir. It is also possible to conclude from the documents that the apse bore an image of Sant Fructuós.

In the town of Cagnano, at the Convent dels Caputxins d'Òvèglia, related to Sant Fructuós, there is an altarpiece bearing an image of the saint. According to M.E. Nigaglioni, it is the work of Giacomo Grandi, a Milanese painter who lived in Corsica from 1746 until his death in 1772.

The link between the origin of the town and the worship of Sant Fructuós is not known, despite Sant Fructuós being the patron saint of the town.

Abbey of San Fruttuoso di Capodimonte

From the historical evidence, it can be deduced that the martyrial remains of the saints Fructuosus, Augurius and Eulogius arrived in this location from Tarragona, brought by what might have been the last Bishop of ancient Tarragona, Saint Prosperous.

No more than two centuries after these events, in the late 9th or early 10th century, a monastic community built a monastery on a natural inlet of the coastline, at the headland of Portofino.

The historic centre of Camogli developed around a picturesque port, with its parish church dedicated to Saint Mary Assumption and the *Dragone* castle. In ancient times, this location was in fact an island, but it is now connected to the land, forming part of the population centre that has continued to grow, giving rise to an ascendant topography.

The basilica Menor de Saint Mary Assumption dates back to at least 1145. At the end of the *Cinquecento* it underwent major redevelopment and rebuilding work, giving it the splendour it enjoys today, with its wealth of interior decoration based on marble, frescoes and gilded stucco.

The same basilica worships as its patron the Bishop St. Pròsper who, according to tradition, having failed to return to Tarragonian died alongside Via Aurelia on a rock he had lied down on in order to sleep. This rock is still conserved in the monastery of the Olivetan Brothers that was constructed subsequently. The legend goes on to explain that at the moment of the Saint's death, the bells of the neighbouring churches

began to peal. His body was taken to a church in order to be worshipped by pilgrims. The parochial communities of Recco and Camogli are more or less equidistant from the location. Which of the two would be deserving of such an honour? It was decided to arbitrate the issue solomonically by placing the body of the saint on top of an ass. The animal transported to the body towards Camogli, much to the delight of its inhabitants.

The worshipped remains at the basilica of Camogli are deposited in a magnificent reliquary, dated the year 1514, the work of Domenico de Ferrari, comprising a base which houses the bones and which is used to support the silver bust of the Tarragona prelate.

The town of Camogli offers other historical delights, such as the *Dragone* castle, built in the 12th century to defend the city and the port from invasions by Saracen pirates. Strolling through the evocative porticos of its port, we can see the fishing boats and tourist boats that take us on a memorable half-hour journey to San Fruttuoso di Capodimonte.

Going round Punta Chiappa reveals another side of the Portofino monastery which reaches a maximum height of 612 m above sea level and features lush vegetation. The traveller alights at a small quay and before him, in a times beach, high and overpowering, appears the monastery of San Fruttuoso.

The first certain date of the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte is documented from the 1st of September 977, when a person, not too well identified, Amalberto, son of Dodo da Gremiasco, made donation to the monastery of two *mansi in loco I set up you nominatum Selva, placed probably on the same Monte di Portofino*.

In the years immediately succeeded they accumulated other goods in the same Promentary di Portofino, in the high valley of Borbèra and in the area of Casalcermelli, fruit of donations of local men and the empress Adelaida of Borgonya (4 March of 995 and 11 April of 999). In total, the entity of the goods is not relevant, but it was sufficient to keep a monastic community.

In the Genoese aspect, we find the existence of an episcopalian document, dated traditionally to 994, with which bishop John confirmed some beneficiariis to the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte, near Portofino. The minutes sanctioned the recognition of the monastic takings of the part of the Genoese episcopate, with the juridical simulation of the *libellus*.

As for the relations with the town of Genoa and local aristocracy, we can only affirm that the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte in a central territory convergent, on the one hand, with those of the marquise of the region and of similar persons (mainly the earls of Lavagna) and on the other, the town of Genoa. The monastery, with the donations mentioned before, constituted a homogeneous kernel and the goods described and by the end of the 10th century was the centre of attempts at usurpation. Marquis Obert II, on 23 January of 994, in the presence of judges and local noblemen, established a pecuniary sentence for those that had dared *introire ad pascoandum nec castanea nec allia fruges exinde tollendum* in the forest of Dema, placed between Paraggi, Trecanea, the parting of the waters of Monte di Portofino and the sea. There were some attempts usurpation, between the end of the 11th century and beginnings of the 12th century, provoked the production of the adelaidine forgery of 1st April of 999, she gathered the three donations of the empress Adelaida de Borgonya in a single document: dated 4th March of 995 and of 11th April of 999, and another, non datable, which has arrived to us only us the conclusive part, of which it is possible to reconstruct the contents thanks to the forgery of 1st April of 999, elaborated in order to see those estates/properties confirmed the monastery which were continuously objects of usurpation on the part of the *homines* of the neighbouring communities, behind which appeared the hand of the Genoese Town. In this sense the issued decisions could be read by the consuls of the Town of Gènova, on the 3rd of January of 1143. From the second half of the 13th century, the history of the abbey is tied to that of the Dorian family. The 14th century with its remarkable difficulties and the continuous decadence of the monastery is

characterized, in 1348 (as a consequence also of the plague), only the abbot stayed. In 1361, San Fruttuoso collaborates in the institution of the new monastery of San Gerolamo della Cervara, which later will favor the crisis of the ancient abbey. In year 1438, Pope Eugene IV decreed the union of San Fruttuoso with that of the Cervara (until 1457). In 1467 the abbey was transformed by order of Pope Paul II, this institution continued until 1883; the first commander was a Cattàneo Spinola. In the year 1551, Andrea Dòria obtained the juspatozioni of it. At the death of the last commander (1883) the abbey's chaplaincy is transformed into parish church (24th January of 1885). The monastic construction shows a series of varying phases that can be dated from the 11th century until 18th century. As for the former phases, shown by the sources, from at least, the 8th century, it is necessary to trust the archaeology with reference to former periods these have shown a series of walls and a capital that can be identified, even though it has not been possible to date definitively before the 11th century. About the year 1000, the first construction is substituted for another than had precedents and architectural structures which it is still possible to see today. Some small arcades that created a platform on which the church was built have been identified during their construction, it was decided to transform the dome, a fact that entailed a series of modifications and strengthening of the structures. The church has three naves with a rectilinear finishing of the outer apse, and the presbyterial area is raised some three meters, crowned by a dome of two orders with internal dome (similar to the solution adopted later by Cluny III) and divided, on the part of the choir, by a wall that still preserves a stuccoed decoration with meanders and fish in situ, while other fragments of lastres with decorated stucco successively reused. At the end of the 11th century or beginning of the 12th century. They started to construct the cloister using columns, often Roman, and probably with reused capitals which it seems came from more ancient constructions. During the 12th century an overelevation of the cloister was constructed and a genninated window was opened to the sea. In the

13th century there were a series of more important tasks that affected the monastery: the enlargement towards the side of the sea: with a structure of two floors about small arches. In the church the stairs that go to the presbytery, the overelevation of the pavement is broadened, a series of graves, block the use of the part towards the south. During the last quarter of the 13th century and the first of the following century, some graves of the Dorian family were placed in the cloister. In the second half of the 16th century all the construction was an object of numerous works. The main nave and that of the south (except that used as an area for graves with arcosolium) were refilled with debris in order to achieve the height of the north nave and of the presbytery, this was obtained by the construction of small arcades. The plan of the upper cloister was covered with materials held up columns and reused, roman capitals. In the year 1734, under the direction of the new abbot Comillo Dòria, important tasks of restoration were carried out in the face of the precarious conditions that the structure showed, among which was the construction of strengthening walls in the aisles and the consolidation of the tower. Since then, a series of restorations, archaeological excavations and diverse studies have achieved the retrieval of mediaeval areas of the abbey . From 1982, the monastic complex is the estate of the Fondo Ambiente Italiano (FAI), which has taken care of the restoration and of the conservation of the abbey setting, during the last years. Even though a sporadic roman presence, which is expected to be retrieved, it was not until the arrival of the relics of saint Fructuosus and the consequent creation of the monastery (8th century) that the small centre of population was born and developed, as well as the numerous homes disseminated on the promontory, which depended on the abbey, have been shown. Across a hypothetical way or because there is documentation, which ties with the other centres, where somehow show the devotion to saint Fructuosus, it can be considered that they spread across the center of Capodimonte, which preserves the relics of the tarragonian saints , carried from Tarragona in the 8th century. As examples they can be found

at: Rovereto, church of San Fruttuoso; Genoa, church of San Fruttuoso (old and new); Gènova, convent of Santa Àgata; Gènova, cloister of the church of San Matteo; Mercato di Bargagli, oratorio of San Fruttuoso; Moranego, church of San Colombano; Davagna, church of San Pietro; Rosso, oratorio of San Fruttuoso; Fumeri, church of San Fruttuoso. The monastery preserves an alter of marble, of the roman period (2nd century AD) reused as an urn to guard the relics from of saint Fructuosus and his deacons, as can read in the datable inscription of the 12th century, preserved in the ancient central nave. Also a chest of silver and gold carried made by Carlo Massari and son, to order of the archbishop of Gènova, cardinal Giuseppe Siri, in year 1959, at the commemoration of 17th centenary of the martyrdom of saint Fructuosus. The relics of the martyred saints were deposited after recognition made by the archbishop. Also the abbey conserves a magnificent Baroque oil painting by Giuseppe Palmieri (1677-1740) with a representation of Saint Fructuosus, Saint Augurius and Saint Eulogius with Saint Columba of Ireland.

In 1959 the archdiocese of Tarragona celebrated the 17th centenary of the martyrdom of the Saints Fructuosus, Augurius and Eulogius. As part of the commemoration, Cardinal Arriba y Castro, the clergy, seminarists and followers, went on a pilgrimage to the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte on 17 June 1960, retracing the route of the reliquary repatriated by Cardinal Siri of Genoa on 20 January 1960, and placed in the antependium of the altar of the Martyrs in the Cathedral of Tarragona. In 2003 the *Associació Cultural Sant Fructuós* repeated the experience, creating close ties of communion between the Ligurian and Catalan communities.

Parish Church of San Fruttuoso di Fumeri, Mignanego

The parish church of San Fruttuoso is located in Fumèri, a small village of 500 inhabitants which belongs to the town of Mignanego, in the Italian province of Genoa. The first record of the existence of this church dedicated to the martyr saint of Tarragona can be found in a document dated 14 June 1222, in which it is referred to as the "*ecclesie sancti Fructuosii de Fimrio*". In 1311 the parish of Mignanego was named as a suffragan.

At the beginning of the 18th century, the church of San Fruttuoso was rebuilt, as it had been threatened with becoming a ruin for many years. The Archbishop of Mignanego gave his blessing to the first stone of the new church on 18 June 1741, although the Austrian war of succession (from 1746 to 1747) resulted in delays in completing the new construction. Finally, in 1751, the rector Francesco Balletti officially opened and blessed the new building: a church with a single nave, with a choir in the north wing and five altars. The main altar, dedicated to Saint Fructuosus and to Saint Eusebius, was transferred during the rebuilding works to the ancient oratory of Saint Anthony of Pàdua. The remaining altars are dedicated to Mother of God del Roser, Saint Peter, Saint Anna and Saint Francis Saverio. In 1861, the altars of Saint Margaret and Saint Terenzià, the Bishop of the Italian town of Todi, were added. In 1805 and again in 1878, the main altar was restored and embellished in marble. Above the main altar table, the date 1 September 1926 has been carved, the date on which the church was newly consecrated by Cardinal Minoretti. The bell tower, built in 1728, was recently restored in 2004 and currently houses four bells. Finally, there is a fresco depicting the Arrest of Saint Fructuosus, dated the 19th century.

The people of Fumeri have always been very loyal to their church, and Saint Fructuosus and Saint Eusebius are both patron saints of the village. The passion of the Tarragona martyrs is celebrated at the church on 21 January every year.

Abbey-Parish of San Matteo, Genoa

In the city of Genoa, in the Italian region of Liguria, stands the Church of San Matteo, which dates back to the Doria family. An abbey-parish, San Matteo di Genova currently has a parochial population of approximately 250 people.

To trace its origins, we have to go back to 1125, when the Genoan nobleman Martino Doria founded the first church dedicated to the evangelist Matteo on a small site owned by him, with the authorisation of the bishop of Genoa and Pope Honorius III.

Observing that this initial construction was becoming too small, in 1140 Martino, with the authorisation of the bishop Siro II and Pope Innocent II, promoted the construction of a new, Roman style church in the current Genoan square of Sant Matteo, at the foot of the steps that lead to what used to be the Porta di Serravalle, now known as the Archbishop's Ascent. The Church of San Matteo was governed by San Fruttuoso di Capodimonti, a benedictine monastery of Liguria where Martino Doria retired to live as a monk. This is why the religious ceremonies of the Genoan church are officiated by benedictine monks from this monastery. This gave rise to the links between this church and the worship of the Tarragona martyrs.

In 1278, the Church of San Matteo was demolished in order to give way to a larger and more monumental church adopting a gothic style, while conserving the apse from the former church with its beautiful mosaic of Jesus the Saviour. Between 1308 and 1310, the prior Andrea de Guano commissioned the artist Marco Veneto to build the current cloister, built with double columns which bear the inscriptions of the two capitals, one of which, the largest and most complex, describes the three martyr saints of Tarragona: the bishop Fructuós and his deacons Auguri and Eulogi. Students of this construction claim that the cloister was derived from the Cistercian nunnery of Holy Sepulchre constructed in San Pier d'Arena (now Genoa-Sampierdarena) in 1300. There is a record, dated 1409, of an altar dedicated to San Matteo, to Saint Fructuosus and to Saint Benet. Furthermore, in 1412 the

benedictine prior Andrea di Sant Ambrogio, with some members of the Doria family, produced a book of holy music for San Matteo dedicated to the martyr saints of Tarragona.

The remains of the saints Maurice and Eleuterius, the saints Màximus and Pelaius and those of Saint Anastasia, in addition to a fragment of the true cross, the backbone of Saint Matthew and a bone from the arm of Saint Venancius, among many other remains, were brought to the church of Saint Matthew.

In the 16th century, Andrea Doria restored the church in a renaissance and mannerist style, commissioning the work to Giovanni Angelo Montorsoli, a student of the great artist Rafael, and to Giovanni Battista Castello, known as *Il Bergamasco*.

In 1612, the abbey lost its independent status and came under the jurisdiction of the Archbishop of Genoa.

The church of San Matteo was damaged in the revolution of 1797, and during the period 1910 to 1935 the cloister, façade, entrance and stairs were rebuilt. In recent years, the marble of the façade and interior walls of the church has been restored.

Church of Santa Àgata di Bisano, Genoa

In the Italian city of Genoa we can find the church-convent of Santa Àgata, the first documentary record of which dates back to 13 June 1252, in a document entitled "Sancte Agathe de capite pontis Bisamnis". This document bears testimony to the existence in this church of a female community dedicated to charity work for women. It was probably established as a community of Cistercian nuns after 1270.

The convent of Saint Agatha has changed considerably since its origins. In spite of this, the church still maintains the volumetry of the medieval age. Recent studies reveal that the current building space has maintained the ancient and original structures: a three-aisle structure with a mixed roof, a rectilinear end in the choir and constructed in an *ad quadratum* manner. There are signs of a side

entrance at the base of the bell tower. At the archivolt, in the entrance to the church, there is a recently restored fresco dating back to the 17th century with a representation of Saint Agatha, the patron of the convent, between Saint Fructuosus and another saint whose identity has not been confirmed, but who is believed to be Saint Augustine. This hypothesis originates from a historical period of the monastery, which was inhabited by augustine nons from 1514.

Today, in the neighbourhood in which the church of Saint Agatha is located, several institutions bear the name of Saint Fructuosus, for example the parish magazine, "Il campanile di San Fruttuoso", the San Fruttuoso Theatre Company, the "Gruppo Sportivo Nuova San Fruttuoso" sports club, the "Società Operaia Cattolica San Fruttuoso" or the "Circolo Didattico San Fruttuoso", among others.

(Ancient) Parish Church of San Fruttuoso di Terralba, Genoa

The ancient church of San Fructuoso di Terralba has been documented since 1143. A few decades later there is a record of an adjoining hospital and a checkpoint of the Pont de Santa Àgata (the largest in the Bisagno Valley). It became a parish in 1222.

The building, which was destroyed by a fire on 6 April, 1912, still featured remnants of the medieval age, which made it possible to imagine its general appearance. There were still remains of the apse and sections of the bell tower wall in the southern part, which was used as the church façade in the 16th century. The church was restored during the period 1584 to 1594, after receiving a visit from Monsignor Francesco Bossi, who found the church in a much deteriorated state. Later, around 1707, faced with the need for a larger church, the Spinola family donated some land to build a new church using its bell tower, which was officially opened in 1740 and consecrated in 1772 by the archbishop Saporiti.

In 1895, with the help and donations of parishioners, the vaults were decorated with fresco paintings by the artists Pavonne and Fernando

G. The church was completely destroyed in the fire of 1912. As a place of worship, it was replaced by a New Church on a nearby site. The worship of Sant Fructuós was documented in Terralba, the ancient name of the town, from the early 12th century. This name ceased to exist when the administration of Genoa annexed the land of the ancient town in 1873. In addition to the neighbourhood, there is a street which bears the name of Saint Fructuosus, through which part of the ancient Via Romana passes.

In terms of its artistic heritage, we can highlight the silver reliquary of Saint Fructuosus, in the form of an arm with its hand in a blessing posture, dating back to the 18th century, which is in good condition. The reliquary was donated in 1736 by Camillo Doria, the abbot of the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte. It is also in good condition.

Parish Church of Corpus Domini e di San Fruttuoso, Genoa

The present church of Corpus Domini e di San Fruttuoso was consecrated on 13 March 1965 by Cardinal Giuseppe Siri. Owing, among other things, to changes to the initial design project, it took fifty years to build. The church was initiated thanks to a donation of 36,000 pounds by the Genoan Pope Benedict XV. The first stone was laid on 6 June 1915, the feast of *Corpus Domini*, by the archbishop of Genoa, Ludovico Gavotti.

The building work was hampered by the clay soil, two world wars and various bombardments suffered by the town. It was also hampered by its excessive cost and various changes to the initial design project produced by the architects Luigi Ferrari and Lorenzo Basso.

Originally, there was an ancient church on a nearby site which was destroyed in a fire on the night of 6 April, 1912. The present church is of a modern style. The building, made of cement, has three aisles and a single apse. It is 60 metres long, 30 metres high and 32 metres wide. A large staircase opens up to the façade. On the left side, stands a bell tower 67 metres in height.

Inside the church, there is a fresco of Saint Fructuosus in the entrance, representing the martyrdom of the Tarragona saint. The interior also houses the silver reliquary of Saint Fructuosus, in the form of an arm with its hand in a blessing posture, dating back to the 18th century. The reliquary was donated in 1736 by Camillo Doria, the abbot of the monastery of San Fruttuoso di Capodimonte. It is in good condition. Saint Fructuosus is the co-patron of the church known as the *Corpus Domini*, whose patron feast is celebrated on 21 January.

In terms of its artistic heritage, various works are worthy of note: in its interior, in the entrance, there is a fresco of Sant Fructuós, which represents the worship of Saint Fructuosus. At the altar of Mother of God del Sant Amor there is also a fresco, made of fabric, by G. Bevilacqua, depicting Saint Fructuosus (1923). At the altar of Saint Fructuosus, there is a statue of the saint, the work of the sculptor Pescosta di Ortisei (Val Gardena). It was blessed on 16 February 1936. Above the main altar, there is a lantern, made in bronze, depicting the martyrdom of Saint Fructuosus and his deacons Augurius and Eulogius, the work of Giovanni Battista Airaldi (dated the latter half of the 20th century). Finally, there is also a stained glass window with a representation of the martyrdom of Saint Fructuosus and his deacons, the work of Ilario Cuoghi (1998).

There is great devotion on the part of the population to the Church of Corpus Domini and San Fructuós, a fact evidenced by the publication of a book by Giulio Venturini, explaining the life and martyrdom of Sant Fructuós.

Oratory of Davagna

Historians tell us that, around 1750 in the square in the town of Davagna (the province of Genoa, in the Italian region of Liguria), there was a church dedicated to Saint Stephen. The most ancient documentation to such effect is a certificate of the Notary Guglielmo Cassinese, dated 17 September 1198, confirming the existence of an oratory in the town. Today, it is known that the church had a single aisle with a rectangular layout. There was just a single altar in the small oratory, where images

of Mother of God and the Saints Terenziano and Fructuosus, which still remain above the altar today, were worshipped.

It is possible that the martyr of Tarragona was the patron saint of this place of worship, where a solemn feast was celebrated, officiated by the Fraternity of Our Lady of Suffrage. The patron feast is celebrated on 21 January. It was an annual tradition to participate in the penitential procession, from Moranego to Sant Fruttuoso di Capodimonte, which was celebrated until 1851.

In terms of its artistic heritage, particularly noteworthy is a carving of God and the Saints Terenziano and Fructuosus at the altar of the oratory, and a banner woven in the 19th century bearing the image of the Patron Saint wearing the habit and the *Domini* mitre.

There is no record of any brotherhood or relations with other places of worship of Saint Fructuosus. It is not known whether there are residents with the name of Fructuosus, although it is worth noting that various institutions bear the name of the saint.

Parish Church of Saint Colombo of Morànego, Davagna

The first record of a place of worship in Morànego, a district in the municipality of Davagna, in the province of Genoa, dates back to 23 April 1206, when Anselmo de Ferrari di Bavari donated 13 Genoan denarius to the Church of Sancto Colombo of Morànego. In 1304, only one church and its rector existed in Morànego. By virtue of an order of the city council of Genoa, dated 1311, Morànego came under the control of Saint Mary Assumption of Bargagli, although this did not actually take effect until some years later. In 1351, the archbishop of Genoa, Bertrando Besauduri, joined this church to the church of Saint Peter the apostle in Davagna. In spite of this, in 1580 the parish became independent once again.

The building was rebuilt on two occasions, the first between 1580-1582 and the second between 1635-1636, which is the building that exists today. The bell tower was constructed in 1828.

A document dating back to the first half of the 17th century states that the name of the church changed to Saint Bartholomew, although today the church is known by its original name.

Morànego was one of the communities of the Bisagno Valley, which every year participated in the penitential procession to San Fruttuoso di Capodimonte, a tradition which continued until at least 1851. On such occasions the remains of Saint Fructuosus were carried during the procession. Tradition states that these remains of Saint Fructuosus were donated to Saint Columba by the residents of Morànego, as a gift for his pilgrimage to San Fruttuoso di Capodimonte. However, this tradition is unfounded, since Saint Columba died in 615 and the relics of the Martyr Saint of Tarragona did not arrive in Capodimonte until 711-714.

Of particular note in the church is a reliquary in the form of a cross, which contained part of the ashes of Saint Fructuosus. There is no record of the existence of the reliquary prior to 1714. In all probability, this reliquary is a fake donated by the Doria family during the revival the worship of this saint experienced during the early 18th century. In 1851, the reliquary disappeared after several items were stolen from the church.

Worship of Saint Fructuosus in the district is marginal, despite the annual celebration of the penitential procession to San Fruttuoso di Capodimonte, on the third day of the Pentecost.

Church of San Pietro Apostolo, Davagna

The present church of Saint Peter the apostle was first documented in a will dated 5 November 1213. It also appears in a document of 4 December 1198, which mentions an ecclesiastical building in Davagna, without stating who it was dedicated to.

In 1351, the archbishop of Genoa, Bertrando Besauduni, added the church of Davagna to the church of Boasi i Morànego, joining the two with a single rectory. Said union lasted until 1580, when the archbishop Cipriano Pallavicini separated

Morànego from Davagna, and since then it has had its own parish. From the pastoral visit of Monsignor Francesco Bossi, in 1582, it was recorded that the church had a single nave and two separate altars. In 1709, the rector Francesco Malatesta of Lavagna made several modifications. The church was transformed into a building with three naves, facing the north, and three altars, the main one dedicated to Saint Peter, the one of the left to Our Lady del Roser, and the one on the right to Saint Anthony Abbott, in which there is a painting of Saint Anthony, Saint Fructuosus and Saint Columba. On 23 June of the same year, with the works still incomplete, the church was blessed by Andrea Ricca, the archpriest of Rosso, with the permission of Lorenzo Fieschi, at the time the archbishop of Genoa. The bell tower stands to the right of the church. In 1770 an organ was installed and another bell was added to the bell tower in 1861.

It is worth mentioning the plague of 1656-1657, which greatly affected the Davagna region, and was one of the reasons for the destruction of the parish archives.

Davagna used to be part of the community of the Bisagno Valley, which held the annual penitential procession which Moránego made to Sant Fructuosus de Capodimonte, celebrated until 1851.

Chapel of San Fruttuoso di Rovereto

In 1038, Reverend Buonfiglio, the son of the deceased Rinaldo, and Leida, the daughter of Dono, donated to the Monastery of Saint Savinus de Piacenza all their possessions in the valley of Sestri Levante, in the town of Rovereto. These include a chapel in honour of Saint Andrew, the apostle, and the martyrs George and Fructuosus (“*capellam unam ibi consacrataam in honorem Sancti Andree apostoli et sanctorum Georgii seu Fructuosi martyrum*”), in addition to certain unencumbered family assets, chattels and real property. The donation was to maintain the four monks in service at the chapel. At the site in Rovoreto, there are other assets belonging to the Church of Genoa, which are on loan from the Church of Saint Michael de Lavagna.

Today the ruins of the chapel are unidentifiable, and local residents do not remember the site either.

Oratory of San Fruttuoso di Bargagli

In the municipality of Bargagli, in the province of Genoa, we find the Oratory of Saint Fructuosus, also known as the Oratory of Miana, where worship is no longer permitted.

According to Luigi Biagio Tiscornia, although no sources are given, the Oratory of Saint Fructuosus de Bargagli is recorded in certain documents which predate the 15th century.

The building is located 200 metres above the parish church of Bargagli, at the top of the hill and is accessed by a route that probably retraces the ancient route.

Monsignor Bossio visited the site in 1552 and condemned the feasts that were held on Holy Thursday, as can be seen in the decrees of his visit “*Casaccia Sancti Fructuosi. Comestiones in ea non fiat feria v in Coena Domini*”. Such feasts still continued until 1746. In 1894 the building was reduced to 19 metres in length, from its original 25 metres, while its 9 metre width was left unchanged, giving rise to the rebuilding of the façade and the basement. According to Luigi Biagio Tiscornia, the oratory had a single brick altar.

Administration was the responsibility of two priors who reported to the chaplain and the council of the church, who kept annual accounts of its management. When worship was still permitted at the oratory, the chapel celebrated mass on the last Sunday of each month, and before mass the Nocturne was sung, a chant of the deceased, or that of Mother of God, and after mass Loretan litanies were sung. After the prohibition, the priors carried out the functions of the brotherhood at the parish church.

The church is now used as a store. The building, which is unchanged since the reduction of 1894, takes the form of a solid parallelepiped with a single rectilinear nave. The façade, repaired in the 19th century, has two sides, and is finished with a cross and a semicircular window.

Among the remainder of the perimeter, we can observe the original masonry, which has been attributed to the late 15th century, although it is more likely to be from the 16th century.

The links between the town's origin and Saint Fructuosus are unknown, in spite of the fact that the saint is its main patron. However it is known that during certain periods Bargagli was one of the communities of the Bisagno Valley that participated in the annual penitential procession that travelled from Morànego to San Fruttuoso di Capodimonte, celebrated until at least 1851.

Like other popular celebrations and feasts held in the municipality, it is known that until the mid-19th century a procession was held on the third day of the Pentecost, in which brothers, called *terrazzani*, wore white robes. Furthermore, at the vigil of the abbot Saint Anthony, two priors distributed holy salt in the parish, and during Holy Week they collected the annual quota with the payments of members and distributed holy bread among them. A member, if male, was entitled to four masses, while women were entitled to three. Finally, the priors, in honour of the deceased brothers, held a mass every Friday throughout the year, in addition to eight days of atonements and as many masses as the alimony obtained from the collection of chestnuts allowed.

As far as the specific historical documentation on the location is concerned, it is known that the nobleman Giovanni Cavasco left 20 lira to the Oratory of Sant Fructuós of Bargagli.

Parish Church of San Fructuoso de Veguitas, Yara

21 February 2003, monsignor Dionisio García, the first Bishop of the diocese of Santíssim Salvador de Bayamo Manzanillo, built the parish church of Saint Fructuosus de Veguitas. The diocese itself was only been recently established during Pope John Paul II's visit to Cuba on 9 December 1995. Veguitas is a small town which comes under the administration of the municipality of Yara (approximately sixty thousand inhabitants), located in the province of Granma, in the south-west of Cuba's eastern region. In addition to Veguitas, the new

parish covers the following population centres: Julia (with its recently rebuilt church) and two churches pending reconstruction: Mabay and Barrancas

Granma's orography is characterised for its harmonious contrast between plains and mountains. Within its boundaries lie some of Cuba's highest peaks, together with the great Cauto plain, one of the most extensive and uniform plains in the country, allowing an economy based on agriculture and livestock breeding.

Although the parish church is currently under construction, devotion to Saint Fructuosus in Cuba has its origins in history. On 22 February 1742, what was formerly the sanctuary of *Puríssima* or the Immaculate Conception in the location of Valenzuela, the property of Tomás Barrero and Ana María García Jiménez Morales, became a parish when the church of Saint Fructuosus was transferred here from Las Piedras, which was a ruin. Later, in 1797, when Manzanillo began to gain importance, its centre was transferred to the estate of Barrancas "in order to promote the colonisation and ensure that worship was not lacking on the route from Bayamo to Manzanillo". Its centre subsequently moved once again to Veguitas with the name of Sant Fructuoso de Las Piedras and the first priest was the Bayamo presbyte Blas Tamayo Milanés. Later on, in August 1860, a certificate of the hamlet Capital of Barrancas was issued, requested by the chaplain, on the condition of the church of Sant Fructuós de Las Piedras in order to prevent it becoming a complete ruin and a letter was sent to the archbishop. In the early 1950's, design plans for the enlargement and redesign of the church of Saint Fructuosus and a school were conserved. Finally, in 1996, work got underway to build a church dedicated to Sant Fructuós in Veguitas. Various baptismal books of the ancient parish have been conserved from 1847 until 19 March 1929, the date on which it ceased to exist as a parish.

On 21 January 1944, the first feast was held to celebrate the patron saint of Veguitas, Sant Fructuoso de Las Piedras. This is religious and community feast and every year the church organises various

activities to celebrate it. The feast is very popular and is attended by large numbers who go there to enjoy the numerous activities put on by the organisers. Included among them are traders from the eastern region, who offer a wide variety of products, giving such celebrations plenty of colour. Girls used to wear their best dresses in order to be the prettiest, causing those present to stroll the entire length of the central avenue of what was then a small town.

The reconstruction of the church began in 2005 and is now in its final stages. It is a brick structure with a light roof, which has replaced the wooden one. The construction has received the generous support of ADVENIAT, of the German Episcopal Conference and the International Association, Kirche in Not.

Cathedral of Sant Fructuós at Tacuarembó

Tacuarembó is the Capital city of the Department (province) of the same name. It is located in the north of Uruguay, has a surface area of 15,438 km² and a population of 52,000. Its name is of Guarani origin, as is the topography of much of this region as a result of the influence of the Jesuit Missions.

Witnesses of the end of the 16th century spoke of the first inhabitants of this region, who were called *charriás* and *minuanes*. These tribes, although small in number, managed to defend these territories for 300 years. This is why Uruguayans are referred to as *charrúa* people outside the country. Their tenacity and bravery led to the expression *garra charrúa*, a term which has been used to describe the idiosyncrasy and manner of Uruguayans, especially in sport, and football in particular. In the city of Tacuarembó direct descendants of those tribes, who were almost entirely exterminated in 1832, still remain today. They were martyrs of their land, their culture and their beliefs. As Father Arambilliette, who provided us with plenty of information, says that God in his wisdom wanted the testimony of a martyr of faith in Jesus, like Saint Fructuosus, to offer a sense of hope to those people who first loved, respected and enjoyed those lands.

The writings of the historian Luís María Castro explains to us how the city now known as Tacuarembó was born:

"In 1832, the first President of Uruguay General Fructuoso Rivera had agreed that it would be a good idea to create a city in the northern region of Uruguay. His nephew, Colonel Bernabé Rivera, travelled 400 km from the Capital, Montevideo, with a group of families and a surveyor.

They arrived at a region called "Rincón de la Tía Ana" on 21 January, the day of San Fructuosus, and the surveyor began to mark out the blocks and streets, with the aid of the crowd and future inhabitants. The task of delimiting the area and dividing it up into blocks took five days, terminating on 26 January.

The following day, 27 January 1832, the process of establishing the City began, whereby Colonel Bernabé Rivera allocated the first seven plots and the first farm.

Why did they name the city San Fructuosus? Some believe that they named it after the President of the Republic at that time: José Fructuoso Rivera. We understand and believe that it was because it was customary in those times in births to use the name of the Saint of that particular day.

On 30 August 1832, the Vice-parish of Saint Fructuosus was established, and later declared a parish in 1934.

In June 1912, 78 years after its creation, the city of SAN FRUCTUOSO, by a ruling of the government of the time, strongly influenced by laicism and Masonry, changed the category of the city, and renamed it "TACUAREMBÓ".

The first church in the city was built with many shortcomings, which is understandable given the circumstances prevailing during the first half of the 19th century, a period of famine and poverty. This church was a ranch of wooden poles, which first served as the vice-parish, constructed in the centre of the current Plaça 19 April. The first rector Plácido de Benedictis carried out some reforms with the aid of the residents. With great solemnity, the parish was officially opened

on 30 August 1834, with a mass attended by numerous followers. It is worth noting the donation made by President Fructuoso Rivera: a bronze bell dated 1716, four spans in diameter, as a gift for the successful campaign of the Missions; it was repaired in January 1847, and subsequently replaced with another one, donated by Carlos Reyles. This gesture further demonstrates the government's interest in the city establishing itself by considering the parish its centre.

In 1858 the first church burned down, and the parish was transferred to the location currently occupied by the Cathedral. The new building was a place of worship with a hall 25 metres long and 6 metres wide, with a roof finished in traditional tiles, a flat panel ceiling and a brick floor. It has a pretty, uncovered atrium, paved with sandstone and a small unrendered tower with an Argentinian sounding bell, which was donated by Carles María Reyles. This and the other bell of the Missions broke.

The residents of San Fructuoso wanted a larger church than the one they had, given that the city was expanding. And in response to the demands of the Catholic population, the Administrative Economic Council tried to build a new church "worthy of the majesty of public worship", as Father Ros put it. In 1867, with special and official ceremonies, the first stone was laid by Father Esteban León.

A monumental church had been planned, to be built with the donation of a landowner, but the church never progressed beyond the design stage. Because of the inactivity, the Council sold the land, removing the first stone, which on 29 June 1899 was placed where it lies today. The act was attended by the "poet of the Homeland" Dr. Juan Zorrilla de San Martín, who, in his speech, moved that immense cross-section of the Uruguayan public, according to Jaime Ros. The stone was blessed by Father Ricardo Isasa who had come from Montevideo, as the Assistant Bishop.

The original plans of the current church-cathedral were drawn up by the architect Antonio Llambías de Olivar, and later modified in order to reduce the cost. Construction began in 1899, a few days after the first

stone was laid, with excavation works for the foundations some 5 metres deep. Subsequently, new foundations had to be laid, a task carried out by the architect Pedro Prat, and when the walls were two metres high, the building works had to be halted due to a lack of funds.

On 25 February 1915, the works continued on a stop-start basis until the cathedral was completed in time for worshipping Easter 1917, by Father Jaume Ros. The tower was the final stage of the construction, and was completed on 20 February 1930.

The architectural style of the St. Fructuós de Tacuarembó Cathedral is neo-romanesque, its interior being 35 metres in length, from the door to the apse, and taking the form of a cross, and 22 metres wide, with two elegant circular chapels.

The façade of the Cathedral is certainly impressive for its beauty and is worked in sandstone. It is finished with a 35 metre high tower, including the small octagonal dome, which protrudes majestically. A huge clock with roman numerals is set in the centre.

It is a church with high windows, consisting of simple but artistic stained-glass windows, which allow a soft light to enter the interior, which do not give the ambience less light, but a welcoming air. In 1984, work began on its restoration for its 150th anniversary celebrations.

On 21 May 1980, the Residents' Association declared the Saint Fructuosus Cathedral a Departmental Historic Monument, and 21 January 2007, to celebrate the 175th anniversary of the founding of Tacuarembó, the President of the Republic Dr. Tabré Vazquez, declared the Saint Fructuosus Cathedral a National Historic Monument at the Parish Book Archive.

Father Parteli was responsible for ensuring that the Cathedral would be able to house a relic of Saint Fructuosus, and with this in mind, he contacted the Cardinal José Siri, the Archbishop of Genoa. The latter accepted, and sent him a reliquary with a particle of the bones of St. Fructuós, certifying its authenticity.

This relic is worshipped at the Cathedral of Saint Fructuosus, below the image of the martyr saint.

BIBLIOGRAFIA

GENERAL

Bibliografia general

AA.DD. *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarragonense mediterrània entre els segles IV i X.* Barcelona: GEC, 1999.

AA.DD. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya.* Barcelona: Claret, 2001.

Actes de Màrtirs. Introducció de J. Torné Cubells ; traducció i notes de Jaume Sidera, Miquel Estradé, Sebastià Janeras. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991. (Clàssics del Cristianisme, 25).

Actes del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona, i els seus diaques sant Auguri i sant Eulogi. Tarragona: Arquebisbat de Tarragona, 2008 (Tau – Documents, 14).

ADELL GISBERT, J. A. “*Sant Fruitós de l’Espluga de la Vansa*” a 2005 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006, pp. 48-50.

AMICS DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA. COR I ORQUESTRA. *La Passió de Sant Fructuós [Enregistrament sonor]*; música ; interpretada pel Cor i Orquestra dels Amics de la Catedral ; sota la direcció de Mn. Miquel Barbarà Anglès. Barcelona: Icaria, 2006.

AGUSTÍ, SANT. *Sermó 273, PL 1.*

ARRIBA Y CASTRO, B. Cardenal, de. *Publicacions del XVII centenari del martiri de S. Fructuós.* Tarragona: 1959-60.

AURELI PRUDENCI (Aurelii Prudentii Clementis). Carmina – *Peristeanon liber VI, Llibre de les Corones.* (Bernant Metge; BAC núm. 58). Recensuit Johannes Bergmann. Viena-Leipzig: 1926 (corpus scriptorum ecclesiasticorum, vol.LXI, pp. 355-361).

AURELI PRUDENCI, 348?-ca. 405. Himne en honor dels màrtirs Fructuós, Auguri i Elogi del poeta Aureli Prudenci ; traducció Mn. Costa i Llobera. Tarragona: GogistesTarragonins, 1987. (Gogistes Tarragonins. Recordances ; 13).

AURELI PRUDENCI. “Himne en honor dels beatíssims màrtirs Fructuós, bisbe de Tarragona i Auguri i Elogi, diaques”. Tarragona: La Cruz, 21 de gener, 1923.

AURELIO PRUDENCIO. *Obras completas de Aurelio Prudencio.* Edición bilingüe Madrid: La Editorial católica , 1991 (BAC ;427).

BARRIO BONILLA, M. J. “Una visió forana de La Passió de Sant Fructuós” a 2004 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005, p. 17.

BATLLE HUGUET, P. *Santos Fructuoso, obispo de Tarragona y Augurio y Eulogio diáconos. Las Actas de su martirio.* Tarragona: Sugrañes hnos., 1959.

BATLLE HUGUET, P. “Las Actas de San Fructuoso de Tarragona”, Boletín Arqueológico. Tarragona, 1959, núm. 65-68, pp. 1-70.

BERTRAN, J. “D’Agnès i Fructuós als sants de l’hivern” a 2004 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005, pp.22-23.

BLANCH, J. *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona.* Tarragona: Institut d’Estudis Tarraconenses “Ramon Berenguer IV”, 1985, 2 vols.

BLANCO CALVO, J.; MUÑOZ MELGAR, R. *Petita història de Sant Fructuós* ; text: Jesús Blanco i Rafael Muñoz ; il·lustració: Pilarín Bayés. Barcelona: Mediterrània, 2003 (Petites històries; 168).

BONASTRE, F. “Formes rítmiques en l’ofici de Sant Fructuós : s. XIV” Francesc Bonastre a *Miscel·lània Aramon i Serra.* Barcelona: [Curial], 1980, vol. 2. pp. 97-106

COLL MILÀ, P. “El carrer de Sant Fructuós de Barcelona” a 2005 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006, pp.18-20.

DALMAU, B. “Fructuós, Auguri i Elogi, a l’art montserratí” a 2007 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2008.

DIOLI, F. *San Fruttuoso nella memoria.* Genova: Tormena, [1995].

DIOLI, F. *Santi monaci e pirati: una cento mille storie su San Fruttuoso di Capodimonte.* [S. l.], Meeting Liguria, 1991.

DIOLI, F. “L’Ara-Reliquiari de San Fruttuoso di Capodimonte” a 2004 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005.

DOMENE CHECA, H. ; SIMÓN CASASAYAS, M. “Les reliquies dels Màrtirs a Sant Fruitós de Bages” a 2003 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2004, pp. 21-23.

DOMINGO, J. “San Fructuoso de Tarragona” *La Salle-Josepets*. Barcelona: març 1959.

El culte de sant Fructuós de Tarragona arreu del món. Tarragona: Associació cultural Sant Fructuós, 2008.

ESTIARTE, C. “L’Onomàstica de Fructuós, Auguri i Elogi” a 2005 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006, pp. 23-24.

ESTRADÉ, M. *Sant Fructuós, bisbe de Tarragona i màrtir*. Barcelona: Estela, 1960 [reedició: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1999].

FABRE, R. “Sant Fructuós en els proverbis occitans” a 2005 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006, p. 17.

FÁBREGA, A. *Pasionario Hispánico 2, Monumenta Hispaniae Sacra*. Barcelona: 1995, VI, pp. 183-186.

FLÓREZ, E. *España Sagrada*. XXV. Madrid, 1859.

FRANCHI DEI CAVALIERI, P. A *Studi e Testi* 65. *Note Agiografiche*. Fascicolo 8. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana MDCCCCXXXV, pp. 183-194.

FRANCHI DEI CAVALIERI, P. “Las Actas de San Fructuoso de Tarragona” a *Boletín Arqueológico*. Tarragona, 1959, 65-68.

FUENTES GASÓ, M.M. “De la memòria de Sant Fructuós al triomf de Santa Tecla. L’Església de Tarragona del segle III al XVIII” a *Pallium Exposició d’Art i Documentació*, Catedral de Tarragona. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1992.

GALIÀ ROMANÍ, J. “Sant Fructuós i els gogistes tarragonins” a 2007 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2008.

GARCÍA RODRÍGUEZ, C. *El Culto de los Santos en la España Romana y Visigoda*. Madrid: C.S.I.C, 1966.

GARCÍA VILLOSLADA, R. (dir.) *Historia de la Iglesia en España*. Madrid: La Editorial Católica, 1979.

GASOL, J. M. *Sant Fruitós: Patró de Manresa*. Manresa: Reial Confraria dels Cossos Sants, 1960

GAVIN, J. M. *Inventari d’Esglésies*. Arxiu Gavin. Barcelona: Artestudi, 1998.

GERMES, J. (OP). *Historia dels gloriosos martyrs Sant Maurici, Santa Agnes y Sant Fructuos, ab sos diacas, Agustí i Elogi, y de la traslació dels seus cossos sants à la ciutat de Manresa / composta per lo reverent P. Fr. Joan Germes [En Barcelona : per Joan Jolis, 1696]*

GIRALT PALAU, F. ; ICART LEONILA, A. (dir.). *XVII Centenario del Martirio de San Fructuoso, obispo y sus diáconos santos Augurio y Eulogio. Crónica*. Tarragona: 21 enero de 1959-21 enero 1960. [Conté la bibliografía generada durante el XVIIè centenari en premsa, ràdio i publicacions, pp. 71-80].

GODOY FERNÁNDEZ, C. “La memoria de Fructuoso, Augurio y Eulogio en la arena del anfiteatro de Tarragona” *Butlletí Arqueològic*, època 5, num 6 (1994). Tarragona: 1995, pp. 181-210.

GODOY FERNÁNDEZ, C. *Arqueología y liturgia. Iglesias Hispánicas (siglos IV-VIII)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1995.

GUÀRDIA ROMEU, J. *Sant Fructuós, pare, pastor, màrtir*. Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 2001.

ICART, LL. et al. *XVII Centenario del martirio de los santos Fructuoso, Augurio y Eulogio en el anfiteatro de Tarragona*. Tarragona: 1959.

LAPLANA, J. C. *L’Església dels primers segles*. Barcelona: Mediterrània, 2006.

LÓPEZ VILAR, J. *Les Basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco: el temple septentrional i el complex martirial de Sant Fructuós*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili ; Institut Català d’Arqueologia Clàssica, 2006

MACIAS SOLÉ, J.M. “Tarraco en la antigüedad tardía: un proceso simultáneo de transformación urbana e ideológica”, a **Riera, A. (coor.) Los orígenes del cristianismo en Valencia y su entorno**. Valencia: Ajuntament, 2000, p.259-271 (Grandes Temas Arqueológicos, 2).

MACIAS SOLÉ, J.M. MENCHÓN I BES, J.J., MUÑOZ MELGAR, A. Tarraco: *Guia Arqueològica visual. Reconstrucció virtual de l'Urbs i els seus voltant.* Tarragona: Digivisió, 2005.

MACIAS SOLÉ, J.M. ; MUÑOZ MELGAR, A. “L’Hipotètic Itinerari processional de les despulles dels màrtirs Fructuós Auguri i Eulogi: De l’amfiteatre a la Necròpolis”, *Suplements d’Església de Tarragona*, núm. 1, Tarragona 2002.

MARÍ M. *Exposició cronològico-històrica dels noms i dels fets dels arquebisbes de Tarragona.* Tarragona: Diputació de Tarragona, 1989.

MARTI AIXALÀ, J. “La representació pictòrica més antiga dels Sants Màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi” a 2002 *Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2003, p. 49.

MARTI AIXALÀ, J. *L’Església de Tarragona al segle III a través de la Passio de Sant Fructuós. Lliçó inaugural, curs 2007/2008.* Tarragona: Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós ; Arquebisbat de Tarragona, 2007.

MAZZINO, E. S. *Fruttuoso di Capodimonte.* Bordighera: Istituto Internazionale di Studi Liguri, 1964.

MELENDRES, M. (text), Tàpies, F. (música), Gelabert, A. (xiografia). *Goigs a llaor dels Màrtirs tarragonins Fructuós, Auguri i Eulogi.* Tarragona: Suc de Torras y Virgili, 1969.

MELENDRES, M. (text). TÀPIES, F. (música). *Pontifical de Flames (oratori).* Ed. PDI. Barcelona, 1993. [Gravació a Tarragona el 4 de juny 1992].

MELENDRES RUÉ , M. *Goigs a llaor dels màrtirs tarragonins Fructuós, Auguri i Eulogi [Visual] / lletra de mossèn Miquel Melendres ; música de mossèn Francesc Tàpies ; xiografia d’Antoni Gelabert.* Barcelona : Carles Babot Boixeda, DL 1967.

MENCHÓN BES, J. “Algunes esglésies medievals desaparegudes: Sant Fructuós” a 2004 *Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005, pp. 28-29.

GUÀRDIA, J. *Sant Fructuós, pare, pastor, màrtir.* Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica, 2001

MONCUNILL CIRAC, LI. M. . “Els primers màrtirs de Tarragona: una tradició viva”, 2002 *Memòria anual de l’Associació Cultu-*

ral Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2003, pp. 39-40.

MONCUNILL CIRAC, LI. M. “La passió dels Màrtirs de Tarragona, font de vida i doctrina”, *Església de Tarragona*, 2007, núm. 210, pp. 13-14.

MONCUNILL CIRAC, LI. M, Traductor del llatí al català “Pasió dels Sants Màrtirs Fructuós, Bisbe, Auguri i Eulogi, diaques, immolats a Tarragona el 21 de gener sota l’Imperi de Valerià Gal·liè.” ; traducció al castellà “Pasión de los santos Mártires Fructuoso, Augurio y Eulogio....” a *Tarraco Christiana.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005.

MONCUNILL CIRAC, LI. M. “Memòria creixent dels màrtirs de Tarragona” a 2004 *Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005, pp. 18-21.

MONCUNILL CIRAC, LI. M. “Solemnitat de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Eulogi 2006» a *Església de Tarragona*, 2006, núm. 199, pp. 26-29.

MONCUNILL CIRAC, LI. M. “Fructuós de Tarragona a les Esglésies de Déu” *Església de Tarragona*, 2008, núm. 221, pp. 18-19.

MONCUNILL CIRAC, LI. M. “ Sant Fructuós: Església universal i Esglesia particular” *Església de Tarragona*, 2008, núm. 222, p.10 .

MONCUNLL CIRAC, LI. M. “Pintura de Sant Fructuós (Lluís M. Saumell Panadès, 1915-1999)” a 2006 *Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2007.

MORANT CLANXET, J. “Sant Fructuós, un patronatge vivificador i excels” a 2007 *Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2008, pp. 23-25.

MORERA LLURADÓ, E. *Tarragona cristiana, vol. I.* Tarragona 1897 [reedició 1981].

MUNDÓ, A.M. *Obres completes I. Catalunya : de la romanitat a la sobirania.* Barcelona: Curial ; Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1998.

MUÑOZ MELGAR, A. “Estat de la qüestió de l'estudi dels primers segles del Cristianisme a Tarragona”. Solsona: I Congrés d’Història de l’Església Catalana, Actes II, 1993.

MUÑOZ MELGAR, A. “Mn. Salvador Ramon i Vinyes: una font d’inspiració en el projecte de La Passió de Sant Fructuós” a 2002 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2003, pp. 21-22.

MUÑOZ MELGAR, A. et al. *La Passió de Sant Fructuós. Representació teatral de l’obra d’Andreu Muñoz Melgar, basada en les Actes del martiri del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi*. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2001.

MUÑOZ MELGAR, A. *El Cristianisme a l’antiga Tarragona: dels orígens a la incursió islàmica : il·líçó inaugural curs 2001/2002*. [Tarragona]: Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, Arquebisbat de Tarragona, DL 2001.

MUÑOZ MELGAR, A. “Una lectura cristològica de les actes martirials del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi” a *La Sang*. Tarragona: La Sang. Setmana Santa del 13 al 20 d’abril, núm. 20, 2003, p. 25-29.

MUÑOZ MELGAR, A. i altres. *La passió de sant Fructuós. Text, memòria i imatge AD*, 2000. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2002.

MUÑOZ MELGAR, A. et al. *Tarraco christiana: història i arqueologia* ; [textos: Andreu Muñoz Melgar i Immaculada Teixell Navarro] Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005. Inclou: Passió dels sants màrtirs Fructuós, bisbe, Auguri i Eulogi, diaques, immolats a Tarragona el 21 de gener sota l’Imperi de Valerià i Gal·lié, traducció de Lluís Maria Moncunill Cirac.

MUÑOZ MELGAR, A. “Història i fe a San Fruttuoso di Capodimonte (Ligúria Italiana)” a 2003 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2004, pp. 28-32.

MUÑOZ MELGAR, A. “La imatge de Sant Fructuós del retaule major de la catedral de Tarragona (segle XV)” a 2005 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006.

MUÑOZ MELGAR, A. “Un itinerari històric seguint les petjades de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Eulogi » a 2007 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2008, pp. 16-19.

MUÑOZ MELGAR, A., “Nota històrica sobre sant Fructuós, bisbe de Tarragona i els seus diaques sant Auguri i sant Eulogi”,

Recull de 16 goigs dedicats a sant Fructuós, bisbe i als seus diaques sant Auguri i sant Eulogi, Gogistes Tarragonins: Tarragona 2008, pp. 1-4.

MUÑOZ MELGAR, R. “La Passió de Sant Fructuós des dels ulls de Pròcul: prefiguració imaginària d’un relat històric” a 2004 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005, pp. 35-40.

OSSIAN DE NEGRI, T. “San Fruttuoso, martire di Tarragona, a Capodimonte”, Genova, núm. octubre-desembre, Gènova, 1959.

La Passió de Sant Fructuós [Enregistrament video] ; Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, cop. 2000. [Video de la representació teatral de l’obra d’Andreu Muñoz Melgar basada en les Actes del martiri del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, celebrada a Tarragona els dies 30 de juny, 1 i 2 de juliol de 2000 als espais arqueològics: Fòrum Provincial, Amfiteatre i Necròpolis Paleocristiana].

Passio Fructuosi: una lectura literària, històrica i teològica. Tarragona: Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, 2008.

PINELL, J. “*Glosa del Martirio de San Fructuoso*”, Boletín del Círculo Catalán de Madrid. Madrid, març, 1959.

PLADEVALL, A. *Història de l’Església a Catalunya*. Barcelona: Claret, 1989.

PLADEVALL, A. *La metròpoli de Tarragona. Nou-cents anys de la seva restauració medieval*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1991.

PINYES, R. *Els Sants Màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi* ; dibuix: Montse Virgili. Les Gunyoles: Gogistes Tarragonins, 1986 (Gogistes Tarragonins. Recordances; 9).

POCIÑA LÓPEZ, C. A. “El segle III a Tàrraco. Evidències arqueològiques” a 2003 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2004, pp. 24-27.

PONS D’ICART, L. *El Libro de las Grandezas y cosas memorables de la metropolitana e insigne y famosa ciudad de Tarragona*. Tarragona: Llibreria Guardias, 1981.

POTAU, J. *Los caminos que conducen a Roma: peregrinación del XVII Centenario del martirio de San Fructuoso. Crónicas viajeras*. Tarragona: [Gabriel Gibert], Ajuntament de Tarragona, 1959.

PUJOL BALCELLS, J. *Tarraco: Pauli Ecclesia, Fructusi Sedes* (Tarragona: Església de Pau, seu de Fructuós) *Pastoral en motiu de l'Any Jubilar de sant Fructuós, bisbe, i sant Auguri i sant Elogi, diaques*. Tarragona: Arquebisbat de Tarragona, 2007.

RAMON VINYES, S. *Santoral Tarragoní. Morts preciosos davant Déu*, Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2007.

RIBÉ, LL. *Els sants de Catalunya*. Barcelona: Editorial Catalana, S.A., 1919.

RIBÉ, LL. *Any Cristià. Obres completes*. Barcelona: Barcino, 1929-1930.

RIBERA ALBIOL, M. M. “Orígens de la commemoració dels màrtirs a la litúrgia cristiana” a 2007 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós*. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2008, pp. 20-22.

ROIG, J.; MISERACHS, V. *Oratori: Pau i Fructuós*. Tarragona: Arquebisbat de Tarragona, 2008.

ROIG PÉREZ, J. F. “La vaixella de bronze dels segles I i III DC continuïtat i innovació tipològica i decorativa en temps de Sant Fructuós» a 2006 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós*. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2007, pp. 22-28.

ROSSELL I CAROL, J. *Sants Fructuós, bisbe [Document gràfic: Auguri i Elogi, diaques màrtirs tarragonins, fragment ; Joan Rossell i Carol ; il. Antoni Gelabert*. Tarragona: Gogistes Tarragonins, 1987.

RUINART, T. (P.D.), *Las Actas de los Mártires del Cristianismo*. Madrid: Primitivo Fuentes, 1864 (2 vol.), vol. I, pp. 541-544.

RUÍZ BUENO, D. *Actas de los Mártires*. Madrid: 1987, pp. 781-800 (BAC, 75).

SANFELIU PADRÓS, J. *Vida de Sant Fructuós, bisbe màrtir de Tarragona: relació històrica de ses sagrades cendres i dels cossos sants de Sant Maurici i de Santa Agnès que's veneran en la seu basílica de Manresa*. Manresa: Impr. Litografia y Llibreria de Lluís Roca y Pla, 1894.

SÁNCHEZ REAL, J. “Església vella de Sant Fructuós”. Tarragona: Boletín Arqueológico, año L, época IV, fascículo 29, enero-marzo, 1950.

SERRA, R. “Van escriure amb sang allò que ensenyaren de paraula. Textos de la celebració eucarística del Ritus hispànic de la Memòria martirial de Sant Fructuós i els seus diaques Auguri i Elogi”. *Església de Tarragona*, núm. 90, pp. 5-7.

SERRA VILARÓ, J. *Fructuós, Auguri i Elogi. Màrtirs Sants de Tarragona*. Tarragona: Suc. de Torres & Virgili, 1936.

SERRA VILARÓ, J. *La Necrópolis de Sant Fructuoso*. Tarragona [s.n], 1948.

SERRA VILARÓ, J. *San Próspero obispo de Tarragona y sus compañeros los santos Justino Procopio, Marcial, Pantaleón y Jorge venerados en Italia y desconocidos en su patria*. Tarragona: Suc. de Torres & Virgili, 1940.

SERRA VILARÓ, J. *San Próspero de Tarragona y sus discípulos refugiados en Italia en el año 711*. Barcelona: Balmesiana, Biblioteca histórica de la Biblioteca Balmes, 1943, serie II, vol. XVI.

SERRES MARCO, B. “Obres artístiques als segles XX i XXI a llaor de Sant Fructuós i els seus diaques” a 2005 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós*. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006, pp. 42-47.

SOTOMAYOR, M. “Influencia de la Iglesia de Cartago en las Iglesias de España” a *Gerion* 7. Madrid: 1989, pp. 277-287.

SCHULTEN, J. *Tarraco*. Barcelona: Bosch, 1948.

Solemnies y extraordinarios cultos [Visual] : que los administradores de la Cofradía de los Cuerpos Santos de... Manresa, dedican à sus insignes patronos los gloriosos S. Mauricio, Sta. Inés y S. Fructuoso en el corriente año de 1846... [Manresa]: Trullàs, 1846.

TARRADELL, M. i altres. *Història dels Catalans*. Barcelona: Ariel, 1968, vol. I.

TEIXELL NAVARRO, I. “Les relíquies de Sant Fructuós i la seva relació amb la Liguria” a 2002 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós*. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2003, pp. 41-47.

TEIXELL NAVARRO, I. “Deci, Valerià i Gal·liè: tres exemples de l'ús propagandístic de la numismàtica en el marc del segle III DC” a 2004 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós*. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2005, pp. 30-35.

TILLEMONT de, S. L. *Mémoires pour servir a l'histoire ecclésiastique des six premières siècles.* Paris: [s.n.], 1693-1712, Vol. IV.

VIRGILI GASOL, M. J. "La història de Sant Fructuós en un capitell del claustre de Saint Pèire de Moissac" a 2003 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2004.

XIRINACS, O. "Des del balcó les flames" a 2005 *Memòria anual de l'Associació Cultural Sant Fructuós.* Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2006, p. 16.

Catalunya

- **Capella de Sant Fructuós de la Catedral de Tarragona**

BLANCH, J. *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona (1665).* Facsímil, Tarragona: Agrupació de Bibliòfils de Tarragona, 1951, vol II, p. 101.

MARTÍNEZ SUBÍAS, A. *Pallium. Exposició d'Art i Documentació: Catedral de Tarragona.* Tarragona: Diputació de Tarragona, 1992, pp. 55, 60, 61.

MORERA LLURADÓ, E. *Memoria o descripción histórico-artística de la Santa Iglesia Catedral de Tarragona desde su fundación hasta nuestros días.* Tarragona: Establecimiento tipográfico de F. Aris e Hijo, 1904, pp. 57-59.

SANÇ CAPDEVILA, S. *La Seu de Tarragona: notes històriques sobre la construcció, el tresor, els artistes, els capitulars.* Barcelona: Biblioteca Balmes, 1935, pp. 60-66.

- **Església de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Eulogi de les Gunyoles**

CORTIELLA ÒDENA, F. *Guía de la Secuita; La Secuita; L'Argilaga, Vistabella; Les Gunyoles.* Tarragona: Institut d'Estudis Tarragonenses Ramon Berenguer IV, 1982.

- **Ermita de Sant Fructuós de Lilla**

Boletín Oficial Eclesiástico del Arzobispado de Tarragona, 1956.

GRAU PUJOL, J.M. ; PUIG TÀRRECH, R. *Lilla: Aproximació a la història d'un poble.* Lilla: Parròquia de Sant Joan Evangelista, 1996, p. 186.

- **Església parroquial de Sant Fruitós de Bages**

GASOL, J. M. *Sant Fruitós: Patró de Manresa.* Manresa: Reial Confraria dels Cossos Sants, 1960.

GRANDIA, J. ; RUÍZ, J. *Sant Fruitós de Bages: història en imatges, 1898-1975.* Manresa: Angle ; Centre d'Estudis del Bages, 2001. (Fotografia històrica ; 11).

Himne de Sant Fruitós de Bages [enregistrament sonor] lletra: Joan Descals Esquiú ; música: Roger Julià i Satorra. Manresa : CK Music, DL 2006.

Conté: Versió instrumental i coral (Coral de Sant Fruitós de Bages) Versió per gralla (Geganteres i Grallers de Sant Fruitós de Bages) Sardana de Sant Fruitós (Cobla Lluïsos de Taradell) Versió lírica (Mireia Pintó, mezzo-soprano; Vladislav Bronewetzky, piano).

SALVADÓ MONTORIOL, J. *Història medieval d'un territori: Sant Fruitós de Bages (segles X-XVI).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. (Biblioteca Abat Oliba ; 253).

- **Antiga església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà, actualment santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda**

"Acta de Consagració de l'Església de sant Fruitós de Balenyà, 5 de març de 1083" dins *Balenyà, més de mil anys d'història.* [Hostalets de Balenyà]: Parròquia de sant Fruitós de Balenyà, 2004.

Goigs a llaor de sant Fruitós: patró de la Parròquia de sant Fruitós de Balenyà ; lletra i música de Mossèn Adjutori Vilalta. [S.l. : Amics dels goigs de Vich?], 1973 Vic: Tip. Balmesiana.

Els Hostalets de Balenyà: festa d'hivern, dia 21 de gener 1995. Els Hostalets de Balenyà: Comissió de Festes, DL 1995.

Inclou un fragment de l'obra de Llorenç Riber. *Els sants de Catalunya.* vol. 1.

Llegenda del cove de sant Fruitós.

Anònim, segle XX

MAS BIGAS, A. *Balenyà, més de mil anys d'història.*

[**Hostalets de Balenyà**]: **Parròquia de sant Fruitós de Balenyà, 2004.**

PLADEVALL FONT, A. *Balenyà, un terme històric: Els Hostalets de Balenyà i el seu municipi.* Vic: Eumo ; Hostalets de Balenyà: l'Ajuntament, 1991.

• **Parròquia de Sant Fruitós de Castellterçol**

Auca dels mil cent anys d'història de Castellterçol: 808-1998 [dibuixos: Vicenç Mas; rodolins: Ramon Arús Molins]. Castellterçol: Ajuntament, 2006.

CARRERA PUJAL, J. *La vila de Castellterçol.* Barcelona: Bosch, 1948.

MALATS, A. *Goigs a llaor de Sant Fruitós: patró i titular de Castellterçol de la Parròquia, Bisbat de Vic; lletra de Mossèn Antoni Malats; música popular; boixos de Ricart Marlet.* [Agrupació Folklòrica Parroquial de Castellterçol], 1959. Sabadell: Impr. Joan Sallent.

PLADEVALL FONT, A. *Castellterçol: Història de la vila i del seu terme.* Vic: Eumo; Ajuntament de Castellterçol, 1991.

RAFEL GUARRO, A. *Postals de Castellterçol: 1900-1950: imatges de 50 anys.* Barcelona: l'autora, 2006.

• **Església de Sant Fruitós de Quadres o del Grau**

PLADEVALL FONT, A. ; BENET CLARÀ, A. ; ADELL GIBERT J. A. “Sant Fruitós de Quadres (o del Grau)” a *Catalunya Romànica.* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984-1998, vol. II, pp. 228-229.

• **Parròquia de Sant Fruitós de Brunyola**

ABRIL LÓPEZ, J. M.; PLADEVALL I FONT, A. «Sant Fruitós de Brunyola» a *Catalunya Romànica.* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984-1998, vol. V, pp. 289-290.

Records de Brunyola: homenatge a Mn. Enric Matas com a rector de Brunyola: [aniversari 1947-2997]. [s.l.]: Els Amics de Brunyola, 1997.

TEIXIDOR I PALAU, R. *Brunyola: De castell a Poble, i de Baronia a Municipi.* Santa Coloma de Farners: La Trona, 2006.

• **Parròquia de Sant Fruitós de Llofriu**

BADIA HOMS, J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà.* Girona: Diputació Provincial de Girona, 1977, vol. I, p. 243.

BADIA HOMS, J. “L'església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu”, a 2007 **PEREZ SANTAMARIA, A.** “L'art religiós a Palafrugell”. *Quaderns de Palafrugell núm.16,* [Palafrugell]: Ajuntament de Palafrugell; Diputació de Girona, 2007, pp 123-130.

• **Església coparroquial de Sant Fruitós dels Masos, Pals**

BADIA HOMS, J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà.* Girona: Diputació Provincial de Girona, 1977, vol. I, p. 284.

• **Ermita de Sant Fruitós d'Ossinyà, Sant Ferriol**

MURLÀ GIRALT, J. *Notícia dels temples de l'Ardiaconat de Besalú a través d'un document del bisbe Josep de Taverner i d'Ardena.* Olot: Tv Assemblea d'Estudis del Comtat de Besalú, 1980, vol. I.

NOGUERA MASSA, A. ; VIGUÉ VIÑAS, J. ; FERNÁNDEZ I CUADRENCH, J. “Sant Fruitós d'Ossinyà (o d'Aussinyà)” a *Catalunya romànica.* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984-1998, vol. IV, pp. 332-333.

• **Església de Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu**

BADIA HOMS, J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Baix Empordà* Girona: Diputació Provincial de Girona, 1977, vol. I. pp. 115-116 ; 2^a ed., 1985, pp. 594-595.

• **Capella de Sant Fruitós de Peralada**

BADIA HOMS, J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Alt Empordà* Girona: Diputació de Girona, 1978, vol. II-A, p. 328-329.

MARQUÈS, J. M. (edició i regesta). *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran (968 -1300).* Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 1995, p. 214, 222, 246.

• Parròquia de Sant Fructuós de Músser

ASENSI ESTRUCH, R. M. ; DELCOR, M. ; VENTOSA SERRA, E. “Sant Fructuós de Músser” a *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984-1998, vol. VII, pp.172-173.

ORDEIG MATA, R. *Les Dotalies de les esglésies de Catalunya: Segles IX-XII*. Vic: Ramon Ordeig i Mata, 1993-2004, vol. I, 1994, pp. 1-8.

PLADEVALL FONT, A. *Els monestirs catalans*. Barcelona: Destino, 1983, p.139.

VENTOSA SERRA, E. *Les esglésies romàniques de la Cerdanya*. Barcelona: Farell, 2004.

• Capella de Sant Fruitós, Aransís

PLADEVALL FONT, A. (dir.). *Catalunya romànica*, vol. XV. *El Pallars Sobirà, el Pallars Jussà*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994-1999.

Fets, costums i llegendes: El Pallars Jussà I, Lleida: Virgili i Pagés, 1990, p.61.

França

• Església parroquial de Sant Fructuós de Taurinyà

ABADAL I DE VINYALS, R. *Els diplomes carolingis a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-50, vol. I, pp. 85-98.

ABADAL I DE VINYALS, R. *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà*. [Barcelona]: Abadia de Montserrat, 1954. Extret de: «*Analecta Montserratensis*», vol. VIII, pp. 125-337.

BADIA, J. “Sant Fruitós de Taurinyà” a *Catalunya Romànica*, vol. VII. *La Cerdanya, El Conflent*. Barcelona: Enciclopedia Catalana, 1995, pp. 517-518.

CAZES, A. *Le Roussillon sacré*. Perpinyà: Imprimerie Catalane, 1990, p. 27.

JUNYENT, E. *Diplomatari i escrits literaris de l'abat Oliba*, edició a cura d'Ansari M. Mundó. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992, pp. 63-68.

PONSICH, P. Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics “països” de Rosselló, Vallespir, Conflent, Capcir, Cerdanya, Fenolledès. *Prades: Revue Terra Nostra*, 1980, núm. 37, p. 124.

• Església de Sant Fructuós de Marians

MONSALVATJE FOSSAS, F. *El Obispado de Elna*. Olot: Impr. y llibr. de sucesores de J. Bonet, 1914, vol. III, pp. 94-95. (Notícias històriques ; 23).

PONSICH, P. Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics “països” de Rosselló-Vallespir-Conflent-Capcir-Cerdanya-Fenolledès. *Prades: Revue Terra Nostra*, 1980, núm. 37, p. 123.

RIUS, J. *Rationes decimatarum Hispaniae (1279-80)*, vol. I, Catalunya, Mallorca y Valencia. Barcelona: Consejo superior de Investigaciones Científicas, 1946, pp. 47, 55.

• Església de Sant Fructuós de Llo

BARAUT, C. *Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, Urgellia anys 1101-1150-*, IX, 1988-89, p. 262-263.

BARAUT, C. *Documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, Urgellia anys 1151-1190-*, X, p. 109-11 i 141-142.

CLAVER, L. ; CRUANYES, J.; DELCOR, M. ; ROMEA, E. “Sant Fructuós de Llo”, *Catalunya Romànica*. Barcelona: Enciclopedia Catalana, 1995, vol. VII, pp. 183-185.

Dictionnaire des églises de France. Cévennes-Languedoc, Roussillon, Vol. IIc, Paris: Robert Laffont, 1966, p. 79.

DURLIAT, M. *Christs romans: Roussillon, Cerdagne*. Perpignan: Tramontane, 1956, pp. 33-36.

DURLIAT, M. *Roussillon roman. [La Pierre-qui-Vire]*: Zodiaque, 1958

(La nuit de temps, 7)

DURLIAT, M. *El Rosselló romànic ; traducció d'Antoni Dalmau*. [Barcelona]: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973, p. 24.

Liber feudorum maior: cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón. Edició a cura de F.X. Miquel i Rosell (pvro.), 2

vols. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1945-1947, pp. 207-209.

ORDEIG, R. *Les Dotalies de les esglésies de Catalunya: Segles IX-XII.* Vic: Ramon Ordeig i Mata, 1994, vol. I, pp. 1-8.

PLADEVALL, A. *Els monestirs catalans.* Barcelona: Destino, 1983, p.141.

VENTOSA I SERRA, E. *Les esglésies romàniques de la Cerdanya.* Barcelona: Farell, 2004, pp.112-115.

• Església de Sant Fructuós d'Iravals

BASTARDES, R. *Les talles romàniques del Sant Crist a Catalunya.* Barcelona: Artestudi, 1978, pp.236-240 (Art romànic; 9).

CLAVER, L.; CRUANYES, J.; DELCOR, M. ; ROMEA, E.: “Sant Fruitós d'Iravals” a *Catalunya Romànica.* Barcelona: Encyclopèdia Catalana, 1995, vol. VII, pp. 230-231.

DELCOR, M. *Les verges romàniques de la Cerdanya i el Conflent en la història i en l'art.* Barcelona: Rafael Dalmau, 1970, pp. 72-73.

Dictionnaire des églises de France. Cévennes-Languedoc, Roussillon. Paris: ed. Robert Laffont, 1966, vol. I, p. 74.

DURLIAT, M. *Christs romans: Roussillon, Cerdagne.* Perpinyà: Tramontane, 1956.

ORDEIG, R. *Les Dotalies de les esglésies de Catalunya: segles IX-XII.* Vic: Ramon Ordeig i Mata, 1994, vol. I (II), pp. 1-8.

PLADEVALL FONT, A. *Els monestirs catalans.* Barcelona: Destino, 1983, p.142.

RIUS SERRA, J. *Rationes decimarum Hispaniae: 1279-80.* Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1946, vol. I, pp. 189, 198.

VENTOSA I SERRA, E. *Les esglésies romàniques de la Cerdanya.* Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2004, pp. 105-107.

• Església parroquial de Sant Fructuós de Cameles

CAZES, A. *Le Roussillon sacré.* Perpinyà: Imprimerie Catalane, 1990, p. 40.

MONSALVATJE FOSSAS, F. *El Obispado de Elna. Olot: Impr. y libr. de sucesores de J. Bonet, 1914, vol. III,* pp.92-94. (Notícias històriques, 23).

PONSICH, P. “*Sant Fructuós de Cameles*” a *Catalunya Romànica, XIV. El Rosselló* Barcelona: Encyclopèdia Catalana, 1993, pp. 171-173.

• Església de Sant Fructuós del despoblat de Rocavella

ABADAL I DE VINYALS, R. *Els diplomes carolingis a Catalunya.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-50, vol. II (I), pp. 101-103.

BADIA, J. ; PONSICH, P.: “*Sant Fructuós de Rocavella*” a *Catalunya Romànica, vol. XIV. El Rosselló,* Barcelona: Encyclopèdia Catalana, 1993, pp. 332-333.

BADIA, J. “*Sant Fruitós de Marians*” a *Catalunya Romànica.* Barcelona: Encyclopèdia Catalana, 1995, vol. VII, pp. 513-514.

CAZES, A. *Le Roussillon sacré.* Perpinyà: Imprimerie Catalane, 1990, pp. 31, 90, 125.

• Església de Sant Fructuós del llogaret de Brangolí

DELCOR, M. “*Sant Fructuós de Brangolí*” a *Catalunya Romànica.* Barcelona: Encyclopèdia Catalana, 1995, vol. VII, p. 46.

• Església de San Fruttuoso di Cagnano

MORACCHINI-MAZEL, G. *Les églises romanes de Corse.* Parigi, 1967, p. 210.

MORACCHINI-MAZEL, G. *Corsica sacra, volume I (ive-xe siècles).* Porto-Vecchio, 2004, p. 129.

• Capella de San Fruttuoso di Torgia

MORACCHINI-MAZEL, G. *Les églises romanes de Corse.* Parigi, 1967, p. 371.

MORACCHINI-MAZEL, G. *Corsica sacra, vol. I (ive-xe siècles).* Porto-Vecchio, 2004, p. 129.

• Cappella de San Fruttuoso de l'església parroquial de Santa Maria de l'Assumpció de Ròsolo, Vallecalle

MORACCHINI-MAZEL, G. *Les églises romanes de Corse*. Parigi, 1967, p. 251,

GIACOMONI, L. *Cunniscenza di u Nebbiu*. Parigi, 1987.

MORACCHINI-MAZEL, G. *Corsica sacra, volume I (ive-x^e secoli)*. Porto-Vecchio, 2004, p. 129.

Italia

• Abadia de San Fruttuoso di Capodimonte

A.P. San Fruttuoso e l'abbazia dei Doria, in «Il Secolo XIX» del 2 ottobre 1937.

BONORA, F. *L'indagine archeologica sul complesso architettonico di San Fruttuoso di Capodimonte. Notizia preliminare*, in «Archeologia Medievale», XIII (1986), pp. 191-208.

CAVALLARO, L. *San Fruttuoso di Capodimonte, una 'storia' nella pietra*, in «Benedictina», XXXIII, 1986, pp. 361-393.

CERVINI, F. *San Fruttuoso di Capodimonte*, in F. CERVINI, *Liguria romanica*. Milano, 2002, pp. 153-161.

CESCHI, C. “Forma e carattere di Genova romanica” in C. CESCHI, *Architettura romanica genovese*. Milano, 1954, pp. 13-20.

CESCHI, C. “San Fruttuoso di Capodimonte” in C. CESCHI, *Architettura romanica genovese*. Milano, 1954, pp. 31-42.

DAVITE, C.; GARDINI, A.; RIDELLA, R; TORRE, E. *Lo scavo dell'abbazia di San Fruttuoso di Capodimonte – Camogli (GE). Notizia preliminare sulla campagna 1985*, in «Archeologia Medievale», XIII, 1986, pp. 209-224.

Dalla Chiesa ambrosiana all'Arcidiocesi di Genova. Costa ed entroterra dei golfi Paradiso e Tigullio (secoli VI-XII), Atti del Convegno Internazionale di Studi (Recco-Camogli 18-19 dicembre 2007), a cura di D. CALCAGNO, M. CAVANA, c.d.s.

DIOLI, F. *San Fruttuoso di Capodimonte. Percorso tra storia e arte*, Recco 2003.

DIOLI, F.; LEALI RIZZI, T. *Un monastero una storia: San Fruttuoso di Capodimonte: dalle origini al XV secolo* [S.l. : s.n.], 1987.

DIOLI, F.; LEALI RIZZI, T. *I Doria a S. Fruttuoso dal XVI al XIX secolo ecc.* Genova: 1987.

DIOLI, F.; LEALI RIZZI, T. *San Fruttuoso di Capodimonte dalle origini al XV secolo*. Genova: 1985.

DIOLI, F.; LEALI RIZZI, T. *Storie di pirati e di fortezze: I Doria a San Fruttuoso dal XVI al XIX secolo*. Recco, 1987.

FARIDA, S. *Basilica di S. Maria Assunta a Camogli*. Genova: Sagep Editrice, 1989.

FRONDONI, A. *San Fruttuoso: gli stucchi*, in *Christiana Signa, testimonianze figurative a Genova tra IV e XI secolo*, Guida alla Mostra (Genova, 21 settembre 1998 – 10 gennaio 1999), a cura di A. FRONDONI. Genova, 1998, pp. 23-24.

GARDINI, A. *Camogli – San Fruttuoso di Capodimonte. Lo scavo, in Archeologia in Liguria III. 2. Scavi e scoperte 1982-1986*, a cura di P. MELLI. Genova, 1987 (ma 1990), pp. 291-298.

GARDINI, A. *La ricerca archeologica*, in *Restauro a San Fruttuoso, un futuro per il passato. Le mostre del FAI a San Fruttuoso*, 2. Roma, 1992, pp. 46-51.

GARDINI, A. *San Fruttuoso*, in *Christiana Signa, testimonianze figurative a Genova tra IV e XI secolo*, Guida alla Mostra (Genova, 21 settembre 1998 – 10 gennaio 1999), a cura di A. FRONDONI. Genova, 1998, p. 23.

GARDINI, A. *San Fruttuoso*, in *Archeologia Cristiana in Liguria. Aree ed edifici di culto tra IV e XI secolo*, a cura di A. FRONDONI. Genova, 1998, scheda 22.

GARDINI, A. *Camogli, Abbazia di San Fruttuoso*, in *Quadri di Pietra. Laterizi rivestiti nelle architetture dell'Italia Medioevale*, a cura di S. GELICHI, S. NEPOTI. Firenze, 1999, pp. 90-91.

Gli stucchi di San Fruttuoso di Capodimonte, a cura di A. FRONDONI. Genova, 2008.

MAZZINO, E. *San Fruttuoso di Capodimonte*. Bordighera 1964.

MUÑOZ MELGAR, A. “Història i fe a San Fruttuoso di Capodimonte (Ligúria Italiana)” a 2003 Memòria anual de l’Associació Cultural Sant Fructuós. Tarragona: Associació Cultural Sant Fructuós, 2004, pp. 28-32.

PERELLI, P. *L'abbazia di S. Fruttuoso a Capodimonte e le tombe dei Doria, rived. e corretta dal prof. Arturo Ferretto.* Genova: 1928.

“San Fruttuoso dopo i restauri ritorna all’antico splendore” in *Il Secolo XIX* di sabato 11 aprile 1987.

I segni di una chiesa bizantina scoperti a S. Fruttuoso di Capodimonte? in «*Il Secolo XIX*» del 10 giugno 1985.

San Fruttuoso di Capodimonte. L’ambiente, il monumento. Milano, 1990 (Le guide del FAI. 2).

Negri, T.O. *San Fruttuoso martire di Tarragona a Capodimonte, in R.M. «Genova dicembre 1959*, pp. 14 - 19.

• Oratori de San Fruttuoso di Bargagli

REMONDINI-M. REMONDINI, A. *Parrocchie dell’Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione decima: Valle di Bisagno coi vicariati Bargagli, Rosso, Stroppa e Bavari.* Genova, 1890.

TISCORNIA, L.B. *La pieve di Bargagli. Memorie compilate dal sacerdote Luigi Tiscornia, arciprete vicario foraneo,* Genova 1896, pp. 14-15, paragrafi 7 (Oratorio de’ disciplinati sotto il nome di San Fruttuoso), 8 (Confraternita di San Fruttuoso).

FERRETTO, A. *I primordi e lo sviluppo del Cristianesimo in Liguria ed in particolare a Genova,* in «*Atti della Società Ligure di Storia Patria*», XXXIX (1907).

• Església de Sant Pere apòstol, Bargagli

Archivio del Capitolo di San Lorenzo, Genova, scatola Davagna, fo. 322, 212.

REMONDINI-M. REMONDINI, A. *Parrocchie dell’Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione decima: Valle di Bisagno coi vicariati Bargagli, Rosso, Stroppa e Bavari,* Genova, 1890, pp. 43-51.

FERRETTO, A. *I primordi e lo sviluppo del Cristianesimo in Liguria ed in particolare a Genova,* in «*Atti della Società Ligure di Storia Patria*», XXXIX (1907), pp. 697-698.

CAMBIASO, D. *L’anno ecclesiastico e le feste dei santi in Genova nel loro svolgimento storico,* «*Atti della Società Ligure di Storia Patria*», XLVIII (1917), p. 437.

LAMPONI, M. *Paesi e gente di Valbisagno: San Fruttuoso, Marassi, Staglieno, Molassana, Struppa, Bavari, Bargagli, Davagna,* pp. 251-252.

• Església parroquial de Morànego, Davagna

Archivio Storico Parrocchiale di San Colombano, Morànego, 67 (documenti relativi alla processione di San Fruttuoso, 1714-1815).

REMONDINI-M. REMONDINI, A. *Parrocchie dell’Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione decima: Valle di Bisagno coi vicariati Bargagli, Rosso, Stroppa e Bavari,* Genova, 1890, pp. 43-60.

TISCORNIA, L.B. *La pieve di Bargagli. Memorie compilate dal sacerdote Luigi Tiscornia, arciprete vicario foraneo,* Genova 1896, pp. 20-22, § 17, Processione alla badia di San Fruttuoso a Capo di Monte presso Portofino.

FERRETTO, A. *I primordi e lo sviluppo del Cristianesimo in Liguria ed in particolare a Genova,* in «*Atti della Società Ligure di Storia Patria*», XXXIX (1907), pp. 690-698.

CAMBIASO, D. *L’anno ecclesiastico e le feste dei santi in Genova nel loro svolgimento storico,* «*Atti della Società Ligure di Storia Patria*», XLVIII (1917), pp. 261-265; 437.

NOVELLA, P. *Storia di chiese della Diocesi di Genova,* in «*La Settimana religiosa*», LVIII (1928), pp. 429-430; LXIX (1939), pp. 671-672.

Giovanni di Guiberto (1200-1211), a cura di M.W. HALL-COLE-H.G. KRUEGER-R.G. REINERT-R.L. REYNOLDS, «*Notai liguiri del secolo XII*», v/II, Genova, 1940, doc. 1956, pp. 428-430 (1206, aprile 23 – Genova).

POLONIO, V. *Il monastero di San Colombano di Bobbio dalla fondazione all’epoca carolingia,* «*Fonti e studi di storia ecclesiastica*», II, Genova 1962, p. 44.

LAMPONI, M. *Paesi e gente di Valbisagno: San Fruttuoso, Marassi, Staglieno, Molassana, Struppa, Bavari, Bargagli, Davagna,* pp. 252, 254.

• Oratori de Davagna

REMONDINI-M. REMONDINI, A. *Parrocchie dell’Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione decima: Valle di*

Bisagno coi vicariati di Bargagli, Rosso, Stroppa e Bavari, Genova 1890, p. 88.

FERRETTO, A. *I primordi e lo sviluppo del cristianesimo in Liguria ed in particolare a Genova*, in «*Atti della Società Ligure di Storia Patria*», xxxix, (1907).

LAMPONI, M. *Paesi e gente di Valbisagno. San Fruttuoso, Marassi, Staglieno, Molassana, Struppa, Bavari, Bargagli, Davagna, Genova 1982*, p 251.

• **Església parroquial de Corpus Domini e di San Fruttuoso, Gènova**

BASSO, L. *La verità circa la costruzione della chiesa del Corpus Domini a San Fruttuoso-Genova, Genova 1934*.

DE SIMONI, L. *Le chiese di Genova, Genova 1948*, vol. I, pp. 159-163;

VENTURINI, G. *Il tormento del fuoco e della pietra, Genova 1966*.

VENTURINI, G. *San Fruttuoso, vescovo e martire, Genova 2001*.

• **Església parroquial de San Fruttuoso di Terralba (antiga), Gènova**

RATTI, C.G. *Intruzione di quanto può vedersi di più bello in Genova in pittura, scultura ed architettura ecc., Genova 1780*, vol. I, p. 373.

REMONDINI, A. *Parrocchie dell'Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione prima. Parrocchie suburbane, Genova 1882*, vol. I, pp. 189-198, 211-213.

S.A., *I nuovi dipinti della chiesa di San Fruttuoso*, in «*L'Eco d'Italia*», *** (1895), 11-12 ottobre, p. 2.

NOVELLA, P. *L'antica chiesa di San Fruttuoso e la Madonna del Santo Amore*, in «*La Settimana religiosa*», LVII (1927), n. 1, pp. 220-222.

NOVELLA, P.A. *Memorie storiche genovesi. Genova oltre Bisagno. San Fruttuoso*, in «*La Settimana religiosa*», LXVI (1936), n. 1, p. 247.

S.A., *San Fruttuoso di Terralba*, in «*Il Nuovo Cittadino*», xv (1937), 24 gennaio, p. 6.

G.M., *Ricordi del vecchio San fruttuoso di Terralba*, in «*Corriere Mercantile*», *** (1937), 9 febbraio, p. 3.

DE SIMONI, L. *Il Corpus Domini*, in **L. DE SIMONI**, *Le chiese di Genova, Genova 1948*, pp. 159-163.

VENTURINI, G. *Il tormento del fuoco e della pietra, Genova 1966*.

PASTORINO, T. *Dizionario delle strade di Genova, Genova 1968*, vol. II, pp. 137-139;

DI FABIO, C. *San Fruttuoso di Terralba, in Medioevo demolito. Genova 1860-1940*, a cura di **C. DUFOUR BOZZO**, Genova 1990, pp. 71-80.

VENTURINI, G. *San Fruttuoso vescovo e martire, Genova 2000*.

REMEDI, A.G. *San Fruttuoso di Tarragona e il suo culto nella Diocesi di Genova*, in *Dalla Chiesa ambrosiana all'Arcidiocesi di Genova. Costa ed entroterra dei golfi Paradiso e Tigullio (secoli VI-XII)*, Atti del Convegno internazionale (Recco-Camogli, 18-19 dicembre 2007), a cura di **D. CALCAGNO, M. CAVANA**, c.d.s.

CAVANA, M. *Un santo, una chiesa, una strada: Sanctus Fructuus de via a Terralba*, in *Dalla Chiesa ambrosiana all'Arcidiocesi di Genova. Costa ed entroterra dei golfi Paradiso e Tigullio (secoli VI-XII)*, Atti del Convegno internazionale (Recco-Camogli, 18-19 dicembre 2007), a cura di **D. CALCAGNO, M. CAVANA**, c.d.s.

• **Abadia-Parròquia de San Matteo, Gènova**

RATTI, C. G. *Intruzione di quanto può vedersi di più bello in Genova in pittura, scultura, architettura ecc. Autore Carlo Giuseppe Ratti, pittor genovese, Genova, Paolo e Adamo Scionico, 1766*, pp. 288-292.

ALIZERI, F. *Chiese*, in *Descrizione di Genova e del Genovesato, Genova 1846*, pp. 159-162.

DORIA, J. *La chiesa di San Matteo in Genova descritta e illustrata, Genova 1860*.

SIMONI, L. DE. *Le chiese di Genova. Storia, arte, folclore, Genova 1948*, volume II, pp. 113-116.

• **Església de Santa Agata di Bisano, Gènova**

RATTI, C. G. *Intruzione di quanto può vedersi di più bello in Ge-*

nova in pittura, scultura ed architettura ecc., Genova 1780, vol. I, p. 373.

ALIZERI, F. Guida illustrativa del cittadino e del forestiero per la città di Genova e sue adiacenze, Genova 1875, p. 609.

REMONDINI, A. Parrocchie dell'Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione prima. Parrocchie suburbane, Genova 1882, vol. I, pp. 204-206.

NOVELLA, P.A. Memorie storiche genovesi. Genova oltre Bisagno. San Fruttuoso, in «La Settimana religiosa», LXVI (1936), n. 1, p. 2.

DE SIMONI, L. Sant'Agata, in L. DE SIMONI, Le chiese di Genova, Genova 1948, pp. 11-15.

VENTURINI, G. Il tormento del fuoco e della pietra, Genova 1966, pp. 119-127;

LAMPONI, M. Paesi e genti di Val Bisagno. San Fruttuoso, Marassi, Staglieno, Molassana, Struppa, Bavari, Bargagli, Davagna, Genova 1982, pp. 24-26.

TONACCHERA, R. Sant'Agata di Bisagno, in Monasteria Nova. Storia e architettura dei Cistercensi in Liguria, secoli XII-XIV, a cura di C. BOZZO DUFOUR, A. DAGNINO, Genova 1998, pp. 169-172.

REMEDI, A. G. San Fruttuoso di Tarragona e il suo culto nella Diocesi di Genova, in Dalla Chiesa ambrosiana all'Arcidiocesi di Genova. Costa ed entroterra dei golfi Paradiso e Tigullio (secoli VI-XII), Atti del Convegno internazionale (Recco-Camogli, 18-19 dicembre 2007), a cura di D. CALCAGNO, M. CAVANA, c.d.s.

• Església parroquial de San Fruttuoso de Fumeri, Mignanego

TAGLIAVACCHE, C. Memorie storiche della Valle di Polcevera, manoscritto del 1827.

REMONDINI-M. REMONDINI, A. Parrocchie dell'Archidiocesi di Genova. Notizie storico-ecclesiastiche. Regione XII, Genova, 1885, pp. 283-292.

FERRETTO, A. I primordi e lo sviluppo del Cristianesimo in Liguria ed in particolare a Genova, in «Atti della Società Ligure di Storia Patria», XXXIX (1907), p. 579.

LAMPONI, M. Paesi di Val Polcevera, Genova 1980, pp. 191-194.

• Capella de San Fruttuoso di Rovereto

Il Registro della Curia arcivescovile di Genova, a cura di L.T. BELGRANO, in «Atti della Società Ligure di Storia Patria», II (1862), parte II^a, pp. 753-754.

Uruguay

• Catedral de San Fructuoso de Tacuarembó

MICHOELSON, O. E.; LÓPEZ DE LASA, L. San Fructuoso: Historia de la Parroquia y su gente, Montevideo 1992, pp 130

VILLEGRAS, J., s.j. Los comienzos de la Parroquia "San Fructuoso" de Tacuarembó 1832-1865. en «Separación de Estudios y de Ciencias y Letras» N° 5 (1983.), pp 35. Instituto de Filosofía, Ciencias y Letras Montevideo. Uruguay.

NIGRO, M. Publicación Diocesana Manantial. Tacuarembó (2000).

Referències bibliogràfiques de recursos electrònics

Església parroquial de Sant Fructuós de Tarragona

http://mercuri.icc.cat/website/mob_nf/mob1/mob2/inici2.htm [Consulta: juliol 2007].

Església de Sant Fructuós, Sant Auguri i Sant Elogi de Les Gunyoles

<http://www.secuita.altanet.org/ajtms/secuita/cat/ped.html> [Consulta: desembre 2007].

<http://www.grec.net/cgibin/ggcc01cl.pgm?USUARI=&SESSIO=&PGMORI=&NDCHEC=0608348> [Consulta: desembre 2007].

http://www.laselvadelcamp.org/arxiu/document.php?section_arxiu=214 [Consulta: desembre 2007].

<http://www.arquebisbattarragona.cat> [Consulta: desembre 2007].

http://mercuri.icc.cat/website/mob_nf/mob1/mob2/inici2.htm [Consulta: desembre 2007].

Església parroquial de Sant Fruitós de Bages

<http://www.grec.net/cgibin/hecc12.pgm?USUARI=unirv1&SESSIO=0006515907&PGMORI=A&NDCHEC=0059808> [Consulta: juliol 2007].

http://www.lasequia.org/pcatalunya/H_naix.htm [Consulta: juliol 2007].

<http://personales.com/espana/barcelona/cebages/stfruitos.htm> [Consulta: juliol 2007].

<http://personales.com/espana/barcelona/indice/> [Consulta: juliol 2007].

<http://www.santfruitos.org/catala/default.asp> [Consulta: juliol 2007].

Antiga Església parroquial de Sant Fruitós de Balenyà, actualment Santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda

<http://pieraedicions.com/balenyallocsinterescultural.htm> [Consulta: juliol 2007].

<http://www.balenyagaleon.com/> [Consulta: juliol 2007].

Església parroquial de Sant Fruitós de Castellterçol

<http://www.orderatas.es/castell/historia.htm> [Consulta: juliol 2007].
<http://www.castelltersol.cat/poble/publicacions.htm> [Consulta: juliol 2007].

Església parroquial de Sant Fruitós de Brunyola

<http://www.brunyola.com> [Consulta: octubre 2007].

Església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu

<http://www.llofriu.com> [Consulta: octubre 2007].

Església coparroquial de Sant Fruitós dels Masos de Pals

<http://www.pals.com> [Consulta: octubre 2007].

Església de Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu

<http://www.grec.net/cgibin/ggcc01cl.pgm?USUARI=&SESSIO=&PGMORI=&NDCHEC=0607332> [Consulta: octubre 2007].

Capella de Sant Fruitós d'Aransís

<http://www.aransis.es/aransis/catala/fruitos2.htm> [Consulta: març 2008]

Església parroquial de San Fructuoso mártir de Bailo

<http://www.jaca.com/bailo.htm> [Consulta: juny 2007].
<http://www.bailo.es> [Consulta: juny 2007].

Església parroquial de San Fructuoso de Barós

http://www.iea.es/000_estructura/index.php [Consulta: juny 2007].
www.romanicoaragones.com/0-Jacetania/66-BarosSF.htm [Consulta: juny 2007].

<http://www.jaca.com/baros.htm> [Consulta: juny 2007].

<http://www.1romanico.com/004/monumentor.asp?monu=000401&ruta=052> [Consulta: juny 2007].

Ermita de San Fructuoso de Bierge

[http://www.romanicoaragones.com/3-Somontano/990383-Bierge.](http://www.romanicoaragones.com/3-Somontano/990383-Bierge.htm)

htm [Consulta: abril 2007].

<http://www.educa.aragob.es/craveroa/WebCra/BiergePueblo.htm>

[Consulta: abril 2007].

Església parroquial de San Fructuoso mártir de Valoria del Alcor

http://es.geocities.com/nuestros_pueblos/otros_pueblos/palencia/tierra_de_campos/valoria_del_alcor.htm [Consulta: juny 2007].

Església de San Fructuoso d'Itsasu

<http://www.itxassou.fr/curiosites.phtml?goto=historique> [Consulta: juny 2007].

<http://es.wikipedia.org/wiki/Itxassou> [Consulta: juny 2007].

<http://www.euskomedia.org/aunamendi?idi=en&op=7&voz=ITSASU> [Consulta: juny 2007].

<http://www.itxassou.fr/index.phtml>. [Consulta: juny 2007].

http://www.diocese-bayonne.com/0_accueil/accueil.htm [Consulta: juny 2007].

CRÈDITS

CRÈDITS

Coordinació General:

Andreu Muñoz (ACSF/ Museu Bíblic Tarragonense)
F. Xavier Rius (ACSF/ Universitat Rovira i Virgili)

Coordinació a Espanya:

F. Xavier Rius (ACSF/ Universitat Rovira i Virgili)

Coordinació a Itàlia i Còrsega:

Daniele Calcagno (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)

Coordinació a França:

Michel Romero (ACSF/ Comunitat Ortodoxa de Perpinyà)

Coordinació a Amèrica:

Blanca Serres (Associació Cultural Sant Fructuós)

Equip de redacció i documentació:

P. Edgar Arambillette (Catedral de San Fructuoso de Tacuarembó, Uruguai)
Joan Badia (Institut d'Estudis del Baix Empordà)
Luís J. Baixauli (Associació Cultural Sant Fructuós)
Daniele Bavoso (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
Elena Besana (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
Francesco Boesmi (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
Jordi Borràs (Associació Cultural Sant Fructuós)
Daniele Calcagno (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
Montserrat Castán (Associació Cultural Sant Fructuós)
Ramon Castán (Associació Cultural Sant Fructuós)
Marina Cavana (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
Juan A. Cerra (Tarragona)
Fabrizio Chierico (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
P. Bernabé Dalmau (Abadia de Montserrat)
Paqui Fernández (Associació Cultural Sant Fructuós)
P. James Gómez (San Fructuoso de Veguitas, Yara, Cuba)
Inma González (Tarragona)
M. Carmen González (Associació Cultural Sant Fructuós)
José Luís Ibáñez (Associació Cultural Sant Fructuós)
Sara Ivaldi (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)
John López (ACSF/ Museu Bíblic Tarragonense)

Purificación Luengo (Associació Cultural Sant Fructuós)

Conxa Manrique (Associació Cultural Sant Fructuós)

M. Carmen Marco (Associació Cultural Sant Fructuós)

Maria Martí (ACSF/ Universitat Rovira i Virgili)

Jesús Martínez (Associació Cultural Sant Fructuós)

Sofía Mata (Museu Diocesà de Tarragona)

Lluís M. Moncunill (Associació Cultural Sant Fructuós)

M. Carmen Montiel (Tarragona)

Marian Moreno (Associació Cultural Sant Fructuós)

Àlex Muñoz (Associació Cultural Sant Fructuós)

Andreu Muñoz (ASCF/Museu Bíblic Tarragonense)

Rafael Muñoz (Associació Cultural Sant Fructuós)

Bernabé Mur (Associació Cultural Sant Fructuós)

Elena Mur (Associació Cultural Sant Fructuós)

Marcel Pallejà (Associació Cultural Sant Fructuós)

Neus Pàmies (Associació Cultural Sant Fructuós)

Josep Pena (Parròquia Sant Fructuós de Tarragona)

Ana R. Pérez (Associació Cultural Sant Fructuós)

Mn. Armand Puig (Facultat de Teologia de Barcelona)

Mn. Joan Pujol (Bisbat d'Urgell)

Míriam Ramon (ACSF/ Museu Bíblic Tarragonense)

Walter Rapetti (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)

Alfredo Giuseppe Remedi (Istituto di Studi sui Conti di Lavagna)

Lluís M. Rius (Associació Cultural Sant Fructuós)

Jacint Rodríguez (Associació Cultural Sant Fructuós)

Michel Romero (ACSF/ Comunitat Ortodoxa de Perpinyà)

M. Aurora Ruiz (Associació Cultural Sant Fructuós)

Pere Saura (Associació Cultural Sant Fructuós)

Blanca Serres (Associació Cultural Sant Fructuós)

Imma Teixell (ACSF/ Ajuntament de Tarragona)

Fotografia

- Coordinador:

Jesús Martínez (Associació Cultural Sant Fructuós)

- Equip:

Lluís Iglesias (Associació Cultural Sant Fructuós)

Miquel Sanchís (Associació Cultural Sant Fructuós)

Carles Uriarte (Associació Cultural Sant Fructuós)

Assessorament lingüístic:

Pere Navarro (ACSF/ Universitat Rovira i Virgili)

Sistematització bibliogràfica:

Maria Martí (ACSF/ Universitat Rovira i Virgili)

Equip de Traducció:

Luís J. Baixauli (Associació Cultural Sant Fructuós)
 John López (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Lluís M. Moncunill (Associació Cultural Sant Fructuós)
 P. Matteo Sanavio (Pares Rogacionistes, r.c.j.)

Cartografia:

Andreu González (Associació Cultural Sant Fructuós)

Disseny i maquetació:

Mira, Factoria de disseny i Assoc., s.l.
 Ferran Juan (Associació Cultural Sant Fructuós)

Responsable comercial:

Jesús Blanco (Associació Cultural Sant Fructuós)

Secretaria del Projecte:

Jesús Martínez (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Míriam Ramon (Associació Cultural Sant Fructuós)

Patrocinen:

Diputació de Tarragona
 Arquebisbat de Tarragona
 Ajuntament de Tarragona

Agraïments:

Arquebisbat de Tarragona
 Ajuntament de Tarragona
 Diputació de Tarragona
 Capítol de la Catedral de Tarragona
 Museu Bíbic Tarragonense
 Museu Diocesà de Tarragona
 Arxidiòcesi de Genova
 Bisbat de Tacuarembó (Uruguai)
 Bisbat d'Ajaccio (Cagnano)
 Bisbat de Palencia
 Bisbat de Perpinyà
 Abadia de Montserrat
 Istituto di Studi sui Conti di Lavagna (Itàlia)
 Universitat Rovira i Virgili
 Parròquia de San Fructuoso de Veguitas, Yara (Cuba)
 Fondo Ambiente Italiano - Monestir de San Fruttuoso
 di Capodimonte de Camogli
 Ajuntament d'Azereix
 Ajuntament de Brangolí
 Ajuntament d'Enveig
 Ajuntament de Sant Ferriol
 Arxiu Municipal de Palafrugell
 Asociación O'batanar (Bierge)
 Association Petre Scritte (Cagnano)
 Association Aspang (Capestang)
 Parròquia de Sant Pere i Sant Pau Sesclades (Tarragona)

 Maria Ancil (Boldís Sobirà)
 P. Joan Antoni Arasa (Aransis)
 Lluís Aranda (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Mn. Miquel Barbarà (ACSF/Vicari General de l'Arquebisbat de Tarragona)
 Pare Joseph Barthier (Llo)
 Dídac Bertran (Arquebisbat de Tarragona)
 Mons. Julio César Bonino (Bisbe de San Fructuoso de Tacuarembó, Uruguai)
 Carme Borràs (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Roser Borràs (Associació Cultural Sant Fructuós)
 José Luís Calvo (Delegat de Patrimoni del Bisbat de Palencia)
 Lourdes Casademunt (Llofriu)
 Montserrat Casademunt (Llofriu)
 M. Carme Casanelles (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Pablo Castán (Alcalde de Bailo)
 M. Teresa Cebrià (Bisbat d'Urgell)
 Jean-Charles Ciavatti (foto pàg. 84) © (As. Petre Scritte)
 Joan Corbella (Perves)

Maria Teresa Corredor (Masos de Pals)
 Mn. Juan Costa (Vicari General del Bisbat de San Fructuoso
 de Tacuarembó, Uruguay)
 Mn. Josep Chisvert (Guils del Cantó)
 Mn. Joan Dies (Boldís Sobirà)
 Pilar Domènec (Museu Bíblic Tarragonense)
 Ferran Duch (Museu Bíblic Tarragonense)
 Daniel Fabregat (Marians)
 Albert Felip (Aransis)
 Josefina Folch (Museu Bíblic Tarragonense)
 Joaquim Galià (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Mn. Francesc Gallart (ACSF/Degà del Capítol Catedralici
 de Tarragona)
 Mn. Daniel Gómez (Perves)
 Reyes Guillue (Presidenta Asociación O'Batanar)
 Dolors Iglesias (ACSF/Museu Bíblic Tarragonense)
 P. Joachim Jauregui (Itsasu/ Itxassou)
 P. Manuel Jiménez (Barós)
 Marisa Jiménez (Arquebisbat de Tarragona)
 Anna Jordi (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Visitación Juárez (Associació Cultural Sant Fructuós)
 César Lacasa Do Campo (Barós)
 Mn. Isaac Laso (Arxiprest de Campos, Palencia)
 Tere Lerís (Asociación O'Batanar)
 Cecilia Llesuy (La Pobla de Segur)
 Mn. Josep Lloveras (La Vall de Santa Creu)
 Mn. Joan Magí (ACSF/President de l'Associació Bíblica
 de Catalunya)
 Gna. Marta Marimon (Col·legi de la Mare de Déu
 de la Serra, Montblanc)
 Tito Marín (Associació Cultural Sant Fructuós)

Ana Ma Martínez (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Pasqual Martínez (ACSF/Arquebisbat de Tarragona)
 Jean Marie Mas (Llo)
 Josep Maria Masdéu (Castellterçol)
 Isabel de Masgoret (Les Gunyoles)
 Martí Mauricio (Irvalls)
 Josep Miranda (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Maite Muñoz (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Mn. Francis Naudinat (Saint Frichoux)
 Mercè Ortiz de Pinedo (Tarragona)
 Pilar Ortiz (ACSF/Museu Bíblic Tarragonense)
 Josep Pena Tomàs (Parròquia Sant Fructuós de Tarragona)
 Mn. Josep Planas (Els Masos de Pals)
 Francesca Pociello (Ajuntament de la Pobla de Segur)
 Jaume Quintana (Sant Ferriol)
 Mn. Antoni Recio (Llofriu)
 Mn. Carles Rivas (Músser)
 Jacint Rodríguez (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Mn. Agustí Romero (Aramunt)
 Mn. Jordi Rossell (Parròquia Sant Fructuós de Tarragona)
 Rosa Rossell (Regidora de Patrimoni, Ajuntament de Tarragona)
 Rosaura Rota (Associació Cultural Sant Fructuós)
 Teresa Salort (ACSF/Arxiu Arxidiocesà de Tarragona)
 P. Matteo Sanavio (Pares Rogacionistes, r.c.j.)
 Mn. Esteve Sureda (Brunyola)
 Jean-Luc Tisseyre (Association Aspang)
 Mn. Josep M. Torrell (les Gunyoles)
 Ernest Vallhonrat (ACSF/Centre d'Estudis Colombins)
 Albert Vallvé (ACSF/Vicepresident de la Diputació de Tarragona)
 Inés Virgili (Associació Cultural Sant Fructuós)

© d'aquesta edició: Associació Cultural Sant Fructuós

© dels textos i les fotografies: els autors

ISBN:

Dipòsit Legal: T-1974/2008

*La reproducció parcial o total d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprogramació
i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, resta
rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del Copyright, i està sotmesa a les
sancions establetes a la Llei.*

